

Levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn

Kristinn Hegna
Hans W. Kristiansen
Bera Ulstein Moseng

Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring
NOVA Rapport 1/1999

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) ble opprettet i 1996 og er et statlig forvaltningsorgan med særskilte fullmakter. Instituttet er administrativt underlagt Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (KUF).

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferdssamfunnets tiltak og tjenester.

Instituttet har et særlig ansvar for å

- utføre forskning om sosiale problemer, offentlige tjenester og overføringsordninger
- ivareta og videreutvikle forskning om familie, barn og unge og deres oppvekstvilkår
- ivareta og videreutvikle gerontologisk forskning og forsøksvirksomhet, herunder også gerontologien som tverrfaglig vitenskap.

Instituttet skal sammenholde innsikt fra ulike fagområder for å belyse problemene i et helhetlig og tverrfaglig perspektiv.

© Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) 1999

ISBN 82-7894-068-1

ISSN 0808-5013

Forsidefoto:	Hilde Holthe-Berg
Desktop:	Torhild Sager
Trykk:	GCS

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
Munthesgt. 29, 0260 Oslo

Telefon: 22 54 12 00

Telefaks: 22 54 12 01

E-post: nova@isaf.no

Nettadresse: <http://www.isaf.no/nova>

Forord

Prosjektet «Levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn i Norge» er utført ved Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) på oppdrag fra Barne- og familiedepartementet. Prosjektperioden har pågått fra 1.10.97 til 1.2.99. Sosiolog Kristinn Hegna, sosialantropolog Hans Wiggo Kristiansen og sosiolog Bera Ulstein Moseng har samarbeidet nært og stått for datainnsamling, analyser og rapportering i prosjektet. Annick Prieur og Jon Ivar Elstad har vært prosjektledere.

De tre forskerne takker redaktør Arne Walderhaug og redaksjonssekretær Tom Ovlien i Månedssavisa Blikk og den nåværende og tidligere ledelse i Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH) sentralt, samt alle lokalforeningene, for støtte og praktisk hjelp i forbindelse med utsendelse av spørreskjemaet. Uten denne hjelpen ville datainnsamlingen til prosjektet vært svært vanskelig.

I prosjektets tidlige fase ble det opprettet en referansegruppe. Medlemmene i referansegruppa, Arnfinn Andersen, Turid Eikvam, Beate Ervum, Merethe Giertsen, Hans Hjerpekjøn, Gro Lindstad, Asle Offerdal, Per Kristian Roghell og Kjell Erik Øie, bidro faglig og praktisk i arbeidet med å spre spørreskjemaet og skaffe informanter. Dette var også svært verdifull hjelp.

Mange kolleger har bistått oss i arbeidet med prosjektet. Først og fremst har prosjektlederne Annick Prieur og Jon Ivar Elstad gitt viktige og avgjørende faglige bidrag, inspirasjon og kunnskaper underveis. Disse skal ha spesiell takk. I tillegg takkes forskere ved NOVA og andre institusjoner som underveis har lest og kommentert manus eller bidratt på andre verdifulle måter: Agnes Andenæs, Turid Eikvam, Karin Enderud, John Eriksen, Lars Gulbrandsen, Rune Halvorsen, Hanne Hougen, Hallvard Lillehammer, Vigdis Hegna Myrvang, Siri Næss, Hilde Pape, Willy Pedersen, May-Len Skilbrei. Også gruppen for forskning om velferd, livskvalitet og helse ved NOVA skal ha takk.

Sist men ikke minst rettes en stor takk til alle homofile og lesbiske som har svart på spørreskjemaet eller latt seg intervjuet i forbindelse med prosjektet.

Oslo, 1. februar 1999

Kristinn Hegna   Hans Wiggo Kristiansen   Bera Ulstein Moseng

Innhold:

Sammendrag	9
Innledning	17
Målgruppen: Lesbiske kvinner og homofile menn	17
Levekår og livskvalitet.....	18
Bakgrunnen for undersøkelsen – tidligere viktige undersøkelser	19
Prosjektgruppen på NOVA	21
Opplegg for undersøkelsen	21
DEL I: Kunnskapsoversikt	23
1 Innledning	25
1.1 Temaområder	25
2 Historisk tilbakeblikk	26
2.1 Fremveksten av «den moderne homoseksuelle» i Norden	26
2.2 Lovverket	29
3 Endringer i folks holdninger til homofili	32
3.1 Norsk Gallup 1967	32
3.2 Scan-Fact 1983, 1988 og 1992	33
3.3 Fortsatt negative holdninger?	35
4 Bosted, organisasjoner og homofile nettverk	37
4.1 Bosted.....	37
4.2 Organisasjoner og nettverk.....	37
5 Ungdom – identitetsutvikling	41
5.1 Forskning om lesbiske og homofile ungdommer	41
5.2 Særtrekk ved ungdomstiden.....	42
5.3 Om å komme ut	44
6 Lesbiske og homofile som lever skjult	47
6.1 Hva vil det si «å leve skjult»?.....	47
6.2 Hvor mange lever skjult?	48
6.3 Konsekvenser av å leve skjult	48
6.4 Skjulthet og identitet	49
7 Diskriminering, trakassering og vold	53
7.1 Åpenhet og diskriminering	53
7.2 Diskriminering i massemedia.....	56
7.3 Trakassering og vold	58

8 Psykisk helse	61
8.1 Selvbilde og psykisk helse.....	61
8.2 Møtet med behandlingsapparatet.....	62
8.3 Selvmord og selvmordsforsøk	63
9 Å leve med hiv/aids	66
9.1 Håndtering av smitterisiko	66
9.2 Livskvalitet/levkår for personer som er hiv-positive	69
10 Seksualitet, kjærlighet og parforhold	73
10.1 Hvor mange lever i parforhold?	74
10.2 Forskjeller mellom kvinner og menn	74
10.3 Erotiske oaser.....	77
10.4 Registrert partnerskap	79
11 Lesbiske mødre og homofile fedre	82
11.1 Barns oppvekstvilkår hos lesbiske mødre	82
11.2 Inseminasjon og adopsjon.....	84
12 Avslutning	86
DEL II: Holdninger til lesbiske og homofiles rettigheter og livssituasjon	89
1 Innledning	91
2 Homofile og lesbiske – offentlig kjente personer, venner og bekjente	92
2.1 Kjenner du noen offentlig kjente personer som du vet er lesbiske eller homofile?	92
2.2 Har du noen bekjente som du vet er lesbiske eller homofile?	93
2.3 Har du noen nære venner som du vet er lesbiske eller homofile?	94
3 Holdninger til homofile og deres sosiale rettigheter	96
3.1 Betydningen av seksuell legning	96
3.2 Rett til kirkelig vigsel	97
3.3 Ordinasjon til prest i kirken	98
3.4 Stebarnsadopsjon.....	100
3.5 Adopsjon.....	101
3.6 Holdninger i befolkningen til om barn tar skade av å vokse opp hos to lesbiske kvinner eller to homofile menn	102
4. Konklusjon	105
DEL III: Levkår og livskvalitet	107
1 Design og gjennomføring	109
1.1 Intervjuundersøkelsen	109
1.2 Den kvantitative undersøkelsen.....	114
2 Utvalgets sammensetning i spørreskjemaundersøkelsen	123
2.1 Demografiske og sosiale bakgrunnsvariabler.....	123

2.2 Økonomi, utdanning, arbeidsliv og fritid.....	130
2.3 Er utvalget representativt?.....	139
3 Barndom, ungdom og tidlig voksenliv	141
3.1 Barndom	142
3.2 Ungdomsforelskelser og seksuell oppvåkning.....	146
3.3 Å definere seg som homofil eller lesbisk	150
3.4 Å stå fram på som homofil og lesbisk	156
3.5 Oppsummering	170
4 Familiebånd og sosialt nettverk	171
4.1 Familiebånd	171
4.2 Vennskapsnettverk	175
4.3 Oppsummering	189
5 Samliv, seksualitet, familieformer	190
5.1 Fast forhold til person av samme kjønn.....	191
5.2 Parforhold, seksualitet og livskvalitet.....	196
5.3 Å bo sammen.....	201
5.4 Registrert partnerskap	205
5.5 Heterofile erfaringer og parforhold.....	208
5.6 Barn og ønsker om barn	216
5.7 Oppsummering	224
6 Åpenhet og diskriminering på arbeidsplass/studiested	226
6.1 Åpenhet på arbeidsplass og på skole.....	226
6.2 Diskriminering på arbeidsplass/studiested	234
6.3 Oppsummering	246
7 Synlighet, trakassering og vold	247
7.1 Synlighet i det offentlige rom	247
7.2 Trakassering på offentlig sted	251
7.3 Vold og alvorlige trusler	254
7.4 Frykt for vold/trusler	261
7.5 Oppsummering	264
8 Somatisk og psykisk helse	265
8.1 Vurdering av egen helse.....	265
8.2 Psykisk helse	266
8.3 Årsaker til psykologisk stress og sviktende psykisk helse blant lesbiske/homofile.....	273
8.4 Selvmordstanker og selvmordsforsøk	283
8.5 Møte med hjelpeapparatet.....	288
8.6 Oppsummering	291
9 Rusmidler og rusmiddelproblemer	293
9.1 Bruk av alkohol	293
9.2 Røykevaner	302

9.3 Narkotiske stoffer	303
9.4 Rusmiddelpolitiske utfordringer	306
9.5 Oppsummering	308
10. Konklusjon	309
10.1 Har livssituasjonen bedret seg?.....	309
10.2 Sammenligning med den generelle befolkning.....	310
10.3 Spesielt belastede grupper blant lesbiske/homofile	311
10.4 Viktige utfordringer.....	313
10.5 Sluttord	314
Summary	315
Litteraturliste	322

Sammendrag

NOVA-rapporten om levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn består av tre deler: En oversikt over tidligere skandinavisk forskning på feltet (del I), en undersøkelse av holdninger til lesbiske og homofile i befolkningen (del II), og en empirisk undersøkelse av levekår og livskvalitet blant lesbiske og homofile (del III) basert på spørreskjemaer (N=2987) og intervjuer (N=23). Sammendraget oppsummerer del II og III i rapporten.

Allmennhetens holdninger

Holdningsundersøkelsen som Markeds- og Medainstituttet (MMI) har utført for NOVA viser at den norske opinionen fremdeles er i bevegelse i synet på lesbiske og homofile personer og deres samlivsformer. Sammenholdt med Scan-Facts undersøkelser fra 1983, 1989 og 1992, viser MMIs opinionsundersøkelse at en større andel av befolkningen nå stiller seg positivt til at lesbiske og homofile skal ha rett til kirkelig vielse og til å ordineres til prest i Den norske kirke. Den positive bevegelsen gjelder også synet på lesbiske og homofiles rett til å adoptere barn: I 1998 svarer én fjerdedel av den generelle befolkningen at de er for, mot en knapp tiendedel i 1992.

I MMIs opinionsundersøkelse svarer én av ti at de har en nær venn som de vet er lesbisk/homofil, og fire av ti at de har en lesbisk/homofil bekjent. Undersøkelsen viser hvor viktig åpenhet og integrasjon er for å skape forståelse for lesbiske og homofiles rettigheter og livssituasjon. Det er kvinner og menn som rapporterer at de har nære lesbiske/homofile venner som er mest positivt innstilt til lesbiske og homofile. Andelen med negative holdninger til homofiles rettigheter og livssituasjon er større blant menn enn blant kvinner, og større blant eldre over 60 år enn i de øvrige aldersgruppene.

Sammensetning av utvalget

Utgangspunktet for prosjektet har vært en teoretisk populasjon bestående av *selv-erkjente og selv-identifiserte lesbiske kvinner og homofile menn i Norge*. Av de 2987 respondentene i spørreskjemaundersøkelsen, er 38 prosent kvinner. 2/3 av utvalget er mellom 25 og 44 år. Litt over halvparten av utvalget er bosatt i Oslo med omegn, en fjerdedel er bosatt i andre større norske byer, og en fjerdedel er bosatt i mindre byer og spredtbygde strøk.

49 prosent av mennene og 41 prosent av kvinnene i utvalget er ikke med i organiserte aktiviteter/foreninger for lesbiske og homofile. Utvalget består hovedsakelig av personer som er helt eller delvis åpne om sin seksuelle orientering. Bare 1 prosent av kvinnene og 3 prosent av mennene oppgir at ingen av deres heterofile venner/arbeidskolleger vet at de er lesbiske/homofile. Med hensyn til utdanningsnivå ligger gjennomsnittet for respondentene i NOVA-undersøkelsen vesentlig høyere enn i den generelle befolkning.

Utvalget ble oppnådd ved utsendelse av spørreskjemaer via Månedss-avisa Blikk og Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH), samt distribusjon i ulike former for private nettverk.

Til tross for at fordelingen av respondentene på variabler som kjønn, alder og bostedsregion ikke tilsvarende fordelingen av befolkningen i Norge som helhet, er det likevel positivt at dette utvalget faktisk i *større grad enn tidligere undersøkelser* omfatter kvinner, ungdommer, godt voksne og eldre, personer bosatt i andre regioner enn østlandsområdet og folk bosatt i spredtbygde strøk. Det er god bredde i utvalget, og alle viktige grupper av lesbiske/homofile er representert.

Barndom, ungdom og tidlig voksenliv

Intervjuundersøkelsen viser at lesbiske og homofiles barndom i seg selv ikke er spesielt problematisk. Det er først og fremst avklaringsprosessen fram mot å oppfatte seg selv og/eller sine seksuelle handlinger som lesbiske eller homofile som framstår som vanskelig. For de fleste av de vi intervjuet faller denne prosessen sammen med ungdomstid og tidlig voksenliv. Mange lesbiske og homofile bruker imidlertid uforholdsmessig lang tid på å avklare sin seksualitet: Tre av de 23 personene som ble intervjuet hadde brukt over 25 år. Problemer med selvaksept og selverkjennelse i ten- og tjueårene skyldes dels allmennhetens holdninger, dels at lesbiske og homofile savner konkrete støttepunkter og rollemodeller. Den kvantitative spørreskjemaundersøkelsen viser at rundt én av tre mødre og fedre reagerte overveiende negativt da de fikk vite at datteren eller sønnen var lesbisk/homofil.

Spørreskjemaundersøkelsen viser også at lesbiske og homofile sett under ett, er mer åpne overfor foreldre og søsken i dag enn de var for 20 år siden. Menn er noe mindre åpne enn kvinner. Lesbiske og homofile med lav selvaksept og personer under 25 og over 50 år, skiller seg negativt ut med hensyn til åpenhet overfor opphavsfamilien. Intervjuundersøkelsen tyder imidlertid på at åpenhet har hatt mindre betydning for eldre enn for yngre lesbiske og homofiles selvoppfatning og livskvalitet.

Familiebånd og sosialt nettverk

På bakgrunn av NOVAs undersøkelse kan man konkludere med at lesbiske og homofile har et godt forhold til opphavsfamilien. Kun én av tjue oppgir at de har et dårlig forhold til eller har brutt kontakten med sin nærmeste familie. Sammenholdt med en undersøkelse fra 1978 er det en større andel lesbiske og homofile i NOVA-undersøkelsen som oppgir at de har et godt forhold til opphavsfamilien.

Når det gjelder sosialt nettverk, er bildet mer sammensatt. Sammenlignet med befolkningen som helhet er det en langt større andel lesbiske og homofile som lever alene og som sjelden har kontakt med naboer. Et viktig positivt funn er at lesbiske og homofile i NOVA-undersøkelsen har gode vennskapsnettverk. De har i større grad fortrolige venner og oftere vennekontakt enn kvinner og menn i den generelle befolkningen. Det er lesbiske og homofile som har et godt forhold til opphavsfamilien som også har hyppigst kontakt med homofile/heterofile venner.

Åtte av ti menn og ni av ti kvinner svarer at alle/de fleste av deres heterofile venner vet at de er lesbiske eller homofile. Det er de unge, de eldre, og lesbiske/homofile som bor i småbyer og i spredtbygde strøk som er minst åpne om sin seksuelle orientering overfor venner. Én av tre har flest homofile venner, én av tre har flest heterofile venner, og én av tre har like mange av hver. De yngste, og personer bosatt i spredtbygde strøk, rapporterer oftere at de har flere heterofile enn lesbiske/homofile venner. Andelen lesbiske/homofile med ensidige sosiale nettverk er betraktelig lavere enn i 1978-undersøkelsen. Seks av ti har det vi har kalt en integrerende livsform, det vil si at de har ofte kontakt med så vel heterofile som lesbiske/homofile venner, og at deres heterofile og lesbiske/homofile venner omgås samtidig.

Samliv og barn

Parforhold spiller en sentral rolle som organiserende prinsipp for følelsesmessig og seksuell utfoldelse blant lesbiske kvinner og homofile menn. Mer enn to tredjedeler av kvinnene og halvparten av mennene i vårt utvalg er i et fast forhold til en person av samme kjønn. Andelen i faste forhold er betydelig lavere blant de unge enn i de øvrige aldersgruppene, og vårt materiale tyder på at hovedgrunnen til det er at unge mennesker har problemer med å etablere kontakt med et lesbisk/homofilt miljø. De fleste av dem som ikke er i et fast forhold til en person av samme kjønn, ønsker at de var i et slikt forhold. Omtrent hver sjettede mann og hver tiende kvinne i utvalget har aldri vært i et fast forhold på over tre måneder til en person av

samme kjønn. Rundt 40 prosent av mennene og 25 prosent av kvinnene har aldri vært i et fast forhold til en person av samme kjønn som har vart i over to år, eller i et homofilt/lesbisk samboerforhold.

Over halvparten av kvinnene og en tredjedel av mennene i vårt utvalg bor sammen med samboer av samme kjønn eller registrert partner. Kvinner som er i fast forhold er mer tilbøyelige til også å bo sammen med kjæresten/partneren enn det menn er. 12 prosent av mennene og kvinnene i utvalget har inngått registrert partnerskap. De registrerte partnerne skiller seg ikke vesentlig ut med hensyn til inntekts- og utdanningsnivå, men det ser ut til å være vesentlig flere som er helt åpne om sin seksuelle identitet blant de registrerte partnerne enn i det øvrige utvalget.

Det å være i et fast forhold til en person av samme kjønn er viktig for livskvaliteten til lesbiske kvinner og homofile menn. De av respondentene som er i et fast forhold er mer tilfreds med seksuallivet sitt, har oftere sex, og er mer tilfreds med tilværelsen generelt enn personer som ikke er i faste forhold. Denne forskjellen går igjen i samtlige aldersgrupper.

13 prosent av kvinnene og 8 prosent av mennene i NOVA-undersøkelsen har egne barn. De fleste av de som har barn har oppgitt at barnet stammer fra et tidligere heterofilt samliv. Én av ti kvinner og én av hundre menn i aldersgruppen 25-44 år bor sammen med egne barn. Omtrent hver tredje kvinne og mann i aldersgruppen 16-34 år som ikke har egne barn, ønsker seg barn. Så godt som alle de lesbiske/homofile respondentene mener at lesbiske/homofile bør ha rett til å være fosterforeldre og til å adoptere barn. Rundt halvparten kunne tenke seg å benytte retten til å adoptere barn eller være fosterforeldre dersom de ble tilkjent denne retten.

Åpenhet og diskriminering på arbeidsplass/studiested

Sett i forhold til undersøkelser utført på 1970- og 1980-tallet tyder våre tall på at det har skjedd en endring i positiv retning når det gjelder lesbisk og homofiles situasjon på arbeidsplass og studiested. Rundt to tredjedeler av respondentene oppgir at alle eller de fleste av deres arbeidskolleger/medstudenter vet at de er lesbiske/homofile. Kvinner er noe mer åpne enn menn, og det er færre åpne blant de unge enn i de øvrige aldersgruppene. 6 prosent av de lesbiske kvinnene og 8 prosent av de homofile mennene oppgir at ingen vet om deres seksuelle orientering på arbeidsplass/studiested. Det er blant de unge mennene vi finner den største andelen som skjuler sin seksuelle orientering. Åpenheten er minst blant kvinner og menn

i småbyer og i spredtbygde strøk. Det er også forskjeller mellom ulike yrkeskategorier når det gjelder åpenheten: Blant mennene er det minst åpenhet blant arbeidere og primærnæringsdrivende. Blant kvinnene er det lavere funksjonærer som er minst åpne.

Omtrent hver femte kvinne og hver fjerde mann har opplevd en eller annen form for diskriminering på arbeidsplass/studieplass. Av den diskrimineringen som finner sted på arbeidsplass/studieplass er det de mindre håndgripelige og vanskelig påvisbare formene for sosial utstøting og mobbing som representerer det største problemet. Spesielt blant unge lesbiske og homofile er det mange som oppgir at de er blitt diskriminert på denne måten.

Vold, trakassering, trusler

Lesbiske kvinner er noe mer utsatt for vold enn kvinner i den generelle befolkning. Spesielt yngre lesbiske kvinner er utsatt: Én av ti av de lesbiske kvinnene under 25 år er blitt utsatt for vold siste år, mot bare én av tjue i den generelle befolkning. Blant mennene er andelen voldsrammede omtrent like stor i vårt utvalg som i Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelse (Levekårsundersøkelsen 1995).

Når det gjelder trusler om vold, er det imidlertid store forskjeller mellom våre tall og tallene fra Levekårsundersøkelsen 1995. Sett i forhold til den generelle befolkning, er andelen som er blitt utsatt for trussel om vold i løpet av siste år nesten dobbelt så stor blant de lesbiske kvinnene og over tre ganger så stor blant de homofile mennene. Spesielt de unge i vårt utvalg skiller seg negativt ut: Omtrent fem ganger så mange er blitt utsatt for trusler siste år, sammenlignet med unge kvinner og menn i den generelle befolkningen.

Tre fjerdedeler av mennene og 59 prosent av kvinnene som opplevde vold eller trusler i løpet av 1997, mener at (minst én av) volds- eller trusselepisoden(e) hadde sammenheng med deres seksuelle orientering. 20 prosent av de lesbiske kvinnene og 38 prosent av de homofile mennene oppgir at de minst én gang *i løpet av livet* er blitt utsatt for vold eller trussel som hadde sammenheng med deres seksuelle orientering.

Sammenlignet med menn i den generelle befolkning er homofile menn langt mer *urolige* for å bli utsatt for vold eller trusler når de går ut alene. Homofile menn er mer urolige ved tanken på å gå ut alene enn lesbiske kvinner, noe som står i kontrast til fordelingen mellom kjønnene i den generelle befolkning, der kvinner er langt mer urolige enn menn.

Helse og psykisk livskvalitet

Lesbiske kvinner og homofile menn i NOVA-undersøkelsen har dårligere egenvurdert helse enn jevnaldrende i den generelle befolkning. Særlig i de yngre aldersklassene er gapet mellom lesbiske/homofile og den generelle befolkning stort.

Den kvantitative undersøkelsen avdekker også at det blant lesbiske og homofile er en sterkt forhøyet risiko for psykisk plager. Særlig når det gjelder nervøsitet, anspenthet, nedtrykthet og depresjon, er lesbiske kvinner og homofile menn vesentlig mer plaget enn den generelle befolkning. Spesielt blant unge lesbiske/homofile finner vi et høyt nivå av slike plager. Lesbiske/homofile som lever skjult er mer plaget av psykiske vansker enn åpne lesbiske/homofile. Personer som integrerer heterofile og homofile venner i vennekretsen har bedre psykisk livskvalitet enn lesbiske/homofile som holder de heterofile og de lesbiske/homofile segmentene i vennskapsnettverket sitt strengt atskilt (dvs. de som har det vi har kalt en segregerende livsform). Personer som er i fast forhold til en person av samme kjønn – eller som bor sammen med kjæreste eller partner av samme kjønn – har bedre psykisk helse enn enslige lesbiske/homofile.

Når det gjelder selvmordstanker og selvmordsforsøk er lesbiske kvinner og homofile menn mer utsatt enn den generelle befolkning. Andelen som har vært plaget av tanker om å ta sitt eget liv i løpet av de siste 14 dager, er 6-7 ganger høyere blant NOVA-undersøkelsens kvinner og menn enn i den generelle befolkning. 16 prosent av mennene og 20 prosent av kvinnene i utvalget oppgir at de har forsøkt å ta sitt eget liv minst én gang i løpet av livet. Det er alarmerende at hver fjerde kvinne og mann under 25 år i vårt utvalg oppgir at de har minst ett selvmordsforsøk bak seg. Følelse av isolasjon og ensomhet, ønske om å komme vekk fra en uutholdelig situasjon, avmakt i forhold til framtida, og problemer med å akseptere seg selv som lesbisk/homofil, var de fire vanligste motivene som ble oppgitt for selvmordsforsøket.

Rusmiddelbruk

Blant lesbiske og homofile i vårt utvalg er det svært mange flere som ofte drikker seg beruset enn i resten av befolkningen. Det er også en mindre andel som sjelden drikker alkohol. På samme måte som i den generelle befolkning, er det mer vanlig å drikke seg beruset ofte blant menn enn blant kvinner, men forholdstallet til den øvrige befolkning er langt høyere hos kvinnene (4:1) enn hos mennene (2:1). Sett i forhold til den øvrige

befolkning, er det derfor verd å merke seg kvinnenes beruselsesfrekvens, selv om homofile menn i absolutte tall ligger høyere enn kvinnene.

Bruken av alkohol blant lesbiske og homofile har to ansikter: På den ene siden synes ordinær, lavfrekvent bruk å være knyttet til sosialt samvær, gode nettverk og høy livskvalitet. På den annen side er lesbiske og homofile med høy beruselsesfrekvens en utsatt gruppe, med lav livskvalitet. Tilsvarende mønstre er i de senere år også dokumentert i flere studier for den øvrige befolkningen.

Blant de lesbiske kvinnene i NOVA-undersøkelsen er det en større andel som røyker enn ellers i befolkningen. Homofile menn avviker lite fra den øvrige mannsbefolkningen når det gjelder røykevaner.

Bruk av illegale, narkotiske stoffer er klart høyere blant lesbiske og homofile enn i befolkningen for øvrig. Andelen unge lesbiske og homofile (18-24 år) i Oslo som har brukt cannabisstoffer i løpet av siste 12 måneder, er dobbelt så høy som andelen i et representativt utvalg Oslo-ungdom. 45 prosent av de lesbiske kvinnene i denne aldersgruppa hadde brukt hasj eller andre cannabisstoffer.

Innledning

Utgangspunktet for dette prosjektet er et oppdrag fra Barne- og familie-departementet til forskningsinstituttet NOVA om å gjennomføre en utredning av levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn i Norge. Bakgrunnen for at både offentlige myndigheter og organisasjoner for lesbiske/homofile har ønsket en slik utredning, er antakelser om at disse befolkningsgruppene kan være utsatt for særskilte belastninger, særlig knyttet til de allmenne holdninger til homoseksualitet, til problemer med selvaksept, og – for mennenes vedkommende – også til hiv/aids.

De sentrale målene for prosjektet er:

- gjennomgang av eksisterende relevant forskning om homofile og lesbisk levekår og livskvalitet i Norden
- beskrivelse av holdninger til homofili i den generelle befolkning og eventuelle endringer i disse
- beskrivelse av lesbiske kvinner og homofile menns levekår og livskvalitet på en del utvalgte områder

Målgruppen: Lesbiske kvinner og homofile menn

Lesbiske kvinner og homofile menn utgjør ingen enhetlig gruppe i befolkningen. Vi har derfor valgt å definere begrepene lesbisk og homofil såpass vidt at de inkluderer et størst mulig mangfold av livsformer, og har latt *selvidentifikasjon* være det avgjørende kriteriet for deltakelse i undersøkelsen (jf. Weston 1991: s. 9). I spørreskjemaet definerer vi begrepene «lesbiske» og «homofile» som henholdsvis *kvinner og menn som opplever seksuell og/eller følelsesmessig tiltrekning til personer av samme kjønn*. Samtidig gjør vi oppmerksom på at vi også ønsker svar fra personer som anser seg som *bifile* eller *biseksuelle*, og det finnes svarkategorier i skjemaet for personer som opplever seksuell tiltrekning til begge kjønn. Mangfoldet i de nesten 3000 svarene vi har mottatt viser at vi har lyktes i å nå ut til et bredt spekter av kvinner og menn. I del III blir det gjort nærmere rede for det utvalget vi har nådd fram til.

Det er blitt hevdet at bruken av begrepet «homofile» om både kvinner og menn fører til at lesbiske usynliggjøres. Vi har derfor valgt å omtale menn som *homofile* og kvinner som *lesbiske*.

Det er blitt ført en til dels opphetet faglig debatt om hvorvidt det er legitimt å bruke begrepene «homofil» og «lesbisk» i samfunnsvitenskapelig forskning. Mange forskere har ment at disse begrepene er uløselig knyttet til den måten man i vårt samfunn i dag forstår seksualitet og kjønn på, og at de ikke gjenspeiler reelle, underliggende egenskaper. Det er også blitt hevdet at en ukritisk bruk av begreper som lesbisk og homofil kan føre til overforenkling ved at man forsøker å forstå homoseksualitet som en ensartet type erfaring og handling (Anderssen 1995: 43). Enkelte forskere har foreslått at man kun bruker ordet homoseksuell som adjektiv – med referanse til seksuelle handlinger mellom personer av samme kjønn – og aldri som et *substantiv* som refererer til en person eller en kategori av personer (Erchak 1992: 77). Man kan med andre ord snakke om lesbiske kvinner – i betydningen kvinner som har sex med andre kvinner – men aldri om *en* lesbisk eller *de* lesbiske.

Denne «regelen» er omstridt og dessuten vanskelig å gjennomføre i praksis. Vi tar ikke stilling i konstruktivismedebatten. Formålet med denne rapporten er ikke å bestemme homoseksualitetens vesen, men å si noe om livssituasjonen til kvinner og menn som på en eller annen måte oppfatter seg selv, sine følelser eller sine handlinger som lesbiske eller homofile.

Levekår og livskvalitet

Vi legger til grunn en nokså vid definisjon av begrepene *levkår* og *livskvalitet*. Levekårsforskningen har sitt opphav i den såkalte *social indicator movement* som oppsto i amerikanske samfunnsforskningsmiljøer på slutten av 1960-tallet. Denne bevegelsen så det som sin oppgave å måle også de ikke-økonomiske sidene ved samfunnssituasjonen, og representerte dermed et supplement til de rent sosialøkonomiske målene på velstand og velferd (Elstad 1983). Denne forskningstradisjonen har vært opptatt av materielle tilstander og prosesser (utdanning, arbeid, inntekt, boforhold etc.), men stiller også spørsmål om (blant annet) sykdom og psykiske plager som kan betraktes som virkninger av de *objektive* levekårene (Mastekaasa et al. 1988). Statistisk sentralbyrå har siden begynnelsen av 1970-tallet foretatt regelmessige undersøkelser i den hensikt å belyse hovedtrekkene ved levekår i sin helhet og fordelingen av levekårene i den norske befolkningen. Hovedtemaer i Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelser er for eksempel lønn og materielle goder, sysselsetting, utdanning, helse, boforhold, fritids-

aktiviteter, sosial kontakt samt vold og trygghet (Statistisk sentralbyrå 1995a)¹.

Begrepet *livskvalitet* blir ofte brukt til å rette søkelyset mot mer *subjektive* aspekter ved menneskers livssituasjon, og kan defineres som enkeltmenneskers opplevelse av livet som godt eller dårlig. Livskvalitet omfatter «... enkeltindividers bevisste positive og negative, kognitive og følelsesmessige opplevelser» (Mastekaasa et al. 1988: 13). Representanter for livskvalitetsforskningen har ofte pekt på at det kan være uoverensstemmelse mellom «objektive» og «subjektive» indikatorer på velferd. Det er ikke nødvendigvis slik at de personene som har høyest inntekt, best helse osv, også opplever størst tilfredshet med tilværelsen (Elstad 1983: 35). Mens levekårsforskningen hovedsakelig har benyttet seg av kvantitative metoder, har man forsøkt å måle livskvalitet også gjennom mer kvalitative tilnæringer som samtaleintervjuer (s. 36). Begrepet livssituasjon brukes i denne rapporten som en fellesbetegnelse på levekår og livskvalitet.

Bakgrunnen for undersøkelsen – tidligere viktige undersøkelser

En allmenn bekymring for lesbiske kvinner og homofile menns livskvalitet og levekår lå til grunn for at Nordisk Råd 1. mars 1984 tilkjennegav behovet for en samlet gjennomgang av de homofiles livssituasjon i de nordiske landene. I Sverige og Danmark ble det i for- og etterkant av denne erklæringen gjennomført offentlige utredninger, som i tillegg til rent juridiske studier av det eksisterende lovverket hadde som mandat å levere en situasjonsrapport om homofile og lesbisk levekår og livskvalitet (SOU 1984:63; Betænkning nr. 1127, 1988). I den svenske utredningen sto sosiologen Per Arne Håkansson ansvarlig for en svært omfattende empirisk delrapport (Håkansson 1984). Denne besto av en utdypet holdningsundersøkelse til den generelle befolkning (korte, muntlige intervjuer med 500 personer samt postenquete til 1500 personer), en skriftlig enquete til 1300 lesbiske kvinner og homofile menn, samt 80 personlige intervjuer. Håkanssons arbeid fra 1984 har på viktige områder fungert som inspirasjon for NOVA-undersøkelsen, for eksempel når det gjelder utformingen av spørreskjemaet og valg strategier for å oppnå et bredt sammensatt utvalg. I

---

¹ Datamaterialet fra Helseundersøkelsen 1995 og Levekårsundersøkelsen 1995 er innsamlet av Statistisk sentralbyrå og stilt til rådighet for prosjektet av Norsk samfunnsvitenskapelig Datatjeneste. Hverken SSB eller NSD er ansvarlige for den bruk som gjøres her av materialet.

andre tilfeller har vi kunnet lære av sider ved denne undersøkelsen som ikke var så vellykkede, for derved å unngå å falle i de samme fellene.

Den danske undersøkelsen var langt enklere i designen. Hovedbestanddelen her var kvalitative intervjuer: 25 lesbiske livshistorier presentert av Karin Lützen (1988), og 20 «...livshistorier om lyst til andre mænd» presentert av Henning Bech (1989).² Måten de intervjuede var valgt ut på var ment å skulle sikre at ulike livssituasjoner ble representert, og intervjuene ble stilt sammen slik at endringene i livsvilkår kom fram: De eldstes historier kom først og de yngstes til slutt. En annen viktig forskjell mellom den svenske og den danske undersøkelsen er knyttet til perspektivet. Mens den svenske undersøkelsen hadde som oppdrag å betone problemene, forsøker den danske å legge større vekt på de positive og kreative sidene ved livene til lesbiske og homofile. Der den svenske undersøkelsen nødvendigvis formidler et inntrykk av tvang, fokuserer den danske på lesbiske kvinners og homofile menns egne valg og identitetskonstruksjoner. Til tross for at vårt mandat har vært å utrede de områdene i lesbiske og homofiles liv som potensielt kan være problematiske, har vi også forsøkt å rette blikket mot de positive sidene ved lesbiske/homofiles livssituasjon.

Grunnlaget for en statlig utredning på linje med den svenske og danske utredningen også i Norge ble lagt i 1988, da Forbruker- og administrasjonsdepartementet utarbeidet rapporten *Homofile og lesbisk livssituasjon* (A. Andersen 1988). I denne rapporten gikk sosiolog Arnfinn Andersen gjennom de undersøkelsene (hovedsakelig hovedoppgaver) som på det tidspunktet forelå om homofile og lesbiske i Norge, og konkluderte med at det er et klart behov for mer omfattende datainnsamling.

Det nærmeste man i Norge kommer et tilsvarende forsøk på en helhetlig, empirisk fundamentert fremstilling av homofiles og lesbisk livssituasjon er boken *Homofile. Myter og virkelighet* (Bergh, Bjerck og Lund 1978). Sammenlignet med de svenske og danske, var den norske undersøkelsen av relativt beskjedent omfang: Den besto av 43 korte intervjuer samt en mindre postenquete på godt under 50 spørsmål. Et utvalg på 450 personer ble trukket fra medlemslisten til Det Norske Forbundet av 1948

---

² Intervjuundersøkelsene til Bech og Lützen og kunnskapsrapporten *Lyst eller Nød?* (Bech og Lützen 1986) inngår som et ledd i den danske levekårsundersøkelsen *Homoseksuelles vilkår* (Betænking nr. 1127, 1988)

(heretter: DNF-48).³ Til tross for klare mangler må denne undersøkelsen regnes som en hovedkilde ved studiet av homofiles og lesbiskers levekår og livskvalitet i Norge. Vi har derfor valgt å videreføre et utvalg av de spørsmålene som ble benyttet i spørreskjemaet til Bergh, Bjerck og Lund i den hensikt å kunne si noe om eventuelle endringer som har funnet sted de siste 20 årene.

Prosjektgruppen på NOVA

Arbeidet med undersøkelsen er blitt utført av tre forskere tilknyttet NOVA. Sosiolog Kristinn Hegna har erfaring fra ulike kvantitative levekårsundersøkelser blant ungdom. Hans Wiggo Kristiansen er sosialantropolog og har kompetanse fra forskning om homoseksuelle menn i Chile og prosjektarbeid blant latinamerikanske og svenske homoseksuelle menn i Stockholm. Bera Ulstein Moseng er sosiolog og har kompetanse fra historisk orientert forskning om lesbiske kvinner. Sosiologene Annick Prieur og Jon Ivar Elstad har fungert som prosjekt- og forskningsledere i prosjektperioden.

I startfasen av prosjektet ble det opprettet en ressursgruppe bestående av 9 personer med relevant faglig bakgrunn og god kjennskap til de miljøene som skulle studeres. I sammensetningen av ressursgruppa ble det lagt vekt på å få kontakt med ressurspersoner i distriktene. I desember 1997 ble det avholdt et møte med medlemmene av ressursgruppa, hvor opplegget for undersøkelsen ble drøftet. Medlemmene i ressursgruppa har gjennom hele prosjektperioden vært hjelpelige med datainnsamlingen, gjennom å distribuere spørreskjemaer via sine private nettverk og ved å sette de tre forskerne i kontakt med lesbiske og homofile personer til dybdeintervjuer.

Opplegg for undersøkelsen

Undersøkelsen består – som allerede antydnet – av tre ulike deler, hvorav én er en kunnskapsoversikt, og to er selvstendige undersøkelser basert på tre ulike datasett.

Kunnskapsoversikten utgjør rapportens del I. For å danne en basis for datainnsamling og analyser var det viktig å oppsummere eksisterende kunnskap om livssituasjonen til lesbiske kvinner og homofile menn. I

---

³ En interesseorganisasjon for lesbiske og homofile som ble etablert i 1950. Foreningen går i dag under navnet LLH (Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring).

kunnskapsoversikten går vi gjennom det vi har funnet av relevant forskning, først og fremst fra Norge, men også – så langt det har vært mulig – fra Sverige og Danmark.

Del II består av en holdningsundersøkelse som ble gjennomført av Markeds- og Mediainstituttet A/S (MMI) i mars 1998 på oppdrag fra NOVA. Denne omfatter et representativt utvalg på 1000 respondenter fra befolkningen i Norge. Tidligere forskning har vist at allmennhetens holdninger til homofili er en særdeles viktig innfallsvinkel for å forstå lesbiske og homofiles levekår og livskvalitet (Bergh, Bjerck og Lund 1978, Håkansson 1984).

Del III – hoveddelen i rapporten – består av en analyse av lesbiske kvinners og homofile menns levekår og livskvalitet i Norge. Følgende tre spørsmål danner utgangspunkt for drøftingen:

- Har lesbiske kvinners og homofile menns livssituasjon bedret seg i løpet av de to siste tiårene?
- Har lesbiske kvinner og homofile menn dårligere levekår og lavere livskvalitet enn den generelle befolkning?
- Hvilke grupper innenfor den lesbiske/homofile befolkningen har det best, og hvilke har det vanskeligst?

Drøftingen baserer seg på en spørreskjemaabasert undersøkelse utført av NOVA våren 1998, samt på dybdeintervjuer med 23 personer. Spørreskjemaet inkluderer en rekke spørsmål utarbeidet av Statistisk sentralbyrå til bruk i deres levekårsundersøkelser. Dermed kan vi sammenligne lesbiske og homofiles levekår og livskvalitet med situasjonen i den generelle befolkningen. Andre spørsmål er hentet fra den svenske undersøkelsen fra 1984 (Håkansson 1984) og fra Bergh, Bjerck og Lund (1978). Spørreskjemaet, som er besvart av nær 3000 personer, gir et bredt bilde av lesbiske kvinners og homofile menns livssituasjon.

En annen viktig datakilde i del III utgjøres av kvalitative intervjuer med 11 homofile menn og 12 lesbiske kvinner i alle aldre og fra ulike deler av landet. Intervjuene, som er ment å supplere den kvantitative undersøkelsen, ble lagt opp som livshistorieintervjuer. Der spørreskjemaundersøkelsen går i bredden, gir intervjuene anledning til å gå i dybden.

DEL I:

Kunnskapsoversikt

1 Innledning

Denne kunnskapsoversikten tar sikte på å gi en kort presentasjon av forskningslitteratur som på en eller annen måte er relevant for studiet av levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn. Vi har valgt å konsentrere oss om norsk, svensk og dansk forskning. Forskning om lesbiske kvinner og homofile menn utført i Danmark og Sverige er mer overførbart på norske forhold enn for eksempel forskningslitteratur fra USA. Dessuten har vi stort sett valgt å ta for oss samfunnsvitenskapelig litteratur, og – med unntak av enkelte historiske framstillinger – har vi sett bort fra filologiske bidrag. Ettersom det er publisert lite forskningslitteratur om lesbiske og homofile i Norge, har vi gjort utstrakt bruk av norske hovedoppgaver. Vi har imidlertid ikke gått gjennom hovedoppgaver (eller tilsvarende) fra andre nordiske land.

1.1 Temaområder

Kunnskapsoversikten er inndelt i ti avsnitt som hver tar for seg ett bestemt tema eller problemkompleks. Til grunn for valget av emneområder ligger først og fremst de svenske og danske levekårsundersøkelsene. Først gir vi en presentasjon av litteratur som fokuserer på den historiske bakgrunnen for livssituasjonen til lesbiske kvinner og homofile menn. I avsnittet *Endringer i folks holdninger til homofili* går vi gjennom meningsmålinger, blant annet med tanke på å se om det finnes grunnlag for å hevde at allmennhetens holdninger til lesbiske og homofile personer og samlivsformer har endret seg i løpet av de siste 30 årene. Deretter gjennomgås litteratur som tar opp betydningen av *bosted, organisasjoner og homofile nettverk* for livssituasjonen til lesbiske kvinner og homofile menn. Avsnittet *Ungdom – identitetsutvikling* tar opp problematikk knyttet til homofil og lesbisk ungdom, og fokuserer på identitetsproblematikk og det som ofte kalles «komme-ut-prosessen». I de to etterfølgende avsnittene – *Lesbiske og homofile som lever skjult* og *Diskriminering, trakassering og vold* – tar vi opp litteratur som spesielt berører problemer i forholdet mellom lesbiske/homofile og de sosiale omgivelsene. I avsnittene *Psykisk helse* og *Å leve med hiv/aids* går vi gjennom litteratur som fokuserer på helsesituasjonen (i vid betydning) til lesbiske og homofile. I de to siste avsnittene – *Seksualitet, kjærlighet og parforhold* og *Lesbiske mødre og homofile fedre* – drøftes ulike aspekter ved familieliv og samlivsformer blant lesbiske kvinner og homofile menn.

2 Historisk tilbakeblikk

Hva er den historiske bakgrunnen for lesbisk og homofil livssituasjon? Det historiske kildematerialet som omhandler norske homofile menn og lesbiske kvinner er dessverre sparsomt, mer eller mindre tilfeldig innsamlet, og gir langt fra entydige svar. Dessuten er det meste av kildematerialet å regne som samtidshistorie. Vi vet f.eks. ganske mye om hvordan det var å leve som homofil eller lesbisk i Oslo etter andre verdenskrig. Resten av den homofile Norgeshistorien kommer oss i hende i form av spredte glimt, tilfeldige biografiske fotnoter om at f.eks. den og den begjærte eller hadde seksuell omgang med personer av samme kjønn. Slike bruddstykker – som f.eks. apostelen Ansgars noe nedsettende omtale av feminine, antakeligvis «homoseksuelle» menn i handelsbyen Birka på 800-tallet (Bohman 1995), diverse referanser i norrøn litteratur og i Gulatingsloven – bekrefter at det også før moderne tid har funnet sted seksuell omgang mellom personer av samme kjønn i Norge. Problemet er at passasjene er korte, og at seksualiteten ikke presenteres i sin sosiale sammenheng. De bidrar således lite til forståelsen av det historiske grunnlaget for at livssituasjonen til lesbiske og homofile er blitt som den er blitt i Norge.

2.1 Fremveksten av «den moderne homoseksuelle» i Norden

Det finnes lite historisk forskningslitteratur som omhandler Norge og Sverige, men i Danmark er det gjennomført tre større, historisk fundamenterte studier som på ulikt vis berører lesbiske kvinners og homofile menns levekår og livskvalitet. I Henning Bechs *Når mænd mødes*, Karin Lützens *Hvad hjertet begærer* og Wilhelm von Rosens *Månens kulør* betraktes homoseksualitet og den homoseksuelle som en konstruksjon: «...som en særlig europisk måte at forstå og regulere samkønnet seksualitet på» (von Rosen 1993: 14).⁴ Utøverne innenfor det konstruktivistiske

---

⁴ Det konstruktivistiske perspektivet kan spores tilbake til de amerikanske sosiologene Gagnons og Simons artikler fra 1967 og til den britiske sosiologen Mary McIntoshs artikkel om «The homosexual role» (McIntosh 1981 [1968]). To andre viktige bidragsyttere til konstruktivistisk teoriutvikling er den franske filosofen Michel Foucault (1978) og den britiske sosiologen Jeffrey Weeks (1985). Antropologer som Harriet Whitehead (1981) og Gilbert Herdt (1981, 1994) har også gitt viktige bidrag. Det konstruktivistiske perspektivet har blitt problematisert av blant annet Boswell (1989, 1992), Weinrich (1992), Dynes (1992) og Cady (1996).

paradigmet forstår konstitueringen av «den moderne homoseksuelle» som helt avgjørende for måten homofile menn og lesbiske kvinner er blitt behandlet på i det 19. og 20. århundret. Opp gjennom den europeiske historien har sex mellom personer av samme kjønn gjennomgående blitt møtt med lettere ambivalente og/eller fordømmende holdninger. Det avgjørende nye fra og med begynnelsen av forrige århundre er at slik seksualitet ikke bare blir betraktet som brudd på normer og verdier, men også gjøres til gjenstand for vitenskapelige framstillinger som gjør krav på å inneha sannheten om homoseksualitetens årsaker og virkninger. Bech, Lützen og von Rosen gir en mengde eksempler på hvorledes den danske offentlighet – massemedia, rettsvesen og helsevesen – satte seksualiteten på dagsordenen, og fokuserte på homoseksualitet som en fysiologisk og/eller mental defekt med alvorlige sosialhygieniske konsekvenser.⁵

Videre mener forfattere som Bech, Lützen og von Rosen at dannelsen av «den homoseksuelle» som en særegen mennesketype la selve grunnlaget for framveksten av en homoseksuell subkultur i mange europeiske storbyer på slutten av forrige og begynnelsen av dette århundret.⁶ «Samtidig med at lægevitenskapen opdagede og begrepsforklærede de homoseksuelle, og samtidig med at befolkningen opdagede, hvad lægerne havde opdaged og dernæst bekæmpede det, opdagede de homoseksuelle sig selv og hinanden» (Lützen 1986: 145-146). Von Rosen, som mener at homoseksualiteten stort sett er en tysk «oppfinnelse» (von Rosen 1993: 462, 469) fokuserer på det nære forholdet som eksisterte mellom legevitenenskapen og den gryende homoseksuelle frigjøringsbevegelsen i tiårene rundt århundreskiftet.⁷ «For at opnå lægevidenskabens tilslutning til afkriminalisering af homoseksuelle

---

⁵ Et eksempel på norske aktører som bidro til å gjøre seksuelle variasjoner til et problem som avkrevde sosial oppmerksomhet, inngrep og regulering, er professor Langfeldt ved Gaustad sykehus. Han avga i 1940 følgende rettspsykiatriske vurdering av homoseksualitet: «Ved homoseksualitet stilles den sakkyndige overfor den oppgave å avgjøre om homoseksualiteten kan antas å være betinget av et patologisk anlegg eller om den kan antas å være erhvervet ... bragt på det rene at det dreier seg om en anleggsmessig homoseksuell, er recidivfaren stor og der blir neppe tale om annet enn internering eller kastraksjon» (Langfeldt (1940), sitert i Tor Johnsen 1993: 105 – 106).

⁶ En homofil/lesbisk subkultur i egentlig forstand kan ikke sies å eksistere i Norden før etter andre verdenskrig (se von Rosen, Lützen m.fl.)

⁷ Von Rosen omtaler dette samspillet som «den lægevidenskabeligt-emancipatoriske symbiose», og peker blant annet på det nære forholdet som eksisterte mellom pionerer innenfor den homoseksuelle emansipasjonsbevegelsen som Ulrichs og Hirschfeld og psykiatere som Westphal og Kraft Ebbing. Se også Foucault (1978) og Silverstolpe (1997).

handlinger var de homoseksuelle villige til at tage med i købet, at de var et patologisk fænomen, det ydre tegn på degeneration av centralnervesystemet; de var overbeviste om, at sådan forholdt det sig» (von Rosen 1993: 491). Man var villig til å godta at homoseksualitet var en medfødt sykdom for dermed å tilveiebringe vitenskapelige argumenter for at homoseksualitet ikke var kriminelle handlinger.

Ut fra et psykiatrisk siktepunkt framsto den homoseksuelle som en feilslått, mangelfullt integrert og invertert kjønnsidentitet (homofile menns maskulinitet er ikke fullmoden, sitter ikke dypt nok, blir skjemmet av affekterte innslag osv). Ut fra et konstruktivistisk siktepunkt er den homoseksuelle eksistensform utpreget «moderne» og fremtidsrettet. Den homoseksuelle mannen iscenesetter kjønnet sitt på en slik måte at det blir kompatibelt med den raske takten, de stadige omstillingskravene i et høymoderne, dansk samfunnsliv:

Det er noget *ustadigt* over den homoseksuelle. Hans tilværelse forandrer sig på en lang række punkter, livet igennem: med hensyn til seksualpartner og seksualpraksis, med hensyn til parforhold og samlivsformer, med hensyn til netværk og byliv, med hensyn til stil og oplevelsesformer. Der skal hele tiden ske noget nyt, lader det til; han bryter altid op igen; konstant er han på jagt efter nye oplevelser. [...] Fraværet af sikre fælleskaber og faste identiteter sætter fri til forandring, og bylivets masser og muligheder begunstiger den. Eksperimentering er et af de mulige svar på disse livsbetingelser... (Bech 1987:213-215)

Karin Lützen (1986) viser til lesbiske kvinners eksperimentering med maskuline tegn og egenskaper på 1920- og 1930-tallet (den sigarrøykende kvinnen i herredress osv). Denne iscenesettelsen peker framover, hevder hun, i det den foregriper og legger det historiske grunnlaget for det moderne kvinnekjønn som konsolideres på slutten av det 20. århundret.

Selv om forestillingen om det særegne homoseksuelle mennesket og det skarpe skillet mellom homoseksualitet og heteroseksualitet var etablert i Europa allerede i siste halvdel av forrige århundre, tyder mye på at denne modellen ikke ble enerådende i de nordiske landene før et stykke opp i vårt eget århundre. En «før-homoseksuell» organisering av seksuelle relasjoner mellom menn ser ut til å ha eksistert i nordiske storbyer i tiårene rundt den andre verdenskrigen. Det hevder i hvert fall den svenske sosiologen Arne Nilsson, som har intervjuet eldre homo- og biseksuelle menn i Gøteborg (Nilsson 1994, 1995, 1998). Han skriver at den seksuelle interessen hos menn som var «såna» (dvs. homoseksuelle) i høy grad ble rettet mot «riktiga karlar». Typiske representanter for sistnevnte kategori var unge menn fra arbeiderklassen, sjømenn og marinegaster (Nilsson 1995: 43). I motsetning

til hva som forventes i dag, var det ikke vanlig at to personer som begge var «såna» hadde sex med hverandre. (Nilsson 1995: 138). I det finske samfunnet ble «den homoseksuelle» som en egen seksuell kategori utbredt og etablert først på 1950-tallet, ifølge den finske sosiologen Jan M. Löfström. Dette forklarer Löfström blant annet med at industrialiseringen og urbaniseringen kom senere i Finland enn i de fleste andre land i Nordvest-Europa, og med fraværet av et binært kjønnssystem i forestillingsverdenen til den finske jordbruksbefolkningen (Löfström 1994, se også Löfström 1998). Det finnes dessverre ingen tilsvarende studier av den historiske utviklingen i Norge.

2.2 Lovverket

Det finnes lite forskningslitteratur som omhandler forholdet mellom lovverket og homofile menns og lesbiske kvinners livssituasjon i Norge. I Norsk Gallups holdningsundersøkelse fra 1967 går Arnold Havelin gjennom de lover som har regulert seksuelle relasjoner mellom personer av samme kjønn fra 1600-tallet fram til 1967. Norsk lov av 1687 foreskrev som straff *bål og brann for omgjængelse mot naturen* (Havelin 1968). *Omgjængelse mot naturen* omfattet både homoseksuelle handlinger og kjønnslig omgang med dyr. Ifølge von Rosen (1993) har – så vidt man vet – ingen dansk person blitt henrettet for *omgjængelse mot naturen* – i betydningen seksuell omgang med en person av samme kjønn.⁸ De eneste kjente tilfeller av henrettelser for seksuelle forhold mellom menn i Danmark er brenningen av to skotter i København i 1628. «Danmark adskiller sig således fra Centraleuropa, hvor henrettelser for omgængelse mellem mænd var om ikke sædvanlige, så dog langt fra ukendte.» (s. 47).⁹

---

⁸ Heller ikke i Sverige foregikk det noen vesentlig rettsforfølgelse av menn for å ha hatt seksuell omgang med andre menn på 1600- og 1700-tallet. Man kjenner bare til et tjuetalls rettssaker fra denne perioden (Liliequist 1995 & 1998). Rettsforfølgelse for seksuell omgang med dyr (såkalt *tidelagsbrott*) var imidlertid langt mer utbredt, og bare mellom 1751 og 1778 ble 156 svensker halshugget og brent for *tidelag* (Liliequist 1992). I Danmark-Norge fant det også sted henrettelser på bålet for «omgjængelse imod naturen» med dyr fram til 1750-tallet, men omfanget var på langt nær det samme som i Sverige (von Rosen 1993: 59-61).

⁹ I perioden 1835 – 1866 var 12 saker oppe til behandling i dansk høyesterett. I 9 av tilfellene ble straffeutmålingen fra lavere rettsinstans – d.v.s henrettelse ved bål og brann – anbefalt også av høyesterett. Men i alle sakene ble de dømte benådet. Det vil si at ingen måtte bøte med livet, men måtte avtjene en kortere eller lengre fengselsstraff (von Rosen 1993: 375-392).

Denne formuleringen – altså omgang mot naturen – ble opprettholdt ved revisjonen av den norske straffeloven i 1842, men samtidig fant en ganske drastisk revurdering av forholdets straffbarhet sted: Den nye strafferammen ble straffearbeid fra 6 måneder inntil 3 år. I 1889 ble bestemmelsen om straff for homoseksuelle handlinger foreslått opphevet, men forslaget ble ikke tatt til følge. I 1902 ble strafferammen redusert til fengsel i inntil ett år (§ 213).¹⁰ Det ble dessuten innskjerpet at påtale kun skulle finne sted når det ble påkrevet av allmenne hensyn. I 1925 og 1953 foreslo straffelovkommisjonen/straffelovsrådet å oppheve straffebestemmelsen om homoseksuelle handlinger, men forslagene ble ikke tatt til følge.¹¹ Først i 1972 ble § 213 opphevet. Norge var dermed det siste landet i Norden som avkriminaliserte homofili: Straffebestemmelsene om homoseksualitet ble opphevet i Danmark allerede i 1930, mens tilsvarende bestemmelser i den svenske straffeloven ble fjernet først i 1944. I Finland ble homoseksualitet avkriminalisert i 1971 (Löfström 1994: 242).¹²

Det fant med andre ord sted en gradvis oppmykning av straffebestemmelsene som omhandler homofili fra 1687 og fram til i våre dager. Ifølge Havelin (1968) bør denne oppmykning forstås – ikke så meget som et resultat av at myndighetene gradvis har inntatt en mer liberal holdning til homofili, men som utslag av den generelle humanisering av straffebestemmelsene som fant sted på 1800- og 1900-tallet. Havelin viser til at man ingenlunde kan slutte fra et restriktivt lovverk til faktiske inngrep overfor lesbiske kvinner og homofile menn i Norge. Myndighetene har vært svært varsomme når det gjelder anvendelsen av §213.¹³ Antall tiltaler og domfellelser begrenser seg til noen titalls saker over en periode på 70 år. Havelin sier:

---

¹⁰ Ordlyden i § 213 var som følger: «Finder utugtig Omgjængelse Sted mellem Personer af Mandkjøn, straffes de, der heri gjør sig skyldige eller som medvirker dertil, med Fængsel indtil 1 Aar. Med samme straf ansees den, som har utugtig Omgjængelse med Dyr eller som medvirker dertil. Paatale finder alene Sted naar det paakræves af almene Hensyn» (gjengitt i Grodal 1957).

¹¹ I 1925 – 1927 ble forslaget ikke bifalt av justisdepartementet. I 1953 – 1957 ble forslaget bifalt av departementet, men justiskomiteen gikk imot opphevelse av paragrafen (Havelin 1968).

¹² Anette Halvorsen har skrevet en særavhandling til juridisk embetseksamen (Univ. i Oslo) om lovreguleringen av homoseksuell praksis i Norge fra 1687 til 1902 (Halvorsen 1998).

¹³ Martin Skaug Halsos er i ferd med å avslutte en hovedoppgave i historie som problematiserer forholdet mellom § 213 og framveksten av den moderne homoseksuelle i Norge.

I praksis er § 213, første ledd... trolig bare kommet til anvendelse når det har dreiet seg om forhold til mindreårige eller når handlingen rammes av andre bestemmelser i straffeloven. I realiteten har den vanlige homofile lite å frykte fra myndighetenes side i den grad seksuallivet utleves under slike omstendigheter at heteroseksuelle handlinger ville være straff-frie (s. 49).

Heller ikke under den tyske okkupasjonen ble homofile menn og lesbiske kvinner utsatt for noen spesiell rettsforfølgelse i Norge. Historikeren Nils Johan Ringdal peker i boka *Mellom barken og veden* på at tallet på sedelighetssaker mot (homoseksuelle) menn gikk ned under krigen, og at saker som gjaldt homoseksuell omgang mellom voksne menn knapt er synlig i statistikken. Han skriver:

Det fant sted noen få alvorlige overgrep mot norske homoseksuelle menn under krigen, fra norsk og tysk politi; men fengsling – og sannsynligvis deportasjon – fant bare sted når disse mennene oppførte seg som tyskertøser og innledet kontakt med tyskere. Noen egen registrering eller andre juridiske særtiltak med spesiell adresse til gruppen ble ikke iverksatt (Ringdal 1987: 183 – 184).

Ringdal sier at i hvert fall 3 nordmenn synes å ha blitt sendt til konsentrasjonsleir for å ha pleiet seksuell kontakt med tyske soldater eller offiserer (s. 182-183).

Det er dessverre ikke gjennomført noen vitenskapelige studier som fokuserer på sammenhenger mellom det restriktive lovverket og faktisk diskriminering og trakassering av homofile og lesbiske i Norge. Selv sporadiske anvendelser av slike lovparagrafer kan tjene som påminnelser til individer om at de er medlemmer av en mindreverdige minoritet (Rubin 1993: 21), og tilfeldige arrestasjoner for «utugtig omgjængelse» kan ha holdt resten av gruppen i en tilstand av nervøs frykt og forsiktighet.

I 1981 ble det innført et særskilt straffevern for lesbiske og homofile ved at de ble inkludert i antidiskrimineringsloven. I 1993 ble det innført en partnerskapslov for regulering av samliv mellom to personer av samme kjønn.

3 Endringer i folks holdninger til homofili

Hvilke holdninger til homofili finner man i ulike segmenter av den norske befolkningen, og hvordan påvirker eventuelle holdningsendringer livssituasjonen til lesbiske kvinner og homofile menn? I perioden mellom 1947 og 1997 er det til sammen gjennomført 4 større – samt en rekke mindre – kvantitative undersøkelser som omhandler den generelle befolkningens holdninger til ulike sider ved homofili.

I 1947 foretok Gallupinstituttene i de 4 nordiske landene en felles undersøkelse hvor de ba et utvalg av den generelle befolkningen om å rangere 7 forbrytelser etter grovhetsgrad (se Havelin 1968, note 9). Det dreide seg om mord, voldtekt mot voksen kvinne, innbrudd, dokumentfalsk, promillekjøring, jakt utenfor jakttiden og homoseksualitet. I Danmark plasserte 61 prosent av befolkningen homoseksualitet som den verste eller nest verste forbrytelsen, i Norge gjorde 26 prosent det samme, mens 19 prosent og 18 prosent var av denne oppfatningen i henholdsvis Sverige og Finland. Tallene indikerer blant annet at det ikke er noen entydig sammenheng mellom straffebestemmelser og befolkningens holdninger.

3.1 Norsk Gallup 1967

Den første omfattende holdningsundersøkelsen i Norge ble gjennomført i 1967 av Norsk Gallup ved Arnhold Havelin (Havelin 1968).¹⁴ Denne undersøkelsen avdekket at et flertall av den norske befolkning synes å være villig til å inngå i sosiale relasjoner med *homoseksuelle*,¹⁵ men villigheten varierer med hvor nær respondenten ble bedt om å komme den homoseksuelle personen inn på livet: Henholdsvis 66 og 65 prosent menn og kvinner sa at de ville akseptere en *homoseksuell kollega* på arbeidsplassen, 55 og 56 prosent mente at de ikke ville si opp et leieboerforhold hvis de fikk *høre at leieboeren var homoseksuell* og henholdsvis 60 og 56

---

¹⁴ Det statistiske utvalget i denne undersøkelsen omfattet 1642 personer, 831 kvinner og 811 menn.

¹⁵ I introduksjonen forut for spørsmålene defineres begrepet *homoseksuell* på følgende måte: «Som De vet, er en homoseksuell en person som føler seg fysisk (seksuelt) tiltrukket til personer av eget kjønn» (Havelin 1968: 55). I artikkelen bruker imidlertid Havelin begrepene *homoseksuell* og *homofil* om hverandre.

prosent ga uttrykk for at de ikke ville bryte kontakten med en nær bekjent hvis vedkommende betrodde dem om *sin homoseksuelle legning* (s. 55). Havelin mener at forskjellen i aksepteringsprosent mellom kollega og nær bekjent/leieboer «...indikerer et ønske om å opprettholde en personlig avstand til den homofile» (s. 59).¹⁶

I Havelins undersøkelse ga et klart flertall – 58 prosent av mennene og 62 prosent av kvinnene – uttrykk for at de mente at «...det ville få *skadelige eller uheldige følger* om de homoseksuelle i Norge i samme utstrekning som folk flest kunne omtale og vedstå seg sitt seksualliv» (s. 64). I tillegg inntok 72 prosent av mennene og 81 prosent av kvinnene det standpunkt «...at de homoseksuelle må gjøre alt de kan for å bekjempe sine tilbøyeligheter» (s. 66). Til sammenligning peker Havelin på at bare 19 og 31 prosent av menn og kvinner mente det alltid er uriktig at ugifte (heteroseksuelle) personer har seksuell omgang (s. 69). 5 år før opphevelsen av § 213 mente 65 prosent av mennene og 64 prosent av kvinnene at homoseksuelle forhold mellom voksne mennesker *ikke* burde være straffbare.

Havelin oppsummer i én setning sin tolkning av allmennhetens holdninger til homoseksualitet i 1967: «Man er stort sett villig til å akseptere den homofile som medborger og synes ikke at homoseksuelle forhold mellom voksne bør være straffbare, under forutsetning av at den homofile i sitt privatliv opptrer som om vedkommende ikke er homofil og ikke omtaler sin legning eller har noe seksualliv» (s. 71).

3.2 Scan-Fact 1983, 1988 og 1992

Det ble ikke gjennomført noen større undersøkelser av den generelle befolkningens holdninger til homofili på 1970-tallet. Den neste store meningsmålingen ble gjennomført i 1983 av Scan-Fact ved Bjørn Talén (Scan-Fact 1983). Undersøkelsene fra 1967 og 1983 er langt fra identiske i «designen», men alle de seks spørsmålene fra Gallups undersøkelse i 1967 ble på forskjellig vis inkludert i Scan-Facts opinionsundersøkelse fra 1983. De ble også gjentatt i Scan-Fact undersøkelsen i 1988 (Scan Fact 1989).

---

¹⁶ Havelin mener at svarmønsteret også kan forklares ut fra en alternativ hypotese: «Man er vanligvis ikke personlig ansvarlig for de kolleger man må arbeide sammen med, i den forstand at man velger dem selv. Det er derimot tilfelle når det gjelder en leieboer eller nær bekjent. Ved fortsatt å opprettholde et leieforhold eller et bekjentskap med en person etter at det er blitt kjent at vedkommende er homofil, vil man kunne utsette seg selv for mistanke om å nære spesielle interesser for homoseksualitet med de sosiale ulemper det kan medføre...» (Havelin 1968: 59-60).

Således kan man avlese en tiltakende evne og vilje til å godta homofile både som kollega, leieboer og bekjent i 1983 sammenlignet med 1967:

- 79 prosent aksepterte en homofil kollega i 1983 mot 65 prosent i 1967
- 69 prosent ville ikke si opp en homofil leieboer i 1983 mot ca. 44 prosent i 1967
- 71 prosent ville ikke bryte kontakten med en homofil bekjent i 1983 mot 42 prosent i 1967.

For øvrig mente 33 prosent av utvalget i 1983 at «...homofile må gjøre alt de kan for å bekjempe sine spesielle tilbøyeligheter». 36 prosent mente at «...det ville få skadelige eller uheldige følger om homofile i Norge i samme utstrekning som folk flest kunne omtale og vedstå seg sitt seksualliv». Bare 2 prosent mente i 1983 at «homofile handlinger bør være straffbare». Et stort flertall (81 prosent) sa seg i 1983 enig i inkluderingen av homofile i antidiskrimineringsparagrafen, mens bare 16 prosent av utvalget mente at homofile bør «...kunne gifte seg på lik linje med andre».

Holdningene til homofili varierte også i 1983 med utdannelse, livsstil, sivil status og religiøs tilhørighet. Ikke overraskende var det personer med høy utdannelse, aktiv fritid, og personer som var enslige eller samboende som var mest tilbøyelig til å velge svaralternativer som Talén definerer som et «liberalt standpunkt» til utøvelsen av et homofilt kjærlighetsliv. Sammenlignet med undersøkelsen fra 1967 er det interessant å merke seg at det er kvinnene som i størst grad har endret holdning i positiv retning i forhold til det å akseptere homofili i ulike sosiale relasjoner. Det pekes også på at holdningsendringen i positiv retning er svært liten blant *aktive kristne* i forhold til utviklingen i alle andre grupper (Scan-Fact 1983. Se også Halvorsen 1995: 98-103 og Anderssen 1997).

Alle de seks spørsmålene fra Gallups undersøkelse i 1967 som ble inkludert i Scan-Facts opinionsundersøkelser fra 1983 ble også gjentatt i Scan-Facts undersøkelse i 1988 (Scan-Fact 1989). Evnen og viljen til å akseptere homofile som arbeidskollega, leieboer og venn hadde da økt ytterligere.¹⁷ Videre ble spørsmålene fra Scan-Facts undersøkelse i 1983 om «...i hvilken grad samfunnet bør akseptere homofili» gjentatt i 1988. Frekvensfordelingen viser en svak økning i anerkjennelsen: 21 prosent av

---

¹⁷ I 1988 ville 81 prosent akseptert en homofil kollega, 74 prosent ville ikke si opp en homofil leieboer, 80 prosent ville ikke bryte kontakten med en homofil bekjent. Dessuten mente bare 25 prosent i 1988 at «...homofile må gjøre alt de kan for å bekjempe sine spesielle tilbøyeligheter».

respondentene mente at homofili bør anerkjennes som en *likeverdig livsform* i 1988 mot 19 prosent i 1983. Videre framgår det at 37 prosent av respondentene i 1988 mente at *homofile og lesbiske* ikke bør kunne ha oppdrageransvar for barn i det hele tatt. 41 prosent mente at homofile og lesbiske bør kunne ha oppdrageransvar for egne barn, og kun 18 prosent mente at homofile menn og lesbiske kvinner bør kunne ha oppdrageransvar for både egne og foster/adoptivbarn.¹⁸

I Scan-Facts meningsmåling fra 1992 ble det stilt helt andre spørsmål enn i holdningsundersøkelsene fra 1967, 1983 og 1988. Av denne undersøkelsen framgår det blant annet at befolkningen var delt i synet på partnerskapsloven. Andelen som var *helt enig* eller *mest enig* i å innføre Partnerskapsloven var litt høyere enn andelen som var *mest uenig* eller *helt uenig* (47 prosent var positive, 43 prosent negative, mens 10 prosent ikke ønsket å gjøre seg opp noen mening).¹⁹

3.3 Fortsatt negative holdninger?

I artikkelen «Er lesbiske kvinner og homofile menn fortsatt stigmatisert i Norge?» ønsker Norman Anderssen å beskrive omfanget, samt konsekvenser av de eventuelle negative holdningene til homofili i Norge (Anderssen 1997). Anderssen viser til *Verdiundersøkelsen, 1996* – foretatt av Statistisk sentralbyrå – som tyder på at den norske befolkningen har blitt mer velvillig innstilt til homoseksualitet de siste 20 årene. I denne undersøkelsen ble et representativt utvalg av den voksne befolkningen i 1982, 1990 og 1996 bedt om å vurdere i hvilken grad en rekke handlinger kan rettferdiggjøres, deriblant homoseksualitet. Anderssen mener at tallene tyder på at holdningene til homoseksualitet er blitt mer positiv, ikke bare med hensyn til befolkningen sett under ett, men også når det gjelder alle undergruppene: Både kvinner og menn, alle aldersgrupper, og både såkalte religiøse og ikke religiøse personer har inntatt en mer tolerant holdning til homoseksualitet over tid (s. 48). Videre refererer Anderssen til en MMI-

---

¹⁸ At den svenske opinion inntar lignende, svært negative holdninger til at homofile og lesbiske skal ha rett til å adoptere m.m. blir i «Öppenhet och motstånd» forklart ved at homofili bevisst eller ubevisst blir koplet til pedofili (Andreasson 1996).

¹⁹ I Rune Halvorsens hovedfagsoppgave fra 1995 drøftes holdninger til homofile slik de kommer til uttrykk i debatten om partnerskapsloven. Halvorsen setter spørsmålstegn ved hva slike spørreundersøkelser egentlig måler når det gjelder den norske befolknings holdninger til homofilt samliv og partnerskap (Halvorsen 1995, 1997, 1998).

undersøkelse fra 1987 som viser at 10 prosent av respondentene er blitt mer negativt innstilt overfor homofile personer p.g.a. aids. Dette tilbakeslaget var av kortvarig karakter og bør settes i forbindelse med den angst og usikkerhet som blusset opp når «epidemien» var ny i Norge (jf. Andreasson 1996).²⁰

Norman Anderssen påpeker at det er problematisk å bruke meningsmålinger som kilder til kunnskap om hvilke holdninger ulike segmenter av den norske befolkning egentlig har til homofilt kjærlighetsliv. Meningsmålingene er preget av spredte og usystematiske spørsmål. Svarene folk gir vil avhenge av hvordan de blir spurt og hva de blir spurt om. Anderssens samlede vurdering er likevel at de mange undersøkelsene som er gjennomført i perioden mellom 1967 og 1997 – til tross for sine mangler – samlet sett gir et visst bilde av folks holdninger til ulike homoseksuelle uttrykk. Dette bildet er fortsatt negativt, mener han (Anderssen 1997: 53). Forklaringen på hvorfor den norske befolkning inntar en negativ holdning til homofili, søker Anderssen i den kristne kulturtradisjonen med idéen om kjernefamilien som bærende enhet, i homofile menns og lesbiske kvinners antatte eller faktiske brudd med gjeldende kjønns kategorier, og i personlige forhold hos den som har negative holdninger – såkalt homofobi.²¹

---

²⁰ Helle Nyhuus skriver hovedoppgave i Sammenlignende politikk ved Universitetet i Bergen om endringer i oppfatningen av homofile og lesbiske fra opphevelsen av § 213 til innføringen partnerskapsloven.

²¹ For en nærmere drøftelse av homofobi-begrepet, se bl.a. Rådemyr-Regman 1981, Herek 1990, Innala 1995.

4 Bosted, organisasjoner og homofile nettverk

4.1 Bosted

Mange studier av livssituasjonen til homofile og lesbiske har som grunnleggende antakelse at denne varierer med hvorledes det sosiale livet er organisert. Den underliggende antakelsen er at små lokalsamfunn med likhet som organiserende prinsipp vil være mindre tilbøyelige til å tolerere alternative former for kjærlighet og samliv enn større bysamfunn som nødvendigvis må leve med forskjeller – ja, til en viss grad har forskjellen som organiserende prinsipp. I sin utredning til Forbruker og administrasjonsdepartementet argumenterer Arnfinn J. Andersen for at Oslo og Bergen bare ved det å være store relativt uoversiktlige bysamfunn, tilbyr homofile og lesbiske et lettere liv: Det er lettere å gjemme seg bort som homofilt kjærestepar i Oslo enn f.eks. på Lom eller Otta (A. Andersen 1988). Andersen gjør også et poeng av at lesbiske kvinner og homofile menn vokser opp i et sosialt tomrom, og at deres kjærlighet og seksualitet ikke blir fanget opp av tradisjonelle institusjoner som familie, vennskapskrets, ungdomsgjeng og skole. Det faktum at bylivet framstår som så viktig for den alminnelige homofile mann og lesbiske kvinne forklarer Andersen med at Oslo og Bergen, Trondheim og Stavanger rommer mange møteplasser (kafeer, nattklubber, sangkor, klatreklubber m.m.) hvor lesbiske og homofile kan få bekreftet og utviklet sin identitet nettopp som lesbiske og homofile.

Hvis dette resonnementet medfører riktighet, burde homofile og lesbiske skille seg ut fra den generelle befolkning ved en større geografisk mobilitet i retning av byene. Også i boken *Homofile. Myter og virkelighet* (Bergh, Bjerck og Lund 1978) opererer forfatterne med en hypotese om at lesbiske kvinner og homofile menn unndrar seg sosial kontroll og finner fram til likesinnede ved å flytte inn til de større byene. Dessverre finnes det per i dag ikke noe datamateriale som kan underbygge eller avkrefte en slik hypotese.

4.2 Organisasjoner og nettverk

Ofte fremstilles tilværelsen til lesbiske kvinner og homofile menn før opphevelsen av lovforbudet mot mannlig homoseksuell atferd i 1972 som

preget av nærmest total undertrykkelse og hemmeligholdelse av seksuelle relasjoner og følelser mellom personer av samme kjønn. A. Andersen (1988: 128-129) argumenterer for at DNF-48 har fungert som en hjørnestein i den homofile nærhistorien fordi denne organisasjonen i store perioder sto alene i arbeidet med å levendegjøre, formidle og overføre den homofile kulturen og tradisjonen i Norge.²² Dette gjelder særlig tiden før midten av 1980-tallet da det ikke eksisterte noen tilbud av betydning ut over det organiserte miljøet. Etablerte homofile hadde sine vennskaps- og festnettverk m.m., men for den store majoriteten var aktivitetene i regi av DNF-48 – som for eksempel diskoteket på Venstres Hus, restaurant Metropol osv – det eneste alternativet hvis man ønsket å oppnå kontakt og pleie vennskap med andre lesbiske og homofile.

Historikeren Astrid H. Olsen hevder for sin del at «...så godt som alle lesbiske levde skjult» i perioden 1950-1972, og at det først var med den radikale kvinnebevegelsen og homobevegelsen på syttitallet at lesbiske våget å stå åpent fram (Olsen 1996:15). Mye tyder imidlertid på at en slik fremstilling av homohistorien overser viktige aspekter ved de sosiale nettverkene og livsformene som til sammen utgjorde den lesbiske/homofile «subkulturen» før 1972 (jf. Lützen 1986, Bech 1987).

Ifølge Grodal (1957)²³ fantes det ikke i Norge på femtitallet eksklusive møtesteder som tilsvarte barene i andre europeiske storbyer. Grodal fremholder likevel at det i byer som Oslo og Bergen fantes «...én eller et par restauranter i hver av byene» hvor det som regel var et sterkt innslag av mannlige homofile gjester (Grodal 1957: 169). Med hensyn til seksuelle møtesteder nevner Grodal spesielt urinaler. Det finnes praktisk talt ingen studier av lesbiske og homofile miljøer i Norge i tiden før 1970. Man kan

---

²² I 1950 ble det etablert en underavdeling av det danske «Forbundet av 1948» i Norge og i Sverige. Denne interesseorganisasjonen har fungert som talsrør og premissleverandør i den homofile frigjøringskampen. En beskrivelse av denne frigjøringskampen finnes i Karen-Christine Frieles *Fra undertrykkelse til opprør* (1975) og *De forsvant bare ...* (1985). Friele ble formann i Det Norske Forbundet av 1948 i 1966 og var ansatt som generalsekretær i perioden mellom 1971 og 1989. De homofile organisasjonene skal ha en betydelig del av æren for opphevelsen av §213 i 1972, for at lesbiske og homofile ble inkludert i antidiskrimineringsparagrafen i 1981 samt for innføringen av partnerskapsloven i 1993.

²³ Forfatteren som skriver under pseudonymet Finn Grodal sier i forordet til boken at han ikke er «fagmann» på området i den forstand at han har psykologisk eller psykiatrisk utdanning, men baserer fremstillingen på «sin personlige opplevelse av problemet og sine erfaringer og iakttagelser innen den homoseksuelle verden» (Grodal 1957: 15).

imidlertid finne interessante miljøskildringer fra 1950- og 1960-tallet i populærvitenskapelige verk av f.eks. Brantenberg og Friele.²⁴

Ifølge Karen Lützen fantes det en lesbisk og homofil subkultur i Danmark allerede på femtitallet, knyttet til barer eller kroer. Slike steder fungerte ifølge Lützen som «selvdefinerte åndehuller, hvor de homoseksuelle af begge køn kan møde deres artsfæller og således blive lunet af fællesskabet. Det er også stedet, hvor den homoseksuelle identitet kan udfolde sig på egne betingelser, det er således et 'hjem' i et ellers ud over alle grænser heteroseksuelt samfund» (Lützen 1986:225). Svenske forskere som Benny Henriksson (1995) og Arne Nilsson (1994) har pekt på at det (i hvert fall for mennenes vedkommende) i byer som Stockholm og Gøteborg allerede i tiårene rundt andre verdenskrig eksisterte arenaer hvor menn ga sin seksuelle orientering åpent til kjenne. Henriksson beskriver 4 generasjoner av homo- og biseksuelle menn. Han sier om den generasjonen som var aktiv i mellomkrigstiden at det aldri var snakk om å være åpen overfor opphavsfamilien, og at mange giftet seg og levde et dobbeltliv. Samtidig eksisterte det et homoseksuelt miljø, og den sentrale begivenheten i homoseksuelle menns liv var å *komme inn* i en parallell, homoseksuell verden snarere enn å *komme ut* overfor familie, venner og kollegaer (Henriksson 1995:204). De eldre mennene som Henriksson intervjuet beskriver dette miljøet som en skjult familie av likesinnede. I tråd med dette omtalte de hverandre som personer som «tilhørte familien». Mye av det samme gjaldt også for det han kaller den andre generasjonen, det vil si de som levde på 1940- og 1950-tallet. Først på 60- og 70-tallet får man, ifølge Henriksson, en skarpere distinksjon mellom homo- og heteroseksuelle, og retorikken omkring det å «komme ut» og «stå fram» oppstår.

Henriksson er en av de få forskerne i Norden som har ansatser til et generasjonsperspektiv i sin analyse av den homofile kjønnskulturen (se også Lundahl 1998). I den ellers så bredt anlagte svenske levekårsanalysen (Håkansson 1984) blir det f.eks. ikke gjort noe forsøk på å tallfeste hvorvidt homofile/lesbiske som levde på 1930- og 1940-tallet var mer utsatt for diskriminering og overgrep, hadde dårligere – eller for den saks skyld bedre – sosialt nettverk enn homofile/lesbiske på 1950- og 1960-tallet, 1970- og 1980-tallet. I den danske levekårsanalysen (Bech 1989, Lützen 1988) illustreres klare generasjonsforskjeller ved at Bech og Lützen har ordnet de 50 livshistoriene kronologisk. Imidlertid blir ikke den

---

²⁴ I Kirsten Danielsen bok *Slike gutter. Eldre menn forteller om sitt liv* (1992) gjengis livshistorien til en homofil mann født i 1914.

spennende aldersdimensjonen – de klare forskjellene i kulturelle og strukturelle faktorer som ulike generasjoner homofile/lesbiske har erfart og blitt formet av – problematisert i den knappe teoretiske analysen som rammer inn livshistoriene. Slik sett føyer Bech og Lützen seg inn i en tendens i den nordiske forskningslitteraturen: Livsfaseperspektivet blir rendyrket på bekostning av et generasjonsperspektiv. I et livsfaseperspektiv er det ikke så mye rammevilkårene, men individets varierende, gjerne tiltagende evne til å mestre disse – f. eks. det å vokse opp i et institusjonelt tomrom, eller det å bli møtt med negative holdninger – som blir brukt som forklaring på variasjonene i lesbisk og homofil livskvalitet. I et slikt perspektiv kan en lett miste blikket for at den lesbiske og homofile kulturen rommer flere linjer og brudd enn f.eks. at «nå lever de fleste homofile/lesbiske åpent», mens «før levde alle homofile/lesbiske skjult».

5 Ungdom – identitetsutvikling

5.1 Forskning om lesbiske og homofile ungdommer

Det finnes lite nordisk forskningslitteratur som omhandler lesbiske og homofile ungdommer.²⁵ En av de få studiene som er gjort i skandinavia er de svenske forskerne Henriksson og Lundahls bok om ungdom, seksualitet og kjønnsroller (Henriksson & Lundahl 1993). Her er homofile ungdommer intervjuet om blant annet erfaringer knyttet til oppdagelsen av homoseksuelle følelser, forbilder og selvoppfatning, forholdet til familie og venner, og kjennskap til aids. I tillegg finnes det en del studier av hvordan det er å være ung og lesbisk eller homofil hvor man har benyttet seg av retrospektive intervjuer og tilbakeblikk. Et eksempel på dette er den svenske levekårsutredningen (Håkansson 1984). Her er voksne lesbiske og homofile spurt ganske inngående om de ulike hendelsene som kan tenkes å inngå i en utvikling, fra de første følelsene av annerledeshet og tiltrekning til personer av samme kjønn, til en identitet som lesbisk eller homofil og kontakt med et homofilt miljø. Ofte vil disse hendelsene finne sted i ungdomstiden, men det er den voksne personens tolkning av sin egen ungdomstid i tilbakeblikk vi får innsikt i. Også i Arnfinn Andersens hovedoppgave *Coming out - coming home, vennskap som sosial strategi* (A. Andersen 1987) finner vi et slikt tilbakeskuende perspektiv på ungdomstid og identitetsutvikling. 15 menn i alderen 18 til 32 år ble intervjuet i denne undersøkelsen.

Antropolog Anne Lise Middelthon har fulgt tjue unge, selv-identifiserte homofile menn over 2 år. Disse er imidlertid alle over 20 år, og problemstillingen hennes er ikke rettet inn mot ungdomstiden, men mot mennenes opplevelse av seksualitet og smitterisiko (hiv/aids) (Middelthon 1997). Ut over dette finnes det også et par studier av identitetsdanning og «komme ut»-prosessen (Olsen 1996, Giertsen 1989), men heller ikke disse omhandler ungdomstiden spesifikt. Selv om tilbakeskuende studier kan gi

---

²⁵ Wegling (1997) gir en innføring i en del problemstillinger knyttet til ungdom og homoseksualitet. Av skjønnlitterære bøker om hvordan livet fortøner seg for lesbiske- og homofile barn og unge kan nevnes Gerd Brantenbergs romantriologi *Sangen om St. Croix* (1979), *Ved fergestedet* (1985) og *For alle vinder: en roman om en jente (1960-65)* (1989); Gudmund Vindlands *Villskudd: sangen til Jens* (1979); Tor Fretheims to romaner *Om bare sola ville danse* (1990) og *Kysset som fikk snøen til å smelte* (1991); Øystein Zieners: *Sykelstativet og jeg* (1997) For en mer fullstendig oversikt se Gatland (1990 & 1996) og Bjordal & Ditmansen (1991).

mye nyttig innsikt, er det viktig å være seg bevisst at det den voksne personen forteller om opplevelser i barndommen og ungdomstiden sannsynligvis vil være sterkt preget av det vedkommende har opplevd senere i livet (jf. Gullestad 1996).

5.2 Særtrekk ved ungdomstiden

Puberteten blir for mange homofile og lesbiske ungdommer en tid med ekstra store påkjenninger. For ungdommer flest er dette en periode da mye skal falle på plass når det gjelder valg av utdanning, meninger, holdninger og identitet. Også når det gjelder seksualitet og forelskelse er det mange ubesvarte spørsmål. Ungdom som føler tiltrekning mot personer av samme kjønn står i tillegg overfor en rekke spørsmål som heterofile ungdommer ikke behøver å ta stilling til. Norman Anderssen og Per Kristian Svendsen nevner i artikkelen «Helsefremmende arbeid overfor unge lesbiske og homofile» (Anderssen & Svendsen 1997) seks slike emner: 1) Spørsmålet om åpenhet: Skal jeg si noe til andre? Skal jeg si noe til mine foreldre? 2) Problemet med kategorisering: Jeg er jo ikke som andre lesbiske og homofile – er jeg kanskje ikke homo likevel? 3) Valget av livsstil: Skal jeg forsøke å få kontakt med andre lesbiske og homofile og i så fall hvordan? 4) Spørsmål om normalitet, naturlighet og sykdom: Er jeg egentlig unormal, er det noe unaturlig ved meg, lider jeg egentlig av en mental sykdom? 5) Spørsmål om årsaker: Hvordan ble jeg slik? 6) Uro overfor fremtiden: Kommer jeg til å takle det å være homo? Ønsker jeg å takle det? Får jeg en kjæreste? Får jeg et godt liv?

Det er derfor av stor betydning for livskvaliteten til personer som føler tiltrekning til personer av samme kjønn at de har noen å støtte seg på og få hjelp av i ungdomstiden. Henriksson og Lundahl (1993) påpeker at mange av de homoseksuelle ungdommene de intervjuet hadde det til felles at de hadde forsøkt å finne informasjon og hjelp til å tolke sine følelser *på egen hånd*. Ofte er det biblioteket man tyr til.²⁶ I seksualundervisningen på skolen er homoseksualitet enten fraværende eller satt i et negativt lys. Få har noen forbilder eller støtte i personer rundt seg. Flere av informantene til Henriksson og Lundahl uttrykker bitterhet overfor skolen og øvrige omgivelser for at de ikke har fått samme veiledning, støtte og muligheter til en tenårings- og ungdomstid som de heteroseksuelle ungdommene har fått (Henriksson og Lundahl 1993). Av de 20 unge mennene i Middelthons

---

²⁶ Jf. Michelet (1988).

studie, var det bare én som hadde fått seksualundervisning på skolen som inkluderte homoseksualitet (Middelthon 1997).²⁷

Flere forskere har pekt på at sosial isolasjon fra ungdomsmiljøet kan være et problem. Uten å ha andre mennesker å betro seg til eller snakke med, blir mange gående alene med følelsene sine. Mens andre ungdommer henger på hjørnet og flørter seg imellom, har de homofile ungdommene valget mellom å spille med, eller å holde seg hjemme, drive idrett eller være andre steder for ikke å bli «avslørt» (Henriksson og Lundahl 1993, Bergh, Bjerck og Lund 1978). Flere av Henrikssons voksne informanter (menn) forteller i tilbakeblikk at de heller ønsket å holde seg hjemme enn å omgås jevnaldrende (Henriksson 1995).

Heller ikke foreldrene eller de nærmeste vennene oppleves som noen støtte i ungdomsårene. Av redsel for å bli såret, avvist eller støtt ut av familien, venter mange i det lengste med å fortelle noen om sitt erotiske følelsesliv. Av Håkansson's undersøkelse går det fram at det i gjennomsnitt gikk tre år fra en person første gang begynte å fundere på om hun/han var lesbisk/homofil og til vedkommende definerte seg som lesbisk/homofil. Samtidig er det bare 4 av 10 som har «...talat med någon om sin sexuella inriktning under de i genomsnitt tre år som de själva har funderat över den» (Håkansson 1984: 379). Av disse hadde bare 10 prosent snakket med en person i nærmeste familie (søsken/foreldre). Risikoen for at ungdommene også blir sosialt isolert fra familien, enten fordi de selv trekker seg unna eller fordi familien vender seg bort, ser med andre ord ut til å være til stede.

Til tross for problemene knyttet til å fortelle om sin seksuelle orientering til andre, oppfatter likevel de fleste det å være åpen som svært viktig. Generelt sett mener ungdommene i Henriksson og Lundahl's undersøkelse at man *bør* være åpen, ikke bare for sin egen skyld, men også for andre homser og lesbers skyld. Framfor å føle at man hele tiden må lyve, være redd eller late som, ønsker de å bli akseptert som den de er, forandre holdninger rundt seg og være tydelige for andre homofile/lesbiske som ikke har kommet ut ennå. Samtidig er de svært bevisst på at de må være selektive i forhold til hvem de er åpne overfor. Selv om holdningene til homoseksualitet er mer positive i dag enn tidligere, har mange fremdeles svært negative oppfatninger (Henriksson og Lundahl 1993).

I tillegg til problemer med å bli akseptert av venner og familie, faren for sosial isolasjon og problemer med å utvikle en egen identitet, er det også mange som nevner problemer med å akseptere *seg selv* som homofil. I

---

²⁷ Se også Sturkell 1990.

Arnfinn Andersens undersøkelse forteller informantene at de ikke hadde problemer med å godta sine seksuelle erfaringer med andre gutter før i puberteten, – slike erfaringer hadde også de fleste av deres heteroseksuelle kamerater. Men i 14-17-årsalderen skjønner de «...at deres seksuelle interesse for menn er noe de ikke bør ha» (A. Andersen 1987: 58). For mange oppleves det som dobbelt problematisk å ikke ha noen positive rollemodeller å støtte seg til. Ingen av Andersens informanter kjente i en alder av 16 år andre homofile på egen alder. Når ungdommene så får kontakt med et homofilt miljø, oppleves dette av mange som en befrielse. De oppdager at det finnes mennesker som er som dem selv, og som kan være positive forbilder og gi gruppetilhørighet (Henriksson og Lundahl 1993). Andre beskriver møtet med homomiljøet med stor ambivalens, og veksler mellom å føle seg hjemme der og å få bekreftet sine negative oppfatninger av homofile (A. Andersen 1987).

Flere av problemene ovenfor vil kunne forringe livskvaliteten til ungdom. Det er derfor sannsynlig at man vil kunne finne en overrepresentasjon av opplevd ensomhet, psykiske problemer, depresjon og selvmordsforsøk blant homofile ungdommer sammenlignet med heterofile ungdommer. Slike sammenhenger er imidlertid ikke dokumentert i Norden. Hovedutfordringen vil ligge i å gjennomføre en undersøkelse der et representativt utvalg av homofile og heterofile ungdommer kan sammenlignes på vesentlige punkter, gjerne ved en kvantitativ, spørreskjemabasert undersøkelse. Antallet respondenter må imidlertid være relativt stort for å kunne sikre at man får en tilstrekkelig stor gruppe ungdommer med homoseksuelle følelser og erfaringer (minst 3000 respondenter).

5.3 Om å komme ut

Mange forskere har forsøkt å beskrive utviklingen til kvinner og menn som tiltrekkes seksuelt og følelsesmessig til personer av samme kjønn som en prosess i forskjellige stadier.²⁸ I den svenske levekårsutredningen (Håkansson 1984, Håkansson 1987a) opererer man ikke med noen eksplisitt utviklings-teori, men det går fram av spørsmålene man har stilt at forskere ser for seg en utvikling i trinn eller faser. I spørreskjemaet blir det blant annet spurt om

---

²⁸ Coleman (1990) gir en oversikt over forskjellige utviklingsmodeller. Se også Ohnstad 1997.

- de første minnene om homoseksuelle følelser
- alder da man første gang hadde seksuell omgang med en person av samme kjønn
- alder da man begynte å lure på om man var homo- eller biseksuell
- alder da man begynte å oppfatte seg som homo- eller biseksuell
- alder da man første gang fortalte noen om sin seksuelle orientering

Det går fram at over halvparten av de spurte følte tiltrekning til noen av samme kjønn som dem selv allerede i puberteten (perioden mellom 10 og 14 år). Det er imidlertid bare en tidel som sier at de oppfattet seg selv som homoseksuelle på et så tidlig stadium. Hovedtyngden av de homofile og lesbiske som deltok i spørreskjemaundersøkelsen ble oppmerksom på sin seksuelle tiltrekningen til personer av samme kjønn i tenårene. Av om lag 1300 kvinner og menn, svarte 64 prosent at de hadde kjent den første dragningen mot personer av samme kjønn før de fylte 15 år. Ytterligere 28 prosent opplevde en slik dragning før de fylte tjue år. Bare 8 prosent i dette materialet var over 20 år. Resultater fra andre, lignende undersøkelser i utlandet viser samme tendens.²⁹

Til tross for at så mange har tidlige minner om tiltrekning til personer av samme kjønn, oppgir de fleste at de ikke ble seg bevisst disse følelsene før i ettertid. Tidlige erfaringer ses i et nytt lys etter som man blir eldre. Bare litt over én fjerdedel (28 prosent) var under 15 år da de første gang *begynte å lure på* om de selv var homofile. Én fjerdedel (25 prosent) var over tjue år. I gjennomsnitt er forskjellen mellom den alderen da man erfarer de første homoseksuelle følelsene og alderen da man begynner å lure på om man er homofil 3 år.

En enda mindre andel begynte å *betrakte seg som* lesbisk eller homofil før de var 15 år. Bare 11 prosent kom til en slik erkjennelse i så ung alder. Hele 46 prosent av de spurte var over 20 år før de begynte å betrakte seg som homofil/lesbisk. For 41 prosent av kvinnene og 21 prosent av mennene faller dette sammen med alderen for første gang de hadde seksuell omgang med noen av samme kjønn. Gjennomgående ser kvinnene ut til å være noe senere ute enn mennene: Menn opplever de første homoseksuelle følelsene, begynner å fundere på om de er homofile og debuterer seksuelt tidligere enn kvinner. I det svenske materialet finner man også tendenser til at kvinner

---

²⁹ Håkansson (1987a) gjengir tall fra undersøkelsene til Hirschfeld, Dank, Whitam, Schäfer og Cronin. Se også Coleman 1990 og Lewis 1990.

kommer fram til en erkjennelse av sin seksuelle orientering senere enn menn og at de eldre respondentene var senere ute enn de yngre (Håkansson 1984).

I en undersøkelse av lesbiske kvinners livsløp, finner sosiolog Merethe Giertsen at medianalderen (den vanligst forekommende alder) for å definere seg som lesbisk er 22 år (Giertsen 1989).³⁰ I sitt materiale påviser Giertsen forskjeller mellom yngre og eldre lesbiske kvinner både med hensyn til *når* i livsløpet komme-ut-prosessen finner sted, og hvor lang avstand i tid det er mellom de ulike hendelsene som utgjør komme-ut-prosessen slik hun definerer den. Jo eldre kvinnene er, jo senere kommer de ut, og jo lengre tid tar prosessen. Perioden som Giertsen kaller *identifiseringsfasen*, dvs. tiden fram til selv-identifisering som lesbisk, tar generelt like lang tid både for de eldre og de yngre kvinnene. Når det gjelder det hun kaller *manifesteringsfasen*, hevder Giertsen at det har skjedd historiske endringer med hensyn til når i livsløpet prosessen finner sted: «Kvinner som definerer seg som lesbiske i dag danner fortere et parforhold, de forteller det tidligere til sine foreldre og de melder seg raskere inn i en organisasjon» (Giertsen 1989: 102).

Sosiolog Annbjørg Reiersen tar i sin hovedoppgave *Kjærlighet på tvers. Homofile menn og lesbiske kvinners forvaltning av kjærlighet og seksualitet* (Reiersen 1993) opp forskjeller mellom kvinners og menns prosess fram mot en erkjennelse av seg selv som lesbisk/homofil. Kvinner har en mer kronglete komme-ut-prosess enn menn, hevder hun. Kvinnene i hennes materiale opplevde i større grad seksuell og følelsesmessig forvirring (se s. 33-37), og de hadde oftere heterofile erfaringer og forhold bak seg. Mennene var yngre da de erkjente egen homofili, og deres erkjennelsesprosess tok i større grad form av en utvikling i stadier eller faser. Hun oppsummer forskjellene slik: «På mange måter kan det synes som om det største problemet for menn var knyttet til det å *'leve ut'* sin homofili. For kvinner var det største problemet knyttet til det å *erkjenne* sin egen lesbiskhet» (s. 40). Det at kvinner har vanskelig for å innse sin egen lesbiskhet skyldes, ifølge Reiersen, at vårt begrepsapparat i forhold til homofili og lesbiskhet samsvarer bedre med menns erfaringer enn kvinners (s. 44), noe som fører til at «...lesbiskes følelser og seksualitet blir usynliggjort for kvinner selv» (s. 43). Reiersens oppgave baserer seg imidlertid på et relativt lite utvalg (18 kvinner og 16 menn).

---

³⁰ I denne undersøkelsen ble spørreskjemaer sendt i posten til 148 kvinner fra DNF 48 og Arbeidsgrupper for Lesbisk og Homofil Frigjøring.

6 Lesbiske og homofile som lever skjult

6.1 Hva vil det si «å leve skjult»?

Begrepene «åpenhet» og «skjulthet» (og de dertil hørende metaforene om å «være i skapet», «komme ut av skapet», «skaphomse» osv.) er blitt mye brukt i homopolitisk retorikk etter 1970. Flere forskere som har skrevet om livssituasjonen til lesbiske og homofile har vært opptatt av problemer knyttet til det å «leve skjult», og konsekvenser av å være «åpen». Men hva ligger det egentlig i motsetningsparet «skjult» versus «åpen»?

«Skjulthet» og «åpenhet» har å gjøre med et individs forvaltning av sin seksuelle identitet. For eksempel vil en «åpen lesbisk» være en kvinne som på en eller annen måte har informert sine sosiale omgivelser om at hun tiltrekkes seksuelt og følelsesmessig av andre kvinner og at hun ser på seg selv som lesbisk. En lesbisk, homofil eller bifil person som lever *skjult* er følgelig en person som har valgt *ikke* å informere sine sosiale omgivelser om at hun/han ser på seg selv som henholdsvis lesbisk, homofil eller bifil. Med sosiale omgivelser mener vi her først og fremst familie, arbeidskollegaer/medelever/medstudenter og venner.

I sin hovedoppgave om lesbiske kvinners erfaringer i arbeidslivet problematiserer sosiologen Marianne Brantsæter åpenhetsbegrepet (Brantsæter 1990:18). For det første kan ikke det å være åpen eller skjult reduseres til et *enten – eller*. Enkelte forteller det først bare til noen ganske få, for så å utvide kretsen av «innvidde» etterhvert. For det andre bør man skjelne mellom ulike typer av åpenhet: «...én ting er *hva man sier* (om man forteller det), en annen ting er *hva man gjør* (hvordan man oppfører seg), og en tredje ting er *hva man signaliserer* (med for eksempel klær, (lite) sminke, 'hårsveis', kroppsspråk, stemmeleie og 'interne meldinger')». For det tredje er «det å stå fram» ikke noe som kan gjøres én gang for alle. «Det er en prosess som må gjentas «omatt og omatt og omattatt»...». Et fjerde punkt – som Brantsæter ikke nevner – er at det er en forskjell mellom det å velge å skjule en seksuell identitet (som lesbisk, homofil eller bifil) og det å skjule seksuelle relasjoner med personer av samme kjønn (for eksempel for ektefellen). Det er derfor umulig å si noe sikkert om hvor mange lesbiske og homofile som lever skjult i Norge i dag.

6.2 Hvor mange lever skjult?

I utvalget til Bergh, Bjerck og Lund (1978) er det flere menn enn kvinner som skjuler sin seksuelle identitet for familien: Blant kvinnene svarer 63 prosent at moren vet at de er lesbiske, 42 prosent at faren vet det og 58 prosent at søsken vet det. Blant mennene er prosentandelen som svarer at mor, far og søsken kjenner til deres seksuelle identitet henholdsvis 41, 36 og 44 (Bergh, Bjerck og Lund 1978: 148). Likeledes er det bare 2 prosent av kvinnene – mot 15 prosent av mennene – som sier at ingen av deres heterofile venner vet at de er lesbiske/homofile (s. 156). Hele 68 prosent av kvinnene og 60 prosent av mennene svarer at deres arbeidsgiver/overordnede ikke vet at de er lesbiske/homofile. 13 prosent av kvinnene og 29 prosent av mennene skjuler at de er homofile/lesbiske for arbeidskollegaer eller medstudenter. Med tanke på at samtlige av de som besvarte spørreskjemaet var medlemmer av daværende DNF-48, og dermed kan forventes å være mer åpne enn ikke-organiserte lesbiske og homofile, tyder disse tallene på at svært mange lesbiske og homofile levde skjult på slutten av syttitallet.

Dette inntrykket forsterkes av den svenske levekårsundersøkelsen (Håkansson 1984). Der svarte 32 prosent av de spurte at de forsøker å skjule sin homoseksualitet i mange situasjoner, 34 prosent svarte at de forsøker å skjule den i en del situasjoner, mens 24 prosent svarte at de bare gjør det i noen enkeltstående situasjoner. Bare 10 prosent svarte at de aldri forsøker å skjule at de er lesbiske/homofile.

Selv om det i det norske samfunnet i dag er akseptert å være åpen lesbisk eller homofil i mange sosiale sammenhenger, er det svært problemfylt i andre sammenhenger. Kvinner og menn som har stått fram i kristne miljøer kan fortelle om utstøting fra familien og menigheten, tap av jobb innenfor kristne miljøer og tap av venner (Prøitz 1997a:11). Psykolog Aase Prøitz fokuserer i sin hovedoppgave på hva slags selvbilde lesbiske kvinner i kristne miljøer har, og hvordan de mestrer tilværelsen som kristne og lesbiske (Prøitz 1997a). Hun har foretatt dybdeintervjuer med 7 kvinner. I boken *Du skal ikkje elske. lesbisk kjærleik i kristen-Norge* (Voll 1993) presenteres livshistoriene til 15 kvinner som forteller om hvordan det er å være lesbisk i kristne miljøer.

6.3 Konsekvenser av å leve skjult

Hvordan virker det å skjule den seksuelle identiteten for omverdenen inn på livssituasjonen til lesbiske kvinner og homofile menn? I sitt bidrag til den svenske levekårsundersøkelsen peker Håkansson (1984) på flere negative

konsekvenser av det å leve skjult, blant annet problemer med å inngå i stabile parforhold og problemer med hensyn til sosial isolasjon. For å unngå å bli identifisert som lesbisk/homofil søker mange kontakt med andre lesbiske/homofile i største hemmelighet. Ifølge forfatteren er det dette som er den viktigste årsaken til at de seksuelle kontaktene ofte blir få, kortvarige, tilfeldige og anonyme. Mange lesbiske og homofile par velger dessuten å bo hver for seg for å forhindre at forholdet blir kjent (Håkansson 1984).

En annen konsekvens av å leve skjult som Håkansson peker på, er at mange lesbiske og homofile unnviker situasjoner hvor de risikerer at den seksuelle identiteten kan bli kjent. Mange av de intervjuede forteller om hvordan de unngår å etablere nære relasjoner til arbeidskolleger, unnviker samtaler om privatlivet sitt osv. Man risikerer dermed å bli sett på som en uinteressant, hemmelighetsfull og utilgjengelig person. Det neste steget kan være å trekke seg vekk fra all kontakt med heteroseksuelle personer. Til slutt har man kanskje ikke heteroseksuelle venner i det hele tatt. Har man da ikke homoseksuelle venner heller, kan resultatet bli at man blir totalt sosialt isolert.³¹

I en senere rapport (Håkansson 1987b) introduserer Håkansson begrepet *sosialt, men ikke seksuelt isolerte menn* om menn som *ikke* besøker de sosiale møteplassene for homofile menn, men oppsøker møteplasser for tilfeldig sex (parker, gater, torg, toaletter, bad, strender, videoklubber). Håkansson mener de sosialt isolerte, men seksuelt aktive mennene utgjør en stor andel av alle homoseksuelle menn, ettersom antallet av slike (seksuelle) møteplasser langt overstiger tallet på sosiale møteplasser. De sosialt isolerte mennene tok enten kontakt med Håkansson etter å ha lest en avisartikkel med omtale av prosjektet eller ble kontaktet av bekjente som allerede var blitt intervjuet. Håkansson peker på mangelen på sosiale møteplasser, frykt for å at andre skal få vite at man er homoseksuell, og det at man vegrer seg mot å se på seg selv som homofil, som de viktigste årsaken til disse mennenes sosiale isolasjon.

6.4 Skjulthet og identitet

Her støter vi imidlertid på et teoretisk og begrepsmessig problem. Begrepet «å leve skjult» ser ut til å forutsette at individet allerede i utgangspunktet har en klart definert (homofil eller bifil) identitet, som det så forsøker å

---

³¹ Psykolog Vår Benum er inne på noe tilsvarende i sin artikkel om lesbiske kvinner og minoritetsstress (1997: 78). Se også Benum & Johansen (1990).

hindre andre i å avsløre. Denne forutsetningen er ofte ikke til stede. Bjørge Andersen peker i sin hovedoppgave om «erotiske oaser» på at en relativt stor andel av de mennene som har sex med andre menn på offentlige toaletter, i parker etc. slett ikke har noen homofil eller bifil identitet, og at mange lever i parforhold med kvinner (B. Andersen 1987). Er det meningsfullt å omtale slike menn som «skjulte» homofile?

Problematikken omkring det å leve skjult er spesielt relevant i forhold til biseksuelle personer som skjuler sine seksuelle relasjoner til personer av samme kjønn fra sin kjæreste, samboer eller ektefelle (av motsatt kjønn). Hvordan biseksuelle menn forvalter sin seksualitet og identitet er tema for Dag Robin Simonsens hovedoppgave fra 1994.³² Oppgaven baserer seg på intervjuer med ni menn som er eller har vært gift eller samboere med kvinner samtidig som de søker seksuelle kontakter med andre menn (Simonsen 1994:1). De fleste av de intervjuede mennene (syv av ni) gir uttrykk for «at de legger stor vekt på familielivet og ekteskapet» og «gir klart til kjenne at de nærer en varm kjærlighet til den de er gift med, og aldri kunne tenke seg å skilles dersom valget var ensidig deres» (s. 112). Gjennom å skjule de homoseksuelle relasjonene fra ektefellen, kan disse mennene «fortsette å leve som part i et heterofilt forhold og som barnefar i kjernefamilien» (s. 101). I likhet med B. Andersen, understreker Simonsen at de biseksuelle mennene ikke nødvendigvis har en homofil eller bifil identitet knyttet til sin seksuelle atferd:

Det homoseksuelle atferdsmønsteret behøver ikke influere på selv-bildet til den biseksuelle «kruseren» – og det endrer heller (ikke) andres oppfatning av ham [...] Den mentale organiseringen innebærer at den gifte biseksuelle deler inn den sosiale tilværelsen sin som et skrog inndelt i ulike (atferds og refleksjons-) rom der romdelene kan sammenlignes med vanntette skott uten dører. Det går med andre ord ikke an å være tilstede i mer enn et rom ad gangen (s. 83).

Å skjule for ektefellen at man har sex med andre personer av samme kjønn er vesensforskjellig fra det å skjule for foreldre og arbeidskolleger at man er lesbisk/homofil. Når en gift mann skjuler for sin kone at han har sex med andre menn i parker og på offentlige toaletter, er det ikke ensbetydende med at vedkommende skjuler sin homofile eller bifile *identitet* for

---

³² Det finnes ingen tilsvarende studier i Norge av bifile kvinners identitetshåndtering.

omverdenen. Det kan tenkes at han slett ikke har noen homofil eller bifil identitet, og muligens er det først og fremst sin egen utroskap han skjuler.³³

Andersens og Simonsens hovedoppgaver viser at spørsmålet om «skjulthet» versus «åpenhet» ikke kan ses løsrevet fra spørsmålet om selvoppfatning og identitet. Den danske idéhistorikeren Henning Bech kommer inn på dette temaet i boka *Mellem Mænd* (1989), hvor han presenterer livshistoriene til 20 menn i forskjellig alder som har det til felles at de «har lyst til andre mænd». Spesielt de eldre mennene forteller om hvordan de har måttet skjule sin tiltrekning til andre menn fra omverdenen. I avslutningskapittelet til boka skisserer Bech fem forskjellige livsformer som han mener er karakteristiske for «bøsser» (dvs. homofile menn):

- «at være i bøsseverdenen»
- «at leve hele sit liv i den ‘almindelige’ verden»
- «dobbeltiliv»
- «at blande dem»
- «isolere seg»

Både den andre, den tredje og den femte livsformen innebærer at man skjuler (helt eller delvis) for omgivelsene den tiltrekningen man føler til personer av samme kjønn. De ulike livsformene har ifølge Bech forskjellige konsekvenser for individets identitet, og bestemte selvbetegnelser er knyttet til hver enkelt av dem. Dersom man tilbringer nesten hele fritiden i homofile miljøer vil man høyst sannsynlig også kalle seg selv for «homse» eller «homofil»: «Jo mere man er i bøsseverdenen, desto mer utpræget har man en identitet som bøsse» (Bech 1989: 264). Menn som befinner seg på den motsatte enden av skalaen, det vil si de som lever hele sitt liv i den «almindelige» verden, vil ifølge Bech snarere ha en identitet som «ungkar» enn som «homse», både i forhold til andre og overfor seg

---

³³ I en rapport til Statens helsetilsyn ser Nina Jon nærmere på hvilke seksuelle relasjoner biseksuelle menn kan inngå i, og i hvilken grad de er åpne om sin seksuelle praksis overfor ulike deler av omverdenen. Dessuten fokuseres det på i hvilken grad de biseksuelle mennene som deltok i undersøkelsen oppgir å ha hatt risikosex det siste året. Respondentene, som deltok i en intervjuundersøkelse i forbindelse med prosjektet «Mann nittiseks», ble også spurt om sine kunnskaper om risikogrupper, om de betraktet seg selv som risikogruppe i forhold til hiv, samt deres begrunnelser for sine svar (Jon 1998). Kjell Erik Øie har skrevet mellomfagsoppgave i kriminologi om biseksuelle menn (Øie 1998).

selv. Bech snur dermed spørsmålet om forholdet mellom åpenhet og identitet på hodet: Hvorvidt man velger å leve åpent eller skjult ses ikke som en konsekvens av hvor sterk identitet man har som homofil/lesbisk. Ens identifisering med selvbetegnelser som «lesbisk» og «homofil» er tvert om en konsekvens av den livsformen man har valgt og av i hvilken grad man gir den seksuelle tiltrekningen til kjenne.

7 Diskriminering, trakassering og vold

Blir lesbiske kvinner og homofile menn diskriminert, det vil si systematisk forskjellsbehandlet, på arbeidsplassen og i andre sosiale sammenhenger?³⁴ I hvilken grad utsettes lesbiske og homofile for vold og trakassering, og i hvilke sosiale sammenhenger finner slik vold og trakassering sted?

7.1 Åpenhet og diskriminering

Mens konsekvensene av å leve skjult kan være psykiske belastninger og ensomhet, kan konsekvensen av åpenhet være at man utsetter seg for diskriminering, trakassering og vold. Et hovedpoeng i den svenske levekårsundersøkelsen (Håkansson 1984) og i Håkanssons doktorgradsavhandling (Håkansson 1987a) er at de faktiske reaksjonene som lesbiske og homofile møtes med når de står fram, nesten alltid er mer positive enn de reaksjonene man hadde forventet på forhånd. Forfatteren peker på at lesbiske og homofile stort sett møter positive reaksjoner hos heterofile. Denne diskrepansen mellom forventede og faktiske reaksjoner kan forklares med at lesbiske og homofile kun velger å stå fram overfor personer som de er *sikre på*, det vil si personer de er overbevist om at ikke vil møte dem med fiendtlige eller ekskluderende reaksjoner:

Den viktigaste förklaringen till att de faktiska reaktionerna är mer positiva än de förväntade har getts tidigare i det här kapitlet. Homosexuella använder sina bedömningar av hur olika heterosexuella personer skulle reagera till att bara låta dem förstå som de tror ska reagera positivt (Håkansson 1984: 514).

Dette mønsteret går også igjen med hensyn til diskriminering. I avsnittet «Skjulthet, utskilling og diskriminering» argumenterer forfatteren for at

---

³⁴ I boken *Homosexuellas rättigheter* gis følgende definisjon av diskriminering: «En enkel förklaring är att en person utan godtagbart skäl behandlar någon sämre än andra. Diskriminering är alltså att missgynna eller särbehandla». Forfatterne deler diskriminering inn i to typer, åpen diskriminering og skjult diskriminering. Som eksempler på åpen diskriminering nevnes mishandling, baktalelse, verbal trakassering og det å gi uttrykk for forakt. Som eksempel på skjult diskriminering nevnes spesielt fortielsen av homoseksualitet, noe som fører til at homoseksuelle sensurerer seg selv (Widegren & Ytterberg 1995: 11-12).

homoseksuelle (gjennom å leve skjult og / eller velge ut hvem man skal stå fram overfor) har utviklet et eget livsmønster som forebygger diskriminering. Man utsetter seg ganske enkelt ikke for risikoen for å bli diskriminert. Diskrimineringen eksisterer dermed mer som en trussel enn som praktisk utført diskriminering (s. 517).

Tallene som presenteres over hvor mange lesbiske og homofile som er blitt utsatt for diskriminering bekrefter dette. Svært få (bare mellom to og fem prosent av de spurte) oppgir at de er blitt utsatt for en eller annen form for diskriminering på arbeidsplassen (trakassering, blitt tvunget til å slutte, blitt forflyttet, ikke fått forfremmelse eller ikke fått ansettelse). Disse lave tallene er ikke forbausende når vi vet at bare én femtedel av respondentene i undersøkelsen svarer at mer enn halvparten av arbeidskameratene deres vet at de er lesbiske/homofile, og nesten halvparten at bare noen få eller ingen av arbeidskameratene vet det (s. 463).

Med hensyn til diskriminering på boligmarkedet fokuserer undersøkelsen på to former: Om par av samme kjønn er blitt nektet å registrere seg sammen hos en eiendomsmekler og om par av samme kjønn har blitt nektet å tegne leiekontrakt sammen. Det samme mønsteret går igjen her: Bare tolv prosent av respondentene har forsøkt å registrere seg hos boligformidlingen sammen med en person av samme kjønn, mens fem ganger så mange bor eller har bodd sammen med en person av samme kjønn. En tredjedel av de som har prøvd har blitt nektet å gjøre det. Det at så få tilfeller av diskriminering på boligmarkedet rapporteres i spørreskjemaundersøkelsen ser ut til å være et resultat av at homofile par ikke presenterer seg som homofile overfor husverter o.l. Tallene sier derfor lite om folks holdninger til lesbiske og homofile.

De tallene som Bergh, Bjerck og Lund (1978) legger fram om ulike former for diskriminering av lesbiske og homofile i Norge er også relativt lave. 9 av de 301 personene som har besvart spørreskjemaet oppgir at de er blitt oppsagt fra jobben fordi det ble kjent at de er homofile. Dette tallet bør ses i lys av at over 60 prosent av de yrkesaktive svarer at arbeidsgiveren ikke vet at de er lesbiske/homofile (s. 157). 20 prosent av mennene svarer at de har blitt utsatt for sjikane eller frosset ut av kollegaer. Likeledes oppgir 9 av 301 personer at de har blitt truet med oppsigelse eller blitt oppsagt av leiligheten fordi de er lesbiske/homofile. Opplysningene i boka om direkte fysisk vold mot lesbiske og homofile tallfestes ikke og er av mer anekdotisk karakter.

Marianne Brantsæter tar i sin hovedoppgave (1990) opp lesbiske kvinners erfaringer i arbeidslivet. Hun er opptatt av så vel deres erfaringer

som kvinner som deres erfaringer som lesbiske. Oppgaven baserer seg på dybdeintervjuer med 8 kvinner i alderen 28 til 44 år med forskjellig yrkesbakgrunn. Svært mye av drøftingen dreier seg om hvorvidt kvinnene er åpne om sin seksuelle identitet på jobben. Brantsæter mener at mange lesbiske som i andre sammenhenger er svært åpne ofte kan være skjulte på arbeidsplassen. Det vanligste blant de kvinnene hun har intervjuet er å være det hun kaller «rasjonelt åpne»:

Selv om *drømmen for de fleste* er å være helt åpen, slik at lesbiskheten ikke var noe man behøvde å tenke på, det bare var sånn og alle visste det, ses ikke dette som særlig «realiserbart» uten negative konsekvenser. Og løsningen blir et «kompromiss»; *så åpen som mulig, men så skjult som nødvendig* (Brantsæter 1990: 155).

En av de intervjuede, Helen, som arbeider i politiet, forteller for eksempel at hun bare har fortalt at hun er lesbisk til tre utvalgte. Hun svarer slik på Brantsæters spørsmål om hun tror det vil bli sett på som negativt å stå fram som lesbisk på jobben:

Ja, jeg tror det, det ville bli for slitsomt for meg å prøve å bevise at jeg er ålreit fordi om jeg er lesbisk, liksom. ... for det første så er man kvinne på jobben, og dét er i seg sjøl, det krever litt mere av deg, du skal bevise litt mer enn at du takler jobben din. Du skal takle jobben din sjøl om du er kvinne, liksom. Og i tillegg så har jeg den følelsen av at jeg skal takle jobben min som kvinne, men det at jeg er lesbisk kvinne skal i hvertfall ikke bli noe negativt på jobben, jeg skal takle den kanskje enda bedre. Men det er meg sjøl som stiller krav til meg; at jeg skal... strekke til fullt ut, da, og gjøre en bra jobb «til tross for» at jeg er kvinne og lesbisk, liksom (s. 86, uthevingene i sitatet er utelatt).

I tråd med Håkanssons funn, forebygger de åtte lesbiske kvinnene som Brantsæter intervjuet diskriminering og trakassering gjennom «rasjonell» eller selektiv åpenhet på arbeidsplassen: «Det at man sørger for en personlig ramme rundt åpenheten ved at man forteller først når man føler en viss fortrolighet til noen, fører til at risikoen for avvisning vil oppleves som mindre enn i en større og mer upersonlig sammenheng» (Brantsæter 1990: 155). På den ene siden utvikler de lesbiske kvinnene i Brantsæters utvalg strategier mot det å bli avslørt av kollegene på jobben. Men de utvikler også strategier for ikke å se på seg selv som uærlige. Brantsæter bruker begrepet «motstrategier» om de strategier som lesbiske bruker for å minske eventuell skyldfølelse for ikke å være «åpen nok» på jobben (s. 183). Den kanskje vanligste strategien er å trekke et skarpt skille mellom arbeid og privatliv, og

betrakte alt som er knyttet til lesbiskhet som en del av den private sfære. Det er imidlertid problematisk å trekke generelle slutninger om lesbiske og åpenhet i yrkeslivet på grunnlag av et så lite utvalg.

I forbindelse med sin diplomoppgave fra Handelshøyskolen BI har Bjørnar Jaabæk intervjuet personallederne i fem store bedrifter om bedriftenes personalpolitikk overfor homofile arbeidstakere. Han spurte dem blant annet om hva organisasjonene de representerer mener om homofile arbeidstakere og om hvilke konsekvenser de tror åpenhet vil ha for en homofil arbeidstakers karriere. Det han ønsker å si noe om er hva arbeidsgivere gjør for at flere homofile skal ønske å være åpne på arbeidsplassen. De fem bedriftene/organisasjonene han valgte ut var: Handelshøyskolen BI, SAS, Ullevål sykehus, Freia AS og Forsvaret. Ullevål og SAS er de organisasjonene som gir inntrykk av å være mest åpne omkring spørsmålet om homofili. SAS har til og med tatt opp problematikk rundt homofili som en prinsippsak. I Forsvaret og på Freia ser det å stå åpent fram som homofil/lesbisk ikke ut til å være spesielt ønsket, og åpenhet synes å kunne virke negativt inn på homofile arbeidstakers karriere. Om personalpolitikken i Forsvaret sier Jaabæk: «Homofili er stigmifylt, og Forsvaret ønsker ikke å gjøre noe for at det skal bli lettere å være åpen homofil i organisasjonen» (Jaabæk 1993: 79). Handelshøyskolen BI står ifølge Jaabæk i en mellomstilling i forhold til disse to ytterpunktene.

7.2 Diskriminering i massemedia

Med hensyn til forskning om diskriminering og stigmatisering av lesbiske og homofile i massemedia fortjener spesielt boken *Öppenhet och motstånd* (Andreasson 1996) å bli omtalt. Her gis det en grundig redegjørelse for hvordan lesbiske og homofile skildres i svenske massemedier i årene 1990-1994.³⁵ Forfatteren ønsker å undersøke om det finnes mønstre i skildringen av lesbiske og homofile som kan sies å være diskriminerende eller som på annen måte kan tenkes å påvirke livssituasjonen til lesbiske og homofile negativt. I tillegg drøftes det hvordan man kan motvirke eventuelle diskriminerende eller negative mønstre i skildringen av lesbiske og homofile personer.

---

³⁵ Andreasson har valgt å se bort fra TV og radio i gjennomgangen av svenske massemedier, og har konsentrert seg om de trykte massemediene, først og fremst landsdekkende aviser og lokalaviser (se s.16-18).

Som eksempel på negative eller diskriminerende skildringer peker forfatteren blant annet på massemedias misbruk av ord som «homosex» og «bög». Bruken av «homosex» som prefix, for eksempel i ord som «homosexmord», «homosexhets» og «homosexkafé», skaper seksuelle overtoner rundt alt som har med lesbiske og homofile personer og organisasjoner å gjøre. Misbruken av begrepet «bög» i avisoppslag usynliggjør lesbiske kvinner.

Det gis også tallrike eksempler på artikler som er egnet til å skape eller forsterke bildet av homoseksualitet som en trussel. Spesielt utbredt er skildringer som kobler homofile menn til misbruk og forføring av barn og unge gutter. I mange artikler blander man konsekvent sammen mannlig homoseksualitet, mannlig prostitusjon og pedofili. Dette kommer spesielt til uttrykk i omtalen av Spartacusguiden som en pedofili-guide (s. 75). Gjennom denne typen av artikler skapes fiendebilder hvor homofile menns seksualitet i seg selv ses på som noe truende og noe som uten nærmere forklaringer knyttes til samfunnstrusler som seksuelt misbruk av barn og hiv-smitte. Hiv har riktignok ikke vært like viktig i dannelsen av et homoseksuelt trusselbilde på 1990-tallet som det var på 1980-tallet.

Også artikler som omtaler lesbiske og homofile foreldre, partnerskap og homoseksuelle i kirken, analyseres med tanke på å se om det er mønstre som går igjen. Andreasson sier blant annet:

Denna genomgång visar att material som uttrycker hat eller förakt mot homosexuella släpps fram i massmedierna i en omfattning som är påtagligt större än vad som är fallet för material som på motsvarande sätt angriper t.ex. religiösa eller etniska minoriteter. Delar av det nedan anförda materialet skulle sannolikt ha fällt för hets mot folkgrupp om det lagrummet också hade skyddat homosexuella (s. 163).

Det gis også mange eksempler på at svenske dagsaviser tar inn leserinnlegg som inneholder hatske utfall mot påståtte homoseksuelle konspirasjoner. Forfatteren sier: «Homosexuella är den enda samhällsgrupp som det fortfarande anses acceptabelt att offentligt kränka, förtala eller hetsa mot» (s. 197). Toleransen for hatske utfall mot lesbiske og homofile er større enn den som vises for hatske utfall mot innvandrere, religiøse minoriteter eller andre utsatte samfunnsgrupper (s. 200).

Av positive utviklingstrekk pekes det på at antallet homofile og lesbiske som står åpent fram gjennom leserinnlegg eller intervjuer i massemedia har økt dramatisk på 1990-tallet. Det finnes mange eksempler på informative og positive artikler hvor lesbiske og homofile selv står fram og

forteller om sin tilværelse. Andreasson mener dette har positive ringvirkninger gjennom at det øker allmennhetens aksept av homoseksualitet samtidig som det gjør det vanskeligere å skape virksomme fiendebilder (s. 201). Dessuten hevder han at massemedias omtale av homoseksualiteten på 1990-tallet er mer saklig, mer nyansert og mer forankret i virkelighetens verden enn hva som var tilfellet i de forutgående tiårene.

Noen tilsvarende gjennomgang av pressens omtale av lesbiske og homofile personer har ikke blitt gjennomført i Norge.

7.3 Trakassering og vold

Også når det gjelder vold mot og trakassering av homofile og lesbiske må man vurdere hyppigheten av volds- eller trakasseringstilfeller i forhold til ofrenes identitetshåndtering. Det er lite trolig at personer som ikke gir til kjenne at de er homofile/lesbiske vil bli utsatt for ubehageligheter av denne typen, med mindre de ferdes på steder som assosieres med homofile og lesbiske (utesteder, parker, saunaer og lignende) eller gjør seksuelle tilnærmelser til ukjente personer av samme kjønn.³⁶ Det er sannsynligvis den formen for åpenhet som Bergh, Bjerck og Lund omtaler som «offentlig åpenhet» som i sterkeste grad påvirker lesbiske kvinners og homofile menns utsatthet for vold og trakassering.

Det gis enkelte eksempler på trakassering og fysisk vold rettet mot lesbiske og homofile i Bergh, Bjerck og Lund, men ingen tall oppgis på hvor mange i utvalget som selv har blitt utsatt for slike overgrep. Heller ikke i den svenske levekårsrapporten er vold mot lesbiske og homofile tallfestet, men mange av de intervjuede forteller at de har blitt trakassert eller slått ned av «bögknackare» (Håkansson 1984: 528). Bjørge Andersen (1987: 45) forteller at det forekommer vold i de «erotiske oasene». Som regel dreier det seg om «inntrengere» som kommer enkeltvis eller i gjenger for å mobbe eller banke opp menn som har sex med menn på slike steder. Slike overgrep blir ifølge Andersen sjelden fulgt opp av politiet.³⁷

Eva Tiby (1996) peker i sin bok *Hat, hot, våld* på at det finnes svært lite kunnskap om vold og andre overgrep mot lesbiske og homofile i

---

³⁶ Bergh, Bjerck og Lund sier for eksempel: «Faren for å bli utsatt for ubehageligheter dersom en «går et skritt for langt», holder de fleste menn fra de mest uskyldige former for fysisk berøring» (Bergh, Bjerck og Lund 1978: 164).

³⁷ Bente Arnesen har skrevet en mellomfagsoppgave i kriminologi basert på intervjuer med 21 kvinner og 19 menn (Arnesen 1981). Oppgaven tematiserer både fysisk vold og psykisk vold (mobbing, sjikane etc.).

Sverige. Hun trekker fram to mindre studier (Söderlund & Bodin 1994 og Andersson 1995). I Tibys studie er tre ulike metoder benyttet for å bringe til veie kunnskap om vold og andre forbrytelser rettet mot lesbiske og homofile. For det første har man utført en intervjuundersøkelse med et trettitalls kvinner og menn som har blitt utsatt for denne typen overgrep. For det andre har man foretatt en spørreskjemaundersøkelse som omfattet 903 kvinner og menn. For det tredje har man foretatt en registerstudie av 10 tilfeller av vold med dødelig utgang mot homoseksuelle menn³⁸.

Intervjustudien viser at kriminelle overgrep mot lesbiske kvinner og homofile menn ikke er begrenset til såkalte «gay-miljøer». De som har blitt utsatt for vold og andre forbrytelser har blitt det i mange forskjellige slags miljøer (s. 31). I en del tilfeller dreier det seg om ungdomsgjenger som oppsøker parker og andre steder som er kjent som homofile treffsteder for å «knacka bög». Andre ganger har lesbiske kvinner eller homofile menn blitt overfalt utenfor eller i nærheten av et etablissement for lesbiske/homofile. Folk har også blitt utsatt for trusler eller vold på «vanlig» utesteder, på gata, på T-banen, i taxikøer etc. I slike tilfeller er offeret som regel i selskap med en partner, slik at gjerningsmannen har kunnet konstatere at det dreier seg om lesbiske/homofile. De intervjuede har også fortalt om mobbing, trakassering, trusler m.m. på arbeidsplasser og på skoler, og enkelte har blitt utsatt for vold eller andre forbrytelser i sitt eget hjem. Med hensyn til overgrep som finner sted i offerets eget hjem kan det dreie seg om mange forskjellige forhold: Offeret kan ha tatt med seg en ukjent person hjem. Et annet familiemedlem kan ha mishandlet offeret da han/hun sto fram som lesbisk/homofil. Kjæresten kan ha utøvet vold mot ham/henne. Trusler og lignende kan ha blitt fremført over telefon.

I den spørreskjemaundersøkelsen som Tiby utførte, oppgir 27 prosent av de 903 som har besvart spørreskjemaet at de har blitt utsatt for overgrep («brott») på grunn av sin homofili. Materialet tyder på at menn oftere enn kvinner utsettes for vold og trusler. Tiby mener forskjell i livsstil kan forklare dette: Kvinnene lever oftere i parforhold, er oftere monogame og går sjeldnere ut på barer, diskotek etc. (s. 33). En annen forskjell det pekes på, er at kvinner oftere enn menn oppgir at de har forsøkt å forsvare seg mot overgrepet.

De fleste av de rapporterte overgrepene har funnet sted ute på gata eller på kollektive kommunikasjonsmidler (som regel på T-banen). Gjer-

---

³⁸ Registerstudien ble utført av Ingrid Lander, som har skrevet kapittel 5 i *Hat, hot, vold*.

ningsmennene er som regel ukjente for ofrene, og i 90 prosent av tilfellene dreier det seg om én eller flere ungdommer. Ofte er alkohol med i bildet: Nesten 20 prosent av gjerningsmennene – og omtrent 40 prosent av ofrene – var påvirket av alkohol da overgrepet fant sted. Hele 70 prosent av de personene som oppgir i spørreskjemaet at de har blitt utsatt for overgrep på grunn av homofili, har *ikke* anmeldt forholdet til politiet. Tiby mener at mange lesbiske og homofile kvier seg for å anmelde slike forbrytelser til politiet, da de frykter at de vil bli dårlig behandlet. Hun antar derfor at antallet lesbiske og homofile som utsettes for vold og andre forbrytelser er langt større enn det politiregistrene viser.

I gjennomgangen av politi- og rettsregistre fra ti rettssaker hvor homoseksuelle menn har blitt drept, forsøkte forskeren å finne ut om den voldsutøvelsen som fant sted kan karakteriseres som «hatbrott», det vil si om volden kan kobles direkte til negative følelser hos gjerningsmannen overfor homofili og homofile. I fem av tilfellene har gjerningsmannen forklart under forhør at han hadde negative følelser overfor homofile personer. Tiby mener imidlertid at det i samtlige tilfeller har vært flere faktorer som har virket inn. Alle de ti ofrene har søkt tilfeldig sex med yngre, ukjente menn, og ofte har ofrene hatt prostitusjonslignende kontakter med yngre menn (s. 36). Syv av de ni kjente gjerningsmennene var allerede registrert for andre forbrytelser hos politiet. Flertallet av gjerningsmennene hadde også alkohol- eller narkotikaproblemer og var tilknyttet kriminelle- eller stoffmiljøer. I syv av tilfellene har volden blitt utøvet i offerets eget hjem, og ofte har gjerningsmannen vært ute etter å rane offeret.

8 Psykisk helse

8.1 Selvbilde og psykisk helse

Astrid Olsen argumenterer i sin hovedoppgave i historie for at det har skjedd reelle endringer i lesbiske kvinners selvbilde etter 2. verdenskrig. Hun hevder at selv om en god del er likt for lesbiske kvinner i 1950 og i 1993, er det også skjedd reelle endringer: «Frå ein gjennomgåande oppfatning av å ha ein trist lagnad, kan ein seie at oppfatninga har gått i retning av å vere heldige, fullverdige og med spennande utfordringar» (Olsen 1996: 138). Hun hevder at mens kvinner som «levde lesbisk» på 50- og 60-tallet ikke nødvendigvis så på seg selv som lesbiske, vokste det fram en klarere lesbisk identitet på 1970-tallet. På 1990-tallet er det store mangfoldet når det gjelder selvbilde og identitet blitt mer synlig. På et vis kan dette føre til at flere kjenner seg hjemme i lesbiske miljøer. På den annen side kan det bli vanskeligere å finne «seg selv» der det ikke finnes «oppskrifter» på hvordan man skal leve som lesbisk kvinne.

At samfunnets syn på seksualitet og samliv er blitt mer aksepterende, har trolig ført til at det er mindre psykiske belastninger knyttet til det å leve som lesbisk eller homofil i det norske samfunnet på nittitallet. Disse holdningsendringene har også hatt betydning for helsevesenets syn på lesbiske og homofile som klienter. Homofilidiagnosen ble fjernet fra Norsk psykiatrisk forenings liste over mentale lidelser i 1978, og behandling av homofile med tanke på å «kurere» klienten for hans/hennes seksuelle orientering er ikke lenger en aktuell problemstilling innenfor helsevesenet.³⁹ Det er imidlertid gjort lite forskning som på en god måte knytter samfunnsmessige endringer i holdninger til endringer når det gjelder selvbilde og psykisk helse blant homofile menn og lesbiske kvinner. Det er tidligere ikke utført undersøkelser som kan dokumentere hvor utbredt psykiske vansker er i den lesbiske/homofile befolkningen. Enkelte kvalitative undersøkelser peker derimot på ulike psykiske problemer knyttet til selvbilde som *kan* være en direkte eller indirekte konsekvens av seksuell orientering. Det finnes heller ikke undersøkelser av helsevesenets evne til å håndtere problemer knyttet til seksuell orientering hos klienter.⁴⁰

---

³⁹ Aase Prøitz kommer i sin hovedoppgave inn på hvordan krav om helbredelse rettes mot lesbiske kvinner i enkelte kristne miljøer (Prøitz 1997a og 1997b).

⁴⁰ For en mer utfyllende drøfting av tidligere forskning om lesbisk helse, se Moseng 1998.

Ofte tenker en seg at psykiske vansker blant homofile og lesbiske kan ha opphav i problemer med å akseptere seg selv, problemer med å få aksept fra andre eller vanskeligheter knyttet til det å leve skjult. I Bergh, Bjerck og Lund skriver forfatterne: «De som svarer at de forsøker å holde helt skjult at de er homofile (20 prosent menn og 4 prosent kvinner) blir også i stor grad tvunget til å fordreie, lyve om sitt følelsesliv, dette må nødvendigvis påvirke sjølfølelsen» (Bergh, Bjerck og Lund 1978, s. 171). I flere undersøkelser fortelles det om forstillelse, ensomhet og sosial isolasjon som følge av redselen for å bli avslørt (Håkansson 1984, Bergh, Bjerck og Lund 1978, Prøitz 1997a). Flere har problemer med å bearbeide personlige konflikter og føler at de ikke kan stå inne for sitt eget liv (Ohnstad 1984, Berg, Berck og Lund 1978). Psykolog Annbjørg Ohnstad (1984: 162) skriver: «Belastningen ved å skjule sitt stigma (være usynlig) er avsløringsangsten, belastningen ved å vise sitt stigma (være synlig) er forakt».

8.2 Møtet med behandlingsapparatet

En beslektet problemstilling er hvordan homofile menn og lesbiske kvinner blir mottatt av det medisinske og psykologiske/psykiatriske hjelpeapparatet. Det kan være et problem at tjenesteyteren (psykologen, sykepleieren, legen osv.) ikke ser klienten som lesbisk/homofil, og heller ikke tar høyde for at den seksuelle identiteten eller praksisen kan ha betydning for behandlingen. «Terapeutens vanligaste misstag är blindhet», skriver lege Lars Boman (Bohman 1995: 274). Av redsel for å møte negative reaksjoner fra helsevesenet vil mange holde tilbake opplysninger som kan identifisere dem som lesbiske/homofile. Resultatet kan bli en kvalitativt dårligere behandling, fordi en viktig side av klientens liv ikke får plass i problemforståelsen. I en ny lærebok i klinisk allmennmedisin (Hunskår [red.] 1997) understrekes det at leger ikke må ta for gitt at alle pasienter lever i heterofile parforhold. Allmennpraktiserende leger oppfordres til «...å stille åpne spørsmål om familieforhold og partner som gjør det mulig også for den homoseksuelle pasient å si det som det er» (Malterud 1997:699).⁴¹

I sin hovedoppgave i psykologi har Vår Benum og Vigdis Johansen undersøkt lesbiske kvinners møte med det psykologiske hjelpeapparatet (Benum & Johansen 1990). De intervjuet åtte terapeuter som hadde hatt lesbiske kvinner i psykoterapi og åtte lesbiske som gikk i terapi. De peker

---

⁴¹ Mats T. Christiansen har skrevet en oppgave i sykepleievitenskap ved Universitetet i Göteborg om homofobi i et kognitivt, affektivt og atferdsmessig perspektiv (Christiansen 1998). Oppgaven baserer seg på en spørreundersøkelse blant 157 sykepleiestudenter ved to høyskoler i Oslo.

på at lesbiske kvinner lider under såkalt minoritetsstress: «Ofte er det ikke de helt store dramatiske tingene som skjer, men gruppens medlemmer utsettes i større eller mindre grad for et vedvarende press som kan betegnes som ‘minoritetsstress’» (Benum 1997: 71). Terapeutene oppfattet imidlertid i liten grad lesbiske som en minoritetsgruppe, og tabubelagte områder knyttet til lesbiskhet ble underkommunisert i terapiforhold der klienten var lesbisk og terapeuten var heterofil (Benum & Johansen 1990).

Likeledes har Ohnstad beskrevet erfaringer og forståelsesmåter som kan anvendes overfor homofile og lesbiske i terapi eller i møte med helsevesenet. Det avgjørende er om terapeuten har evne og vilje til å sette seg inn i klientens livssituasjon, ikke bare som individ, men også som lesbisk (Ohnstad 1992). Kunnskap om identitetsdanning, homofile livsstiler, positive rollemodeller, diskriminering og usynliggjøring er av stor betydning. Mangler denne bakgrunnsforståelsen vil terapeuten ikke kunne gi god nok terapi og behandling. Av den grunn mener Ohnstad at heterofile terapeuter ikke uten videre kan drive god terapi med lesbiske kvinner.

8.3 Selvmord og selvmordsforsøk

I 1993 ble selvmordsproblematikk utredet gjennom Nasjonalt program for forebygging av selvmord i Norge. Året etter kom *Handlingsplanen mot selvmord 1994-1998*. I handlingsplanen pekes det på at risikofaktorene for selvmord er både psykiske, sosiale og biologiske. Innenfor kategorien psykiske risikofaktorer regnes depresjoner, sinnslidelser, personlighetsforstyrrelser og alkohol- og stoffproblemer. Til de sosiale risikofaktorene regnes dårlig sosialt nettverk, arbeidsledighet og dårlig økonomi, kriser og relasjonsproblemer, incest- og voldsproblematikk – og homofili.

Det er ikke blitt utført forskning om sammenhenger mellom homofili og selvmordsproblematikk i Norge (Offerdal 1995, Eikvam 1998), og det er uenighet i fagmiljøet om hvorvidt homofile og lesbiske er en høyrisiko-gruppe når det gjelder selvmord og selvmordsforsøk. Berit Grøholt ved Statens senter for barne- og ungdomspsykiatri har intervjuet 100 ungdommer innlagt på sykehus for selvmordsforsøk. I denne undersøkelsen ble ungdommene spurt om de noen gang hadde lurt på om de var heterofile eller homofile. Kun et fåtall svarte bekreftende på spørsmålet (Eikvam 1998). Det bør imidlertid problematiseres hvorvidt denne spørsmålsstillingen er egnet til å fange opp homofil ungdom, og om intervjusituasjonen var trygg nok til at eventuelle homofile ungdommer ville svare bekreftende på spørsmålet.

I sin hovedoppgave i psykologi går Asle Offerdal gjennom litteratur om selvmord og selvmordsforsøk blant unge homofile menn (Offerdal 1995). Han baserer seg hovedsakelig på amerikansk litteratur. Forskning fra USA tyder på at selvmordsraten for unge homofile er svært mye høyere enn for heterofile ungdommer. En fersk studie basert på et representativt utvalg av ungdommer i high school- og college-alder dokumenterer at risikoen for selvmordsforsøk var syv ganger høyere blant unge homofile menn enn blant heterofile menn på samme alder (Remafedi et al. 1998). Andelen som rapporterte selvmordsforsøk blant heterofile gutter var på bare 4.2 prosent, sammenlignet med 28.1 prosent blant de homofile guttene. Forskjellen mellom heterofile- og lesbiske jenter var langt mindre og ikke statistisk signifikant (14.5 prosent vs. 20.5 prosent). Remafedi et al. peker på at homoseksualitet i seg selv ikke er noen risikofaktor i samband med selvmordsforsøk, siden tilsvarende forskjell ikke ble funnet blant jentene. Tidligere studier av homofile menn har vist til spesielle risikofaktorer, for eksempel selvidentifikasjon som homse i ung alder, stoffmisbruk, kvinnelig kjønnsrolleidentifikasjon, vanskelige familieforhold, personlige konflikter med hensyn til seksuell orientering, og mangel på åpenhet. Til tross for at man ikke uten videre kan overføre resultater fra USA til Norge – blant annet fordi åpenheten overfor homofili synes å være større i Norge enn i USA – kan man muligens forvente en høyere selvmordsrate blant homofile- enn blant heterofile ungdommer også her til lands.

En av de få studiene av selvmord og selvmordsforsøk som er utført i de nordiske landene er Martin Elmers selvmordsrapport fra 1974. Forfatteren beskriver her den generelle selvmordsstatistikken fra Danmark og Norge,⁴² og gir en rekke eksempler på homofile og lesbiske som har begått selvmord. Han skriver: «Det skal imidlertid ikke tages som uttrykk for en statistisk overbevisning om, at denne gruppe er den mest selvmordsramte. Det er nok

---

⁴² Elmer henviser blant annet til en kategorisering av selvmord etter «årsaker» foretatt av Nils Retterstøl (Rettestøl 1970). Av 85 personer som var innlagt etter selvmordsforsøk på Universitetets psykiatriske klinikk i Oslo i perioden 1958-1961, var det for halvpartens vedkommende (37 personer) «konflikter med nærstående medmenneske» som ble oppfattet som den utløsende faktor. Av disse igjen var det hos 23 en ekte-skapskonflikt, hos 12 «en erotisk konfliktsituasjon» og hos 2 en konflikt med andre medmennesker. For resten av utvalget var den utløsende faktor enten psykiske sykdom (21), frustrasjon og ensomhetsfølelse (5) legemlig sykdom (3) eller alkoholpåvirkning (1) (Retterstøl, 1970). Dersom homoseksualitet skulle være en viktig årsak til selvmordsforsøk, også blant psykiatriske pasienter, måtte det kanskje skjule seg her under «erotisk konfliktsituasjon», noe som ikke gir grunnlag for slutninger om at selvmord forekommer hyppigere blant homofile og lesbiske eller at det er en overrepresentasjon av selvmord innenfor denne gruppen.

at anføre, at det aldrig er blevet betvivlet, at en høy selvmordsfrekvens gør sig gældende i netop denne befolkningsminoritet» (Elmer 1974, s. 20). Til grunn for sitt utsagn legger han sin mangeårige praksis som veileder for homofile i Danmark, og han presenterer et anekdotisk materiale som omhandler 10 personer som begikk selvmord i tidsrommet 1961-72.⁴³ Gjennom disse eksemplene presenterer han et bredt spekter av foranledninger til selvmord som alle har med personens seksuelle legning å gjøre. I tre av historiene hadde den avdøde sterke konflikter med sin opphavsfamilie (far, mor, søsken). I to av historiene var det – ifølge Elmer – konflikter og utstøtning fra ekteskap og familie (kone, ektemann, egne barn) som gjorde utslaget. I to historier hadde personen en fortid som depressiv eller manisk-depressiv før selvmordet, noe som Elmer setter i sammenheng med seksuell orientering, og i én historie oppgis religiøse selvbepreidelser og skyldfølelse som grunn. De to resterende historiene handler om problemer i kjærlighetslivet, problemer med å finne en livsledsager og kjærlighetssorg. Som en rød tråd gjennom alle historiene går problemer med å måtte skjule sin seksuelle orientering og lyve overfor ens nærmeste familie og venner. Elmer konkluderer slik: «Der er en kvart million homofile av begge køn, hvoraf en del udsættes for et betydeligt, psykisk pres med det triste resultat, at de er med til at forøge antallet af samfundstabere *som* neuroseramte, alkoholskadede, stofmisbrugere eller selvmordere». Dette forblir imidlertid en påstand som ikke kan dokumenteres.

---

⁴³ Det oppgis ikke i teksten hvilke kilder Elmer baserer sine rekonstruksjoner av de 10 selvmordshistoriene på.

9 Å leve med hiv/aids

Hvordan påvirker hiv-epidemien livssituasjonen til homofile menn? Svaret på dette spørsmålet vil selvsagt være avhengig av den enkeltes hiv-status. Vi vil derfor dele dette avsnittet i to: Først vil vi si litt om hva som er skrevet om hvordan homofile menn håndterer risikoen for å bli smittet av hiv. Deretter vil vi komme inn på litteratur som tar opp livskvalitet og levekår for hiv-positive.

9.1 Håndtering av smitterisiko

Prieur tar i sin bok *Kjærlighet mellom menn i aidsens tid* (1988) opp så vel problemstillinger knyttet til hiv-forebygging i snever forstand (seksuelle teknikker, antall partnere, kondombruk) som problemstillinger knyttet til homofile menns livssituasjon og livskvalitet generelt. Den baserer seg på en intervjuundersøkelse fra 1987, og kan i dag leses som et situasjonsbilde fra annen halvdel av årtallet.⁴⁴ Fremfor alt i kapittelet *Angsten* kommer hun inn på hvordan homofile menns livssituasjon ble påvirket av redselen for å være eller bli hiv-smittet. Det dreide seg både om mer eller mindre velbegrunnet frykt for at man allerede var smittet, og om frykt for å bli smittet av partneren eller av personer man hadde tilfeldig sex med. Slik angst kan, ifølge Prieur, føre til alvorlige problemer som selvmordstanker og alkoholmisbruk.

Prieur tar også opp homofile menns holdninger til smittede personer. Hiv-smittede personer vekket angst, og mange homser hadde problemer med å forholde seg til dem (s. 148). Dette førte ofte til at hiv-positive og aids-syke trakk seg vekk fra det homofile miljøet og isolerte seg. En del av de intervjuede mennene ga uttrykk for at de aldri ville finne på å ha sex med en person de visste var hiv-positiv. Fordommer mot smittede var utbredt: Den smittede ble sett på som en fremmed, som «en som er annerledes enn en selv og ens venner» (s. 152). Smittede personer ble dessuten tillagt en rekke negative egenskaper. De ble sett på som «sjuskete», «lugubre» eller «shabby» og ble assosiert med analsex og promiskuitet. Slike negative holdninger kan skyldes skamfølelse knyttet til egen seksualitet, mener Prieur. Det kan også skyldes angst og behov for kontroll og orden (s. 154).

---

⁴⁴ Boka baserer seg på intervjuer med 64 homoseksuelle menn. De intervjuede var mellom 17 og 64 år. De fleste ble rekruttert på Restaurant Metropol (50 av 64), de øvrige er rekruttert privat (8), på møte i Åpen Kirkegruppe (4) og på et pissoar (2).

Prieur kommer også inn på hvordan aids legitimerer homofobi og hvordan frykten for aids skapte problemer i homofiles forhold til familie og arbeidskamerater. Aids skapte frykt for å vise seg som homse (s. 162).

Sannsynligvis var de problemene Prieur peker på i sin bok mer aktuelle på slutten av åttitallet enn de er i dag, ti år etter at boken kom ut. I en evalueringsrapport fra 1995 om det hiv/aids-forebyggende arbeidet i Norge, peker Prieur på at det har skjedd en god del endringer i homofile menns håndtering av smitterisiko i forhold til situasjonen i 1987. Det har skjedd en normalisering av sikrere sex og hiv, sier Prieur, noe hun mener skyldes at kunnskapsnivået på dette området er høyere i dag enn det var ti år tidligere. Hun trekker blant annet fram at det er mindre klaging over kondombruk enn før, og mindre hysteri knyttet til hva som kan være risikofyllt (Prieur 1995: 57). Hun mener også å se en tendens til at homofile menn forsøker å minimalisere risikoen for hiv-smitte i stedet for å eliminere den helt, noe som blant annet kommer til uttrykk ved at mange velger å ha ubeskyttet sex med sin faste partner etter at begge har tatt hiv-test (s. 58). De normaliseringstendensene som Prieur peker på, har sannsynligvis blitt ytterligere forsterket av at nye medikamenter og behandlingsformer har blitt introdusert de siste tre årene. Koblingen i folks bevissthet mellom hiv-smitte og en snarlig død har blitt svekket. Medias omtale av hiv-epidemien ser også ut til å ha blitt mindre hysterisk og mer nyansert på nittitallet enn den var på åttitallet (jf. Andreasson 1996).

Kriminolog Turid Eikvam drøfter i sin hovedoppgave (Eikvam 1991) en rekke temaer knyttet til hiv-forebyggende arbeid og hiv-positives livssituasjon. Hun fokuserer spesielt på forholdet mellom helsevesenet/myndighetene og risikogruppen homoseksuelle menn, og på hiv-testen som virkemiddel i epidemien. Oppgaven baserer seg på to undersøkelser som Eikvam har utført i samarbeid med aids-seksjonen i Etat for miljørettet helsevern i Oslo kommune. Den ene er «Saunaundersøkelsen 1989» som besto av spørreskjemaintervjuer med 51 menn på to av Oslos homsesaunaer. Den andre er en intervjuundersøkelse med 10 hiv-positiv, homoseksuelle menn i alderen 20 til 70 år.⁴⁵ De intervjuede i den sistnevnte undersøkelsen var ny-smittede menn med tidligere negative tester.

I Saunaundersøkelsen oppga halvparten av mennene at de hadde hatt risikosex siste året. Man fant imidlertid ingen sammenheng mellom risikosex

---

⁴⁵ Av de 51 saunagjestene var det 13 menn (25 prosent) som ikke definerte seg som homofile, og 8 prosent var gift eller samboende med en kvinne. 16 prosent av mennene i utvalget skjulte sin homoseksuelle praksis fullstendig (Eikvam 1991: 79).

og hiv-testing: Det var like mange som hadde hatt risikosex i gruppen ikke-testede som i gruppen testede (s. 80). I motsetning til det som går fram av Prieurs materiale (Prieur 1988) viste ikke Saunaundersøkelsen noen sammenheng mellom risikosex og lav grad av åpenhet som homse. Det var de mest åpne som oppga mest risikofylt sex (Eikvam 1991: 80). Tallene gir heller ikke grunnlag for å si at manglende homoseksuell identitet lettere førte til usikker sex. I de ti dybdeintervjuene har Eikvam blant annet spurt mennene om hvordan de selv tror de ble smittet. Fem av mennene mente at de ble smittet av kjæresten sin. Bare tre av de intervjuede oppgir at de ble smittet gjennom såkalt anonym sex (s. 131). Eikvam konkluderer blant annet med at aids-seksjonen burde bruke mindre tid og ressurser på testing og mer på samtaler og rådgivning med homoseksuelle menn som ikke er smittet. «Hovedparolen for å unngå misforståelser om hiv må være: – Alltid sikrere sex! Det må understrekes at ingen er immune» (s. 179).

Benny Henriksson er en annen forfatter som bør nevnes i forbindelse med spørsmålet om sikrere sex og håndtering av smitterisiko. I sin doktorgradsavhandling fra 1995 (*Risk Factor Love. Homosexuality, sexual interaction and HIV prevention*) retter han kraftig kritikk mot svenske myndigheters hiv-forebyggende tiltak.⁴⁶ Disse har ifølge Henriksson gått ut på å avskaffe de erotiske oasene og oppfordre til stabile parforhold gjennom innføringen av partnerskapsloven. Henrikssons data tyder på at menn som har sex med menn som regel praktiserer sikrere sex i de erotiske oasene. Mange av brukerne har utviklet stor kompetanse på å forhandle seg fram til sikrere seksuell praksis i disse kontekstene.⁴⁷ Forhandlinger om sikrere sex blir imidlertid langt mer komplisert i mennenes par- og kjærlighetsrelasjoner. Henriksson mener det er urovekkende at den

---

⁴⁶ Avhandlingen er basert på tre ulike typer data. For det første baserer den seg på deltakende observasjon på videoklubber i Stockholm: Fem observatører ble rekruttert og instruert til å gjøre deltakende observasjon på videoklubber. Observatørens rolle var å beskrive miljøet på videoklubbene så nøyaktig som mulig, med spesiell vekt på samhandlingsmønstre og seksuelle forhandlinger. For det andre har Henriksson utført dybdeintervjuer med 27 homo- og biseksuelle menn. De intervjuede er forskjellige med hensyn til sosial bakgrunn, alder og geografisk bosted. For det tredje benyttet han seg av det han kaller informantintervjuer: Han utførte individuelle intervjuer med 8 homo- og biseksuelle menn som hadde erfaring fra de erotiske oasene. I tillegg utførte han ett gruppeintervju med personer som driver HIV-forebyggende arbeid.

⁴⁷ Henriksson gir følgende definisjon av sikrere sex: «The principal idea of *safer sex* strategies is that it is not the person's life style or the number of partners that is crucial for transmission, but whether or not sexual techniques used are *safer*. *Safer sex* means that the individual has to incorporate new, and safer, ways of enjoying sex into his behaviour» (Henriksson 1995: 10).

seksualteknikken som involverer den største risikoen for overføring av hiv, nemlig ubeskyttet analsex, også er den teknikken det knytter seg mest symbolsk mening til. Ubeskyttet analsex har en nesten eksistensiell betydning for mange homofile menn, hevder han: Det å slutte med kondom med kjærlighetspartneren symboliserer at forholdet er «på alvor», at det er et virkelig forhold. Det å gi og motta sæd symboliserer ofte tillit og kjærlighet (Henriksson 1995: 15). Denne koblingen mellom kjærlighet og risikosex er en faktor man bør legge større vekt på i hiv-forebyggende øyemed, mener Henriksson.

Henriksson mener også at det er en sammenheng mellom homo- og biseksuelle menns livserfaringer og den symbolske betydningen som tillegges usikker sex i kjærlighetsrelasjoner. I barndommen har mange følt seksuell tiltrekning til personer av samme kjønn uten at de samtidig har vært seg bevisst en homofil identitet. Dette skaper for mange en diskontinuitet mellom følelser og selvbilde som, i kombinasjon med (den ofte livslange) kampen for å utvikle et positivt selvbilde som homofil, har spilt en viktig rolle i deres lengsel etter kjærlighet og nære relasjoner. Denne lengselen kan resultere i at mange menn utsetter seg for stor hiv-smitte-risiko i sine kjærlighetsrelasjoner.⁴⁸

9.2 Livskvalitet/levetår for personer som er hiv-positive

Menn som har sex med menn har helt siden hiv-epidemien startet utgjort en svært stor andel av registrerte hiv-positive og aids-tilfeller (Prieur 1995:8).⁴⁹ Livssituasjonen for homofile menn som er hiv-positive eller aids-syke blir i liten grad drøftet av Prieur og Henriksson. Det er imidlertid tema i to norske hovedoppgaver, én i sykepleievitenskap og én i sosial-

---

⁴⁸ I rapporten fra 1995 – som baserer seg på blant annet på intervjuer med 20 menn som har sex med menn – peker Prieur på at det å ha ubeskyttet sex innenfor et homofilt parforhold etter at begge partene har testet seg, er en modell som ser ut til å ha blitt mer utbredt i årene mellom 1987 og 1995 (Prieur 1995: 65). Prieur deler imidlertid ikke Henrikssons (og det norske Helseutvalgets) bekymring for denne praksisen, og spør «...om ikke denne modellen kan gis noe større aksept som en form for sikrere sex av de som utfører det forebyggende arbeidet i dag» (s. 80).

⁴⁹ Det er umulig å gi noe nøyaktig estimat for andelen av hivpositive blant menn som har sex med menn i Norge, da vi ikke kan avgrense universet av menn som har sex med menn. Prieur anslår likevel – på bakgrunn av tallene fra seksualvaneundersøkelsen – at denne andelen kan være på rundt 3 prosent (s. 1).

antropologi. Dessuten gir Månsson & Hilde (1990) og Eikvam (1991) nyttig innsikt i hvordan homoseksuelle menn mestrer livet som hiv-positiv.

Kari Ringstad tar i sin hovedoppgave *Mestring og håp av HIV/AIDS i en sykepleiesammenheng* (Ringstad 1989) opp hvordan homofile hiv-positive opplever sin livssituasjon. Oppgaven baserer seg blant annet på intervjuer med to homofile menn, én hiv-positiv og én med aids. I drøftingen av intervjuene tar hun opp hvordan hiv-positive mestrer opplevelser knyttet til det å få vite at man er hiv-smittet, opplevelser knyttet til seksuelle endringer, opplevelser knyttet til fysiske endringer, opplevelser knyttet til (manglende) materielle ressurser og opplevelser knyttet til sosial støtte og sosiale nettverk. Hun tar også opp hvilke forventninger de intervjuede har til fremtiden. En noe uventet side ved hiv-positives livssituasjon som Ringstad peker på er at hiv/aids for mange medfører økonomiske problemer. Begge de intervjuede har opplevd mangel på materielle ressurser på grunn av arbeidsløshet eller høye boligutgifter. Den ene av dem sier: «Økonomien er min største bekymring i dag, så det med hiv er nokså fjernt for meg». Ringstad mener at «...dette er problemer for mange i dag, men at det som gjør det spesielt i forhold til hiv/aids er at sykdommen kan påvirke deres problemløsningsevne og krefter» (s. 85). Dette er et problem som også Sverdrup (1993: 213) peker på.

Kari Sverdrup har intervjuet syv personer som er hiv-positive eller syke av aids. Blant de intervjuede er det så vel homofile som bifile menn, samt én heterofil kvinne. Sverdrup mener det er av stor betydning for hiv-positives livssituasjon hvordan den enkelte forholder seg til en hiv-positiv *identitet*, og hvorvidt man velger å være åpen om denne identiteten eller ikke. Hun beskriver den livskrisen som de intervjuede gikk gjennom etter at de fikk vite at de var hiv-positive som et overgangsritual i tre stadier; isolasjon, liminalitet og reintegrering: «Mange hiv-positive blir værende i isolasjonsfasen, de trekker seg mer eller mindre fysisk tilbake fra folk og er isolert som hiv-positive. Andres liv er mer preget av rus, som kan assosieres med liminalitet. Noen inntar en status som hiv-positiv og integreres som sådan i sitt miljø» (Sverdrup 1993: 211-212). Sverdrup er også opptatt av hva slags forhold de intervjuede har til egen kropp. En av de homofile mennene hun har intervjuet som på intervjutidspunktet hadde utviklet aids, sier: «Kroppen blir mer fremmed, jeg oppfatter kroppen min som noe jeg har til låns. Som en bil som begynner å bli litt gammel og rusten, og kanskje ikke skal gå så mye lenger». Andre forteller at de føler seg urene og at sammenkoblingen av hiv/aids med sex, blod og død fører til økt stigmatisering.

I boka *Mellan hopp og förtvivlan* (Månsson & Hilde 1990) tar forfatterne opp hvordan hiv-positive opplever og tilpasser seg sin situasjon. Undersøkelsen baserer seg på intervjuer med 16 hiv-positive homo- og biseksuelle menn. Forfatterne deler tilpasningen til et liv som hiv-positiv inn i to faser: Krisefasen og tilpasningsfasen. Krisefasen er den første perioden etter at man har fått beskjed om at man er hiv-positiv. Forfatterne sier at de fleste av mennene reagerer med angst og fortvilelse, og at diagnosen oppfattes som en dødsdom (s. 124). Naturlig nok er det de som anså et positivt testresultat som svært usannsynlig som opplever de kraftigste reaksjonene, mens de som allerede hadde forstått at de var smittet, ikke reagerer like kraftig. I krisefasen rammes enkelte av selvmordstanker, og mange opplever skam og skyldfølelse overfor egen seksualitet. Forfatterne mener at slike reaksjoner også har sammenheng med den måten hiv og aids ble omtalt på i massemedia på åttitallet.

Etter hvert som mennene får bearbeidet sin endrede livssituasjon, forlater de krisefasen og går over i det som forfatterne kaller tilpasningsfasen. Hvor man befinner seg i sin komme-ut-prosess som homofil, og hvor åpen man er om den seksuelle identiteten, er ifølge forfatterne avgjørende for hvordan den enkelte fungerer og utvikler seg i tilpasningsfasen:

De personer som lever i centrum av det homosexuella samhället och praktiserar en förhållsvis «öppen» homosexuell livsform har ofta tillgång till ett socialt nätverk och andra sociala resurser som underlättar en verklighetsorienterad anpassning. För de som befinner sig i periferin och lever i mer en «dold» livsform, förhåller det sig precis tvärtom (Månsson & Hilde: 125).

Den sistnevnte kategorien av menn, som trolig i høy grad sammenfaller med det Håkansson (1987b) kaller *sosialt, men ikke seksuelt isolerte menn*, blir offer for en dobbelt utstøtningsprosess: De er stigmatiserte som homoseksuelle i det heteroseksuelle majoritetsamfunnet, samtidig som de føler seg fremmede i den mer entydige homoseksuelle subkulturen. De vil dermed ha større vanskeligheter med å mestre de krav som stilles i den endrede livssituasjonen enn menn som har en sterk homofil identitet. Denne konklusjonen ser også ut til å samsvare med Sverdrups intervjuer: Det er de av de intervjuede som ikke ser på seg selv som homofile og som er redde for at andre skal få vite at de har hatt sex med menn som holder sin identitet som hiv-positiv mest skjult (Sverdrup 1993: 63, 69, 82). Gode homofile vennskapsnettverk ser dermed ut til å være en svært viktig ressurs for hiv-positive.

Eikvam (1991) slutter seg i hovedtrekk til Monssons & Hiltens konklusjon: «Det å leve som åpen homofil vil trolig være en fordel i mestringsprosessen, likeledes et nettverk av venner» (Eikvam 1991: 143). Hun peker imidlertid på at personlige ressurser, og ikke åpenhet i seg selv, ser ut til å være avgjørende i tilpasningsprosessen (s. 144). Eikvam peker også på at opphavsfamilien sjelden er en ressurs for hiv-positive. Bare én av de hiv-positive mennene hun utførte dybdeintervjuer med har fortalt foreldrene at han er hiv-positiv. Hun sier: «Mange homofile tar mer hensyn til sine foreldre enn til seg selv. Selv om de plages ved å måtte skjule sitt virkelige jeg, så er det bedre enn at de gir foreldrene bekymringer. Dessuten orker vel mange ikke å møte den avvisningen de tror de vil oppleve» (s. 155).

Eikvam kommer også inn på hva som skjedde med seksuallivet til homoseksuelle menn etter at de fikk vite at de var hiv-positive. Alle de ti mennene hun intervjuet hadde hatt et aktivt seksualliv fram til de fikk beskjed om positiv test. For de fleste førte sjokket til at seksuallivet opphørte for en stund, men disse problemene var for nesten alle av forbipgående art (s. 166).⁵⁰

---

⁵⁰ Også Per Kristian Roghell (1993) drøfter i sin hovedfagsoppgave i sykepleievitenskap endringer i selvforståelsen og opplevelsen av kropp og seksualitet blant hiv-positive. Roghells oppgave er imidlertid klausulbelagt og ikke tilgjengelige på biblioteket. Svein E. Fuglestad (1996) har skrevet hovedoppgave i musikkvitenskap om mennesker med hiv/aids og musikkopplevelser.

10 Seksualitet, kjærlighet og parforhold

Hva sier litteraturen om lesbiske kvinners og homofile menns seksualliv og dets betydning for livskvaliteten deres? Hvilke problemer har lesbiske kvinner og homofile menn i sex- og kjærlighetslivet sitt, og hvilken betydning har det å leve i parforhold for levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn?

Også på dette feltet er det utført lite konkret forskning i de nordiske landene, og det som faktisk foreligger av forskning er ofte basert på små og lite representative utvalg. Et eksempel på dette er Ohnstads hovedoppgave i psykologi (Ohnstad 1984) hvor forfatteren sammenligner lesbiske parforhold med heterofile parforhold. Hun konkluderer med at kvinner i lesbiske parforhold er mer selvstendige og uavhengige enn kvinner i heterofile parforhold, og at lesbiske parforhold i mindre grad enn heterofile parforhold preges av komplementære roller og maktstrategier.⁵¹ Oppgaven baserer seg på standardiserte tester og intervjuer med 10 lesbiske par. Samtlige av informantene var bosatt i Oslo og hadde tilknytning til organisasjoner for homofile.

Et annet problem er at mange forskere bruker begrepet «parforhold» uten å gjøre det til gjenstand for vitenskapsteoretisk refleksjon. Hva som menes med «samliv» og «parforhold» er langt fra selvinnsende (Bech 1989: 41). Verken Bergh, Bjerck og Lund (1978) eller Håkansson (1984) problematiserer hva som ligger i begrepene «faste forhold» og «parforhold». Tallene de legger fram over hvor stor andel av lesbiske og homofile som lever i parforhold er derfor strengt tatt ikke sammenlignbare.⁵²

---

⁵¹ Ohnstad mener blant annet at lesbiske samboere opplever mindre fusjon i sine parforhold enn gifte heterofile kvinner gjør (Ohnstad 1984: 73). Dette forklarer hun med at komme-ut-prosessen krever og fremmer selvstendighet. Leick og Nielsen (1973) påpeker også at lesbiske par skiller seg fra tradisjonelle familier ved at de ikke har noen ferdig utformede mann/kone- eller far/mor-roller å spille. De må selv skape sine roller i familien.

⁵² I vårt spørreskjema har vi definert et fast forhold som et parforhold som har vart i minst 3 måneder.

10.1 Hvor mange lever i parforhold?

Et spørsmål som går igjen i en del undersøkelser er hvor vanlig det er blant lesbiske og homofile å leve i parforhold. 56 prosent av kvinnene og 34 prosent av mennene i utvalget til Bergh, Bjerck og Lund (1978) oppgir at de har et fast forhold til en venninne eller venn. Samtidig ønsker de fleste av de som *ikke* lever i faste forhold at de gjorde det. Det gjelder både for kvinner og menn (Bergh, Bjerck og Lund 1978: 177). Tallene i den svenske levekårsundersøkelsen (Håkansson 1984) ligger noe høyere. Der går det fram at 62 prosent av kvinnene og 48 prosent av mennene lever i homoseksuelle parforhold. Bare 8 prosent sier at de *ikke* ønsker å leve i forhold. Samtidig oppgir 80 prosent av de spurte at de på et eller annet tidspunkt har levd i parforhold. Tallet for ikke-organiserte lesbiske og homofile som lever i parforhold er noe lavere enn for de organiserte.

Håkansson mener at homofile forhold er i ferd med å bli mer utbredt, og at tallene antyder en historisk forandring: Han peker blant annet på at det blant homofile i aldersgruppen 31-35 år er 62 prosent som lever i parforhold, mens 12 prosent aldri har gjort det. I aldersgruppen over 50 år er det imidlertid bare 38 prosent som lever i forhold, og 33 prosent som aldri har gjort det (Håkansson 1984: 432).⁵³ Det sosiale klimaet for homofile og lesbiske er blitt bedre, samliv mellom to personer av samme kjønn er i større grad blitt institusjonalisert gjennom innføringen av partnerskapsloven, og den homofile/ lesbiske subkulturen har blitt større og mer mangfoldig (jf. A. Andersen 1988: 144). Det er imidlertid ikke gitt at disse faktorene vil påvirke lesbiske kvinner og homofile menn i samme grad.

10.2 Forskjeller mellom kvinner og menn

En del forskere har argumentert for at det eksisterer vesentlige forskjeller mellom kvinner og menn med hensyn til seksualitet og parforhold. Av den svenske levekårsundersøkelsen går det fram at det er vanligere blant kvinnene enn blant mennene å bo sammen med kjæresten/partneren. Blant de som var involvert i parforhold av mer enn ett års varighet, delte 81 prosent av kvinnene mot 56 prosent av mennene bolig med kjæresten/-

---

⁵³ Bare 30 prosent (19 av 64) av de mennene som ble intervjuet av Prieur (m.fl.) i 1987 oppga at de levde i parforhold på intervjuetidspunktet (Prieur 1988:34). Det relativt lave antallet kan skyldes måten utvalget er satt sammen på: De fleste av de 64 intervjuede mennene ble rekruttert på Restaurant Metropol, et utested for lesbiske og homofile.

partneren (Håkansson 1984). Det ser også ut til at parforhold mellom kvinner i større grad enn parforhold mellom menn er monogame. I en svensk spørreskjemaundersøkelse om vold og overgrep mot homofile og lesbiske (Tiby 1996), oppga 89 prosent av kvinnene mot 59 prosent av mennene som levde i parforhold at de var monogame (s. 33). Undersøkelsen omfattet til sammen 903 kvinner og menn.

Prieur (1988) konstaterer at svært mange homofile menn ønsker å leve i parforhold, men at tilsynelatende svært få får det til. Dette kan ifølge Prieur ikke bare forklares som utslag av samfunnets forakt og stigmatisering, slik det ofte har blitt gjort i homopolitisk retorikk. Hun sier: «I det følgende vil vi argumentere for at kjærlighetsforhold mellom menn blir preget av at det nettopp er to *menn* som møtes – på godt og på vondt» (s. 36). Prieur mener at årsakene til havarete og mislykkede parforhold må søkes i aspekter ved mansrollen og den mannlige seksualiteten: «Når to mansroller møtes, vil det lett medføre at ingen vil jenke seg, og begge vil dominere. En slik situasjon kan fort føre til brudd, men det kan også føre til at én likevel tilpasser seg, og en styrkeforskjell oppstår mellom de to» (s. 37, se også s. 46).

I tillegg har menn i større grad enn kvinner «...evnen til å løsrive sex fra forholdet til den andre, og nyte opplevelsen i sine egne fantasier» (s. 49). «Menn kan lettere ha en upersonlig seksualitet, uten å knytte sex til følelser av kjærlighet og nærhet» (s. 54). Forhold mellom menn settes i kontrast til forhold mellom mann og kvinne og forhold mellom kvinner. Også sex i parker og på pissoarer ses på som uttrykk for den *mannlige* seksualiteten: «Vi vil her argumentere for at parkene og pissoarene ikke bare er resultater av undertrykkingen av homofile, men også uttrykk for mannlig seksualitet» (s. 47).

Dette synet på forskjellen mellom kvinner og menn blir rendyrket i Annbjørg Reiersens hovedoppgave *Kjærlighet på tvers. Homofile menn og lesbiske kvinners forvaltning av kjærlighet og seksualitet* fra 1993. Reiersen har intervjuet 18 lesbiske kvinner og 16 homofile menn fra Trondheim, Tromsø og Oslo. De fleste av de intervjuede er i aldersgruppen 25-35 år, og hun karakteriserer dem som «...‘bevisste’ eller ‘synlige’ homofile og lesbiske, som har en livsstil som homofile og lesbiske» (s. 26-27). De fleste av informantene ble tilsynelatende rekruttert gjennom daværende DNF-48.

Reiersens viser til at lesbiske kvinner og homofile menn forholder seg ulikt til fenomener som seksuell frihet og sammenkoblingen mellom seksualitet og kjærlighet, noe hun knytter til vår kulturs normer for kvinners og menns seksualitet. Forskjellene mellom kvinner og menn gjen-

speiler generelle trekk ved vår kulturs kvinnelige og mannlige seksualitet, mener hun (s. 82). Parforholdet er «selve grunnsteinen i de lesbiskes liv» (s. 48), og lesbiskes livsstil er på mange måter basert på det å leve i forhold. De homofile mennene ønsker seg også en fast partner, men idealet om et parforhold ser ut til å være vanskeligere å realisere for menn enn for kvinner (s. 49-50).

En annen forskjell som Reiersen peker på er at de lesbiske kvinnene i hennes materiale legger større vekt på monogami og seksuell trofasthet enn de homofile mennene, og at kvinnene i større grad enn mennene ønsker å bo sammen med kjæresten. Seksuell trofasthet som basis for parforholdet er ikke like viktig for homofile menn, sier hun. Mange av mennene mener at det å være i parforhold kan kombineres med seksuell frihet og flere partnere.⁵⁴ Det er imidlertid påfallende at hun legger all vekt på kjønnsforskjeller og ikke problematiserer andre variabler som alder, utdanning, sosial bakgrunn osv. Hun tar heller ikke høyde for at det kan eksistere forskjellige kjønnskulturer side om side i et samfunn, og at det finnes store forskjeller innenfor så vel det lesbiske som det mannlige homofile miljøet (jf. Lützen 1986, Bech 1989, Moseng 1992).

Karin Lützen kan sies å representere en kontrast til forfattere som Reiersen og Ohnstad. Lützen er opptatt av den «genfortolkningen af det lesbiske begjær» som ifølge henne selv fant sted i deler av det lesbiske miljøet på åttitallet. Denne gjenfortolkningen innebar blant annet en renessanse for såkalte butch/femme forhold, en økt betoning av seksualiteten som kilde til lyst, og større interesse for å utforske makt i seksuelle forhold gjennom sadomasochistisk praksis. Den formen for komplementær organisering av lesbiske parforhold som butch/femme-forhold representerer, var fremtredende i perioden fra første verdenskrig og fram til midten av 1960-tallet, men ble sterkt uglesett innenfor det lesbisk-feministiske miljøet på 1970-tallet. Ohnstad sier for eksempel at slike roller «...innebar at lesbiske overtok mytene om lesbiske og gjorde dem til sine egne» (Ohnstad 1984: 27). Av toneangivende krefter innenfor kvinnebevegelsen og den lesbiske frigjøringsbevegelsen ble sadomasochisme og butch/

---

⁵⁴ Prieur har påpekt at romantiske forestillinger og ønsker om monogame, livslange forhold er utbredt også blant homofile menn, kanskje spesielt blant de yngste (Prieur 1995), noe hun mener at hiv-forebyggende organisasjoner som *Helseutvalget for homofile* bør ta mer hensyn til.

femme-forhold betraktet som «...en provokasjon mod det feministiske ideal om samtidig clitoris-orgasme i sidelæns stilling» (Lützen 1986: 312).⁵⁵

10.3 Erotiske oaser

Begrepet «erotiske oaser» ble introdusert av antropologen Bjørge Andersen (1987) som betegnelse på parker, offentlige toaletter osv. hvor menn har tilfeldig og (mer eller mindre) anonym sex med andre menn.⁵⁶ Slike møteplasser og deres sammenheng med livskvaliteten til homofile menn og lesbiske kvinner blir vurdert svært forskjellig av ulike forskere.

Promiskuitet og tilfeldig sex blant homofile menn har tradisjonelt blitt sett på som et uttrykk for den stigmatiseringen og undertrykkelsen som denne gruppen har blitt utsatt for.⁵⁷ Dette synet kommer for eksempel til uttrykk i den svenske levekårsundersøkelsen. Som nevnt i kapittelet om diskriminering mener Håkansson at tilfeldige og anonyme seksuelle relasjoner er et utslag av homofile menns behov for å skjule sin seksuelle identitet (Håkansson 1984: 457). Også andre har pekt på at det for mange homofile er umulig å leve i monogame parforhold fordi «... et slikt fellesskap vil være det samme som å vedstå seg sin legning» (Øie 1987: 116).

Andre forskere velger å se på de erotiske oasene som utslag av lyst snarere enn nød. Benny Henriksson (1995) er opptatt av hvordan homoseksuelle- og biseksuelle menn gjør bruk av offentlige steder som toaletter, parker og videoklubber som seksuelle møteplasser, og han ser på sex mellom menn på slike steder som et positivt og kreativt aspekt ved livssituasjonen deres. I artikkelen «The Geography and Choreography of Desire», som inngår som en del av doktorgradsavhandlingen hans, drøfter han den sosiale meningen som mennene knytter til disse stedene og de sosiale kontrollmekanismene som har blitt rettet mot dem. Han gjengir også utdrag fra intervjuer han har gjort med brukere av de erotiske oasene om hva som foregår der. Henriksson mener at det har skjedd en normalisering og disiplinering av homoseksuelle menns livsmønstre. Ofte skjer dette gjennom kontrollerende tiltak rettet mot selve de stedene hvor sex mellom menn finner sted. Offentlige toaletter som tidligere var egnet for erotiske

---

⁵⁵ Se også Nichols, Margaret (1989): «Lesbisk seksualitet. Frågor och teorier», i *Lambda Nordica populärvitenskaplig tidskrift om homosexualitet*, Nr 3-4.

⁵⁶ Eikvam (1991) gir i kapittel 6 en beskrivelse av Oslos saunaer. Flere forfattere har pekt på at det ikke finnes eksempler på «erotiske oaser» for kvinner (Prieur 1988: 47, Reiersen 1993: 84).

⁵⁷ Prieur (1988: 47) problematiserer dette synet.

møter har blitt erstattet med elektroniske «enmannstoalletter». Veggene på toalettavlukker har blitt forsterket med rustfritt stål for å forhindre at det lages huller i dem. Overvåkningskameraer har blitt satt opp på toalletter i offentlig bygninger. Parkvesenet har skåret ned trær og busker i parker hvor de tror menn har seksuelle kontakter. Offentlige bad har blitt ombygd og avlukker hvor menn kunne møtes har blitt fjernet (Henriksson 1995: 191-192). Han sammenligner disse kontrolltiltakene med «the Panoptical principle», beskrevet av Foucault (1977), og peker på at aids har blitt brukt som en «god fiende» for å øke kontrollen over de erotiske frirommene i offentlige sfærer. Han mener imidlertid at nye oaser alltid vil dukke opp når de gamle forsvinner.⁵⁸

Enkelte forskere har sammenlignet sex i de erotiske oasene med (heterofile) menns bruk av prostituerte kvinner (Reiersen 1993: 83). I begge tilfeller er det snakk om en frikobling av seksualitet fra kjærlighet, og en realisering av menns seksuelle fantasier hvor partnerens «...indre liv og personlighet er av liten betydning». Reiersen antyder at homofile menn er hovedaktører i undertrykkelsen og usynliggjøringen av kvinners seksualitet: «Kan det være slik at homofile menn har vært selve fortroppen i å skape en endring av vårt erotiske kjønnssystem? [...] Og er homofile menn dermed bare med på å tydeliggjøre vår tids og vår kulturs mannlige seksualidealer mer generelt?» (s. 91).

En helt annet beskrivelse av forholdet mellom makt, kjønn og seksualitet finner man i sosiolog Bente Vinæs' hovedoppgave om seksuell fetisjisme og sadomasochisme blant homoseksuelle menn (Vinæs 1998). Hun sier blant annet om de såkalte «lærhomsene»:

Mandighet har mange uttrykksformer i lærkulturen, som gjennom klærne, rollene og smertemestringen. Lærhomsene løsriver seg fra stereotypien om homser som feminine. De ønsker å være menn. Men de løsriver seg også fra tradisjonelle stereotypier om maskulinitet og femininitet, og ser ikke masochistrollen eller det å være underdanig som feminint. [...] Ved å fetisjere arbeiderklasse maskulinitet identifiserer de seg ikke med den heteroseksuelle hegemonimannen. De konstruerer sin egen maskulinitet bygget på elementer fra forskjellige mandighetsformer (Vinæs 1998: 146).

---

⁵⁸ I rapporten *Sexuella förhandlingar, etnografisk studie av män som har sex med män på videoklubbar i Stockholm* (Henriksson 1992) gis det en inngående beskrivelse av seksuell praksis blant menn som har sex med menn på videoklubber. Også her hevder Henriksson at svenske myndigheter har en fordomsfull innstilling til sex mellom menn, noe han mener er et hinder i det hiv/aids-forebyggende arbeidet.

Det empiriske grunnlaget for oppgaven er dybdeintervjuer med fem såkalte lærhomser, samt observasjon, dokumentdata, erotisk litteratur og pornografi beregnet på lærhomser, fagbøker og video.

10.4 Registrert partnerskap

Kravet om retten til en juridisk sanksjonert samlivsform også for par av samme kjønn er langt fra nytt. Allerede på 1860- og 1870-tallet krevde den tyske juristen Karl Heinrich Ulrichs – som regnes som den homoseksuelle frigjøringsbevegelsens grunnlegger – at også det han kalte *urninger* (som senere ble hetende *homoseksuelle*) skulle ha rett til å inngå ekteskap (von Rosen 1993: 489, Halvorsen 1995: 22). Det gikk imidlertid over hundre år før lov om registrert partnerskap ble innført i Danmark (i 1989), Norge (i 1993) og Sverige (i 1995). Per 01.01.1998 hadde 1294 personer inngått partnerskap i Norge.

I artikkelen «Report from a rotten state. ‘Marriage’ and ‘homosexuality’ in Denmark» (Bech 1992) går Henning Bech gjennom argumentene som ble fremført for og imot innføringen av partnerskapsloven i Danmark. Han peker på at flertallet av lesbiske kvinner og homofile menn i Danmark betraktet partnerskapsloven som en forlengelse av deres valgmuligheter og muligheter for å oppnå sosial anerkjennelse og derfor ikke så noen grunn til å gå imot loven. Samtidig peker han på at relativt få personer har benyttet seg av loven to år etter innføringen, og at homofile og lesbiske tilsynelatende ikke ønsker å endre sin livsform etter mønstre av heteroseksuelle samlivsformer (Bech 1992: 144).

I sin hovedoppgave fra 1995 gir Rune Halvorsen det han kaller en kulturanalyse av innføringen av partnerskapsloven i Norge (Halvorsen 1995: 24). Han har blant annet gått gjennom offentlige dokumenter (lovutkast, proposisjoner, høringsuttalelser og Stortingsforhandlinger) og avisartikler hvor lovforslaget blir debattert. Hvorfor kommer partnerskapsloven nå? spør Halvorsen (s. 17). Han problematiserer antakelsen om at partnerskapsloven er et tegn på allmenne endringer i den norske befolkningens syn på homofilt samliv. Ifølge Halvorsen tyder tallene fra holdningsundersøkelsene på at innføringen av partnerskapsloven *ikke* er uttrykk «...for allmenne verdiendringer i Norge, men uttrykk for at beslutningstakerne består av og utgjør visse lag av befolkningen» (s. 103). Han sier om beslutningstakerne at de

...preges av verdier som verdsettes høyest blant de med henholdsvis høy økonomisk og kulturell kapital. Partnerskapsloven synes ikke å

være et produkt av allmenne verdiendringer, men av endringer i de mest innflytelsesrikes verdier. Loven synes å være båret fram av den urbane og utdannede elite som vil representere 'fornuften', 'framskrittet' og 'det moderne'... (s. 103-104).

Han mener at meningsmålingene tyder på at partnerskapsloven sannsynligvis ikke ville ha blitt vedtatt dersom det var blitt avholdt folkeavstemming om saken.⁵⁹

Ifølge Halvorsen må innføringen av partnerskapsloven på første halvdel av 1990-tallet forstås på bakgrunn av endringer i så vel heteroseksuelle som homoseksuelle *livsformer*. Spesielt fremhever han som en viktig forutsetning for innføringen av partnerskapsloven at både heteroseksuelle- og homoseksuelle samlivsmønstre i stadig sterkere grad baserer seg på et likhetsideal og ikke et komplementaritetsideal. Så vel heterofile som homofile parforhold oppleves i dag som en forening av to like parter. Her baserer han seg primært på Giddens' (1992) begrep om det rene parforholdet. Han peker blant annet på at den økte skilsmisseraten, økningen i antallet heterofile par som lever i samboerskap eller papirløse ekteskap, og nedgangen i antallet inngåtte ekteskap, tyder på at det har skjedd en endring i heterofile samlivsformer fra en vektlegging av ekteskapsrelasjonen til en vektlegging av foreldre-barn relasjonen: «Mens ekteskapslovgivningen i dag i økende grad betrakter ekteskap som et privat forhold mellom to, betraktes forholdet til barna som et samfunnsansvar» (Halvorsen 1995, s. 116).

Halvorsen peker også på en rekke paradokser som han mener kom til overflaten i debatten rundt partnerskapsloven. Selv om den uttalte hensikten med loven var å gi homofile og lesbiske de samme formelle rettigheter som heterofile, ser loven ut til å forutsette at grensen mellom heterofile og homofile er naturgitt og uoverstigelig

Et paradoks med partnerskapsloven er at forskjellsbehandlingen kanskje er blitt litt mindre, mens de tilskrevne forskjellene mellom hetero- og homofile blir 'bekreftet' som grunnleggende og uoverkommelige. I den essensialistiske argumentasjonen for større likhet,

---

⁵⁹ I NOVAs spørreskjema- og intervjubaserte undersøkelse av lesbiske og homofiles livssituasjon inngår også en telefonundersøkelse av den generelle befolkningens holdninger til lesbiske og homofiles rettigheter. I denne opinionsundersøkelsen ble respondentene spurt om sin holdning til kirkelig vielse av lesbiske og homofile (Se del II).

sies det paradoksalt nok samtidig at forskjellene er grunnleggende (Halvorsen 1995, s. 134).

I stedet for å omgjøre ekteskapslovgivningen slik at den åpner for ekteskap også mellom personer av samme kjønn, har man med partnerskapsloven i praksis innført to ekteskapsformer: Én ekteskapsform for heterofile og en annen (innskrenket) ekteskapsform for homofile og lesbiske. Samtidig som lesbiske og homofile par innrømmes tilnærmet like rettigheter som heterofile, understrekes den grunnleggende *forskjellen* mellom heterofile – på den ene siden – og lesbiske og homofile – på den andre.⁶⁰

---

⁶⁰ Ingvill Størksen skriver hovedoppgave i sammenlignende politikk ved Universitetet i Bergen om de politiske beslutningsprosessene bak vedtaket om partnerskapsloven i Norge, sett i lys av den tilsvarende utviklingen i Danmark. Hun fokuserer primært på offentlige dokumenter (Odelstingsprop. etc.) og på diskusjonen i Storting og Folketing.

11 Lesbiske mødre og homofile fedre

Til tross for at spørsmålet om lesbiske og homofile par skal ha rett til å adoptere barn (eller på andre måter skaffe seg barn) har vært mye framme i den offentlige debatten i løpet av de siste årene, er det også på dette feltet gjort lite forskning i Norden. Foruten Benedicte Heyerdahls hovedoppgave i psykologi om lesbiske mødre (Heyerdahl 1992) finnes det bare en dansk studie om lesbiske mødre og deres barn (Leick og Nielsen 1973). Den sistnevnte studien omhandler kjønnsidentitet og kjønnsrolleutvikling hos barn av lesbiske mødre, mens Heyerdahls hovedoppgave først og fremst er en gjennomgang og vurdering av utenlandsk litteratur som tar opp problemstillinger knyttet til lesbiske mødre og deres barn. Når det gjelder temaet homofile fedre, finnes det knapt nok forskningslitteratur i det hele tatt.⁶¹ Et annet problem er at det meste av den forskningslitteraturen som finnes, fokuserer på hvilke (negative, eventuelt positive) konsekvenser det kan ha for barn å vokse opp hos lesbiske/homofile foreldre. Det finnes så vidt oss bekjent ingen forskning som problematiserer betydningen av barn og barnløshet for livssituasjonen til voksne lesbiske og homofile.

11.1 Barns oppvekstvilkår hos lesbiske mødre

Heyerdahls hovedoppgave er en grundig gjennomgang av utenlandsk forskning om lesbiske parforhold generelt og lesbiske mødre spesielt. Med utgangspunkt i den internasjonale forskningslitteraturen diskuterer hun hvorvidt det kan påvises systematiske forskjeller mellom lesbiske og andre kvinner. Hun kommer også inn på hva som kjennetegner et lesbisk parforhold og hvilke problemer som er særegne for slike forhold. Hun fokuserer på så vel sosioøkonomiske forskjeller som psykologiske faktorer. I tillegg diskuteres spørsmål som forholdet til barnefaren og i hvilken grad menn er til stede i livene til lesbiske mødres og deres barn. Dessuten refereres forskning om kjønnsidentitet og kjønnsrolleutvikling, separasjon

---

⁶¹ I boka *Älskade barn. Homo- och bisexuella föräldrar berättar* (Greger Eman [red.] 1996) forteller 5 homofile fedre og 6 lesbiske mødre om sitt familieliv. Boken inneholder også en kunnskapsrapport av Kurt Ernulf og Sune Innala som presenterer vitenskapelig litteratur (fra blant annet USA, Belgia, England og Tyskland) om lesbiske og homofile foreldre. Se også Golombok & Tasker 1994.

og individuering, samt evnemessig og emosjonell utvikling hos barn av lesbiske mødre.

Heyerdal tar også opp problemer som erting og mobbing av barn av lesbiske mødre. Foreldrenes egen holdning til åpenhet om seksuell identitet regnes som en viktig faktor for barnas tilpasning og psykiske helse. I tillegg diskuteres det hvorvidt generell forskningslitteratur om barns kjønnsrollesosialisering (om for eksempel betydningen heterofile fedres fravær) kan benyttes i studiet av barn av lesbiske mødre.

En av de få undersøkelsene som mener å påvise forskjeller mellom barn av lesbiske mødre og barn av heterofile par, er Leick og Nielsens undersøkelse fra 1973. De resultatene forfatterne kommer fram til står i motsetning til de fleste andre undersøkelser av kjønnsrolleidentitet hos barn av lesbiske mødre. Døtrene i deres undersøkelse viste en utvikling i overensstemmelse med sin kjønnsrolle, mens sønnene bar mer preg av kjønnsrolleforvirring. Undersøkelsen antyder at guttene har en usikker, negativ eller aggressiv selvopplevelse, og at de opplever verden som konfliktfylt. Forskerne hevder også at guttene gir uttrykk for kompensatorisk maskulinitet. Det er å innvende mot Leick og Nilsens undersøkelse at utvalget var svært lite, og at det ikke ble benyttet noen kontrollgruppe for å undersøke barn med foreldre som lever i heterofile parforhold. I tillegg blir resultatene usikre sett i lys av at utvalget besto av kvinner som levde svært isolert fra normalsamfunnet. De lesbiske kvinnene i Leick og Nilsens utvalg hadde ofte et noe ambivalent forhold til sin egen identitet: Mange av dem forsøkte å skjule sin seksuelle orientering for omverdenen og overfor sine egne barn. Dessuten legger Leick og Nilsen stor vekt på tegnetester, og det er omdiskutert blant forskere hvorvidt tegnetester faktisk reflekterer kjønnsrolleidentitet (Heyerdahl 1992).

Generelt sett finner ikke Heyerdahl grunnlag for å hevde at barn av lesbiske mødre er annerledes enn andre barn. I enkelte tilfeller kan det riktignok oppstå problemer som får betydning for et barns psykiske eller sosiale utvikling, men slike fenomener forekommer også i «heterofile» familier (skilsmisse, fravær av far, dårlig økonomi osv). Slike faktorer vil kunne gi forvirring og være opphav til lojalitetskonflikter og angst hos barnet. For en sunn personlighetsutvikling hos barnet er det viktig med en jevnlig kontakt med voksne av begge kjønn.

Mye av forskningen som refereres er gjort i USA, men Heyerdahl viser til at nederlandske forskere har kommet fram til tilsvarende resultater. Hun gir følgende skisse til videre forskning på området:

Framfor å se lesbiske som én gruppe, bør man ta utgangspunkt i at det finnes mange ulike homofile livsformer. Særlig interessant ville det være å benytte utvalg med inseminasjonsbarn som har bodd fra starten av med sine lesbiske foreldre og sammenligne dem med barn som vokser opp i stabile heterofile hjem. Ikke minst vil longitudinelle studier kunne være nyttige (Heyerdal 1992: 65).

Heyerdahl argumenterer dessuten for at en ensidig fokusering på foreldrenes seksuelle legning i seg selv ikke gir særlig nyttig informasjon. Man bør også forsøke å skille ut variabler som

- foreldrenes skårer på androgyni
- morens/mødrenes selvbilde, inkludert akseptering av sin egen homofili
- morens/mødrenes grad av åpenhet omkring sin legning
- farens holdning til morens homofili
- morens/mødrenes holdning til faren og andre menn
- graden av kontakt barna har med menn
- nærmiljøets holdning til det lesbiske foreldrepåret

Heyerdahl peker også på enkelte fordeler lesbiske familier kan ha fremfor heterofile familier. Hun nevner blant annet at barn med lesbiske foreldre kan utvikle større toleranse for og aksept av annerledeshet og et mer reflektert forhold til samfunnets holdninger og stereotypier (s. 66).

Det foreligger ingen vitenskapelige studier som viser at barn som vokser opp hos lesbiske/homofile foreldre har økt sannsynlighet for selv å bli lesbiske/homofile. Det foreligger heller ingen økt risiko for incestiøse overgrep når en sammenholder homofile foreldre med heterofile foreldre (Ernulf & Innala 1996: 108).

11.2 Inseminasjon og adopsjon

Heyerdahl argumenterer for at barn av lesbiske mødre tidligere som regel var resultat av et forutgående, heterofilt parforhold. For den yngre generasjonen av lesbiske kvinner ser inseminasjon ut til å være en stadig mer benyttet metode for å få barn (Heyerdahl 1992). Denne påstanden kan hun imidlertid ikke belegge empirisk.⁶² Muligens vil man kunne finne en tilsvarende tendens blant homofile menn.

---

⁶² Guri Riksaasen skriver hovedoppgave i sosialantropologi ved Universitetet i Oslo om lesbiske familier med barn. Hun har valgt å konsentrere seg om mødre som oppfattet seg selv som lesbiske på det tidspunktet da de tok beslutningen om å få barn.

Spørsmål knyttet til inseminasjon og lesbiske mødre reiser en del nye spørsmål både av juridisk og psykologisk art. Ifølge Heyerdahl tillater nederlandske myndigheter inseminasjon av lesbiske kvinner etter en helsevurdering av det lesbiske paret. Hun viser til at erfaringene fra Nederland er gode. I Nederland er det også åpnet for at lesbiske kan være fosterforeldre (det sies ingenting om homofile menn). I enkelte tilfeller blir lesbiske par betraktet som en særlig ressurs for enkelte fosterbarn.

Sosiolog Marianne Torkildsen gjennomgår i sin hovedoppgave de juridiske og politiske debattene rundt innføringen av partnerskapsloven (Torkildsen 1991). Det fremste liberale trekk ved saksbehandlingen av loven var ifølge Torkildsen Justisdepartementets forslag i 1983 om å vurdere om andre samlivsformer bør likestilles med ekteskapet når det gjelder adopsjon. Dette forslaget ble ikke vedtatt, med den begrunnelse at: «...det er til barnets eget beste å vokse opp i et hjem med både mor og far» (Torkildsen 1991: 104). Den dokumentasjonen som ble lagt fram om dette var ganske tynn, skriver Torkildsen, «...tatt i betraktning at den var bygget på en rådsuttalelse fra 1978 og et departementalt utsagn fra 1964 uten å trekke inn nyere forskning på dette området» (s. 104). Hun argumenterer for at det snarere var eksisterende familieideologi som lå til grunn for § 4 i partnerskapsloven⁶³ og avslaget på forslaget om endring i adopsjonsloven. Debatten rundt innføringen av partnerskapsloven viser hvor dypt familieideologien er forankret i rettssystemet, skriver Torkildsen.

Halvorsen (1995) mener at det symbolske skillet mellom homofile par og heterofile familier opprettholdes blant annet gjennom at homofile og lesbiske i partnerskapsloven nektes retten til å adoptere barn. Han sier blant annet:

Det kan derfor se ut til at det viktigste skillet i dag er mellom par og familie, mellom par med og uten barn. Dette gjør i så fall innføringen av partnerskapsloven mer underlig, men også forklarlig, ettersom homofile nå nesten kan gifte seg, noe mange heterofile ikke lenger opplever som like attraktivt eller tvingende nødvendig. Homofile kan derimot ikke adoptere barn, mens barna til en viss grad ser ut til å være det som er igjen av ekteskapsinstitusjonen, eller at forholdet til barna og parforholdet ses på som to adskilte sosiale fenomener» (Halvorsen 1995: 111).

---

⁶³ § 4 i *Lov om registrert partnerskap* lyder som følger: «Adopsjonslovens regler om ektefeller gjelder ikke for registrert partnerskap».

12 Avslutning

Formålet med denne kunnskapsoversikten har vært å presentere samt vurdere foreliggende nordisk litteratur som omhandler homofile og lesbisk livssituasjon. I Norden er det til nå gjennomført få undersøkelser som fokuserer på lesbiske og homofiles levekår og livskvalitet. Enkelte sider ved homofile og lesbisk liv – som for eksempel endring og kontinuitet i den generelle befolkningens holdninger til homofili – synes å være veldokumenterte. Andre viktige problemområder – som f.eks. homofile og lesbisk psykiske og fysiske helse, forekomsten av selvmord og selvmordsforsøk – har i mindre grad vært gjenstand for vitenskapelig oppmerksomhet. Ved siden av helse- og selvmordsproblematikk, peker temaer som livssituasjonen til eldre lesbiske og homofile, oppvekstvilkårene til lesbisk og homofil ungdom, samt situasjonen til homofile barnefamilier seg ut som viktige satsningsområder for fremtidig forskning.

Den foreliggende litteraturen består i hovedsak av mindre arbeider som artikler, rapporter og et stort antall hovedfagsoppgaver. Kvaliteten på disse arbeidene er noe varierende. Spesielt problematisk er det at det med utgangspunkt i små og skjeve utvalg – ofte er intervjuobjektene rekruttert fra DNF-48 (nå LLH) eller fra det homofile utelivet (for eksempel kafeer, diskoteker m.m.) – trekkes alt for vidtgående konklusjoner. Dette gjelder særlig hovedfagsoppgavene, som til tider også kan være preget av ideologiske (eksempelvis feministiske og homopolitiske) overtoner. Siden det ikke eksisterer et «homofilt medlemsregister» med opplysninger om fordelingen av ulike egenskaper blant enhetene i universet, vil man *aldri* kunne gjøre krav på representativitet ved studier av homofile menn og lesbiske kvinner. Desto viktigere er det å streve etter bredde i kilde-materialet og i det teoretiske og metodiske grunnlaget når en søker å nå fram til kunnskap om homofiles og lesbisk livssituasjon.⁶⁴

Sentralt i den foreliggende litteraturen står de svenske og danske offentlige utredningene som ble utført på 1980-tallet (SOU 1984: 63; Betænkning nr. 1127 1988, Bech og Lützen 1986, Bech 1989 og Lützen 1988). Den svenske utredningen tok utgangspunkt i to spørsmål: 1) I hvilken grad diskrimineres homofile og lesbiske? 2) Hvilke holdninger har heterofile til homofile. Senere ble spørsmålet om diskriminering utvidet

---

⁶⁴ Mer informasjon om norsk forskning kan finnes på hjemmesiden til Nettverk for forskning om homoseksualitet: <http://www.uio.no/~turide/>

«...till att omfatta tre viktiga aspekter av homosexuellas livssituation: 1) deras sätt att förhålla sig till sina homosexuella känslor, 2) deras relationer till andra homosexuella, och 3) deras relationer till heterosexuella» (Håkansson 1984, s. 338 – 339). Den danske utredningen innbefattet ved siden av en gjennomgang av det danske lovverket, kunnskapsrapporten *Lyst eller nød* samt 45 dybdeintervjuer som var ment å illustrere variasjonene i danske homofile og lesbiskes livs- og kulturformer.

Som nevnt i innledningen skiller man innenfor samfunnsvitenskapen mellom to forskjellige innfallsvinkler ved studier av fordeling av velferd i befolkningen. Ved studier av *levetår* fokuseres det først og fremst på det som betegnes som materielle ressurser, det vil si antatt objektive dimensjoner ved individenes livssituasjon (f.eks. lønn, utdanning og boforhold). Begrepet livskvalitet, derimot, blir ofte benyttet for å betone subjektive opplevelser og fornemmelser fremfor hvilke materielle ressurser den enkelte har til rådighet.

Som det fremgår av gjennomgangen av forskningslitteraturen, har livskvalitetsperspektivet en dominerende posisjon innenfor den forskningen som omhandler homofile og lesbiskes livssituasjon. De fleste av bidragene – det være seg kvantitative eller kvalitative studier – fokuserer på det man kan kalle homofile og lesbiskes *psykososiale levetår*. Det legges stor vekt på hvordan homofile og lesbiske opplever sin kjærlighet og seksualitet, sitt forhold til opphavsfamilien, sine heterofile venner og arbeidskolleger osv. Dessuten står åpenhetsproblematikk sentralt. I mange slike arbeider – typiske eksempler er Håkansson (1984) og Bergh, Bjerck og Lund (1978) – fokuseres det i hovedsak på de negative sidene ved homofile og lesbiskes livssituasjon (eksempelvis hvorledes den sosiale usynligheten gjør det vanskelig for homofile å komme i kontakt med andre homofile, og hvilke negative konsekvenser manglende aksept har for den enkeltes livskvalitet). Bech og Lützen – på sin side – forsøker å framheve de positive sidene ved det å leve et liv som lesbisk eller homofil. Således illustrerer de danske livshistoriene hvorledes kjærlighet, seksualitet og alternative sosiale nettverk er å regne som viktige og verdifulle ressurser i den enkeltes liv og i det lesbiske/homofile miljøet. En fare med den sistnevnte tilnærmingen er at tradisjonelle levetårsdimensjoner kan komme noe i skyggen. «Lyst- og lykkeperspektivet» til Lützen og Bech ser ut til å utelukke, og ikke komplementere, den ensidige problemfokuseringen som preger forskningen til for eksempel Håkansson.

Når man undersøker særskilte grupper kan det lett bli til at man fokuserer på enkelte dimensjoner (for eksempel håndtering av smitterisiko,

homofiles møte med behandlingsapparatet) på bekostning av helheten i situasjonen. Vi vet for eksempel lite eller ingenting om lesbiske og homofiles helse sett under ett. I vår undersøkelse erkjenner vi behovet av å sammenligne livssituasjonen til lesbiske og homofile med hovedtrekkene i levekårene til den generelle befolkningen. Vår enquete inkluderer derfor et stort antall spørsmål fra Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelser. Samtidig vil vi holde fast ved innsikter i den foreliggende litteraturen som viser at situasjonen til homofile og lesbiske er preget av særegne problemer og kvaliteter. For å forsøke å fange opp eventuelle endringer, har vi inkludert flere av spørsmålene fra Bergh, Bjerck og Lund (1978) og Håkansson (1984) i spørreskjemaet til den kvantitative undersøkelsen.

DEL II:

Holdninger til lesbiske og homofiles rettigheter og livssituasjon

Slik jeg ser det er homofile og lesbiskes rett til adopsjon den endelige skansen. Det er ikke nok å mene at det er greit at vi er homofile. Først når samfunnet gir oss retten til adopsjon har vi fått bekreftelse på at vi blir forstått som bra mennesker! (60 år gammel lesbisk kvinne)

1 Innledning

Opinionsundersøkelser som er gjennomført de siste 30 årene viser at det har skjedd reelle og positive endringer i det norske samfunnets syn på lesbisk og homofil kjærlighet, samliv og seksualitet (Havelin 1968, Scan-Fact 1983, 1989 & 1992; se del I). Det har trolig medført at det på 1990-tallet er mindre belastende å leve som lesbisk og homofil i Norge. Hvilke holdninger har nordmenn til lesbiske og homofiles livssituasjon og rettigheter ved tusenårsskiftet? I NOVAs undersøkelse av homofiles livssituasjon inngår også en undersøkelse befolkningens holdninger til lesbiske og homofiles rettigheter og levekår.⁶⁵ I denne opinionsundersøkelsen ble respondentene spurt om de kjenner til noen offentlig kjente personer som de vet er homofile eller lesbiske, og om de har nære venner og bekjente som de vet er homofile/lesbiske. Videre ble de spurt om sin holdning til kirkelig vielse av lesbiske/homofile og om lesbiske og homofile som har inngått partnerskap bør kunne ordineres til prest i Den norske kirke. Avslutningsvis ble respondentene spurt om å vurdere homofile og lesbiskes rett til adopsjon og om i hvilken grad det er skadelig for et barn at det vokser opp hos to lesbiske kvinner eller to homofile menn.

---

⁶⁵ Utført av MMI 2. – 4. mars 1998. Undersøkelsen ble gjennomført i forbindelse med MMIs ordinære telefonomnibus. Dataene er samlet inn ved telefonintervju med et representativt utvalg bestående av netto 1000 personer over 15 år. Ved resultatberegningene er det foretatt veiing med hensyn til kjønn, alder og geografi, slik at utvalgssammensetningen er korrekt i henhold til offisiell statistikk.

2 Homofile og lesbiske – offentlig kjente personer, venner og bekjente

2.1 Kjenner du noen offentlig kjente personer som du vet er lesbiske eller homofile?

Tabell 1. Andeler i befolkningen som rapporterer at de kjenner til offentlig kjente personer som de vet er lesbiske eller homofile. Etter alder, inntekt, bosted og kjønn. Prosent. (MMI 1998).

	Alle	Menn	Kvinner
Totalt (N)	66 (1000)	70 (470)	69 (530)
<i>Alder:</i> 15-24 år (N)	69 (123)	70 (53)	69 (70)
25-34 år (N)	76 (236)	80 (109)	74 (127)
35-49 år (N)	76 (278)	72 (145)	81 (133)
50-59 år (N)	69 (150)	68 (72)	71 (78)
60 + (N)	46 (213)	46 (91)	45 (122)
<i>Inntekt:</i> Under 200 000 kr (N)	51 (163)	57 (61)	47 (102)
200 000 – 400 000 kr. (N)	68 (333)	63 (175)	73 (158)
Over 400 000 kr. (N)	79 (363)	78 (196)	80 (167)
<i>Bosted:</i> Oslo med omegn (N)	81 (117)	85 (54)	78 (63)
Østlandet (N)	67 (379)	69 (179)	65 (200)
Agder og Rogaland (N)	62 (136)	59 (61)	64 (75)
Vestlandet (N)	63 (175)	61 (75)	65 (100)
Trøndelag (N)	74 (88)	71 (51)	78 (37)
Nord-Norge (N)	65 (105)	58 (50)	71 (55)

For enkelhets skyld oppgis N kun i denne tabellen. Totaltall fra undersøkelsen er beheftet med feilmarginer på +/- 2-3 prosentpoeng. Feilmarginer for resultater brutt ned på undergrupper er noe større (+/- 4-5 prosentpoeng).

Av tabell 1 framgår det – noe oppsiktsvekkende – at knappe syv av ti svarer at de kjenner til en offentlig kjent person som de *vet* er homofil eller lesbisk. Bakgrunnen for dette kan være at det per i dag er få «kjendiser» som har stått åpent fram som homofile eller lesbiske i Norge. Norsk presse har også ligget relativt lavt og «hegnet om» den seksuelle identiteten til offentlig kjente personer.

Det er i Oslo og Trøndelag at flest personer svarer bekreftende på at de kjenner til noen offentlige personer som de *vet* er lesbiske eller homofile. Ellers er det voksne og godt voksne (25 – 50 år), og personer med høy inntekt som i større grad rapporterer at de kjenner til en lesbisk eller homofil «kjendis».

2.2 Har du noen bekjente som du *vet* er lesbiske eller homofile?

Selv om homofile menn og kvinner utgjør en minoritet er det rimelig å anta at en majoritet i befolkningen har en homofil i bekjentskapskretsen. Hvorvidt folk *vet* – eller vil vite – at de har lesbiske/homofile i sin bekjentskapskrets, er avhengig av villighet til å se, men også av lesbiske/homofiles angst og eventuelle behov for å skjule sin identitet. I en kultur med negative holdninger til homoseksualitet er det derfor rimelig å anta at det er få som rapporterer at de *vet* at de har lesbiske eller homofile i sin bekjentskapskrets.

Av tabell 2 på neste side framgår det at fire av ti oppgir at de har bekjente som de *vet* er lesbiske eller homofile. Det er flere kvinner enn menn som rapporterer at de *vet* at de har lesbiske eller homofile i bekjentskapskretsen (fem mot knappe fire av ti). Forskjellen mellom kjønnene er stor når man sammenligner de «voksne» alderskategoriene. I alderskategorien 35-49 år oppgir 37 prosent av mennene, mot hele 65 prosent av kvinnene, at de har bekjente som de *vet* er lesbiske eller homofile.

Ser man utvalget under ett, er forskjellene mellom alderskategoriene ikke spesielt store, bortsett fra de eldste. Det store skillet går mellom personer over og under 60 år. Kun tre av ti av de eldste svarer at de *vet* at de har lesbiske og homofile i bekjentskapskretsen.

Det framgår også at andelen som har homofile/lesbiske i bekjentskapskretsen øker med inntekten. Knappe fire av ti som tjener under 200 000 kr. rapporterer at de har bekjente som de *vet* at er lesbiske/homofile, mot fem av ti av de som tjener over 400 000 kr. Seks av ti kvinner som

tjener over 400 000 kr. svarer at de har bekjente som de vet er lesbiske/homofile.

Tabell 2. Andeler i befolkningen som rapporterer at de har bekjente som de vet er lesbiske eller homofile. Prosent. (MMI 1998)

		Alle	Menn	Kvinner
Totalt:		46	37	54
Alder:	15-24 år	46	40	50
	25-34 år	50	43	57
	35-49 år	50	37	65
	50-59 år	43	33	51
	60+	29	24	32
Inntekt:	Under 200 000 kr.	39	34	42
	200 000-400 000 kr.	42	32	53
	Over 400 000 kr.	52	42	64
Bosted:	Oslo og omegn	61	54	67
	Østlandet	46	37	55
	Agder og Rogaland	35	26	43
	Vestlandet	39	32	43
	Trøndelag	44	36	54
	Nord-Norge	38	26	49

Av tabell 2 framgår det også at det er geografiske forskjeller i hvor mange som rapporterer at de har bekjente som de vet er lesbiske og/eller homofile. Andelen er størst i Oslo og omegn (61 prosent). I områder som tradisjonelt har vært preget av lavkirkelige og motkulturelle strømninger synes folk å leve mest adskilt fra en homofil og lesbisk «virkelighet»: I Agder og Rogaland svarer bare tre av ti at det finnes homofile i deres bekjentskapskrets.

2.3 Har du noen nære venner som du vet er lesbiske eller homofile?

Siden fire av ti svarer at de vet at de har lesbiske og/eller homofile i sin bekjentskapskrets er det rimelig å tenke seg at andelen som har nære venner er noe mindre.

Av tabell 3 framgår det at én av ti i befolkningen svarer at de har en nær venn som de *vet* er homofil eller lesbisk. Sett under ett, er det flere kvinner enn menn som vet at de har en nær lesbisk/homofil venn i sin bekjentskapskrets.

Tabell 3. Andeler i befolkningen som har en nær venn som er homofil eller lesbisk. Prosent. (MMI 1998)

	Alle	Menn	Kvinner
Totalt	12	8	15
Alder: 15-24 år	9	6	11
25-34 år	14	12	16
35-49 år	15	7	24
50-59 år	11	8	14
60+	8	7	9

Det er ubetydelige forskjeller mellom inntekts- og bostedskategoriene. Spesielt unge og eldre rapporterer at de har ikke har lesbiske/homofile som nære venner. Blant kvinnene svarer en fjerdedel i aldersgruppen 35-49 år, at de har homofile eller lesbiske i sin nærmeste vennskapskrets.

Sett på bakgrunn av at homofile er en minoritet, er det grenser for hvor stor andel av befolkningen som faktisk kan ha lesbiske/homofile som sine nære venner. Allikevel indikerer forskjellen mellom kjønnene og mellom alderskategoriene at deler av befolkningen er mindre flinke til å integrere homofile og lesbiske i sin nærmeste vennskapskrets. Forskjellene mellom de unge og eldre i befolkningen skyldes nok også at homofile i de samme alderskategoriene lever mer tilbaketrukket og diskré enn de som befinner seg i midtfasen av livet (de unge fordi de befinner seg i en avklaringsfase, de eldre fordi det å leve skjult eller selektivt åpent var en viktig mestringsstrategi til langt ut på 1970-tallet).⁶⁶ En tredje forklaring på hvorfor bare én av ti «ser» at de har nære venner som er homofile kan være at lesbiske og homofile kvier seg for å åpne seg, og innlede et vennskapelig forhold til personer som de av erfaring vet ikke hører til de mest «homovennlige» gruppene i Norge (eksempelvis eldre kvinner og menn i alle alderskategorier).

⁶⁶ Se del III (Kapitlet om familieband og sosialt nettverk)

3 Holdninger til homofile og deres sosiale rettigheter

3.1 Betydningen av seksuell legning

I MMIs holdningsundersøkelse ble respondentene spurt om de mente lesbiske kvinner og homofile menn blir diskriminert i arbeidslivet.

Tabell 4. Andeler i befolkningen som er helt/delvis enig i at seksuell legning ikke har betydning for hvilke muligheter du har til å få en ledende stilling, høy lønn eller andre goder. Prosent. (MMI 1998)

		helt/delvis enig
Totalt:		83
<i>Alder:</i>	15-24 år	84
	25-34 år	81
	35-49 år	79
	50-59 år	79
	60+	75
<i>Inntekt:</i>	- Under 200 000 kr.	76
	200 000-400 000 kr.	82
	Over 400 000 kr.	78
<i>Bosted:</i>	Oslo med omegn	84
	Østlandet	81
	Agder og Rogaland	74
	Vestlandet	79
	Trøndelag	79
	Nord-Norge	77

Av tabell 4 framgår det at et klart flertall – hele åtte av ti – i befolkningen er av den mening at seksuell legning *ikke* er av betydning for hvilken karriere man gjør i arbeidslivet. Grupper i befolkningen som tradisjonelt sett er kjent for å ha de mest liberale holdninger til lesbiske/homofile er mest tilbøyelig til å mene at det ikke finner sted diskriminering (kvinner, folk fra det sentrale Østlandsområdet). Kanskje avspeiler svarene hva som regnes som politisk korrekte holdninger? Personer med lav inntekt, folk fra Agderfylkene og Rogaland og personer over 60 år er mest tilbøyelige til å mene at seksuell legning har betydning for hva slags karriere en gjør i arbeidslivet. Forskjellene er imidlertid små.

3.2 Rett til kirkelig vigsel

Partnerskapsloven ble innført høsten 1993. Denne loven gir homofile og lesbiske retten til et borgerlig – men ikke kirkelig – vielsesrituale på lik linje med heterofile kvinner og menn. Allerede i 1992 – ett år før partnerskapsloven ble innført – var det et knapt flertall blant dem som hadde tatt standpunkt for at homofile og lesbiske skulle ha rett til en *borgerlig* vielse (47 prosent sa seg helt/mest enig, 43 prosent sa seg mest/helt uenig og 10 prosent hadde ingen mening; Scan-Fact 1992). Derimot var et stort flertall i den norske befolkningen mot *kirkelig* velsignelse av lesbiske og homofile som hadde inngått partnerskap (seks av ti sa seg mest uenig i påstanden om at homofile skulle få adgang til kirkelig velsignelse av sitt partnerskap hvis de ønsker det).

Tabell 5. Andeler i befolkningen som er helt/delvis enig i at lesbiske og homofile bør kunne gifte seg i kirken på lik linje med heterofile kvinner og menn. Prosent. (MMI 1998)

	Alle	Menn	Kvinner
Totalt	50	46	52
<i>Alder:</i>			
15-24 år	67	58	74
25-34 år	61	54	66
35-49 år	54	51	57
50-59 år	38	44	33
60+	28	31	27
<i>Bosted:</i>			
Oslo med omegn	52	55	49
Østlandet	49	49	48
Agder og Rogaland	41	31	50
Vestlandet	52	48	55
Trøndelag	64	65	62
Nord-Norge	48	40	56
<i>Kjennskap til/vennskap med lesbiske og homofile:</i>			
kjenner til en offentlig person som en vet er lesbisk/homofil	54	51	56
har en bekjent som en vet er lesbisk /homofil	58	56	60
har en nær venn som en vet er lesbisk/homofil	77	71	80

Av tabell 5 framgår det at den norske opinionen på 1990-tallet også har beveget seg i synet på homofiles rett til kirkelig velsignelse. I 1998 mener halvparten i den generelle befolkningen at lesbiske og homofile bør kunne

gifte seg i kirken på lik linje med heterofile kvinner og menn. Kvinner er mer tilbøyelige til å være positivt innstilt til kirkelig vielse enn menn (forskjellen er på 6 prosentpoeng).⁶⁷

Standpunktet man inntar til kirkelig velsignelse av lesbiske og homofile avhenger av alder (syv av ti under 25 år er helt/delvis enige, mot tre av ti over 60 år). Forskjellen mellom kjønnene er størst blant de aller yngste. I aldersgruppen 15-24 år er hele 74 prosent av kvinnene og 58 prosent av mennene for kirkelig vielse av homofile. I de eldste aldersgruppene svarer flere menn enn kvinner at de er for kirkelig velsignelse av lesbiske og homofile partnerskap.

Det er små geografiske forskjeller når det gjelder standpunkt til kirkelig vielse av lesbiske og homofile. Trøndelag og Agder-fylkene og Rogaland skiller seg ut fra resten av landet (drøye seks av ti fra Trøndelag, mot bare tre av ti fra Agder-fylkene og Rogaland svarer at de er positivt innstilt).

Det er kvinner og menn som har bekjente eller nære venner som de vet er lesbiske/homofile som stiller seg mest positive til kirkelig vielse (syv av ti menn og åtte av ti kvinner sier seg helt/eller delvis enig). Det er nærliggende å tolke denne sammenhengen slik: nærhet avler kunnskap og positive holdninger til rettigheter for lesbiske og homofile. Forklaringen kan også vendes på hodet: Personer med det man kan kalle en liberal grunnholdning – som er for kirkelig vielse – vil være mer tilbøyelige til å inngå vennskapelige relasjoner med lesbiske og homofile.

3.3 Ordinasjon til prest i kirken

Per i dag er lesbiske og homofile som lever i partnerskap utelukket fra visse typer stillinger – som f.eks. prest, kateket og diakon i Den norske kirke. Opinionsundersøkelser som er gjennomført de siste 20 årene viser at folk har hatt problemer med å tolerere lesbiske/homofile i visse typer stillinger i arbeidslivet. Det gjelder særlig prest og lærer. I 1989 svarte 86 prosent at homofile burde kunne bli ekspeditører, 80 prosent at homofile burde kunne

---

⁶⁷ I sin hovedfagsoppgave i sosiologi argumenterer Rune Halvorsen for at innføringen av partnerskapsloven i Norge *ikke* er et uttrykk «...for allmenne verdiendringer i Norge, men uttrykk for at beslutningstakerne består av og utgjør visse lag av befolkningen» (1995 s. 103). I ettertid viser det seg at Halvorsens hadde et alt for pessimistisk bilde av den norske befolkningen. Holdningene til homofiles liv og rettigheter *er* i endring: I dag ville til og med rett til kirkelig vielse hatt store muligheter til å blitt vedtatt dersom det var blitt avholdt folkeavstemming om saken.

bli stortingsrepresentanter, men bare 56 prosent mente at lesbiske og homofile burde kunne ordineres til prest i Den norske kirke (Scan-Fact 1989).

Tabell 6. *Andeler i befolkningen som er helt/delvis enig i at lesbiske og homofile som har inngått partnerskap bør kunne ordineres til prest i Den norske kirke. Prosent. (MMI 1998)*

		Alle	Menn	Kvinner
Totalt:		65	61	69
Alder:	15-24 år	75	65	84
	25-34 år	70	62	77
	35-49 år	73	72	74
	50-59 år	62	61	64
	60+	43	39	50
Bosted:	Oslo med omegn	70	67	72
	Østlandet	65	58	70
	Agder og Rogaland	56	43	66
	Vestlandet	64	60	67
	Trøndelag	75	78	71
	Nord-Norge	65	63	67
Inntekt:	Under 200 000kr	57	50	61
	200 000 – 400 000kr	61	55	68
	Over 400 000 kr.	73	70	77
<i>Kjennskap til/vennskap med lesbiske og homofile:</i>				
	kjenner til en offentlig person som en vet er lesbisk/homofil	71	66	75
	har en bekjent som en vet er lesbisk /homofil	75	71	77
	har en nær venn som en vet er lesbisk/homofil	88	87	88

Av tabell 6 går det tydelig fram at den norske opinionen er i bevegelse. I 1998 er flertallet for homofile i vigslede stillinger mye klarere enn i 1989. 65 prosent sier seg enig i at homofile som har inngått partnerskap bør kunne ordineres til prest i Den norske kirke. Kvinner er noe mer positivt innstilt til ordinasjon av lesbiske og homofile enn menn (forskjellen er på 5 prosentpoeng).

Det er bare i den eldste delen av befolkningen – personer over 60 år – at man finner et *flertall mot* at lesbiske og homofile som har inngått partnerskap skal kunne ordineres til prest i Den norske kirke. Blant de yngste svarer tre fjerdedeler at de er for homofile i vigslede stillinger. Forskjellene mellom kjønnene er store når man sammenholder de unge alderskategoriene. Blant de unge (dvs. under 25 år) svarer 84 prosent av

kvinnene, mot 65 prosent av mennene at de er for at registrerte partnere skal kunne ordineres til prest.

Undersøkelsen avdekker noen geografiske forskjeller. I Trøndelag svarer tre fjerdedeler at de er helt eller delvis enig i at lesbiske og homofile som har inngått partnerskap skal kunne ordineres til prest, mot drøye halvparten i Agder-fylkene og Rogaland.

Undersøkelsen viser også at det er en sammenheng mellom inntekt og hvilken holdning man har til ordinasjon av lesbiske og homofile som lever i partnerskap. Knappe seks av ti av de som tjener under 200 000 kr svarer at de er for ordinasjon av lesbiske og homofile, mot syv av ti av de som tjener over 400 000 kr.

Det er igjen slik at kvinner og menn som oppgir at de har bekjente eller nære venner som de vet er homofile stiller seg mest positive til kirkelig ordinasjon av homofile. Det er spesielt den andelen i befolkningen som har nære homofile venner som utmerker seg ved å innta et positivt standpunkt: Av disse sier hele ni av ti at lesbiske og homofile bør kunne ordineres til prest i Den norske kirke.

3.4 Stebarnsadoptsjon

Ved innføringen av partnerskapsloven ble bestemmelser i norsk lovgivning som omhandler ekteskap og ektefeller gjort gjeldende for registrerte partnere. Unntaket er § 4: «Adopsjonslovens regler om ektefeller gjelder ikke for registrert partnerskap». Paragrafen omfatter også stebarnsadoptsjon. Tidligere undersøkelser har vist at mellom 10 og 20 prosent av lesbiske og homofile har barn. Undersøkelser på 1990-tallet antyder at denne andelen er økende. Lesbiske og homofile som er «sosiale foreldre» har per i dag ingen forpliktelser eller rettigheter overfor samboerens eller partnerens biologiske barn.

Tabell 7. Andeler i befolkningen som er helt/delvis enig i at hvis den ene kvinnen i et lesbisk partnerskap har barn bør den andre partneren ha anledning til å adoptere barnet. Prosent. (MMI 1998)

	Alle	Menn	Kvinner
Totalt:	44	48	41
Alder 15-24 år	58	61	56
25-34 år	38	43	34
35-49 år	45	47	44
50-59 år	44	50	38
60+	41	47	37

Tabell 7 viser at fire av ti i den generelle befolkningen sier seg enig i at en lesbisk kvinne skal ha mulighet til å adoptere barnet til sin registrerte partner. Flere menn enn kvinner er for at lesbiske partnere skal ha rett til å adoptere sine «sosiale barn».

Det er kun blant de aller yngste – dvs. kvinner og menn under 25 år – at man finner et flertall som er for at lesbiske skal ha anledning til å adoptere det biologiske barnet/de biologiske barna til partneren (seks av ti i alderskategorien 15-24 år stiller seg positivt). Det er spesielt menn og kvinner i alderskategorien 25-34 år som stiller seg negativt til stebarnsadoptsjon.

I undersøkelsen er det små eller ingen forskjeller mellom inntekts-, bosteds-, bekjentskaps- og vennskapskategoriene når det gjelder holdningene til stebarnsadoptsjon.

3.5 Adopsjon

Registrerte partnere har – som allerede nevnt – per i dag ikke rett til å adoptere barn. Kampen for å fjerne paragraf 4 fra partnerskapsloven har vært en sentral sak for de homofile organisasjonene. Spørsmålet er blitt aktualisert ved at Det norske Arbeiderparti på sitt landsmøte november 1998 vedtok å gå inn for at homofile skal kunne få adoptere barn. I 1992 svarte kun 8 prosent i befolkningen at homofile burde ha rett til å adoptere barn (Aftenposten 22. august 1998).

Tabell 8. Andeler i befolkningen som er helt/delvis enig i at lesbiske og homofile som har inngått partnerskap bør kunne få adoptere barn på lik linje med heterofile par. Prosent. (MMI 1998)

	Alle	Menn	Kvinner
Totalt:	25	25	26
<i>Alder:</i> 15-24 år	43	40	44
25-34 år	23	19	26
35-49 år	26	24	30
50-59 år	25	28	22
60+	16	20	13
<i>Kjennskap til/vennskap med lesbiske og homofile:</i>			
kjenner til en offentlig person som en vet er lesbisk/homofil	28	26	30
har en bekjent som en vet er lesbisk /homofil	31	30	32
har en nær venn som en vet er lesbisk/homofil	47	(50)	46

Tall i parentes: $N < 20$.

Av tabell 8 framgår det at i 1998 svarer en fjerdedel av den norske befolkningen at homofile menn og lesbiske kvinner som lever i partnerskap bør kunne adoptere barn på lik linje med heterofile ektepar. Det er fremdeles en klar majoritet som er mot at homofile og lesbiske som lever i partnerskap skal kunne adoptere barn.

Tabellen viser at det er betydelige forskjeller mellom alderskategoriene. Fire av ti under 25 år er for at lesbiske og homofile skal kunne adoptere på lik linje med heterofile ektepar. De aller eldste (over 60 år) stiller seg mest skeptisk til at lesbiske og homofile skal ha rett til å adoptere barn.

Kvinner og menn som oppgir at de har lesbiske og homofile i sin nærmeste omgangskrets stiller seg mest positivt til at lesbiske og homofile som lever i partnerskap skal ha rett til å adoptere (halvparten sier seg helt/eller delvis enige).

I MMIs undersøkelse er det små eller ingen forskjeller mellom inntekts- og bostedskategoriene når det gjelder holdningene til homofiles og lesbiskes rett til adopsjon.

3.6 Holdninger i befolkningen til om barn tar skade av å vokse opp hos to lesbiske kvinner eller to homofile menn

Tabell 9. Andeler i befolkningen som sier seg helt/delvis enig i at et barn *ikke* vil ta skade av å vokse opp hos to lesbiske kvinner. Prosent. (MMI 1998)

		Alle	Menn	Kvinner
Totalt:		54	48	59
Alder:	15-24 år	55	47	62
	25-34 år	60	53	66
	35-49 år	59	52	66
	50-59 år	56	55	58
	60+	38	31	40
Inntekt:	Under 200 000 kr	47	42	50
	200 000 – 400 000 kr	55	53	59
	Over 400 000 kr	56	46	68
<i>Kjennskap til/vennskap med lesbiske og homofile:</i>				
	kjenner til en offentlig person som en vet er lesbisk/homofil	58	49	65
	har en bekjent som en vet er lesbisk /homofil	60	52	66
	har en nær venn som en vet er lesbisk/homofil	68	(56)	73

Tall i parentes: N <20.

Tabell 9 viser at befolkningen er delt i synet på om et barn vil ta skade av å vokse opp hos to lesbiske kvinner. Igjen er det klare forskjeller mellom kjønnene: Seks av ti kvinner, mot fem av ti menn svarer at et barn *ikke* vil ta skade av å vokse opp hos to lesbiske kvinner.

Forskjellene mellom alderskategoriene er ikke spesielt store. Det store skillet går mellom personer over og under 60 år. I MMIs opinionsundersøkelse er det bare blant de aller eldste at flertallet stiller seg skeptisk til hvilke oppvekstvilkår lesbiske kvinner kan gi et barn.

Av tabellen framgår det også at det er en sammenheng mellom inntekt og holdningen til hvorvidt barn vil ta skade av å vokse opp hos to lesbiske. 47 prosent av de som tjener under 200 000 svarer at de mener at et barn *ikke* vil ta skade, mot 56 prosent av de som tjener over 400 000 kr.

Kvinner og menn som rapporterer at de har nære venner som de vet er lesbiske/homofile, er mest tilbøyelig til å svare at barn *ikke* vil ta skade av å vokse opp hos to lesbiske kvinner.

Tabell 10. Andeler i befolkningen som sier seg helt/delvis enig i at et barn ikke vil ta skade av å vokse opp hos to homofile menn. Prosent. (MMI 1998)

	Alle	Menn	Kvinner
Totalt	47	40	53
<i>Alder:</i>			
15-24 år	50	40	58
25-34 år	55	45	64
35-49 år	52	42	61
50-59 år	49	49	49
60+	26	22	28
<i>Inntekt:</i>			
Under 200 000 kr.	40	33	44
200 000 - 400 000.kr.	48	42	54
Over 400 000 kr.	49	39	61
<i>Kjennskap til/vennskap med lesbiske og homofile:</i>			
kjenner til en offentlig person som en vet er lesbisk/homofil	51	43	59
har en bekjent som en vet er lesbisk /homofil	54	45	60
har en nær venn som en vet er lesbisk/homofil	65	57	69

Tabell 10 viser at den norske befolkningen også er delt i synet på om et barn vil ta skade av å vokse opp hos to homofile menn. Fem av ti kvinner,

mot fire av ti menn, svarer at et barn *ikke* vil ta skade av å vokse opp hos to homofile menn. Befolkningen stiller seg noe mer negativt til to homofile menn med barn, enn to lesbiske med barn (forskjellen er på 7 prosentpoeng). Mange har trolig mindre tiltro til menn enn kvinner som foreldre. Forklaringen på denne forskjellen kan også være at enkelte feilaktig assosierer mannlig homofili med pedofili (Andreasson 1996).

Generelt sett er ikke forskjellene mellom alderskategoriene store. Det er blant de aller eldste at man finner den største andelen som er negativt innstilte: Hele tre fjerdeler av respondentene over 60 år mener at et barn vil ta skade av å vokse opp hos to homofile menn.

Kvinner og menn som rapporterer at de har nære venner som de vet er homofile er mest tilbøyelig til å svare at barn ikke vil ta skade av å vokse opp hos to homofile menn.

4. Konklusjon

- MMIs undersøkelse for NOVA viser at den norske opinionen fremdeles er i bevegelse i synet på lesbisk og homofil kjærlighet, samliv og seksualitet. Sammenholdt med Scan-Facts undersøkelser (1983, 1989 og 1992) viser MMIs opinionsundersøkelse at en større andel av befolkningen nå stiller seg positivt til at lesbiske og homofile skal ha rett til gifte seg og til å ordineres til prest i Den norske kirke. Den positive bevegelsen gjelder også synet på lesbisk og homofiles rett til å adoptere barn. I 1998 svarer én fjerdedel av den generelle befolkningen at de er for, mot én knapp tiendedel i 1992.
- Det er menn og eldre over 60 år som inntar mest negative holdninger til homofiles rettigheter og livssituasjon.
- I MMIs opinionsundersøkelse svarer én av ti at de har en nær venn og fire av ti at de har en bekjent som de *vet* er lesbisk eller homofil. Undersøkelsen viser hvor viktig åpenhet og integrasjon er for å skape forståelse for lesbisk og homofiles rettigheter og livssituasjon. Det er kvinner og menn som rapporterer at de har nære venner som de vet er lesbiske/homofile som er mest positive i sitt syn på lesbisk og homofil kjærlighet, samliv og seksualitet.

DEL III:

Levekår og livskvalitet

1 Design og gjennomføring

Ut fra tidligere undersøkelser (se del I), peker ni temaområder seg ut som spesielt viktige for homofile og lesbiskes levekår og livskvalitet. Syv av disse blir i det følgende behandlet i hvert sitt kapittel: Selvoppfatning i ungdom og tidlig voksenliv (kapittel 3), sosial kontakt og familieband (kapittel 4), samliv og seksualitet (kapittel 5), diskriminering i arbeidslivet (kapittel 6), erfaringer med trakassering, trusler og vold (kapittel 7), helse (kapittel 8) og bruk av rusmidler (kapittel 9). De to siste temaområdene – *åpenhet* om egen seksuell identitet og *synlighet* som lesbisk/homofil i det offentlige rom – blir ikke behandlet i egne kapitler, men drøftes som aspekter ved de øvrige temaområdene.

Følgende tre spørsmål danner basis for drøftingen:

- Har lesbiske kvinners og homofile menns livssituasjon bedret seg i løpet av de to siste tiårene?
- Har lesbiske kvinner og homofile menn dårligere levekår og lavere livskvalitet enn den generelle befolkning?
- Er det enkelte grupper innenfor den lesbiske/homofile befolkningen som har det spesielt vanskelig?

De empiriske analysene i denne delen av rapporten baserer seg på to kilder: Et kvalitativt intervjumateriale med 23 lesbiske kvinner og homofile menn, og et kvantitativt, spørreskjemabasert datasett med nærmere 3000 lesbiske kvinner og homofile menn. I dette kapittelet vil vi redegjøre for de metodiske valgene som er gjort i forkant av og underveis i prosjektet.

1.1 Intervjuundersøkelsen

I flere av de tidligere undersøkelsene som vi redegjør for i del I, har intervjuer blitt brukt som kilde til innsikt i livssituasjonen til lesbiske kvinner og homofile menn. Hensikten med de intervjuene vi utførte var å fange opp sider ved livskvalitet og levekår som ikke (eller bare delvis) ble belyst gjennom spørreskjemaundersøkelsen. Intervjuene ble lagt opp som livshistorieintervjuer med vekt på å få fram eventuelle endringer i levekår og livskvalitet gjennom personenes livsløp. Gjennom denne tilnærmingen ønsket vi å veie opp noe av det vi antok ville bli en svakhet ved det kvantitative materialet: Spørreskjemaundersøkelsen gir stort sett et statistisk

bilde av hvordan respondentene har det her og nå. Intervjuundersøkelsen tar i tillegg sikte på å få fram hvordan folk har hatt det i ulike faser av livene sine. Dessuten gir dybdeintervjuene et mer rikt, nært og levende innblikk i folks livssituasjon enn den rent tallmessige behandlingen i den kvantitative spørreskjemaundersøkelsen.

1.1.1 Deltakerne i intervjuundersøkelsen

I løpet av våren 1998 intervjuet vi 23 personer. I utvalget av intervju-personer var målet å oppnå størst mulig spredning med hensyn til sentrale variabler som kjønn, alder og bosted. I tillegg ønsket vi at utvalget skulle gjenspeile forskjeller i livsstil og grad av integrasjon i det lesbiske/homofile miljøet. Vi la spesiell vekt på å få til god aldersspredning. Tabell 1.1 viser den kjønns- og aldersmessige sammensetningen av utvalget.

Tabell 1.1. Oversikt over informantenes kjønn og alder i undervjuundersøkelsen. Absolutte tall.

	Kvinner	Menn	Alle
Ung (16-24 år)	2	1	3
Ung voksen (25-34 år)	2	3	5
Voksen (35-49 år)	4	3	7
Godt voksen (50-59 år)	2	2	4
Eldre (60 år-)	2	2	4
Alle	12	11	23

Stort sett har vi nådd målet om at utvalget skulle bestå av like mange kvinner som menn og like mange fra hver av de fem aldersgruppene.

Det var vanskeligere å oppnå god geografisk spredning. Det skyldes dels at det på budsjettet var satt av lite penger til reising, dels at vi prioriterte den aldersmessige spredningen. 12 personer var bosatt på Østlandet, og 8 av disse bor i Oslo. De øvrige var bosatt i Agder-fylkene og i Rogaland, på Vestlandet eller i Nord-Norge. Om lag halvparten av informantene var bosatt i mindre byer eller på småsteder. En enda større andel hadde *vokst opp* i mindre byer eller på småsteder. Bare fire var oppvokst i Oslo. Livshistorieintervjuene kan derfor i høy grad bidra til å kaste lys over livssituasjonen til lesbiske og homofile på mindre steder og i spredtbygde strøk.

I tillegg til slike rent demografiske faktorer har vi også forsøkt å ta hensyn til klasseforskjeller og ulikheter i livsstil. I tidligere kvalitative

undersøkelser utført i Norge er det stort sett bare lesbiske/homofile knyttet til homobevegelsen («aktivister») og folk som oppsøker treffsteder for homofile/lesbiske («utefolk») som har fått komme til orde. I boka *Homofile, myter og virkelighet* (Bergh, Bjerck og Lund 1978) er det for eksempel nesten bare medlemmer av daværende DNF-48 som forteller livshistoriene sine. Vi har derfor sett det som en prioritert oppgave å få kontakt også med folk som lever skjult og folk som lever i parforhold, men som i liten grad har kontakt med den lesbiske/homofile delkulturen.

1.1.2 Rekruttering av informanter til intervju

Vi tok i bruk flere ulike metoder for å rekruttere personer til intervjuene: Private nettverk og snøballmetode ble benyttet til å rekruttere åtte av de intervjuede. Denne fremgangsmåten ble i første rekke benyttet for å få kontakt med folk som ikke er tilknyttet organisasjoner for lesbiske/homofile og folk man sjelden treffer på utesteder. Dette gjelder fremfor alt eldre personer og det man kan kalle «privatlivsorienterte» kvinner og menn. Et av problemene med snøballmetode er at utvalget kan få andre slagsider (se Prøitz 1997a:38). De fleste av de personene vi rekrutterte på denne måten er personer med høyere utdanning fra Oslo-området.

Syv personer fikk vi kontakt med gjennom medlemmer av ressursgruppen tilknyttet prosjektet, eller andre nøkkelpersoner i det lesbiske/homofile miljøet. For å nå ut også utenfor det sentrale østlandsområdet var vi avhengige av å ha lokale «døråpnere» i forskjellige deler av landet. Medlemmene i ressursgruppen hjalp oss med å komme i kontakt med personer i sine landsdeler, og kom med forslag til personer som de mente det ville være interessant å ha med i undersøkelsen. Under arbeidet med å distribuere spørreskjemaet fikk vi også kontakt med andre personer som var sentralt plassert i det homofile miljøet på hjemstedet, og også de hjalp oss med å etablere kontakter. De fleste av de intervjuene vi gjorde utenfor det sentrale østlandsområdet kom i stand på denne måten.

Fem personer ble kontaktet direkte på utested eller på fest i regi av LLH. I mangel av lokale «døråpnere» deltok vi ved to anledninger på fester i regi av det lokale LLH-laget. Mange av de som kommer på slike fester er ikke selv medlemmer av organisasjoner for lesbiske og homofile, men benytter seg av det sosiale tilbudet som festene representerer. Ytterligere to personer ble kontaktet direkte på møte i regi av LLH. En person ble rekruttert da han tok kontakt med oss i forbindelse med spørreskjemaundersøkelsen.

1.1.3 Intervjusituasjonen og gangen i intervjuene

Ti av intervjuene foregikk hjemme hos de respektive intervjupersoner. Dette var en stor fordel. Intervjuene kunne som regel foregå mer uforstyrret der enn i andre sammenhenger, og de vi intervjuet hjemme kunne som regel avse mer tid til intervjuet. Fire av intervjuene med personer fra Oslo og omegn foregikk på ett av kontorene på NOVA etter arbeidstid. Likeledes ble fire av de intervjuene vi gjorde med personer fra andre landsdeler foretatt i kontorlokaler som vi fikk låne av den lokale LLH-avdelingen. Ytterligere tre personer ble intervjuet i lokaler som lå i umiddelbar tilknytning til en fest i LLH-regi. Dette var nok den minst gunstige løsningen, ettersom intervjupersonene var kommet for å feste – ikke for å bli intervjuet – og som regel ønsket å få intervjuet unnagjort på kortest mulig tid. Én person ble intervjuet på egen arbeidsplass utenom arbeidstid, og ytterligere én person ble intervjuet på en kafé i hjembyen sin. Alle intervjuene ble tatt opp på bånd.

Lengden på intervjuene varierte: Det lengste varte i nesten fire timer, det korteste i tre kvarter. I de aller fleste tilfeller var bare intervjueren og den intervjuede til stede, men ved ett tilfelle fikk intervjupersonen lov til å ha med sin kvinnelige kjæreste på intervjuet.

Samtlige intervjuer var strukturerte eller halvstrukturerte, og den samme intervjuguiden ble benyttet av alle de tre intervjuerne. Intervjuguiden var inndelt etter temaer og fungerte som en slags avkrysningsliste. Enkelte av de intervjuede pratet svært fritt og åpent om sitt tidligere og nåværende liv, mens andre i større grad måtte «hjelpes i vei» med konkrete spørsmål. Graden av styring fra intervjuerens side var også betinget av hvor mye tid som var til disposisjon. I de tilfellene hvor den intervjuede hadde god tid og ingen forstyrrende elementer virket inn, fortonet intervjusituasjonen seg som en uformell samtale hvor den intervjuede fikk anledning til å snakke så fritt som mulig. I de tilfellene hvor intervjuene foregikk på fester eller lignende – og tiden var begrenset – ble det som regel til at intervjueren styrte intervjusituasjonen mer for å rekke å komme gjennom alle temaområdene i intervjuguiden.

Intervjuguiden var inndelt i 11 ulike temaområder:

Livssituasjon i dag	Parforhold
Oppvekst, ungdomstid	Seksualitet og livskvalitet.
Å «komme ut»	Barn og ønsker om barn
Forholdet til egne foreldre og søsken	Vold, mobbing, frykt
Arbeid og skole	Generelt om livskvalitet
Fritid	

De innledende spørsmålene om livssituasjon i dag ga nyttig informasjon om sosiale relasjoner og hverdagsliv, men også en mulighet til å «snakke seg varm» om nære og relativt ukompliserte emner. Livshistoriedelen av intervjuet besto hovedsakelig av spørsmål om oppvekst og ungdomstid og om det å «komme ut» som lesbisk eller homofil. Med spørsmålene knyttet til de syv neste emneområdene tok vi sikte på å belyse bestemte sider ved den enkeltes livsfortelling. Mange av de samme temaene som blir tatt opp i spørreskjemaet ble også tatt opp her: Forholdet til familien; eventuell erfaring med diskriminering eller mobbing på arbeid eller skole; parforhold og seksualitet; vold og trakassering; betydningen av vennskap og vennskapsnettverk. Til slutt i intervjuet stilte vi et par oppsummerende spørsmål om hvordan man vurderte sitt eget liv og sin egen situasjon.

1.1.4 Anonymisering og forskningsetiske aspekter

Flere forholdsregler er tatt for å sikre anonymiteten til de 23 intervjupersonene. Ingen andre enn de tre prosjektmedarbeiderne har hatt tilgang til intervjumaterialet. Opptakskassetene med det originale intervjuet har under hele prosjektperioden vært innelåst. Det har heller aldri eksistert lister med navn eller annen personidentifiserende informasjon. Kassetene med opptak av intervjuet ble ikke sendt direkte til utskrivning, men ble først lest over på nye opptakskassetter. Under denne overlesingen – som ble foretatt av intervjueren selv – ble eventuelle personopplysninger eller andre forhold som på en eller annen måte kunne spores tilbake til enkeltpersoner utelatt.

I teksten er informantenes navn erstattet med pseudonymer. Enkelte er gitt to eller flere pseudonymer for at konkrete livshistorier ikke skal kunne gjenkjennes. Informantenes alder er kun angitt ved å vise til hvilken aldersgruppe vedkommende faller innenfor, i samsvar med aldersinndelingen i tabell 1.1. I enkelte tilfeller har vi også byttet om på alderskategoriene. Navn på bosted og oppvekststed er også endret, men på en slik måte at man likevel får vite hvilken landsdel det dreier seg om.

1.1.5 Fremstillingsformen

I rapporten blir intervjumaterialet primært brukt til å konkretisere og eksemplifisere tendenser i den kvantitative analysen. Intervjuene blir også i enkelte kapitler brukt til å sannsynliggjøre tolkninger av slike tendenser. Bare i kapittel 3, Barndom og ungdomstid, er intervjuene gitt en noe mer selvstendig plass.

Vi har valgt å gjengi direkte nokså lange utdrag av intervjuene i teksten. Grunnen er at vi mener disse utdragene bidrar til å levendegjøre fremstillingen. Bruken av intervjumateriale tjener også til å vise at de aspektene ved levekår og livskvalitet som vi tar opp i rapporten – det være seg om diskriminering, helse, vold eller samliv – dreier seg om enkeltindivider og enkeltskjebner.

1.2 Den kvantitative undersøkelsen

Utgangspunktet for den spørreskjemaserte delen av undersøkelsen, var den etablerte tradisjonen for levekårsundersøkelser i Norge. I norsk sammenheng har det hovedsakelig vært Statistisk sentralbyrå som har stått for landsrepresentative undersøkelser av det norske folks levekår. Store levekårsundersøkelser er blitt gjennomført med jevne mellomrom. De siste 20-25 årene har også spørsmål som ikke går på rent økonomiske levekårsfaktorer (boligstørrelse, inntekt, utdanning) blitt inkludert og spørsmål som kan benyttes til å fokusere på livskvalitetsdimensjoner som sosial kontakt, fritidsmønster og kontakt med familie.

I studiet av levekår for særskilte grupper, må verktøyet for datainnsamling tilpasses den gruppen som skal studeres. Hovedproblemstillingene og valg av temaområder er i stor grad hentet fra foreliggende litteratur om homofile menn og lesbiske kvinners levekår (se del I: Kunnskapsoversikt).

1.2.1 Utforming av spørreskjemaet

Spørreskjemaet består av 16 sider, med til sammen 92 spørsmålsbatterier fordelt på 11 temaområder (for kopi av spørreskjemaet, se vedlegg). Lengden på spørreskjemaet er et kompromiss mellom ønsket om ikke å utelate viktige problemområder og hensynet til at sideantallet ikke skulle virke avskrekkende på enkelte respondenter.

Det ble tidlig klart at et av hovedformålene med den kvantitative undersøkelsen var å få gode data som kunne *sammenlignes* med det man visste om levekår og livskvalitet for befolkningen generelt. Samtidig var det viktig å benytte allerede vel utprøvde spørsmål og spørsmålsbatterier, slik at spørsmålsvaliditeten ble best mulig. Spørsmål om generelle levekårs- og livskvalitetsfaktorer i spørreskjemaet er derfor i all hovedsak hentet fra Statistisk sentralbyrås Levekårsundersøkelsen (1995) og Helseundersøkelsen 1995 (Wikholm og Hildrum 1997). Dette gjelder spørsmålene om økonomiske levekår, boform, fritidsvaner, organisasjonsdeltakelse, sosial kontakt med familie/venner/naboer, vold og trakassering, rusmiddelbruk og helse.

For å kunne sammenligne med data fra Levekårsundersøkelsen 1995 og Helseundersøkelsen 1995, er det viktig å benytte ordlyden i spørsmålene nøyaktig slik den er brukt i disse undersøkelsene. Dette har medført at vi i enkelte (få) tilfeller har brukt identiske spørsmål, til tross for at vi mente at spørsmålsformuleringen ikke var helt tilpasset vårt formål. I andre tilfeller har vi gjort små tilpasninger i teksten, hvis vi vurderte det slik at det ikke hadde betydning for sammenligningen av svarene.

Av samme grunn har vi også forsøkt å finne gode og vel utprøvde spørsmålsbatterier på temaer som ikke dekkes av tradisjonelle levekårsundersøkelser. Livskvalitets-begrepet, eller «subjective well-being», har vært benyttet i et vidt spekter av forskningsprosjekter de siste 20-30 årene. En vanlig målemetode har vært å be respondenten sette et merke for tilfredshet med livet på en skala fra 1 til 10 (spm. 91). Spørsmålene om globalt selvbilde (Rosenbergs Self-esteem-scale, Rosenberg 1965, spm. 88) og selvbilde som homofil/lesbisk (spm. 89) faller inn i samme temaområde. Som et tredje livskvalitetsmål har vi benyttet Hopkins Symptom Checklist (HSCL), som er et mål på psykisk helse (Derogatis et al. 1974). Dette batteriet ble også benyttet i Helseundersøkelsen 1995 (Wikholm og Hildrum 1997).

Som sammenligningsgrunnlag for spørsmålene om seksualitet, hadde det vært gunstig å bruke spørsmål fra seksualvaneundersøkelsene i 1987 og 1992 (Folkehelsa 1993). Spørsmålene i seksualvaneundersøkelsen var imidlertid ikke tilpasset homofile menn og lesbiske kvinner, slik at bare to av våre spørsmål om seksualitet er identiske med Seksualvaneundersøkelsen 1992. De øvrige er konstruert for denne undersøkelsen. Likeledes er de to skalaene for tiltrekning til motsatt og samme kjønn konstruert for denne undersøkelsen. De er inspirert av Kinsey og den kritikken som har vært reist mot tanken om at homoseksuell og heteroseksuell tiltrekning er ytterpunktene på den samme skalaen (Gonsiorek 1990).

Et viktig hensyn var å inkludere spørsmål om levekår og livskvalitet som var spesielt tilpasset homofile menn og lesbiske kvinners situasjon, og som kunne bidra til å kaste lys over forhold som vi på forhånd visste lite om eller som det var spesielt viktig å få vite noe om. I den første kategorien finner vi eksempelvis spørsmål om samboere/partnere, og spørsmål om venner og bekjente. I den grad vi fant det forsvarlig er disse spørsmålene hentet fra de to viktigste verkene innen kvantitativ forskning på lesbiske kvinner og homofile menn i Norden (Bergh, Bjerck, Lund 1978 og Håkansson 1984).

Et annet viktig hensyn var at spørsmålene skulle være meningsfulle både for kvinner og for menn. Vi ønsket i så stor grad som mulig å stille spørsmål som var relevante for begge kjønn. Fordelen med å stille de samme spørsmålene til alle, er at vi i ettertid har kunnet sammenligne svarene med tanke på å få fram både likheter og forskjeller mellom kvinners og menns livssituasjon. Vi ønsket dessuten at spørreskjemaet også skulle henvende seg til kvinner og menn som har seksuelle erfaringer med det motsatte kjønn, personer som oppfatter seg som biseksuelle eller personer som er usikre på sin seksuelle orientering. Derfor lot vi alle besvare spørsmålene om faste forhold og seksuelle relasjoner til så vel kvinner som til menn.

Vi var også bevisst på at den språklige utformingen skulle være tilpasset personer i ulike aldersgrupper og med ulik livsstil. Av den grunn har vi unngått å bruke termer som «homse» og «lesbe», til tross for at disse begrepene er vel innarbeidet i deler av det homofile/lesbiske miljøet, særlig blant unge og unge voksne. Vi antok at enkelte eldre respondenter ville kunne reagere negativt på slike ord.

Et siste viktig punkt ved utformingen av spørsmålene i spørreskjemaet var å unngå spørsmål som kunne bidra til å identifisere enkeltpersoner i datamaterialet. Teoretisk sett vil man i store kvantitative undersøkelser i enkelte tilfeller kunne identifisere enkeltpersoner ved å knytte sammen bakgrunnsopplysninger. Av den grunn har vi i flere tilfeller brukt grove svarkategorier. Dette er gjort i spørsmålene om bosted, utdanning, inntekt, og yrke. Yrkesinndelingen er gjort etter mønster fra tidligere kvantitative undersøkelser ved NOVA, der oppgitt yrke ble kodet etter en nøyaktig yrkesinndeling og fordelt på kategorier for sosial klasse (Skogen 1998).

1.2.2 Utvalgsstrategier

Populasjonen i den kvantitative undersøkelsen omfatter alle *selverkjente og selvidentifiserte* lesbiske kvinner og homofile menn i Norge. Dette innebærer ikke at undersøkelsen kun retter seg mot åpne lesbiske og homofile: Det at en person skjuler for omgivelsene at hun/han er lesbisk eller homofil innebærer ikke nødvendigvis at personen ikke har en lesbisk eller homofil *identitet*. Kvinner og menn som opplever seksuell og/eller følelsmessig tiltrekning til personer som er av samme kjønn som dem selv, men som ikke identifiserer verken seg selv, sine følelser eller handlinger som lesbiske eller homofile, faller imidlertid utenfor den teoretiske populasjonen.

En vanlig svakhet ved tidligere kvantitative undersøkelser av livssituasjonen til lesbiske og homofile, er at spredningen på kjønn, aldersgruppe og geografisk bosted er dårlig. I tillegg utgjør medlemmer av organisasjoner for homofile og lesbiske ofte hovedtyngden av respondentene. Disse blir antatt å være mer åpne, bedre etablert og ha høyere utdanning enn homofile og lesbiske utenfor organisasjonslivet.

For å unngå store skjevheter i fordelingen i utvalget måtte vi gjøre oss visse antagelser om hvordan den «egentlige» populasjonen av lesbiske og homofile i Norge er fordelt på ulike grupper (kjønn, alder, bosted, organisasjonsmedlemskap m.m.), og antagelser om hvilke grupper som ville ha mindre sannsynlighet for å delta i prosjektet. Disse gruppene måtte vi gjøre en ekstra innsats for å få tak i, i tråd med det såkalte «theoretical sampling»-prinsippet (se f.eks. Weston 1991).

I den svenske offentlige utredningen fra 1984, var bare 16 prosent av respondentene kvinner (Håkansson 1984). I den norske undersøkelsen seks år tidligere var 29 prosent kvinner (Bergh, Bjerck og Lund 1978). Det er imidlertid vanskelig å bedømme om denne fordelingen gjenspeiler den faktiske fordelingen av kvinner og menn i den homofile/lesbiske populasjonen. Vi kan heller ikke uten videre anta at fordelingen av kvinner og menn i den lesbiske/homofile populasjonen tilsvarer fordelingen i den norske befolkningen som helhet, det vil si 50.5 prosent kvinner og 49.5 prosent menn (Statistisk sentralbyrå 1997).

Selv om vi ikke kunne vite hvordan kjønnsfordelingen i den homofile/lesbiske populasjonen er, tok vi likevel utgangspunkt i at det var viktig å oppnå et utvalg med en større andel kvinner enn i de tidligere nevnte undersøkelsene. Begrunnelsen for det var først og fremst at vi ønsket å få et bredt sammensatt utvalg av lesbiske kvinner for å kunne belyse problemstillinger spesielt knyttet til denne gruppen. Vår ambisjon var derfor å få høyest mulig kvinne-andel, og helst like mange kvinner som menn.

På samme måte som med kjønnsfordelingen, måtte vi også gjøre noen antagelser om fordelingen av lesbiske og homofile i ulike landsdeler, i den sosiale lagdelingen og i de ulike aldersgruppene. Problemet er imidlertid det samme som ovenfor. Er andelen lesbiske kvinner og homofile menn fordelt likt i de ulike aldersklassene, i ulike landsdeler, i ulike sosiale lag, slik at det er rimelig å sammenligne med den generelle befolkningens fordeling? Eller er det krefter som virker slik at den faktiske populasjonen av homofile ser annerledes ut enn den generelle befolkning med hensyn til aldersfordeling, geografisk spredning og utdannings-/yrkesvalg?

Også her lot vi hensynet til å la de mange ulikeartede erfaringene til lesbiske kvinner og homofile menn få komme til uttrykk – enten man er ung eller gammel, bor i storby eller i spredtbygde strøk, tilhører de lavere eller høyere sosiale lag. Vi har forsøkt å oppnå et utvalg som avspeiler mangfoldet blant homofile menn og lesbiske kvinner. Vi bestrebet oss derfor på å få med flest mulig unge (under 25) og eldre (over 60), flest mulig bosatt utenfor det sentrale Østlandsområdet, og flest mulig med lav eller yrkesfaglig utdanning – basert på en antakelse om at disse gruppene ellers ville bli lavt representert. Også personer som lever skjult eller som ikke deltar i et miljø av andre homofile og lesbiske var prioriterte grupper. Lesbiske kvinner og homofile menn som befinner seg i «kjernen» av miljøer for homofile og lesbiske antok vi at i større grad ville «komme av seg selv».

1.2.3 Gjennomføring av datainnsamlingen

De to viktigste distribusjonskanalene for spørreskjemaet var *Månedssavisa Blikk* og LLH. *Månedssavisa Blikk* ble valgt som samarbeidspartner fordi vi antok at Blikks lesere utgjør et bredt spekter når det gjelder alder og livsstil, og fordi avisa bevisst henvender seg til både kvinner og menn. Dessuten er det fullt mulig også for personer som ønsker å skjule sin seksuelle identitet å abonnere på avisen: Blikks abonnenter får avisen tilsendt i lukket og nøytral konvolutt (kun påstemplet en postboksadresse). Vi la spørreskjemaet som vedlegg til avisen til samtlige abonnenter (ca. 3000) i februar 1998. LLH sendte ut skjemaer til sine medlemmer et par uker senere. Fordi vi antok at en forholdsvis stor andel av Blikks abonnenter ville være bosatt i Oslo og omegn (og dessuten kunne være medlem av LLH), ba vi LLH om å sende skjemaet bare til de av medlemmene som var bosatt utenfor Oslo. Adresselapper til LLHs medlemmer ble klistret på konvoluttene av LLHs sekretariat i Oslo, og prosjektgruppa ved NOVA har ikke hatt tilgang til adresselistene til verken LLH eller Blikk. Resten av skjemadistribusjonen pågikk fram til mai 1998, med den mest intensive perioden i februar og mars.

Foruten Blikk og LLH benyttet vi oss av en rekke andre distribusjonskanaler. Medlemmene i den referansegruppen som var engasjert for å veilede og støtte prosjektet sto sentralt i arbeidet med å oppnå kontakt med menn og kvinner i alle deler av landet. Referansegruppens medlemmer, og fremfor alt de av dem som var bosatt utenfor Oslo-området, hjalp oss med å spre 250 spørreskjemaer. Også gjennom andre, mer eller mindre organiserte grupperinger og private nettverk fikk vi distribuert et betydelig antall skjemaer.

På spørreskjemaets forside ble mottageren oppfordret til å hjelpe oss med å spre skjemaet til venner og bekjente. Mange tok kontakt med NOVA over telefon i løpet av de første ukene for å få tilsendt spørreskjema til seg selv, til sin kjæreste/partner eller til venner og bekjente.

Samtidig var vi nødt til å være selektive med hensyn til hvem som skulle motta ekstra skjemaer. For å forhindre at andelen unge menn i alderen 25-35 år bosatt i Oslo skulle bli for stor, ble alle som ringte spesielt oppfordret til å distribuere skjemaet til kvinner, ungdom, eldre og personer i spredtbygde strøk. På denne måten forsøkte vi å sikre en god spredning i utvalget.

Vi så det som viktig at også personer som lever helt eller delvis skjult skulle ha mulighet til å delta i undersøkelsen. I et intervju i Aftenposten søndag 1.2.1998 ble folk oppfordret til å ta kontakt med NOVA for å få tilsendt skjema. Senere samme kveld ble saken gitt plass i TV2-nyhetene. Prosjektgruppen hadde også en egen hjemmeside på Internett med informasjon om undersøkelsen, hvor spørreskjemaet kunne lastes ned til egen datamaskin. Vi fikk god hjelp av andre med homorelevante hjemmesider på nettet til å legge opp linker til vår hjemmeside, og hjemmesiden ble registrert ved de største søkemotorene i Norge (Kvasir, Alta Vista, Yahoo). Så vidt vi kjenner til har dette ikke vært forsøkt i forskningsprosjekter av denne typen tidligere.

Tabell 1.2. De utsendte spørreskjemaene fordelt på ulike distribusjonskanaler. Absolutte tall.

	Antall
Blikk-abonnenter	3000
LLH-medlemmer utenfor Oslo	850
Andre mer eller mindre faste organisasjoner	480
Referansegruppens nettverk og kontaktnett	251
Andre private nettverk (mindre organiserte)	165
Utdelt på utesteder	235
Sendt ut etter telefonhenvendelser	237
Sendt ut etter e-post-henvendelser	8
TOTALT	5226

For å kunne vurdere sammensetningen av utvalget i ettertid, har vi forsøkt å dokumentere hvordan distribusjonen av skjemaene forløp. Hvem som svarer på et slikt skjema er imidlertid ikke så lett å kontrollere. Tidlig i skjemaet ble det inkludert et spørsmål der respondenten skulle krysse av

hvilken måte han eller hun hadde mottatt skjemaet. Til tross for at det var en del som hoppet over dette spørsmålet, fikk vi allikevel en viss oversikt (tabell 1.3).

Tabell 1.3. De returnerte spørreskjemaene fordelt på ulike kategorier av kilder. Absolutte tall.

	Antall
Fikk fra Blikk	1626
Fikk fra LLH	399
Fikk fra en venn/bekjent	283
Fikk på et utested	35
Fikk på et møte	57
Lastet ned fra Internett	32
Fått etter telefon til NOVA	35
Andre kilder	55
Kilde ubesvart	465
TOTALT	2987

Det er ikke mulig på bakgrunn av disse tallene å beregne noen «svarprosent», siden vi ikke vet hvor mange av de distribuerte skjemaene som kom fram til noen mottaker og hvor mange personer som fikk to skjemaer (f.eks. både fra Blikk og fra LLH). Dessuten var minst 7 av de innkomne skjemaene kopiert med vanlig kopimaskin, slik at det potensielt kan ha vært både flere og færre enn de vi har oversikt over som har fått skjemaet. Alt i alt har vi fått tilbake 57 prosent av de skjemaene vi sendte ut, noe vi er meget fornøyd med. At så mange har fylt ut skjemaet og returnert det til oss tyder på at spørreskjemaet omhandler problemområder og saksforhold som oppleves som viktige for målgruppen. Det store engasjementet som av mange deltakerene har lagt for dagen, både gjennom å skrive lange kommentarer på spørreskjemaet eller ved å kontakte oss direkte per telefon, peker i samme retning.

Så godt som alle skjemaer vi mottok var grundig og samvittighetsfullt utfylt, noe som var av stor betydning siden skjemaene skulle leses maskinelt. Fem skjemaer ble returnert utfylt. Fem andre ble ikke inkludert i datafilen på grunn av ufullstendige svar eller fordi de falt utenfor den definerte målgruppen. De skriftlige kommentarene på disse skjemaene ble likevel tatt hensyn til.

1.2.4 Statistiske mål og metoder

Fremstillingen av de statistiske analysene vil hovedsakelig bestå av oppstillinger hvor to eller flere egenskaper – variabler – ved deltakerne i undersøkelsen ses i sammenheng med hverandre. Disse sammenhengene fremstilles på to måter, – som krysstabeller der prosentandelen som faller i hver kategori rapporteres, eller som en sammenligning av gjennomsnittsverdier.

I statistiske undersøkelser rapporteres ofte signifikanstester. Ved hjelp av disse kan det sannsynliggjøres i hvilken grad prosentdifferansene eller gjennomsnittsforskjellene er så store at de ikke skyldes tilfeldigheter. I så å si alle signifikanstester forutsettes imidlertid at alle individene i populasjonen har hatt den samme sannsynligheten for å bli trukket til utvalget. Siden vi i denne undersøkelsen opererer med et ikke-tilfeldig utvalg («nonprobability sample»), gir det liten mening å benytte seg av denne typen tester. Vi har derfor generelt valgt å ikke gjengi signifikanstester i denne rapporten.

I undersøkelser med store utvalg vil selv svake sammenhenger kunne bli signifikante i statistisk betydning. Mer interessant er derfor de *sosialt* signifikante sammenhengene, sammenhenger som har en praktisk betydning. Hva som er sosialt signifikante forskjeller vil ofte være vanskelig å avgjøre, og er avhengig av hvilke problemstillinger en ønsker å belyse og skjønnsmessige betraktninger. I denne rapporten vil forskjeller i tabellene som forskeren vurderer som sosialt signifikante, kommenteres i teksten.

1.2.5 Sammenligning med andre statistiske undersøkelser av levekår

Enkelte steder i rapporten viser vi hvordan respondentene i vårt utvalg av lesbiske kvinner og homofile menn fordeler seg på ulike variabler, sammenlignet med fordelingen i utvalg trukket av den generelle befolkning. De viktigste undersøkelsene som inngår i sammenligningstabeller er foretatt av Statistisk sentralbyrå. Levekårsundersøkelsen 1995 (Statistisk sentralbyrå 1995a) tar sikte på å beskrive fordelingen av levekår i den norske befolkning, og bygger på et landsrepresentativt utvalg bestående av 1827 menn og 1893 kvinner over 16 år, som ble intervjuet av Statistisk sentralbyrås intervjukorps enten hjemme hos respondenten eller per telefon.

Helseundersøkelsen 1995 (Wikholm og Hildrum 1997) har som formål å gi en generell oversikt over helseproblemer i den norske befolkning, og bygger på et landsrepresentativt utvalg av vel 4000 husholdninger.

Opplysningene i undersøkelsen ble innsamlet delvis ved hjemmebesøk av en intervjuperson, og delvis ved selvutfylling av et spørreskjema i etterkant av intervjuet.

I streng forstand kan en postal undersøkelse med selvutfylling av spørreskjema (som NOVA-undersøkelsen) ikke sammenlignes med undersøkelser med spørreskjemabasert, personlig intervju. Årsakene er blant annet at frafallet påvirkes av datainnsamlingsmetodene, slik at frafall blir ulikt fordelt i ulike undersøkelser, og at respondentens svar påvirkes av om opplysningene innsamles ved personlig intervju eller ved selvutfylling av spørreskjema.

Vi har likevel valgt å vise tabeller der fordelingene i NOVA-undersøkelsen sammenlignes med fordelingene i Levekårsundersøkelsen 1995 og Helseundersøkelsen 1995. Dette begrunnes i at vi uten en slik sammenligning ikke har mulighet til å vurdere om levekårene til lesbiske kvinner og homofile menn i Norge skiller seg ut fra levekårene til kvinner og menn flest. Det understrekes imidlertid at disse tabellene må tolkes med varsomhet.

2 Utvalgets sammensetning i spørreskjemaundersøkelsen

For å kunne vurdere analysene i rapporten, er det viktig å vite hvordan utvalget er sammensatt. Som nevnt satte vi oss som mål å få et utvalg med bedre kjønns-, alders- og regionsfordeling enn i tidligere undersøkelser, samtidig som vi la vekt på at andelen uorganiserte og «skjulte» skulle bli tilfredsstillende. I dette kapittelet viser vi utvalgets sammensetning og sammenligner med tidligere undersøkelser av homofile og lesbiskes livssituasjon (Bergh, Bjerck og Lund 1978, Håkansson 1984) og med fordelingen i landsrepresentative utvalg av den norske befolkning (Statistisk Sentralbyrå 1995a, 1995b, 1998). Først vil vi gi en oversikt over fordelingen på de bakgrunnsvariablene som vi mener har størst betydning for vurdering av utvalget. For å gi et mer utfyllende bilde av utvalget i undersøkelsen, vil vi deretter vise hvordan respondentene fordeler seg med hensyn til utdanningsnivå, sosial status, inntektsnivå, boligsituasjon, fritidsbruk og deltakelse i kulturelle aktiviteter.

2.1 Demografiske og sosiale bakgrunnsvariabler

2.1.1 Seksuell orientering

Formålet med undersøkelsen var å få lesbiske kvinner og homofile menn i tale. Vi ønsket på den annen side ikke å støte vekk personer som ikke uten videre følte at de kunne benytte begrepene «lesbisk» eller «homofil» om seg selv, eller personer som var usikre på sin seksuelle orientering. For å ikke entydiggjøre noe som enkelte respondenter kunne oppfatte som flytende og udefinert, lot vi teksten i spørreskjemaet signalisere åpenhet med hensyn til respondentenes seksuelle identitet og preferanser. I tabell 2.1 gir vi en oversikt over hvordan respondentene plasserte seg med hensyn til seksuell orientering.

Slår vi sammen de to øverste svarkategoriene i tabell 2.1, går det fram at ni av ti kvinner og så godt som alle (98prosent) mennene definerer seg som *lesbiske eller homofile*. Omtrent hver tiende kvinne og mann i utvalget har oppgitt at de er *lesbiske/homofile med visse heterofile innslag*. Det er en større andel av kvinnene enn av mennene som definerer seg som *bifile/-biseksuelle*. Det er blant kvinner i den yngste aldersgruppen at man finner

den største andelen som definerer seg som enten bifile (13 prosent) eller heterofile med visse lesbiske/homofile innslag (5 prosent).

Tabell 2.1. Seksuell orientering etter alder og kjønn. Prosent.

	Alle	Ung Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Voksen 35-49 år	Godt voksen 50-59 år	Eldre 60 år +
<i>Kvinner</i>						
Lesbisk	82	71	81	85	94	(80)
Lesbisk med visse heterofile innslag	9	9	11	7	4	(14)
Bifil/biseksuell	7	13	7	6	2	(7)
Heterofil med visse lesbiske innslag	1	5	1	1	0	(0)
Usikker på seksuell orientering	1	3	1	1	0	(0)
<i>Menn</i>						
Homofil	88	86	90	88	85	74
Homofil med visse heterofile innslag	10	9	8	10	14	17
Bifil/biseksuell	2	4	2	1	1	9
Heterofil med visse homofile innslag	0	2	0	0	1	0
Usikker på seksuell orientering	0	1	0	0	0	0

Tall i parentes: $N < 20$.

Med en så stor andel av utvalget som definerer seg som «lesbisk» eller «homofil», kan vi med stor sikkerhet si at resultatene i undersøkelsen virkelig beskriver et utvalg av lesbiske kvinner og homofile menn. Vi kommer derfor ikke til å «kontrollere for» seksuell orientering (dvs. å se lesbiske/homofile for seg og bifile for seg) i andre sammenhenger enn der det faller naturlig ut fra problemstillingen. Når vi i det følgende bruker begrepene lesbiske kvinner og homofile menn, sikter vi til alle kvinnene og mennene i utvalget – ikke bare til de av dem som har oppgitt lesbisk/homofil som sin seksuelle orientering. Det vil gå klart fram av teksten når de bifile ikke er inkludert.

2.1.2 Kjønn og alder

Utvalget i denne undersøkelsen består av 38 prosent kvinner og 62 prosent menn (tabell 2.2). Kvinneandelen i vårt utvalg er vesentlig høyere enn i tidligere undersøkelser (Bergh, Bjerck og Lund 1978, Håkansson 1984).

Tabell 2.2. Fordeling av respondenter på kjønn i tre kvantitative undersøkelser av lesbiske kvinner og homofile menns levekår og livskvalitet. Antall svar og prosent.

	Bergh, Bjerck og Lund 1978		Håkansson 1984		NOVA-undersøkelsen 1998	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Kvinner	86	29	205	16	1123	38
Menn	215	71	1100	84	1860	62
Totalt	301	100	1305	100	2983	100

Også aldersfordelingen har en tendens til å være svært ujevn i undersøkelser av lesbiske/homofiles livssituasjon.

Tabell 2.3 viser at om lag 2/3 av respondentene i vår undersøkelse er mellom 25 og 45 år. Dette samsvarer med aldersfordelingen i Håkansson (1984). Sammenlignet med aldersfordelingen i den generelle befolkningen, er aldersfordelingen i NOVA-undersøkelsen skjev, ved at respondentene til en viss grad «klumper» seg sammen på midten. Om denne aldersfordelingen gjenspeiler aldersfordelingen i den faktiske populasjonen av lesbiske/homofile er umulig å si. Vi kan ikke vite om den homofile/lesbiske populasjonen fordeler seg aldersmessig på samme måte som den generelle befolkning.

Tabell 2.3. Aldersfordelingen i to kvantitative undersøkelser av homofiles levekår og i den generelle befolkning. Prosent.

	Håkansson 1984	NOVA-undersøkelsen 1998	Levekårsundersøkelsen 1995
16-24 år	16	12	16
25-44 år	67	68	37
45-66 år	}17	20	29
67 år –		1	18
Totalt	100	101	100

Det ser ut til at vi har lyktes noe bedre i å få tak i godt voksne og eldre lesbiske/homofile enn den svenske undersøkelsen (Håkansson 1987). Mens det i den svenske undersøkelsen inngikk om lag 222 personer (17 prosent) over 44 år, besto den tilsvarende gruppen i NOVA-undersøkelsen av 606 personer (22 prosent).

Ser vi på fordelingen av kvinner og menn i de ulike aldersklassene i NOVA-undersøkelsen er det stor variasjon (tabell 2.4). Det er blant de unge

respondentene at fordelingen mellom kjønnene er mest lik; med økende alder øker andelen av menn.

Tabell 2.4. Fordeling av kvinner og menn i ulike aldersgrupper. N=2966. Prosent

	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Voksen 35-49 år	Godt voksen 50-59 år	Eldre 60 år +
Kvinner	38	43	42	34	32	(23)
Menn	62	57	58	66	68	77
Totalt	100	100	100	100	100	100

Tall i parentes: N<20.

2.1.3 Geografisk spredning

Når det gjelder geografisk spredning har tidligere undersøkelser hatt en tendens til å ha et tyngdepunkt i Oslo og på Østlandet. Den svenske undersøkelsen av homofile og lesbisk livssituasjon fra 1984, hadde tyngdepunktet i Stockholm og andre store byer i Sverige. Hvordan fordeler utvalget i NOVA-undersøkelsen seg, og hvordan er fordelingen sammenlignet med Bergh, Bjerck og Lunds undersøkelse fra 1978 (Bergh, Bjerck og Lund 1978)?

Tabell 2.5. Nåværende bosted i to kvantitative undersøkelser av homofile og lesbiske og i den generelle befolkning. Prosent.

	NOVA-undersøkelsen 1998	Bergh, Bjerck og Lund 1978	Statistisk årbok 1997
Oslo	54 (med omegn)	68	22 (og Akershus)
Bergen, Stavanger, Trondheim	18	17	10
Bygder og mindre byer	27	15	68
Totalt	99	100	100
Antall svar (N)	2922	301	4. 4 mill.

Vi ser av tabell 2.5 at andelen respondenter bosatt i mindre byer, tettsteder og spredtbygde strøk i NOVA-undersøkelsen er om lag dobbelt så stor som i Bergh, Bjerck og Lunds undersøkelse. Sammenlignet med Bergh, Bjerck og Lund, er det positivt at andelen bosatt i mindre byer, bygder og spredtbygde strøk er så vidt stor.

Vi kan også sammenligne fordelingen av respondenter i NOVA-undersøkelsen med levekårsundersøkelsen (Statistisk sentralbyrå 1995b)

når det gjelder fordelingen på de fem geografiske regionene i Norge (Tabell 2.6).

Tabell 2.6. Nåværende bostedsregion blant lesbiske/homofile (NOVA-1998) og i den generelle befolkning (Levekårsundersøkelsen 1995). Prosent.

	NOVA-undersøkelsen 1998	Levekårsundersøkelsen 1995
Østlandet	68 (54% i Oslo)	50 (22% i Oslo)
Agder/Rogaland	6	14
Vestlandet	12	18
Trøndelag	7	9
Nord-Norge	6	11
Utenfor Norge	1	
Total	100	102
Antall svar (N)	2968	3720

Også når det gjelder fordelingen av respondenter på de fem geografiske regionene i Norge finner vi at utvalget skiller seg fra fordelingen i den generelle befolkningen. Likevel vil vi si oss fornøyd med at 32 prosent av våre respondenter kommer fra andre regioner enn Østlandet.

Det bør imidlertid understrekes at populasjonen av lesbiske kvinner og homofile menn sannsynligvis er sterkere konsentrert til de store byene enn hva som er tilfellet for den generelle befolkning. Bergh, Bjerck og Lund fant i 1978 at mens 68 prosent av respondentene i den kvantitative undersøkelsen var bosatt i Oslo, var det bare 29 prosent som var født der. Den tilsvarende andelen i NOVA-undersøkelsen er bare 21 prosent.

Tabell 2.7. Bosettingsmønster i dag etter bosted fram til fylte 16 år. Prosent.

Hvor bor du nå?	Fram til du ble 16 år, hvor i landet har du hovedsakelig bodd?				
	Østlandet	Agder og Rogaland	Vestlandet	Trøndelag	Nord-Norge
Andel som bor på Østlandet	90	46	44	42	52
Andel som bor i Oslo	67	44	40	35	46
Andel som er blitt boende i landsdelen	90	42	45	47	35
Antall svar	1400	273	501	259	325

Tabell 2.7 viser at nesten halvparten av de respondentene som oppgir at de vokste opp i en annen region enn Østlandet senere har flyttet til Østlandet. Av disse er så godt som alle bosatt i Oslo. Tabell 2.8 viser hvor stor andel av de respondentene som i dag er bosatt på Østlandet som vokste opp på Østlandet i NOVA-undersøkelsen og i den generelle befolkning.

Tabell 2.8. Bostedsregion fram til fylte 16 år blant respondenter på 25-40 år bosatt på Østlandet blant lesbiske/homofile (NOVA-1998) og i den generelle befolkning (Helseundersøkelsen 1995). Prosent.

	NOVA-undersøkelsen 1998	Helseundersøkelsen 1995
Østlandet	66	84
Agder/Rogaland	7	2
Vestlandet	12	7
Trøndelag	6	2
Nord-Norge	9	4
Total	100	99
Antall svar (N)	1678	1111

Andelen innflyttere til Østlandsområdet er langt større blant de lesbiske/homofile respondentene i NOVA-undersøkelsen enn i den samme aldersgruppen i den generelle befolkning. Andelen som er oppvokst andre steder i landet er om lag dobbelt så stor.

I spørreskjemaet har vi bedt de av respondentene som har flyttet fra oppvekststedet sitt om å oppgi hva som var bakgrunnen for at de flyttet. Flytte-årsakene er mange, men sentralt står ønsket om utdanning (69 prosent) og ønsket om å bo på et større sted (59 prosent). Særlig for mennene har det vært viktig å kunne treffe andre homofile (56 prosent), få større grad av seksuell frihet (46 prosent), og å slippe unna problemene med å leve som homofil på hjemstedet (42 prosent). Tilsvarende tall for kvinner er henholdsvis 40 prosent, 24 prosent og 26 prosent.

Svært få av respondentene har bakgrunn fra andre land enn Norge. Bare 4 prosent av respondentene har både mor og far fra et annet land enn Norge, og 5 prosent bodde i utlandet fram til de var 16 år.

2.1.4 Medlemskap i organisasjoner/grupperinger for lesbiske/homofile

For å få bredde i utvalget, så vi det som viktig å nå fram til personer som ikke er tilknyttet det organiserte homofile/lesbiske miljøet. I utgangspunktet ble om lag en fjerdedel av alle spørreskjemaene sendt til personer som vi visste var medlemmer i LLH eller en annen organisasjon for homofile og/eller lesbiske. Også når det gjaldt Blikks abonnenter antok vi at det ville være en relativt stor andel organisasjonsmedlemmer.

Tabell 2.9. Medlemskap og deltakelse i organisasjoner/aktiviteter for homofile/lesbiske. Prosent.

		Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34år	Voksen 35-49 år	Godt voksen 50-59 år	Eldre 60 år +
Medlem i LLH	Menn	39	42	37	38	43	39
	Kvinner	50	42	47	55	51	(43)
Med i annen organisert fritidsaktivitet for homofile/lesbiske*	Menn	12	22	14	9	10	13
	Kvinner	10	20	9	7	9	(29)
Ikke med i forening/organiserte aktiviteter for homofile/lesbiske	Menn	49	36	49	53	47	48
	Kvinner	41	38	44	38	40	(28)
Antall svar (N)	Menn	1844	197	635	788	178	46
	Kvinner	1122	150	460	413	85	(14)

Tall i parentes: $N < 20$.

* Denne kategorien omfatter kun personer som **ikke** er medlem av LLH.

Tabell 2.9 viser likevel at halvparten av mennene og 4 av 10 av kvinnene *ikke* er medlemmer av organisasjoner eller deltar i andre organiserte fritidsaktiviteter for lesbiske/homofile (organiserte fritidsaktiviteter omfatter blant annet idrettslag, kor, religiøse foreninger og studentforeninger). Det ser derfor ut som vi har lyktes i å få med en stor andel uorganiserte lesbiske og homofile i denne undersøkelsen.

2.1.5 Åpenhet

I hvilken grad har vi lyktes i å få svar også fra personer som ikke er åpne om sin seksuelle orientering overfor personer i deres sosiale omgivelser? I tabell 2.10 er respondentene fordelt på tre grupper etter grad av åpenhet.

Tabell 2.10. Åpenhet om egen seksuell orientering overfor heterofile venner og arbeidskolleger/medstudenter. Prosent.

	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Voksen 35-49 år	Godt voksen 50-59 år	Eldre 60 år +
<i>Kvinner</i>						
Helt skjulte	1	-	1	1	3	(0)
Selektivt åpne	32	44	34	27	24	(30)
Åpne	67	56	65	72	73	(70)
<i>Menn</i>						
Helt skjulte	3	5	3	2	3	6
Selektivt åpne	32	39	32	30	29	48
Åpne	65	56	65	68	68	46

De åpne er de som har svart både at alle/de fleste av deres heterofile venner og at alle/de fleste av deres arbeidskolleger vet at de er lesbiske/ homofile. Tall i parentes: N<20.

Ser vi bort fra de eldste mennene, er flertallet av respondentene i alle aldersgrupper åpne overfor heterofile venner og arbeidskolleger. Et betydelig mindretall (omtrent én av tre) er imidlertid det vi har kalt *selektivt åpne*, det vil si at de er helt eller delvis skjulte overfor enten kolleger eller heterofile venner. Andelen som rapporterer at *ingen* av deres heterofile venner eller kolleger vet om deres seksuelle orientering, er svært liten (1 prosent av kvinnene og 3 prosent av mennene).

2.2 Økonomi, utdanning, arbeidsliv og fritid

Til nå har vi sett på fordelingen av respondenter på sentrale bakgrunnsvariabler som kjønn, alder, geografisk bosted, organisasjonsmedlemskap og åpenhet om seksuell orientering. I dette avsnittet vil vi beskrive utvalget ut fra enkelte tradisjonelle levekårs mål som utdanningsnivå, inntektsnivå, arbeidsledighet, og boligforhold. I den grad det er mulig, vil vi sammenligne utvalget med den generelle befolkningen (Levekårsundersøkelsen 1995).

2.2.1 Arbeidsliv

Tilknytning til arbeidslivet er for de aller fleste sterkt bestemmende for levekår. Svært mange velferdsgoder er knyttet til det å ha arbeid. Tidlig i spørreskjemaet blir respondentene bedt om å beskrive sin situasjon i forhold til arbeidslivet i året som gikk (tabell 2.11).

Tabell 2.11. Hovedaktivitet i 1997. Prosent.

	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Voksen 35-49 år	Godt voksen 50-59 år	Eldre 60 år +
<i>Kvinner</i>						
I arbeid på heltid	67	27	71	77	69	(46)
I arbeid på deltid	16	25	17	13	18	(8)
Arbeidsledig	3	9	3	2	1	(0)
Under utdanning	25	69	27	12	4	(0)
Attføring, syk, arbeidsudyktig (over lengre periode)	7	6	8	7	8	(0)
Pensjonist/trygdet	5	1	2	6	14	(46)
Vernepliktig/sivilarbeid	0	1	0	0	0	(0)
Hjemmearbeidende	1	0	1	1	1	(0)
Annet	4	7	4	3	8	(0)
Antall svar (N)	1115	148	457	412	85	13
<i>Menn</i>						
I arbeid på heltid	70	24	72	82	75	37
I arbeid på deltid	16	30	19	12	11	9
Arbeidsledig	3	7	4	2	1	0
Under utdanning	17	67	20	6	2	2
Attføring, syk arbeidsudyktig (over lengre periode)	5	5	5	4	6	0
Pensjonist/trygdet	5	2	1	5	12	61
Vernepliktig/sivilarbeid	1	7	2	0	0	0
Hjemmearbeidende	1	0	1	0	2	1
Annet	2	4	2	2	2	2
Antall svar (N)	1837	196	634	785	176	46

Tall i parentes: $N < 20$. Summen av prosentandelene er mer enn 100 fordi flere svar kunne avgis.

Både blant kvinner og blant menn er mer enn 2/3 i arbeid på heltid. Blant de yngste og eldste er imidlertid andelen noe lavere, først og fremst fordi en stor del av de yngre respondentene er under utdanning, og fordi om lag halvparten av de eldste respondentene er pensjonert. Én av seks er i arbeid på deltid. Tre prosent av kvinnene og mennene er arbeidsledige. Blant de yngste i utvalget er nesten én av ti arbeidsledig.

2.2.2 Utdanningsnivå

I spørreskjemaet spurte vi også respondentene om hva som var deres høyeste fullførte utdanning.

Tabell 2.12. Utdanningsnivå. Prosent.

	Menn	Kvinner
9-årig grunnskole eller kortere	6	6
Videregående skole, yrkesfaglig	18	15
Videregående skole, allmennfaglig	16	15
Fagbrev, yrkesfaglig videreutdanning	1	2
Høgskoleutdanning (2-4 år), cand.mag.	38	45
Universitetsutdanning av høyere grad	20	17
Annet	1	1
Totalt	100	101

Tabell 2.12 viser at over halvparten av respondentene fordeler seg i de to kategoriene for utdanning på høgskole- og universitetsnivå. Dette er svært mye høyere enn det som er vanlig i befolkningen ellers (se tabell 2.13). Henholdsvis 19 og 17 prosent av respondentene i vårt utvalg har yrkesfaglig utdanning. Dette er betraktelig lavere enn i den generelle befolkning.

Tabell 2.13. Utdanningsnivå blant lesbiske/homofile (NOVA 1998) og i den generelle befolkning (Levekårsundersøkelsen 1995). Prosent.

	Alle	16-24 år	25-44 år	45-66 år	Over 67 år
Kvinner					
<i>Med utdanning ut over grunnskolen</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	94	85	96	93	(93)
Levekårsundersøkelsen 1995	69	61	86	67	42
<i>Med utdanning på universitets- og høgskolenivå</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	57	20	66	72	(67)
Levekårsundersøkelsen 1995	20	9	31	18	5
Menn					
<i>Med utdanning ut over grunnskolen</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	94	84	95	94	94
Levekårsundersøkelsen 1995	75	63	87	75	57
<i>Med utdanning på universitets- og høgskolenivå</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	57	17	60	65	67
Levekårsundersøkelsen 1995	23	8	29	28	13

Aldersgrupperingen tilsvarer den som er benyttet i Levekårsundersøkelsen 1995. Tall i parentes: $N < 20$.

Vi kan ikke ut fra tabell 2.13 trekke den konklusjonen at lesbiske kvinner og homofile menn generelt har et høyere utdanningsnivå enn personer i

befolkningen ellers. En forsiktig tolkning kan være at det blant relativt *åpne* homofile og lesbiske er en tendens til overrepresentasjon av personer med høyere utdanning. Ulike faktorer ved selve datainnsamlingen kan ha bidratt til å forsterke denne skjevheten. Vi vet at organisasjonsdeltakelse og det å abonnere på aviser og magasiner har en statistisk sammenheng med utdanning. En stor andel av de lesbiske kvinnene og homofile mennene som vi har kommet i kontakt med er medlemmer av organisasjonen LLH, og over halvparten abonnerer på Blikk. Dette kan ha påvirket utvalget slik at vi har fått en overrepresentasjon av høyt utdannede lesbiske kvinner og homofile menn. I tillegg kan denne tendensen ha blitt ytterligere forsterket som følge av at høyt utdannede personer har en forhøyet sannsynlighet for å besvare et tildelt spørreskjema.

2.2.3 Inntektsnivå og andre økonomiske indikatorer

Med tanke på den store andelen med høyere utdanning, følger det naturlig at også andelen med relativt god inntekt er større enn i befolkningen for øvrig. I spørreskjemaet ble respondentene stilt følgende spørsmål: «Hva var din samlede bruttoinntekt (før skatt) i 1997?». Som sammenligningsgrunnlag har vi her benyttet tall fra Statistisk Sentralbyrås *Statistisk årbok 1997*, som gir en oversikt over fordelingen av «bosatte personer over 17 år» fordelt på ulike bruttoinntektsgrupper.

Tabell 2.14. Samlet bruttoinntekt (før skatt) i 1997 blant lesbiske/homofile (NOVA 1998) og i den generelle befolkning (Statistisk årbok 1997). Prosent.

	NOVA-undersøkelsen 1998			Statistisk årbok 1997
	<i>Menn</i>	<i>Kvinner</i>	<i>Alle</i>	<i>Alle</i>
Under 99 900 kroner	14	19	16	35
100 000-199 900 kroner	19	22	20	33
200 000-299 900 kroner	38	45	41	22
300 000-500 000 kroner	23	13	19	8
Over 500 000 kroner	6	2	4	2
Totalt	100	101	100	100
Antall svar (N)	1853	1113	2970	3 410 790

Som tabellen viser, er andelen med inntekt på over 200 000 kroner i året dobbelt så stor blant de lesbiske kvinnene og homofile mennene i vår undersøkelse sammenlignet med den generelle befolkningen.

Vi skal fortsette å sammenligne enkelte variabler hentet fra Statistisk sentralbyrås Levekårsundersøkelsen 1995. Til tross for høy inntekt, kan det likevel tenkes at evnen til å håndtere de daglige utgifter er liten, dersom f.eks. faste utgifter til bolig og betjening av lån eller andre ting «spiser opp» mye av inntekten.

Tabell 2.15. Fordeling på utvalgte økonomiske indikatorer blant lesbiske/homofile (NOVA 1998) og i den generelle befolkning (Levekårsundersøkelsen 1995). Prosent.

	Alle	16-24 år	25-44 år	45-66 år	Over 67 år
Kvinner					
<i>som er under utdanning</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	25	69	21	4	(0)
Levekårsundersøkelsen 1995	13	57	8	2	0
<i>som bor trangt</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	29	63	26	14	(20)
Levekårsundersøkelsen 1995	7	14	11	1	2
<i>som bor svært romslig</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	46	15	47	69	(60)
Levekårsundersøkelsen 1995	42	22	22	65	65
<i>som ofte har hatt vansker med å klare løpende utgifter</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	5	11	4	5	(0)
Levekårsundersøkelsen 1995	4	3	5	4	1
<i>som av og til har hatt vansker med å klare løpende utgifter</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	14	23	14	7	(0)
Levekårsundersøkelsen 1995	9	12	13	5	3
Menn					
<i>som er under utdanning</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	17	67	14	3	0
Levekårsundersøkelsen 1995	12	53	7	0	0
<i>som bor trangt</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	20	44	21	9	10
Levekårsundersøkelsen 1995	8	14	12	4	2
<i>som bor svært romslig</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	63	27	63	76	85
Levekårsundersøkelsen 1995	39	25	24	54	68
<i>som ofte har hatt vansker med å klare løpende utgifter</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	5	6	5	4	0
Levekårsundersøkelsen 1995	3	3	5	3	0
<i>som av og til har hatt vansker med å klare løpende utgifter</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	11	23	11	8	10
Levekårsundersøkelsen 1995	6	6	8	5	2

Aldersgrupperingen tilsvarer den som er benyttet i Levekårsundersøkelsen 1995. Tall i parentes: N<20.

Tabell 2.15 viser at det både blant kvinner og menn i vårt utvalg er en større andel som er under utdanning og en større andel som bor trangt. Samtidig er det også en større andel som bor svært romslig. Blant de yngste kvinnene og mennene i utvalget er det en større andel som oppgir at de *ofte* har hatt problemer med å klare sine løpende utgifter siste år (1997) enn blant deres jevnaldrende i den generelle befolkningen.

2.2.4 Kultur- og fritidsaktiviteter

I hvilken grad deltar lesbiske og homofile i ulike typer sosiale og kulturelle aktiviteter på fritiden? Kan vi se forskjeller i bruken av fritid mellom lesbiske kvinner og homofile menn, og skiller disse seg fra gjennomsnittet av befolkningen som helhet?

Tabell 2.16. Andeler blant lesbiske/homofile som har deltatt i ulike fritidsaktiviteter minst én gang i løpet av siste år (1997). Prosent.

Fritidsaktivitet	Kvinner	Menn
...Var på kafé eller restaurant	100	99
...Traff venner, besøkte venner, fikk besøk av venner	100	99
...Gikk på kino	93	90
...Gikk lengre fotturer eller skiturer i skog og mark eller på fjellet	92	87
...Var på dans, diskotek, nattklubb, pub el. lign.	90	94
...Var på utested for lesbiske/homofile	89	91
...Gikk på museum eller kunstutstilling	80	82
...Gikk på konsert med klassisk musikk, jazz eller pop/rock	74	67
...Gikk i teater eller opera	67	71
...Var på møte i homopolitisk organisasjon eller annen homorelatert virksomhet	56	47
...Var tilskuer til idrettsarrangement	53	34
...Var på gudstjeneste, eller religiøst møte	39	40
...Mosjonerte på annen måte, drev med sport eller idrett	13	19
...Deltok i kor, orkester, korps, spelemannslag	12	12

Når det gjelder sosiale aktiviteter som det å *gå på kafé/restaurant, treffe venner, gå på kino eller gå ut på utesteder*, er andelen som har deltatt minst én gang i løpet av siste år så stor at den omfatter så og si alle respondentene (tabell 2.16). Også uorganiserte friluftaktiviteter i skog og mark ser ut til å

være utbredt. I enkelte tilfeller kan vi sammenligne disse funnene med tall fra Levekårsundersøkelsen 1995 (Statistisk sentralbyrå 1995a).

Tabell 2.17. Andeler som **ikke** deltok i bestemte fritidsaktiviteter minst én gang i løpet av siste år blant lesbiske/homofile (NOVA 1998) og i den generelle befolkning (Levekårsundersøkelsen 1995). Prosent.

	Alle	16-24 år	25-44 år	45-66 år	Over 67 år
Kvinner					
<i>Deltok ikke i bestemte kulturelle aktiviteter*</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	7	7	7	7	(0)
Levekårsundersøkelsen 1995	35	26	28	32	61
<i>Deltok ikke i bestemte underholdningspregede aktiviteter**</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	1	0	1	4	(0)
Levekårsundersøkelsen 1995	26	2	6	31	77
<i>Deltok ikke i bestemte fysiske aktiviteter***</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	3	4	2	5	(0)
Levekårsundersøkelsen 1995	19	8	8	18	53
<i>Leste ikke bøker i fritiden</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	3	4	3	5	(0)
Levekårsundersøkelsen 1995	19	8	14	19	38
	Alle	16-24 år	25-44 år	45-66 år	Over 67 år
Menn					
<i>Deltok ikke i bestemte kulturelle aktiviteter*</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	8	7	8	9	11
Levekårsundersøkelsen 1995	33	24	29	36	49
<i>Deltok ikke i bestemte underholdningspregede aktiviteter**</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	2	0	1	5	31
Levekårsundersøkelsen 1995	18	1	5	24	65
<i>Deltok ikke i bestemte fysiske aktiviteter***</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	5	5	5	7	6
Levekårsundersøkelsen 1995	13	6	7	15	38
<i>Leste ikke bøker i fritiden</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	9	10	9	8	5
Levekårsundersøkelsen 1995	26	25	26	24	31

Aldersgrupperingen tilsvarende den som er benyttet i Levekårsundersøkelsen 1995. Tall i parentes: N<20.

*Personen gikk ikke i teater, opera, på konsert, museum eller kunstutstilling de siste 12 måneder.

**Personen gikk ikke på kino, dans, diskotek og var ikke tilskuer til noe idrettsarrangement de siste 12 måneder.

*** Personer gikk ikke på fottur eller drev annen sport/idrett siste 12 måneder.

Sammenlignet med tall fra den generelle befolkning, er andelen som *ikke* har deltatt i kulturelle, underholdningspregede eller fysiske fritidsaktiviteter siste 12 måneder svært mye mindre blant lesbiske kvinner og homofile menn. Deler av forskjellen må forklares ved sammensetningen av utvalget. Vi vet at dette utvalget, i forhold til den generelle befolkningen, særlig består av personer med høyere utdanning og forholdsvis god inntekt. En stor andel av respondentene er bosatt i det sentrale østlandsområdet (Oslo) der nærheten til underholdningstilbud, teater, opera og gallerier er stor. Bare disse to forhold alene øver sterk innflytelse på sannsynligheten for å være aktiv eller passiv i forhold til denne type aktiviteter. Blant lesbiske/homofile med høgskole- eller universitetsutdanning er det bare om lag 3 prosent som ikke hadde deltatt i kulturelle aktiviteter siste år. Andelen blant personer med 9-årig grunnskole eller lavere er til sammenligning 23 prosent. Det samme mønsteret finner vi når det gjelder fysiske aktiviteter, underholdningspregede aktiviteter og lesing av bøker.

Likeledes finner vi at bare 5 prosent av respondentene som er bosatt i Oslo og omegn ikke har deltatt i noen kulturelle aktiviteter siste år, mens det tilsvarende tallet for spredtbygde strøk er 23 prosent.

Våre tall tyder likevel på at de lesbiske kvinnene og homofile mennene i utvalget i større grad benytter seg av kulturelle og underholdningspregede fritidstilbud – og er mer fysisk aktive – enn kvinner og menn i den generelle befolkning som tilhører samme aldersklasse, med samme utdanningsnivå, og som er bosatt i samme type bostedsstrøk.

2.2.5 Organisasjonsdeltakelse

De samme bakgrunnsvariabler som gjør seg gjeldende når det gjelder fritidsaktiviteter, vil også være aktuelle for å forklare organisasjonsdeltakelse. Vi kan derfor forvente å finne en høyere grad av deltakelse i organisasjoner blant homofile og lesbiske sammenlignet med den generelle befolkning. Tabell 2.18 på neste side viser hvilke typer organisasjoner lesbiske kvinner og homofile menn i undersøkelsen er medlem av.

Forskjellen mellom lesbiske/homofile og den generelle befolkning er imidlertid ikke så stor som man kanskje kunne forvente. I de tilfeller hvor vi kan sammenligne, ligger organisasjonsprosenten likt med eller bare en anelse over organisasjonsprosenten i den generelle befolkning. Bare når det gjelder medlemskap i idrettslag eller -foreninger skiller lesbiske kvinner og homofile menn seg fra andre kvinner og menn. Mens lesbiske kvinner er

oftere medlem i et idrettslag enn homofile menn, er det motsatte forhold tilfelle for kvinner og menn i den generelle befolkning.

Tabell 2.18. Andeler som er medlemmer i ulike typer organisasjoner blant lesbiske/homofile (NOVA 1998) og i den generelle befolkning (Levekårsundersøkelsen 1995). Prosent.

Organisasjonstype	Kvinner	Menn	Alle	Andelen av disse i homofil/lesbisk-sammenheng
<i>Idrettslag eller –forening</i>				
NOVA-undersøkelsen 1998	31	21	25	17
Levekårsundersøkelsen 1995	22	35		
<i>Kvinneorganisasjon</i>				
NOVA-undersøkelsen 1998	8	0	3	13
Levekårsundersøkelsen 1995	6	0		
<i>Religiøs eller kristen organisasjon</i>				
NOVA-undersøkelsen 1998	8	9	8	51
Levekårsundersøkelsen 1995	9	7		
<i>Politisk parti/gruppering</i>				
NOVA-undersøkelsen 1998	9	14	12	6
Levekårsundersøkelsen 1995	8	12		
<i>Musikkforening, korps, kor, sangforening</i>				
NOVA-undersøkelsen 1998	10	11	10	19
Levekårsundersøkelsen 1995	7	7		
<i>Leieboerforening, velforening/grendelag, lokal interessegruppe</i>				
NOVA-undersøkelsen 1998	19	19	19	
Levekårsundersøkelsen 1995	18	24		
<i>Fagforening eller bransje-/yrkesorganisasjon</i>				
NOVA-undersøkelsen 1998	61	57	59	
Levekårsundersøkelsen 1995	45	66		
<i>Andre organisasjoner</i>				
NOVA-undersøkelsen 1998	23	27	25	
Levekårsundersøkelsen 1995	20	28		
<i>Interesseorganisasjon, ideell organisasjon</i>				
NOVA-undersøkelsen 1998	44	45	45	21
<i>Studentforening</i>				
NOVA-undersøkelsen 1998	10	10	10	31
<i>Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH)</i>				
NOVA-undersøkelsen 1998	50	39	43	
<i>Annen homorelatert forening, klubb, organisasjon</i>				
NOVA-undersøkelsen 1998	17	20	18	
<i>Er ikke med i noen organisasjon</i>				
NOVA-undersøkelsen 1998	8	12	10	

En relativt liten andel i vårt utvalg er medlem av religiøse/kristne organisasjoner. Halvparten av de som er medlem i en slik organisasjon har svart at det dreier seg om en organisasjon som spesielt retter sin virksomhet mot homofile og lesbiske (for eksempel Åpen Kirkegruppe). Motsatt er det medlemmer av et politisk parti eller gruppering. Hovedtyngden av de som er medlemmer i en politisk gruppering oppgir at det ikke dreier seg om en gruppering for homofile og lesbiske.

2.3 Er utvalget representativt?

Utgangspunktet for dette prosjektet har vært en teoretisk populasjon bestående av *selverkjente og selvidentifiserte lesbiske kvinner og homofile menn i Norge*. Et hovedproblem i kvantitative undersøkelser som denne er at større eller mindre deler av den antatte populasjonen er helt eller delvis skjult eller usynlig (Weston 1991, NOGLSTP 1986). Når man ikke kjenner populasjonen, kan man heller ikke trekke et tilfeldig og representativt utvalg. Et annet problem er at de metodene man bruker for å spre et spørreskjema til homofile menn og lesbiske kvinner i seg selv bidrar til å gjøre det umulig å beregne sannsynligheten for å bli inkludert i utvalget for hvert enkelt individ i populasjonen.

Vår holdning til spørsmålet om representativitet er at vi aldri vil kunne fastslå om vårt endelige utvalg av lesbiske kvinner og homofile menn er representativt eller ikke. Det eneste vi kan gjøre er å foreta visse kvalifiserte gjetninger med hensyn til hvordan et utvalg av lesbiske kvinner og homofile menn *bør se ut* for i størst mulig grad å være tilpasset de sentrale problemstillingene i prosjektet.

Vi har gått gjennom en rekke relevante bakgrunnsvariabler med tanke på å beskrive hvordan ulike grupper er representert i utvalget. Til tross for at fordelingen av respondentene på variabler som kjønn, alder og bostedsregion ikke tilsvarende fordelingen av befolkningen i Norge som helhet, er det likevel positivt at dette utvalget faktisk i *større grad enn tidligere undersøkelser* omfatter kvinner, ungdommer, godt voksne og eldre, samt personer bosatt i andre regioner enn østlandsområdet og folk bosatt i spredtbygde strøk. Et annet positivt aspekt ved denne undersøkelsen er at halvparten av mennene og 41 prosent av kvinnene *ikke* er medlemmer av noen form for organisert virksomhet for homofile og lesbiske. På den annen side er det ikke mange personer i utvalget som verken er medlem i organisasjoner, deltar på homopolitiske møter eller andre tilstelninger, eller går ut på utesteder for homofile og lesbiske. Bare fem prosent av mennene og fire prosent av

kvinnene er det vi kan kalle ikke-deltakende i forhold til det homofile/lesbiske miljøet. Disse tallene korresponderer godt med tallene for åpenhet. Vi fant at bare tre prosent av mennene og én prosent av kvinnene i undersøkelsen oppgir at *ingen*, verken i familien, i (den heterofile) omgangskretsen eller på arbeidsplassen vet at de er homofil/lesbisk.

En rimelig slutning å trekke fra dette er at resultatene i denne undersøkelsen først og fremst omhandler livssituasjonen til lesbiske kvinner og homofile menn som er *helt eller delvis åpne* om sin seksuelle orientering. Bortsett fra de som lever helt skjult, er de fleste viktige grupper godt representert.

I dette kapittelet har vi også vurdert sammensetningen av utvalget i forhold til andre sentrale levekårsvariabler, både økonomiske og sosiale. Vi fant at det er en overrepresentasjon av høyt utdannede og høytlønnte personer i utvalget sammenlignet med fordelingen i befolkningen for øvrig. Andelen som har besøkt museer, opera, teater osv. siste år er også betydelig høyere enn i den generelle befolkning. Denne skjevheten *kan* skyldes at homofile menn og lesbiske kvinner tar mer utdanning og er flinkere til å benytte seg av kulturtilbudet enn befolkningen for øvrig, men sannsynligvis skyldes den også egenskaper ved selve datainnsamlingen: De utsendelseskanalene vi benyttet oss av – og spørreskjemaets lengde – tilsier at det er rimelig å anta at personer med høyere utdanning har hatt en høyere sannsynlighet for å motta, fylle ut og sende inn ett av våre skjemaer. At en så stor andel av utvalget faktisk er bosatt i Oslo med omegn, gjør dessuten tilgjengeligheten både til de viktige utdanningsinstitusjonene og til kulturlivet større.

I sammenligningen med tall fra Levekårsundersøkelsen 1995 må dette tas i betraktning ved tolkningen av funnene. I tolkninger av forskjeller og likheter mellom ulike grupper innenfor vårt utvalg av lesbiske kvinner og homofile menn, må det vurderes hvorvidt utfallet av sammenligningen er noe som oppstår som et resultat av datainnsamlingen, eller om den avspeiler reelle egenskaper ved populasjonen av selvidentifiserte homofile og lesbiske.

3 Barndom, ungdom og tidlig voksenliv

Dette kapitlet handler om homofile og lesbiskes livssituasjon i barndom, ungdom og tidlig voksenliv. Det vi ønsker å si noe om, er hvordan personer som i dag har en identitet som lesbisk/homofil (bifil) *opplevde* barndommen og ungdomstiden sin. Hva slags selvoppfatning hadde de, og hvordan reagerte omgivelsene (familie, venner etc.) da de fikk vite at personen var lesbisk eller homofil? Tilbakeskuende intervjuer er en av de få kildene man har til kunnskap om dette temaet.⁶⁸ Vi vil også trekke veksler på det kvantitative materialet.

Fortellinger og fortellere

«Jeg har det prinsipielle syn at det aldri er for sent å få en god barndom», svarte Kristian (voksen) da han under intervjuet ble spurt om hvordan han opplevde barndommen sin. Dermed peker han på et sentralt problem som blant annet antropologen Marianne Gullestad har drøftet, nemlig forholdet mellom barndomsfortellinger og barndomsopplevelser: Gir den voksne personens beretninger og beskrivelser av barndommen et riktig bilde av hvordan han/hun som barn faktisk opplevde denne perioden? (Gullestad 1996). Alle de vi intervjuet må karakteriseres som voksne, og det de forteller om sin barndom og ungdomstid er derfor sett fra den voksne personens perspektiv. Livshistoriene er på sett og vis filtrerte fortellinger: De er også forsøk på å finne forankringspunkter for nåværende identitet i ens egen fortid. Av en rekke mulige erindringer, er det primært de som har relevans for individets konstruksjon av personlig identitet og relasjoner til andre i nåtiden, som faktisk blir husket (Fentress & Wickham 1992). Dessuten husker man lettere de begivenheter som passer inn i en narrativ form som allerede er tilgjengelig i den sosiale gruppen som individet tilhører.

Dette er et generelt problem knyttet til studiet av livsfortellinger, og ikke noe som gjelder spesielt for lesbiske kvinner og homofile menn. Men det blir kanskje enda tydeligere når fortelleren er lesbisk/homofil. Som Ken Plummer skriver i *The making of the modern homosexual*: I og med at

---

⁶⁸ I to av de 23 intervjuene er livshistorie-delen såpass forkortet at vi ikke har kunnet benytte dem i analysen. Kapitlet baserer seg følgelig på intervjuer med 11 menn og 10 kvinner.

fortellerne nå – i motsetning til den gang – ser seg selv som del av et større identitetsfellesskap (*the gay world*) tillates de å «...’rewrite’ their personal histories, by adapting to and creating homosexual meanings [and then] incorporating these into one’s life pattern» (Plummer 1981, s. 93). I dette ligger det ikke en oppfatning om at man i ettertid dikter opp en livshistorie som ikke er sann. Snarere hevder Plummer at alle mennesker har behov for å føle at livet deres henger sammen, at man kan finne spor av *det som ble i det som var*. Dette kan også gjelde i forhold som yrkesvalg: En person som har blitt kokk vil trolig tolke interessen for matlaging i barneårene som et tegn på at han alltid har hatt en kokk i magen.

Det vil føre for langt å ta opp hele debatten om livsfortellingens kunnskapsteoretiske status i denne rapporten. I det vesentligste slutter vi oss til Gullestads syn: Selv om man ikke bør ha et ureflektert og ukritisk forhold til livsfortellinger som kunnskapskilde, bør man heller ikke gå til den motsatte ytterlighet og hevde at ingenting av det som fortelles av voksne om den tidlige fasen av livet kan sies å være sant. Gjennom livsfortellinger kan man fange inn glimt av hvordan det faktisk var å være barn. Livsfortellingene er et møte mellom den personen man engang var og den man er i dag (Gullestad 1996).

3.1 Barndom

Mange av de som ble intervjuet forteller om en barndom som ikke skiller seg fra det unger flest opplevde. Mona (ung voksen) og Ingunn (godt voksen) beskriver barndomstiden sin slik:

Mona: Barndomshjemmet mitt var veldig godt og trygt. Jeg vokste opp i et sånn norskt og kjedelig hjem, tror jeg (latter). Moren min var hjemmeværende til jeg var 9 år. Hun var en mor som bakte boller og lagde kakao på regnværsdager. Jeg hadde det veldig bra. Pappa var nok mer fraværende.

Ingunn: Jeg vokste opp i Oslo. Jeg er nummer to av fire søsken, og hadde en bra småbarns- og barneskoletid, men en forholdsvis streng far som jeg vel har slitt en del med. Han skjønte seg ikke så mye på unger. Det var lettere å bli voksen i forhold til han. Men jeg hadde en veldig god mor, en barnekjær, veldig god og trygg hjemmeværende mor, selv om hun var sliten av å ha fire barn. Far var forretningsmann og jobbet mye. Jeg var rimelig skoleflink og veldig glad i læreren min. Hun betydde mye for meg.

Når barndommen ikke var som den skulle var det fordi noe sviktet materielt og/eller sosialt. Én forteller om en far han ikke kjente. En annen vokste opp på barnehjem og hadde en far som drakk. Én ble mobbet fordi han var tykk, og en av de eldste informantene forteller at han hadde det ganske vanskelig som liten fordi familien sto på «gal side» under krigen. Et mindretall forteller at de følte seg sosialt isolert fra andre barn.

3.1.1 Ikke-konform kjønnsrolleatferd

Et flertall av informantene (15 av 21) forteller om ikke-konform kjønnsrolleatferd i barndommen. Mange kvinner forteller at de foretrakk å leke med gutter og gjerne spilte fotball da de var små. Flere nektet å gå kledd i skjørt og kjole: En pike hadde et nødlager med gutteklær gjemt i en plankestabel bak låven. En annen gikk lange turer, samlet på dyreskjelett og fikk lov til å overnatte alene i skogen da hun gikk på barneskolen. En pike var med i en småkriminell guttegjeng. Flere av mennene forteller at de lekte mest med jenter, at de *hatet* fotball, foretrakk dukker og glansbilder og holdt seg langt unna slåsskamper med andre gutter. Magne (godt voksen) svarer slik på spørsmålet om han følte seg annerledes som barn:

Magne: Jeg følte meg ikke som homse, altså. Jeg hadde ikke noe begrep om det. Men at jeg hadde andre – mer estetiske verdier – som ikke var godkjent i miljøet. For som gutt skulle du være tøff, spille fotball og dra til sjøs når du ble stor.

En del av de vi intervjuet forteller at de fikk problemer fordi de brøt med kjønnskategoriene under oppveksten. Mari (ung voksen) forteller at hun skammet seg fordi hun brøt med forventningene som omgivelsene rettet mot små piker:

Mari: Jeg følte meg veldig annerledes som barn. Kjempeannerledes. Og jeg følte at det har vært noe galt med meg helt siden jeg ble født.

Det var så masse som jeg skammet meg over. Det var så mange tanker. For eksempel denne dukken jeg fikk. Jeg klippte henne kort og kalte henne Frank etter nabogutten. Hun hadde striketruse på, og i den la jeg en liten sokk så hun skulle ha tisselur. Det var mange ting som et barn tenker og som ikke var lov. Da var jeg kanskje fire år.

Senere, da Mari begynte på skolen, fikk hun ord på seg for å være en guttejente. Hun viser imidlertid til at det å bryte med jenterollen faktisk ga henne sosial styrke i omgangskretsen:

Mari: Jeg hadde det godt på skolen. Jeg spilte fotball i hvert eneste friminutt. Jeg var den eneste jenta som fikk lov av guttene til å være med, for jeg var ganske god. Jeg har trent hele mitt liv. Jeg begynte å kjøre slalåm da jeg var seks år og har alltid vært veldig muskelsterk. Så jeg har ikke hatt noe problem med å banke opp hvem som helst. Jeg gikk på gutter som var tre år eldre enn meg .

I: Møtte du noen slags reaksjoner fra jentene i klassen på at du spilte fotball og var så fysisk sterk?

Mari: Nei, ikke annet enn at jeg ble kalt guttejente. Jeg var en leder i mange sammenhenger og hadde veldig mange venner...

En kvinne (godt voksen) forteller at hun tidlig i tenårene la om stilen, og iscenesatte seg på overfeminint vis da hun forsto at folk rundt henne forsto det å tøye og bøye gjeldende kjønns kategorier som et uttrykk for homoseksuell identitet:

Ingunn: Akkurat like før jeg fikk menstruasjonen, cirka i 5.-6.-klasse, var jeg inne i en kjempetøff periode. Råbarsk. Jeg fant en frisørsalong som var villig til å klippe meg kort, og insisterte på å ha gutteklokke og gå i bukser. Og hvis jeg måtte ha skjørt, så skulle jeg ha skjorte til. Dette var på midten av 1950-tallet. Når jeg ser på bilder fra den tiden, ser jeg hvordan jeg sleika håret og hvor barsk jeg var i bevegelsene. På klassebildene smiler jeg skjært og ser veldig barsk ut. Og det interessante i det var: Hvordan ville det gått videre? For det som skjedde var at samtidig med at jeg begynte forelske meg i jenter, fant jeg ut at det var noe som het homoseksualitet som var noe grusomt og farlig og forbudt [Ingunn hadde kommet over en artikkel i et ukeblad]. Jeg spurte moren min: «Hva er en homoseksuell?» Moren min svarte veldig udramatisk: «Det betyr at det er jenter som blir forelsket i jenter». Og så visste jeg at *det var jeg*. Og det *visste* jeg. Og fra det øyeblikk så skal jeg love deg at jeg var redd for å være gutt.

De av mennene som beskriver seg selv som «litt jentete» i barndommen, forteller at det å ikke være «som gutter flest» kunne bidra til å gjøre oppveksten problematisk. Rolf (voksen) er et godt eksempel: «Jeg ble vel til en viss grad mobbet. Jeg var vel noe svak, fordi jeg turde aldri å ta igjen med de som erta meg».

3.1.2 Sosial isolasjon

Noen av de som deltok i intervjuundersøkelsen – dette gjelder først og fremst mennene – forteller at de befant seg i utkanten av den «sosiale veven» under oppveksten, særlig når de begynte å nærme seg puberteten. Geir (eldre), opplevde at han og familien ble sett ned på i lokalmiljøet fordi

de hadde kontakt med tyskerne under krigen. Den sosiale isolasjonen var også knyttet til at han brydde seg lite om det som opptok gutter flest: «Jeg var lite sosial. Jeg hadde ikke noen interesse for fotball og sånn som de andre. Det hadde jeg ikke. Så jeg ble vel egentlig en einstøing da, kan du si», oppsummerer Geir.

Også Kristian (voksen) og Pål (ung voksen) kobler det at de var sosialt isolert til det faktum at de brøt med kjønnskategoriene under oppveksten:

Kristian: Jeg ble ganske mye mobbet gjennom hele oppveksten. Det varte til jeg var ferdig med videregående skole, og det var tolv års helvete. Dette helvete kan jeg kanskje lett forklare ved at jeg er homse, men jeg er ikke helt sikker på at det var den egentlige eller eneste årsaken. Dessuten ble jeg ikke inkludert i det kameratene hadde lyst til. Jeg hatet fotball for eksempel. Jeg syns all sparkingen var kjedelig og slitsom. Og det ble spilt fotball i alle friminutter. Det ble stimulert av alle lærere, men jeg hadde ingen interesse for det. Det var helt pyton. Dermed ble jeg alltid valgt sist.

Pål: Men jeg var nok et slags mobbeobjekt, vil jeg vel si i dag. Fordi jeg var svak og ikke var interessert i å spille fotball. Jeg var veldig interessert i biler, men fotball det var aldri noe for meg. Og det førte nok til at jeg følte at jeg ble en outsider, et slags mobbeobjekt. Det er veldig få av medelevene mine fra barne- og ungdomsskolen som jeg har kontakt med i dag.

Erik (ung) forteller at han ble mobbet på skolen: «Vi hadde en bølle som gikk i klassen, også jeg ble jo mobbet av han da. Og det har knekt meg lite grann, og så gadd jeg ikke gå mer på skolen». Petter (ung voksen) forteller: «Jeg var kanskje litt innesluttet og litt tilbakeholden på barneskolen, det vil jeg si. Jeg ble litt ertet, men jeg vet ikke om det var fordi jeg var homse, jeg tror ikke det».

Enkelte av kvinnene forteller også at de opplevde en viss grad av isolasjon i forhold til andre jenter i barndoms- og ungdomstiden. Karin (eldre), beskriver seg selv som «guttete» og fysisk utagerende. Hun skilte seg imidlertid også ut ved å samle på klassiske plater da hun gikk på barneskolen:

Karin: De var ugreie, småpikene. Det var de virkelig. Det ugreie var at de opererte med veldig lukkede vennineflokker. Også var det noen som tydeligvis var de gode flokkene da liksom. Og hvis du da ikke passet inn med aktiviteter og utseende, så var de veldig tydelige i eksklusjonen, verbalt og med ansiktsuttrykk og kroppsspråk. De var ganske intrikate.

Karin mildner inntrykket av sosial isolasjon ved å legge til at også søstrene hennes mistrivdes på denne skolen: Det var nok helst noe ved institusjonen. For på realskolen fikk hun mange venninner og disse vennskapene har holdt i over 40 år. De fleste av kvinnene vi intervjuet forteller at de var godt sosialt integrert og at de ikke ble utsatt for mobbing i barndomsårene. Birgitte (voksen) forteller at hun «hadde masse venner på skolen». Bertine (voksen) forteller at hun «vokste opp og var sammen med gutter hele tiden». Heller ikke Mona (ung voksen), Ingunn (godt voksen) eller Gro (voksen) forteller at de følte seg isolerte fra andre barn under oppveksten.

3.2 Ungdomsforelskelser og seksuell oppvåkning

Enkelte av de som ble intervjuet – dette gjelder særlig mennene – lufter tanker om at de kanskje ikke var som alle andre gutter og jenter i barndommen. Likevel er det først i overgangen til puberteten at livene til de vi intervjuet tydelig atskiller seg fra andre ungdommer: Annerledesheten består først og fremst i at de forelsker seg i personer av samme kjønn. Majoriteten daterer sine første lesbiske/homofile forelskelser til begynnelsen av tenårene.

Kristian (voksen) svarte slik da han ble spurt om han var forelsket i barndommen og ungdomstiden: «Hele tiden. Hele tiden. Hver eneste gutt i klassen. Jeg kunne ikke fatte hva det der var for noe. Jeg begrep det ikke før jeg var 13 år gammel, da akkurat han som jeg var råforelsket i, kom og sa det at: ‘Du må være homo!’»

Følelsen av annershet handlet først og fremst om at de følte tiltrekning til noen av samme kjønn, ikke at de hadde noen bevissthet om en homoseksuell identitet. Slik beskriver Magne (godt voksen) og Rolf (voksen) sine følelser overfor jevnaldrende gutter:

Magne: Jeg hadde denne lengselen etter en bestevenn. Det var kommet en ny gutt på skolen, og han var så pen. Det var vel i 5.-6.klasse. Det var en teatergruppe på skolen, og jeg elsket jo teater, så jeg meldte meg på og det gjorde han også. Da tenkte jeg: «Åhhh, da skal vi spille sammen.» Jeg hadde en dragning mot ham som var helt uforklarlig. Så kom vi da med i denne teatergruppen, og han fikk hovedrollen og jeg måtte være med i kulissegruppen. Og jeg husker at jeg gikk rundt og sørget, ikke over degraderingen, men over at jeg ikke fikk anledning til å sitte og lese og være sammen med ham.

Rolf: Jeg måtte jo med buss hver dag til og fra skolen, og et par av guttene som gikk på skolen var ganske flotte. De kunne stå utenfor bussen og snakke sammen. Og jeg satt bare inne i bussen jeg og

nistirra og ønsket at: «Åhh, tenk om han hadde vært broren min!» Og dette måtte for all del ikke vises, og det gjorde sitt til at jeg ble forferdelig nervøs. Jeg trodde at alle så på meg bestandig, sånn at hver gang jeg skulle gå av bussen, jeg, så hadde jeg hundreogåtti keitete bevegelser før jeg overhodet kom meg av bussen, for jeg var fryktelig nervøs.

Også Mari (ung voksen) og Karin (eldre) forteller at de ble tiltrukket av andre jenter/kvinner et par år før de hadde noen oppfatning av seg selv som lesbiske:

Mari: Når jeg tenker tilbake så ser jeg jo nå at jeg var forelsket i jenter da jeg var 10 -12 år, men jeg forsto det ikke da.

I: På hvilken måte?

Mari: Jeg var betatt. Jeg husker jeg satt hjemme foran vinduet, i stolen og ventet på en jeg spilte fotball sammen med og som jeg var veldig forelsket i ... Når hun kom ut på brua kunne jeg springe ned snarveien på andre siden, og da møttes vi akkurat. Det varte i mange måneder, akkurat det der ...

Karin: Kjærligheten i ungdomstiden? Ja den var ikke helt grei da. Jeg hadde mine svermerier for lærerinner. Særlig gymnastikklærerinner hadde jeg veldig lett for å sverme for (latter). Og enkelte filmstjerner. Jeg kom aldri i nærheten av noen. Jeg erklærte aldri noe. Jeg tror ikke jeg begrep ordentlig om hva det var for noe før jeg gikk på realskolen. Da var jeg vel en 13 år, et sted mellom 12 og 14 år. Sånn var det. Jeg mener, jeg holdt det helt unna. Jeg hadde veldig gode venninner. Heldigvis var jeg aldri forelsket i noen av venninnene.

Ingunn (godt voksen), forteller at hun begynte å distansere seg fra andre kvinner da det gikk opp for henne at hun var lesbisk:

Ingunn: Opp gjennom så var det bare avstandsforelskelser, men de var mange og sterke. Da hadde jeg enda ikke noen ord på det. Det var en gymmlærer på skolen – i 7. klasse kan jeg tenke meg – som jeg bare nøt. Jeg var jo lykkelig hver gang jeg hadde gym. Jeg husker at ferie og weekender var vanskelige, for det var alltid noen på skolen som jeg var forelsket i, og da fikk jeg ikke sett dem. Opp gjennom ungdomsårene hadde jeg veldig mange og sterke avstandsforelskelser. Men jeg var jo veldig forsiktig da. Etter at jeg skjønnte at jeg var lesbisk, så ble jeg selvsagt ekstra forsiktig.

Andre som ble intervjuet viser til mindre gode minner. De forteller at de slet tungt i startfasen av sine homofile og lesbiske liv. Både Else (godt voksen) og Bertine (voksen) strevde med selvbildet i ten- og tjuårene:

I: Forelskelser i ungdomstiden da?

Bertine: Åhhh, det var mange det. Ja. Så jeg var veldig glad i noen jenter, ja. Men det kom aldri så langt.

I: Hvor gammel var du da?

Bertine: Åhh jeg var ikke gammel. Jeg vil nok si at jeg var 13. Da begynte jeg å leke med tanken. Det har jeg fortalt kjæresten min: Det var en vanskelig tid. Det var slik at jeg følte at det ikke var riktig, jeg måtte gå gjennom det, men allikevel hadde jeg de følelsene. Jeg trodde det var noe sykt, for å si det rett ut. Jeg snakket ikke med noen om det. Jeg gikk kun for meg selv og tenkte på det.

Else: Jeg skjønnte hele tiden at jeg ikke var helt som de andre jentene, at noe ikke var som det skulle være, men jeg trodde det skulle gå over, omtrent som en sykdom egentlig. Jeg trodde ikke det var noe vedvarende i den forstand.

Symptomatisk nok var både Else og Bertine godt over 40 år før de innledet sitt første kjærlighetsforhold til en kvinne. Også Liv (ung) – som forteller at hun de siste ukene har «rotet litt med» med en medelev i klassen – strever litt med å akseptere de følelsene hun har for kvinner. Hun mener imidlertid at det er verre for venninnen:

Liv: Jeg ønsker noen – den vanlige klisjeen – å være glad i. Det har jeg savnet veldig i det siste. Akkurat nå kunne jeg ikke tenkt meg å være sammen med en gutt. Så – jeg vet ikke – jeg leter etter en jente.

I: Men ikke den jenten du har vært så forelsket i?

Liv: Hun er veldig negativ til å være sammen med noen av det samme kjønn. Det er helt nytt for henne. Broren min [som er homofil] og jeg er kjempegode venner, så jeg har fått et godt innblikk og et positivt bilde av det homofile miljøet, og det å være sammen med en jente. Det har ikke hun. Så hun vil være forelsket i gutter. Det at hun har følelser overfor meg er et problem for henne. Hun vil ikke ha dem tror jeg.

Det er et utbredt problem at lesbiske og homofile i ten- og tjuårene kan nære ambivalente følelser overfor sitt kjærlighetsliv (Westerståhl 1996). Allmennhetens manglende kunnskaper og negative og likegyldige holdninger er hovedårsaken til at mange lesbiske og homofile er redde, og bærer på mer eller mindre frykt for å bli stemplet som unormale og annerledes menn og kvinner (Håkansson 1984, Herdt 1989, Savin-Williams 1989). Denne typen problemer kommer tydelig fram når deltakerne i NOVA-undersøkelsen forteller om sin barndom og ungdomstid.

3.2.1 Tidlige seksuelle erfaringer

Når kvinnene forteller om sine første lesbiske erfaringer, har de en tendens til å legge større vekt på forelskelse enn på seksuell tiltrekning. I NOVAs intervjuundersøkelse er det bare mennene som kan fortelle om direkte seksuelle erfaringer med personer av samme kjønn i perioden før de nådde den seksuelle lavalderen. Ofte dreide det seg om jevnaldrende leke- eller skolekamerater:

Pål (ung voksen): Jeg hadde to gode kamerater og vi hadde jo et seksuelt forhold helt fra barneskolen og oppover. Men det var jevnbyrdig, altså, det var klassekamerater dette. Og det var i grunnen nok, det tilfredsstilte meg helt opp til jeg var en 16-17 år.

De vi intervjuet ser i liten grad ut til å ha hatt sterke skam- eller skyldfølelser knyttet til seksuelle leker med jevnaldrende. Det seksuelle ser ut til å ha vært en integrert del av leken og kameratskapet. Rolf (voksen) forteller:

Rolf: Mamma hadde noen venner som vi ble sendt til en sommer. De hadde en gutt som var yngre enn meg, og en kveld fant vi ut at vi skulle leke mor og far (latter). Jeg tror ikke det skjedde noe sånn veldig farlig, men ...

I: Var dette i tenårene ?

Rolf: Nei, vi var vel 10-11 år, kan jeg tenke meg. Og så forsøkte jeg meg litt på bestekameraten min og tuklet litt med han, men det ble liksom aldri til noe da. Men jeg var veldig opptatt av han, synes han var veldig flott. Vi kunne gå ved siden av hverandre med hånden ned i bukselomma hans og... Det var greitt, det aksepterte han.

Geir (eldre) viser til enkelte seksuelle erfaringer med en gutt i nabolaget:

Geir: Vi bodde i samme hus vi som denne eldre gutten. Jeg var 10, og han var vel en 12-13 år eller noe sånt noe, tror jeg. Så han var en snill gutt og sånn [...] Vi var naboer, bodde vegg i vegg, faktisk i samme hus og sånn. Vi gikk om hverandre, og sånt noe. Og så skulle jeg inn til han da og besøke han på dagen, eller morgenen eller hva det var for noe. Og så lå han i senga enda. –Kom hit og legg deg, jeg vil ikke stå opp ennå, sa han. Og det var godt og varmt. Jeg synes det var hyggelig, jeg. Men dette utviklet seg til sex, faktisk.

To av mennene forteller om (frivillige) seksuelle erfaringer med voksne menn tidlig i puberteten. Det dreide seg om menn de møtte på offentlige bad eller urinaler. Også de som forteller at de i sin tidlige ungdom hadde sex med voksne menn ser i dag disse opplevelsene i et ganske så positivt lys. Begge beskriver dem som «spennende».

3.3 Å definere seg som homofil eller lesbisk

Som nevnt under punkt 3.2, rapporterer mange av deltakerne i intervjuundersøkelsen om at de følte seg tiltrukket av personer av samme kjønn i begynnelsen av tenårene. Men det å føle tiltrekning eller å forelske seg innebærer ikke nødvendigvis bevissthet om en homoseksuell identitet. Ten- og tjuårene er den perioden hvor de fleste av informantene «definerte» sin kjærlighet og seksualitet som homofil eller lesbisk. I forskningslitteratur betegnes denne perioden ofte som «komme-ut-fasen». Å «komme ut» betegner *prosessen* fram til en lesbisk eller homofil identitet. Et annet viktig ledd i lesbiske og homofiles «komme-ut-fase» har siden slutten av 1960-tallet vært å være åpen om sitt kjærlighetsliv, eksempelvis overfor venner og bekjente og den nærmeste familien.

3.3.1 Korte og lange prosesser fram mot en homofil eller lesbisk identitet

To innledende sitater kan illustrere spennvidden i prosessen fram til homofil og lesbisk identitet. Mona (ung voksen) forteller at hun ikke var *bevisst* at hun ble tiltrukket av jenter før hun i tjuårsalderen ble «forført» av en noe eldre lesbisk kvinne. For Mona tok selve prosessen fram til en lesbisk identitet bare tre timer:

Mona: Så sa venninnen min på telefonen: Det er noe jeg ikke har turt å si som jeg gjerne ville sagt deg. Jo, det var det at hun var lesbisk da. Og jeg var veldig godt oppdratt da, så jeg sa: «Å, så hyggelig. Det er helt greitt. Kjempesint!» I min vennekrets var det ingen som kjente noen homofile, men vi var politisk korrekte: Det å være homofil var helt greitt, slikt mener man. Så sier hun: – Jeg skulle ønske at du ville komme opp og gi meg en klem og fortelle meg det, for dette har jeg gruet meg til så lenge. Jeg var sikker på at du skulle avvise meg og ... Og da er det at hun på en måte forfører meg på et slags vis. En veldig merkelig opplevelse. Det skjedde ikke så mye akkurat da. Jeg hadde aldri blitt kysset av en kvinne noen gang, og det var det som skjedde da. Jeg ble veldig frustrert. Jeg må ha sett kjemperar ut. Jeg gikk rundt i leiligheten og syns at det var veldig rart og lurte på hva jeg skulle mene om dette. Så dro jeg hjem på morgenkvisten og sov noen timer. Og så var det fint vær... det var mai måned, veldig varmt... og jeg legger meg og soler meg i parken og tenker og tenker og tenker på hva dette var for noe. Jeg følte jo at jeg var kjempeforelsket. Så forelsket som jeg noen gang har vært! Så jeg måtte finne ut om dette stemte. Det er som jeg fortalte deg i stad: Hvis jeg føler noe, så tror jeg veldig på det. Jeg tror det er riktig. Så det var sikkert ikke tull. Og da så

skjønte jeg at jeg måtte finne ut av det ... Så det jeg mener er – det er kanskje litt kult sagt på en måte, men jeg mener det faktisk – at det tok liksom tre timer i parken altså. Det skjedde selvsagt mye etter det, men jeg reiste meg opp og var helt klar på at dette måtte jeg finne ut av. Jeg tok kontakt med henne og vi ble kjærester.

Karl (voksen), derimot, forteller om en prosess som har tatt nærmere 30 år. Han har følt seg tiltrukket av menn hele livet, men har etter egne ord dels skjøvet seksualiteten til side – dels praktisert homofilien i det skjulte. Først i en alder av nesten femti år tok han kontakt med en organisasjon for homofile. Karl er et godt eksempel på at homofile og lesbiskes identifiseringsfase ikke nødvendigvis sammenfaller med puberteten og tidlig voksenalder.

Karl: Det har bare blitt sånn. Og når du først kommer skjevt ut, så trenger du noen likesinnede å diskutere med for å komme på rett kjøll igjen. Derfor har det skjedd veldig mye i løpet av de tre månedene jeg har gått i samtalegruppe. Hadde jeg bodd i Oslo så hadde vel ting skjedd mye raskere. Det er ikke så greit å bo en liten by. Jeg kunne selvfølgelig oppsøkt en homofil organisasjon eller LLH. Men jeg har ikke fått meg til det. Samtidig så innbiller jeg meg at det er veldig mange som for alltid blir i skapet, som aldri kommer dithen hvor jeg er nå.

Karl har fremdeles problemer med å forholde seg ubesværet til den homofile terminologien: «Jeg bruker betegnelsen homofil, for jeg synes det begrepet er det mest skånsomme. Det var det jeg brukte da jeg fortalte dette til faren min. Ellers så har vi jo diskutert dette i samtalegruppen. En dag så snakket vi om disse betegnelse, «homse» og «homo» og...». Også mange av de andre som deltok i undersøkelsen opplyste at de i perioder av livet har assosiert noe negativt med ord som homofili, homoseksualitet osv. Geir (eldre) forteller: « Det homofile miljøet var jo svært lukket på 1960-tallet. Det å bruke ordet homofil var ikke *in* akkurat «.

I den kvantitative undersøkelsen er det påfallende mange av de unge – 29 prosent av jentene og 14 prosent av guttene – som definerer seg som *bifil*, *homofil med heterofile trekk* eller er *usikre* på seksuell orientering. Flere av de vi intervjuet forteller at det å kalle seg bifil eller biseksuell var det første skrittet på vei mot en homofil eller lesbisk identitet. Første gang Erik (ung) fortalte noen om sitt følelsesliv, sa han at han var bifil. «Men jeg endra det fra bifil til homofil tre uker etterpå», forteller han. Da hadde han tenkt på seg selv som bifil i tre år. Mari (ung voksen) forteller en lignende historie: «Ja, når jeg først fortalte det, så fortalte jeg at jeg var bifil, for det

hørtes veldig forsonlig ut. Og så ble jeg homofil og så ble jeg lesbisk». Mari syntes det var vanskelig å kalle seg «lesbisk»: «Det var hardt, bare ordet er så hardt. Å være ‘bifil’ er liksom mykt, og ‘homofil’ er også mykt, men ‘lesbisk’ det er et veldig hardt ord».

3.3.2 Å finne bekreftelse i bøkernes verden

Lesbiske og homofile blir som heterofile sosialisert inn i en heterofil og ikke inn i en lesbisk/homofil livsverden. Det er derfor ikke oppsiktsvekkende at tidligere undersøkelser har vist at mange lesbiske og homofile forteller at de liksom befant seg i et sosialt tomrom i startfasen av sine homofile og lesbiske liv (Håkansson 1984). I en gjennomheteroseksualisert kultur forblir andre lesbiske og homofile lett usynlige. Når familie, venner og skole ikke trer støttende til, betyr dette at lesbiske og homofile er overlatt til seg selv når de skal ta steget over i voksenlivets verden. Dette er forklaringen på hvorfor så mange søker etter svar og bekreftelse i bøkernes verden. Når bøkene er alt man har, er det av stor betydning hva slags informasjon man finner.

Ingunns (godt voksen) første møte med homofili var en ukebladsartikkel på 1950-tallet hvor en fortvilt mann gjemte ansiktet sitt i hendene. «Jeg er homoseksuell» lød overskriften og livshistorien hans kan ikke ha vært særlig oppløftende for en ung pike som uskyldig svermet for sin kvinnelige skiinstruktør, gymlærerinnen og andre jenter på skolen. En stund etterpå slo Ingunn opp i Karl Evangs bok *Seksuell opplysning*: «Der sto jo homofilien plassert mellom perversiteter og sadisme. Det var det jeg fant ut om homofili den gangen på 50-tallet.»⁶⁹ Andre var heldigere og fant mer «nøytral» informasjon i oppslagsverker. Petter (ung voksen) forteller:

Petter: Jeg kan ikke peke på en spesiell episode, men jeg tror nok det var fordi jeg leste en del bøker om det emnet. Mamma abonnerte på et helseblad. Hver måned så jeg etter om det ble skrevet noe om homofili. Hjemme hadde vi et gammelt leksikon fra 50-tallet. Der sto det litt om homofil. Men ellers fant jeg jo bøker på skolebibliotekene.

I: Hva slags bilde fikk du av de homofile gjennom denne litteraturen?

Petter: Et ganske nøytralt bilde. Ikke negativt i hvert fall.

---

⁶⁹ Utgitt i 1947

Karl (voksen) begynte å bruke ordet homofil om seg selv etter å ha lest om emnet. Først da fikk han vite at det fantes et begrep for det han følte for andre gutter:

Karl: Jeg var vel hos bestekameraten min en kveld. Og da brukte en av de andre ordet homoseksuell. Og dette husker jeg. Og jeg husker at jeg lurte på hva det var for noe. Men jeg skjønnte at det var litt negativt ladet, så jeg ville ikke spørre dem. Da jeg kom hjem på kvelden, så kikket jeg i fremmedordboken og slo opp på ordet homoseksuell. Og da foretok jeg koblingen, tror jeg og fant ut at: «Søren, her er det vel noe», ikke sant.

Karsten (ung) leste bøker han fant på skolebiblioteket da han var 14 år. Han syntes informasjonen han fikk på skolen var svært mangelfull:

Karsten: Jeg begynte å gå på biblioteket og lese om homoseksualitet på den tiden.

I: Hvor gammel var du da?

Karsten: Det var på ungdomsskolen. Vi hadde et stort skolebibliotek. Og så fulgte en periode på 3-4 år da jeg da skulle overbevise meg om at jeg var hetero, og var litt sammen med jenter og sånn. Det var noe som skulle gå over, tenkte jeg, etter at jeg hadde lest disse bøkene. Men det gjorde det ikke det. Ellers syns jeg vi fikk lite informasjon om homofili på ungdomsskolen. Lærerne fortalte ingenting om organisasjoner som man kunne ta kontakt med osv..

I: Hva slags bøker var det du leste? Var det faglitteratur?

Karsten: Det var faglitteratur, ja. Det var oppslagsverk og lignende som jeg satt og smugleste på biblioteket.

3.3.3 Å finne bekreftelse i et miljø

Et viktig skritt i avklaringsprosessen kan være å oppsøke et miljø for homofile og lesbiske. Rolf (voksen), som vokste opp i utkanten av en småby på Sørlandet, forteller at han i en periode som 16-18-åring slet veldig med å finne ut hva han var og hva det ville si å være homofil. Han hadde så godt som ingen informasjon å støtte seg til, og det fantes heller ikke noe homofilt miljø på hjemstedet hans. Han forteller om sin første kontakt med «likesinnede»:

Rolf: Da jeg var rundt 17-18 år kom jeg over en annonse for DNF-48. Så jeg sykla en kveld fra hjemstedet mitt og inn til byen, i full hemmelighet, for dette måtte ingen se. Og ringte fra en telefonboks inne i byen, for jeg turde ikke å ringe hjemmefra, og fikk snakke med

Kim Friele. En lang samtale. Hun skulle sende opplysninger om Forbundet osv. Og jeg følte meg altså så skamfull etter denne samtalen, så jeg sykla nå hjem igjen og kikket meg rundt til alle kanter og håpet at ingen hadde sett meg. For alle måtte jo forstå hva *den* samtalen hadde gått ut på. Og så fikk jeg noen brev i posten. Mamma sa ingen ting. Hun skjønnte at det var noe i gjære.

I: Men du visste ikke om noen andre?

Rolf: Nei, jeg gjorde faktisk ikke det, så jeg følte meg forferdelig ensom. Jeg var sikker på at jeg var den eneste på jorda som var «sånn». Og når jeg da hadde snakket med Kim Friele, da var det i hvert fall ett annet menneske i verden som var «sånn.» Jeg skjønnte at det var noe mer som «skjedde» inne i Oslo, men ikke der jeg bodde, overhodet ikke. Og jeg nevnte det aldri for han bestekameraten min heller, aldri med et ord.

For Else (godt voksen) markerte det første møtet med andre lesbiske og homofile begynnelsen på slutten av en over 25 år lang avklaringsfase:

Else: Jeg følte at det var veldig godt. Det var litt rart den aller første gangen. Sitte der i en stor sal og plutselig oppdage at alle er lik meg, og jeg er ikke alene om dette «handikappet». Så det var en litt god og en litt rar følelse. Jeg følte at det forandret meg veldig mye, jeg turde mer. Det var så mye som forandret seg.

Også Kristian (voksen) har positive minner fra første gang han som tenåring deltok på et arrangement i regi av DNF-48:

I: De første gangene: hva tenkte du om de mennene som du så der?

Kristian: Jeg synes de var så fantastiske. De virket så trygge, og det virket som om de hadde det så godt. Og det var deilig.

Arild (godt voksen) er litt mer ambivalent i sin beskrivelse av sitt første møte med et homofilt utested:

Arild: Ja, jeg husker jo ikke så nøye akkurat det da, men det var jo vanlig opplegg med dans og... Jeg følte vel at det var riktig, at det var veldig greitt å være der og se at det var andre menn og gutter som var der. Jeg husker jeg reagerte på at folk var litt feminine, gikk med håndveske og høye hæler på gata og sånn. Det følte jeg at ikke var riktig meg liksom.

For Mari (ung voksen) fikk det at hun flyttet inn hos et lesbisk par avgjørende betydning for hennes selvoppfatning som lesbisk kvinne. Også i

dette intervjuet kommer det tydelig fram hvor viktig det er å ha tilgang til positive rollemodeller i avklaringsfasen:

Mari: Og så utviklet det seg slik at ting begynte å normalisere seg for meg. Og jeg så dem, hvor fint de hadde det. Det var veldig rart i begynnelsen. For de var jo kjærester innenfor de fire veggene, og så var de venninner ute. Og det var mange ting jeg stusset på: Wow... går det an? Gud!

I: Du ble sjokkert ?

Mari: Ja, jeg var veldig beklemt i mange situasjoner. Jeg synes at det gikk over grensen mange ganger. Over min grense, men den var jo ved null.

I: Kan du beskrive noen spesielle situasjoner?

Mari: Jeg ble beklemt hvis de kysset hverandre for eksempel. Å, hjelp, to jenter som kliner! Og så ble det veldig mye spøk om dem og meg og ... De hadde jo visst at jeg var lesbisk lenge før jeg hadde kommet ut av skapet. Og etter hvert ble det ufarlig, jeg åpnet meg i grunnen mye mer etterhvert.

Flere av informantene trekker fram at deres møte med et miljø ga dem et langt mer nyansert syn på hva det vil si å være lesbisk/homofil, og at de har forstått at lesbiske kvinner og homofile menn er like forskjellige seg imellom som det heterofile er. Det mangfoldet i lesbiske og homofile livs- og ytringsformer som informantene opplevde på utesteder, organisasjonsmøter eller i andre sammenhenger brøt ofte radikalt med de forventningene de hadde om at «lesbiske kvinner er sånn» og «homofile menn er sånn». Gro (voksen) forteller for eksempel:

Gro: Det er veldig forskjellig fra folk til folk. Noen lesbiske er jo veldig mandige. Andre kan du ikke se det på i det hele tatt. Det ser du med en gang når du kommer inn på utestedet her i byen for homofile og lesbiske. Alle er forskjellige.

3.4 Å stå fram på som homofil og lesbisk

Det å skaffe kunnskap og informasjon, og komme i kontakt med andre homofile og lesbiske er viktige skritt i prosessen fram til å forstå seg selv og/eller sine seksuelle erfaringer som homofile eller lesbiske. Et annet viktig ledd i prosessen fram til homofil/lesbisk selvoppfattelse kan være å fortelle om sin seksualitet og sitt kjærlighetsliv til venner og bekjente, og til den nærmeste familien. Holdningsendringer de siste tretti årene har gjort det lettere «å stå fram» som homofil og lesbisk. Dessuten har betydningen av å leve som åpen homofil fått ny betydning siden slutten av 1960-tallet. Eldre homofile og lesbiske kan fortelle at det på 1930-, 40- og 50-tallet ikke var mulig å leve som homofile og lesbiske med mindre man forsto betydningen av å «leve diskré». Begrunnelsen for å fortelle om sitt kjærlighetsliv til andre kan være mange. På det personlige plan kan det å prate om sin kjærlighet og sin seksualitet være et viktig steg i avklaringsfasen. Dersom en opplever homofili som noe annet enn en serie tilfeldige, situasjonsbestemte handlinger kan dessuten det å leve «skjult» oppleves som grunnleggende uærlig (Weston 1991). Åpenhet er blitt et kriterium på at man lever et ekte og verdifullt liv. Eksempelvis valgte Birgitte (voksen) å fortelle til foreldrene sine at hun var lesbisk først da hun flyttet sammen med «kvinnen i sitt liv»: «...da følte jeg at det var så uekte at jeg ikke skulle si det». Kravet om åpenhet må også forstås ut i fra et kollektivt siktepunkt: åpne homofile bidrar til å synliggjøre homofile og lesbiskes kjærlighetsliv. Denne synligheten er særlig viktig for unge homofile som savner konkrete forbilder. Organisasjoner som LLH (tidligere DNF-48) legger derfor stor vekt på at *alle* homofile og lesbiske bør stå åpent fram.

3.4.1 Generasjonsforskjeller?

Tabell 3.1. Hvor gammel var du første gang du snakket med noen om din seksuelle orientering? Gjennomsnittsalder.

	Kvinner	Menn	N
Ung voksen 25-34 år	20,5 år	20,5 år	1082
Voksen 35-49 år	24 år	22,5 år	1185
Godt voksen 50-59 år	28.5 år	26 år	257
Eldre 60 år-	(29.5 år)	27.5 år	54

Tall i parentes: N<20. Godt voksne og eldre er slått sammen. Lesbiske og homofile under 25 år utelatt da de som deltok i vår undersøkelse ikke er representative for sin kohort. Personer som er født mellom 1974 og 1980 og som ennå ikke har debutert seksuelt og/eller fortalt andre at de er homofile og lesbiske er ikke med i vår undersøkelse.

Tabell 3.1 viser at den såkalte «komme-ut-alderen» har sunket kraftig de siste 30 årene.

Respondentene som ble født rundt 2. verdenskrig var i gjennomsnitt nærmere 30 år før de snakket med noen om at de oppfattet seg selv og/eller sin seksualitet som homofil eller lesbisk. De som er født mellom 1965 og 1974 snakket med noen da de var rundt 20 år gamle. Amerikanske undersøkelser viser at kvinner vanligvis «kommer senere ut» enn menn, men at dette er i ferd med å endre seg (Herdt 1989). Dette får vi bekreftet med norske tall. Blant de unge voksne er det ingen forskjell mellom kvinner og menn. Blant de voksne og godt voksne er det i gjennomsnitt grovt regnet 2 års forskjell.

Respondentene ble også spurt om hvor gamle de var da de første gang hadde seksuell omgang med en person av samme kjønn.

Tabell 3.2. *Rekkefølge av tidspunkt for seksuell debut og tidspunkt for å snakke med noen om sin seksuelle orientering. Prosent.*

	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Voksne 35-49 år	Godt voksne og eldre 50 år +
<i>Kvinner</i>					
Seksuell debut først	26	18	25	27	40
Samme år	36	32	34	41	31
Fortalte det først	38	50	41	33	29
<i>Menn</i>					
Seksuell debut først	57	42	55	60	67
Samme år	27	33	26	28	18
Fortalte det først	16	25	18	13	14

Godt voksne og eldre er slått sammen.

Av tabell 3.2 framgår det at det er tydelige forskjeller mellom kjønnene når det gjelder rekkefølgen av tidspunkt for seksuell debut og tidspunkt for når man fortalte om sin seksuelle orientering. Menn har hovedsakelig homo-seksuell erfaring *først*, for siden å fortelle til andre at de er homofile. Blant kvinnene er bildet mer sammensatt, men tendensen går i retning av at lesbiskes seksuelle debut skjer *samtidig* eller *etter* at man har fortalt om sin seksuelle orientering til andre. Dette kan være i tråd med funn i andre undersøkelser hvor det hevdes at lesbiske kvinner definerer sin seksuelle orientering primært i termer av romantisk kjærlighet og følelsesmessig tilknytning, mens det å definere seg som homofil for menn er mer knyttet til erotisk kontakt med personer av samme kjønn (Herdt 1989: 26). Lützen

har imidlertid vist at det lesbiske miljøet er svært sammensatt, og at segmenter av miljøet bryter radikalt med forestillinger som tradisjonelt forbindes med heteroseksuelle kvinners kjønnskultur (Lützen 1986).

Tabell 3.2 viser dessuten at det er tydelige generasjonsforskjeller når det gjelder forholdet mellom det å fortelle om sitt kjærlighetsliv til andre og seksuell debut. De unge voksne kvinnene er langt mer tilbøyelige til å ha definert seg som lesbiske og fortalt til noen om sin seksuelle orientering *før* de debuterer seksuelt, enn de eldre. Det samme kan til en viss grad sies å gjelde de unge voksne mennene. Samtidig som «komme-ut-alderen» har gått ned de siste 30 årene, viser vår undersøkelse at også alder for seksuell debut har fulgt den samme trenden.

Det er ikke nødvendigvis noen sammenheng mellom hva folk gjør og hvordan de ser på seg selv. Selvbildet som homofil/lesbisk er ikke nødvendigvis avhengig av hvilke seksuelle handlinger og erfaringer den enkelte har (Lemert 1972, Simonsen 1992). I et generasjonsperspektiv kan dette kanskje forklare forskjellene mellom kjønnskategoriene. For lesbiske kvinner av eldre generasjoner var det kanskje i større grad den seksuelle erfaringen som ga næring til en selvoppfatning som lesbisk. Det samme gjelder blant homofile menn over 25 år, selv om det fremdeles er slik at menn i hovedsak debuterer seksuelt først, for siden å erkjenne det overfor andre.

3.4.2 Hvem var den første som fikk vite det?

Tabell 3.3. Andel som først snakket om sin seksuelle orientering til ulike medlemmer av familien, venner eller andre. Prosent.

	Alle	Kvinner	Menn
Mor	12	10	13
Far	5	4	6
Søster	7	7	8
Bror	4	3	4
En god venninne	38	64	22
En god venn	31	10	43
Andre	19	15	21
Har ikke fortalt det til noen	1.0	0.4	1.3

Summen er mer enn 100% da respondentene hadde mulighet til å krysse av flere svaralternativer.

Tabell 3.3 viser at svært mange homofile velger en utenfor familien når de første gang forteller noen om sitt kjærlighetsliv. Frykt for avvisning, og

ønske om ikke å bryte med foreldrenes forventninger, kan være begrunnelser for å utsette å fortelle det. Kvinner betror seg først og fremst til en god venninne, mens menn ser ut til å velge i et bredere spekter av samtalepartnere. Dette kan komme av at kvinner oftere har én eller flere fortrolige venner, mens menn i mangel av dette i større grad betror seg til mor/far eller andre personer (lærer, prest, lege, psykolog, slektning, arbeidskollega). Bare én prosent svarer at de har ikke fortalt det til noen.

To tredjedeler av kvinnene – dette gjelder alle alderskategoriene – svarer at de først fortalte en god venninne at de var lesbiske. Tre av ti unge menn velger en god venninne som sin første fortrolige, mot bare én av ti blant de eldre mennene. Hele seks av ti av de eldre foretrakk å fortelle det til en mannlig kamerat, mot bare tre av ti av de unge homofile. Disse forskjellene mellom unge og eldre tyder på at kvinner har entret arenaen som homofile menns fortrolige samtalepartnere. Relasjoner mellom kvinner og menn i større grad nå enn tidligere, tillater at man snakker om seksualitet (Weston 1991).

3.4.3 Å fortelle det til vennene

Homofile og lesbiske velger altså ikke den nærmeste familien, men venner og bekjente når de første gang forteller om sitt kjærlighetsliv til andre. Hvem i omgangskretsen man forteller det til er ofte et strategisk valg styrt av behovet for anerkjennelse og bekreftelse. Else (godt voksen) forteller:

Else: Jo, jeg sto fram for en som jeg hadde veldig god kontakt med. Første gang jeg hilste på henne, så følte jeg det at det var et eller annet med henne, så jeg trodde hun var lesbisk. Og etter hvert som jeg ble mer kjent med henne, så begynte hun å skjønne at jeg var det også, så en dag så sa jeg det at jeg var lesbisk. Og da sier hun til meg: Jeg bor jo sammen med en kvinne, jeg, og det går jo bra det, sa hun. Ja, sier jeg, det vet jeg. Jeg vet at du er lesbisk. Det har jeg skjønt. Forlengst. I mange år.

Andre gang Else fortalte det, gikk det ikke fullt så bra:

Else: Og så fortalte jeg det til en venninne av meg, og det skar seg. Hun kutta meg helt ut. Vi har ikke noen kontakt etterpå i det hele tatt.

Hvis man er usikker på hvorledes de nærmeste vennene vil reagere, kan en mer perifer venn eller venninne være et godt alternativ. Slik tenkte kanskje Mona (ung voksen) da hun valgte bort sin romkamerat og betrodde seg til en studievenninne:

Mona: På den tiden delte jeg leilighet med en veldig god venninne, og det var mitt store problem: Hvordan skal dette gå? Hvordan vil hun takle dette? Så jeg gruet meg. Jeg trodde at hun ville synes dette var ekkelt og fælt. Så jeg fortalte det *ikke* til henne. Jeg fortalte det til en studievenninne da jeg var hjemme hos henne og drakk kaffe. [Venninnen sto på kjøkkenet] Og da sa jeg det. Jeg kan ikke helt huske hva jeg sa. Jeg tror jeg sa: «Jeg tror jeg er forelsket i en jente.» Jeg tror ikke jeg sa at jeg var lesbisk. Det kan jeg ikke tenke meg ... Hvorpå hun kommer i døråpningen og sier: «Dette har jeg ventet på lenge.» Jeg følte meg veldig snytt da [latter]. Det husker jeg. Og sånn sett var hun en kjempe-all-right første person å si det til. Det er ikke tilfeldig hvem man velger [ler].

Gro (voksen) og Kaia (ung) valgte imidlertid å fortelle det til nære venner. Begge følte seg sikre på at reaksjonene ikke kom til å bli negative:

Gro: Vi har et veldig godt forhold. Vi har vært venninner siden tidlig i tenårene, så henne var det liksom naturlig å snakke om det med. Så tok vi oss en lang tur på fjellet. Jeg visste at hun kom til å reagere positivt. Vi hadde jo snakket litt om det før. Men jeg hadde liksom slått det fra meg igjen etter en liten samtale: Nei, det er bare noe tull...Men hun ble ikke overrasket. Hun har nok hatt sine egne tanker om kvinner hun og.

Kaia: Det var vel to veldig gode venner av meg som jeg ikke lenger har så mye kontakt med.

I: Det var noen du hadde fortrolig forhold til?

Kaia: Ja, men det var ikke noen stor nyhet i og for seg.

I: Trodde du at de hadde anelse om det?

Kaia: Nei, jeg trodde bare ikke at de kom til å bry seg så veldig mye om det, one way or the other.

Sånn var det også for Mari da det «plutselig rant over og bobla sprakk» og hun fortalte det til venninnen som hun delte leilighet med. På spørsmålet om hvordan venninnen tok det, svarte hun: «Nei, hun har jo mange venner som er homofile eller lesbiske, og jeg visste jo at hun ikke hadde noen problemer med det». Også Magne (godt voksen) viser til at han aldri har møtt negative reaksjoner fra venner og bekjente: «Jeg tror jeg aldri har blitt avvist når jeg har fortalt det, fordi det har vært folk som har kjent meg og som jeg har vært trygg på». Erik (ung) forteller at han først fortalte det til bestevenninnen sin: «Hun sa: Åhhh, så flott. Hun synes det var kjempekult. Så begynte hun å diskutere mannfolk med meg».

Andre har ikke fortalt det på eget initiativ, men har på ulike måter følt seg presset til å fortelle det. Dette var tilfelle for Karl (voksen) og Oscar (eldre):

Karl: Tidlig på 80-tallet så traff jeg en jente, og vi hadde veldig god kontakt, var ute og spiste og sånn. Hun bodde i Oslo og hun var alene. Og så overnattet jeg hos henne i Oslo. Lå i stuen. Og det ble liksom så dumt. Jeg følte ikke noe sexpress, men det ble så håpløst, så til slutt fant jeg ut at jeg måtte fortelle det. Men jeg turte ikke, så jeg skrev et brev til henne og forklarte hvordan det var.

Oscar: Jeg hadde en god kamerat som var meget flink og dyktig. Han var ikke homofil og jeg var aldri seksuelt sammen med ham. Det hadde jeg andre til. Etter at vi har vært kamerater i over 5 år sa han til meg: «Er du homoseksuell?» Jeg svarte tilbake: «Vel, min venn, jeg har aldri løyet for deg, og jeg skal heller ikke lyve for deg nå. Jeg er det.» Vel, han kunne ikke akseptere det, men vi ble enige om å skilles som venner, ikke noen ulemper. Og det passet bra for han hadde fått jobb i en annen by. Han visste ikke om partneren min i det hele tatt. Men ikke før det var gått fem år, da var det et eller annet. Jeg spurte ikke hva det var, han bare stilte meg spørsmålet, og da besvarte jeg det. Det lønner seg å være ærlig, selv om det koster litt.

3.4.4 Ulike måter å fortelle det til foreldrene på

De aller fleste som deltok i undersøkelsen vår valgte å vente med å fortelle foreldrene sine at de er homofile eller lesbiske. For Kristian (voksen), Pål (ung voksen), Karsten (ung) og Gro (voksen) resulterte dette i at de ble «avslørt» av foreldrene ved en tilfeldighet:

Kristian: Moren min oppdaget meg fem ganger. Fire ganger lovte jeg på ære og samvittighet at jeg skulle slutte med det.

I: Hvordan oppdaget hun det?

Kristian: Unge Kristian var seksuelt aktiv. Jeg ble tatt på fersken. Helt grusomt. Og selvfølgelig, siden at jeg var så ung...jeg rømte hjemmefra.

Pål: Jeg levde helt skjult til jeg var 18 år. Da oppdaget moren min det. Og da var det litt scener, litt grining og sånn. Familien var jo skuffet fordi jeg ikke hadde sagt dette før. Men det er jo lettere sagt enn gjort.

Karsten: Mor oppdaget antakeligvis et brev jeg hadde fått ... Jeg husker at jeg kom hjem en fredagsnatt, og da satt hun i stua og gråt: «Karsten, hvorfor har du ikke sagt noe?» Og da skjønnte jeg at hun hadde oppdaget det. Det var en lettelse, for det var jo greit å slippe å si det sjøl. Men jeg skjønner henne også: hun følte seg kanskje litt bitter over at jeg ikke hadde fortalt det til mamma, liksom ....

Gro: Hun [moren] fikk ikke vite det av meg, hun fikk vite det av min eks-svigermor. Da [Gro lå i skilsmisse] ringte hun ned til min mor, og så spør min mor hvor jeg var hen, om jeg hadde funnet meg en ny mann. Så sier min eks-svigermor: «Mann, nei! Hun har funnet seg en dame!!» Og da gikk min mor rett i gulvet. Jeg fortalte det til min eks-svigermor da vi var på ferie i Syden, og det var kanskje litt dumt. Jeg vet ikke. Hun fikk jo sjokk da.

Det å bli oppdaget står i motsetning til det å fortelle det selv ved at det fratar den lesbiske kvinnen eller homofile mannen *regien* på det som skal skje. Det var kanskje ikke slik Gro hadde tenkt seg at hennes mor skulle få vite at hun var lesbisk. For Gro satte dette i gang en intens, men kortvarig prosess der alle hennes venner og hele slekten i løpet av tre uker fikk vite at grunnen til at hun skulle separeres fra sin mann, var at hun var lesbisk.

Mona er et eksempel på lesbiske og homofile som velger en indirekte strategi overfor den nærmeste familien: Hun «outet seg selv» ved at hun og kjæresten ga felles gaver til jul:

Mona: Jeg gjorde det sikkert for å framprovosere det. Mamma spurte selvsagt: «Hvorfor ga dere gaver sammen, hvorfor ga du ikke gaver alene?» «Det er jo for det at vi ikke bare er venninner. Hun er jo kjæresten min». Og pappa sa «Å fydda!»

Flertallet av informantene har imidlertid fortalt det selv til foreldrene. De fleste poengterer at det var viktig for dem å finne den rette måten og det riktige tidspunktet for å fortelle det. Mari (ung voksen) var rundt 25 år da hun fortalte det:

Mari: Sommeren for fire år siden så dro jeg hjem. Da hadde jeg bestemt meg for at etter den sommeren her, så skal jeg fortelle det. Og jeg var helt innforstått med at foreldrene mine ikke kom til å ville ha noe mer med meg å gjøre, og jeg var klar for alt. Den høsten var helt forferdelig. Jeg sov nesten ikke. Så tok jeg Hurtigruta sammen med en del venner av meg. Foreldrene mine hentet meg på kaia. Og når jeg gikk av båten, så bestemte jeg meg for at: Ja, nå skal jeg si det i bilen fordi det var mange mil å kjøre hjem. Da vi var nesten framme, så sa

jeg bare: Jeg har noe jeg skal fortelle dere, og dere kommer sikker til å bli sjokkert, men jeg er homofil. Og moder'n hun gråt i baksetet og syntes dette var helt forferdelig, og faren min: «Ja, ja, har du tenkt igjennom det?» og... «Ja», sier jeg, «det er ingen ting som er så gjennomtenkt. Og en ting jeg skal fortelle dere begge to, det er at jeg har aldri følt meg så voksen som jeg er nå», sa jeg. Og vi pratet om det, og moder'n gråt og syns det var forferdelig, og fader'n han er en typisk mann i den alderen. Han er full av følelser, men han viser det aldri. Så pratet vi om det i den jula da. Den ble jo veldig rar da. Familien min sa: Hvorfor måtte jeg si det i jula da? Jeg kunne ha ventet på et mer passende tidspunkt og... Men jeg måtte jo finne et tidspunkt som passet for meg. Jeg vet ikke hva som hadde skjedd hvis jeg ikke hadde gjort det den jula. Jeg var så nedkjørt, hadde tenkt så mye.

«Jeg måtte finne et tidspunkt som passet for meg...» – Alle overveielsene og planleggingen av øyeblikket når «sannheten» skal fram, understreker hvor vanskelig det er for mange homofile og lesbiske å fortelle om sin seksualitet og sitt kjærlighetsliv til foreldrene. Det å fortelle at man er lesbisk eller homofil, er å fortelle at man ikke er som alle andre. Samtidig er det for mange viktig å framstå som den samme. Vår undersøkelse viser at homofile og lesbiske bruker uforholdsmessig lang tid på å avklare sin seksualitet. Én tredjedel forteller om negative reaksjoner fra foreldrene. Så godt som ingen av de intervjuede kvinnene og mennene forteller at foreldrene støttet dem da de hadde problemer med selvaksept og selv-erkjennelse i de vanskelige ten- og tjueårene. Derimot er det mange som forteller at det var de som måtte stille opp for eller bearbeide foreldrene:

Kristian: Det er noe med at du som homse bruker ungdomstiden din til å be om velsignelse. Først og fremst i fra dine foreldre og kamerater. Du ber om at de skal komme og si: «Det er helt all right at du er homse.» Den velsignelsen kommer for de fleste aldri, tror jeg.

Mari: Moren min klarte ikke å se på meg. Hun klarte ikke å ta på meg. Hun klarte ikke å gjøre noe før det hadde gått et år. I vår familie har det alltid vært slik at vi har vært på badet samtidig, vi jentene. Men hvis jeg var på badet, så gikk hun ut. Hun klarte ikke lenger å se meg i øynene. Helt fram til, ja selv etter at jeg var voksen pleide mor å sjekke håret og frisyren, at jeg var ren og fin og... Men plutselig så sluttet hun med det fysiske. Det var veldig vondt.

I: Konfronterte du henne med det ?

Mari: Ja. Mor og far var på besøk. De skulle være én natt. Så lå jeg i badekaret om kvelden, og så kom moren min inn og sier: «Åh, nei, jeg skal ikke forstyrre!» Og så gikk hun ut igjen. Det var helt merkelig. Så

sa jeg: «Nei, kom inn. Se på meg!» «Hva var det for noe med deg?» Hun lurte på om jeg var gravid ? «Nei, se på maven min. En gang så har vi vært i ett, og nå er vi mange mil fra hverandre...» Og da begynte hun å gråte, og så løsnet det på en måte.

Allikevel framholder de fleste at forholdet deres til foreldrene ble bedre etter at de fortalte den nærmeste familien at de var lesbiske/homofile. Erik (ung) sier for eksempel: «Det er lettere for meg å snakke om det nå enn det var før, for nå vet de om meg, så nå trenger jeg ikke å gå rundt smøret kan du si». Det samme gjelder Mari (ung voksen): «Jeg har lært både moren og faren min å kjenne på en helt annen måte». Pål (ung voksen) forteller: «Jeg synes [forholdet til foreldrene mine] har blitt bedre etter at de fikk greie på det. Absolutt. Mye bedre forhold. Nå kan vi snakke om alt. Tidligere hadde jeg en hemmelighet som gjorde forholdet vanskeligere».

3.4.5 Hvorfor leve skjult overfor familien?

Av de 23 intervjuede kvinnene og mennene var det flere som ikke hadde fortalt sin nærmeste familie om at de er homofile eller lesbiske. Begrunnelsene for å leve skjult varierer fra person til person.

Karl (voksen) sier «Det er vel relativt normalt at man kan være mer sjenert overfor foreldre, eller i alle fall mer tilbakeholden på ting, enn overfor andre?» Kaia, som er i tenårene, forteller at hun ikke har lyst til å snakke med foreldrene om at hun er bifil, og forklarer at hun ikke har et særlig godt forhold til dem for tiden. Liv (ung) svarer slik på spørsmålet om foreldrene vet at hun har forelsket seg i en jente:

Liv: Uff! Det er så nytt, jeg har nettopp innrømmet det for meg selv, jeg ser det ikke som et stort behov for å fortelle det hjemme. Mor og far vil ikke ta det tungt. Men jeg vil vente til jeg eventuelt kommer i et forhold med en annen jente

Bertine (voksen) lever sammen med en annen kvinne på et lite tettsted på Vestlandet. Hun har tre unger og jobber i kantinen på en større industribedrift:

I: Hvem var den første du fortalte at du var lesbisk til da?

Bertine: Det var til mine unger. Jeg følte at jeg måtte fortelle det til dem, så de ikke fikk høre det av andre. Det var en bombe for dem. Det var forferdelig. Men de respekterte meg likevel, og de er glad i meg den dag i dag. Kontakter meg og ringer meg hver dag. Foreldrene

mine vet ikke at jeg er lesbisk. Jeg tror de vet litte grann, men ikke på den måten.

I: Hvorfor har du ikke fortalt det til dem?

Bertine: Jeg respekterer dem. Moren min er kristen og faren min er alkoholiker, og ... jeg klarer ikke. De er så gamle. De er over 70 år gamle og jeg klarer ikke å si det. Jeg vil skåne dem.

I: Har noen i familien møtt kjæresten din?

Bertine: Ja broren min, og han er bare helt fantastisk. «Endelig fikk jeg greie på hvor jeg hadde deg hen», sa han. Jeg har aldri klart og sagt det før, men det har jeg sagt nå, og det syns han var helt fantastisk.

Hva Bertine vil forskåne foreldrene fra kommer ikke fram i intervjuet, men sannsynligvis er hun redd for at hennes liv vil kollidere med foreldrenes verdikonservative livssyn. Lignende vurderinger ligger nok til grunn for at Karin (eldre) og Ingunn (godt voksen) har latt sine mødre leve i uvitenhet.

Karin: Jeg følte at jeg måtte fortelle det til min far. Ikke min mor, for hun hadde – hvordan skal jeg si det? – en for snever horisont til at jeg ville ta sjansen på å fortelle henne det. Det gjorde jeg aldri.

Ingunn: Hvorfor fortalte jeg det ikke til mor? Jeg var jo knyttet til mor, og det var for komplisert til at jeg skjønner det. Den eneste forklaringen var at jeg var redd for at jeg skulle skuffe henne, og at jeg ville beskytte henne, det vil jeg tro. At jeg tydeligvis ikke trodde at hun var sterk nok til å tåle det.

Også Oscar (eldre) tilhører en generasjon homofile som så det som lite strategisk å være åpenhjertig hvis man ønsket et friksjonsfritt forhold til omgivelsene.

Oscar: Da min mor ble eldre så fikk jeg litt bedre kontakt med henne, og ved en anledning da jeg var å besøkte henne fikk jeg en følelse av at hun hadde en mistanke. På måten hun absolutt måtte gi meg et par tre ting [penger og blomster]. Det er rart med det. Morshjerter de forstår mye mer de enn hva pappaer gjør.

I: Vet søsknene dine at du er homofil?

Oscar: Jeg har aldri sagt det, så det vet jeg ikke. Jeg har aldri berørt det. De har heller aldri spurt meg om det. Så...

Karin understreker at hennes bekjentskapskrets visste betydningen av å «leve diskret». Det å leve skjult innebar selvsagt ikke nødvendigvis at

familien ikke visste det. Oscar ser sin mors forsøk på å vise spesiell omsorg for ham i voksen alder som et tegn på at hun har vært innforstått med at han er homofil.

3.4.6 Reagerte venner og foreldre mer negativt tidligere?

I spørreskjemaet har vi bedt respondentene om å svare hvordan deres foreldre og heterofile venner reagerte da de fikk vite at de var homofile eller lesbiske.

Av tabell 3.4 framgår det at foreldre og vennene er i bevegelse: Sammenlignet med 1950- og 1960-tallet er det i dag en større andel som reagerer positivt når de får vite at datteren, sønnen eller vennen er lesbisk eller homofil.

Tabell 3.4. Mor, far og heterofile venners reaksjoner, etter tiårsperioden for når respondenten snakket med noen om sin seksuelle legning for første gang.* Prosent.

	På femtitallet	På sekstitallet	På syttitallet	På åttitallet	På nittitallet
<i>Hvordan reagerte mor?</i>					
Positivt	37	42	48	48	49
Negativt	23	35	36	36	29
Mor vet det ikke	20	6	11	10	17
Jeg vet ikke hvordan mor reagerte	20	17	6	6	5
Totalt	100	100	101	100	100
<i>Hvordan reagerte far?</i>					
Positivt	21	34	44	42	44
Negativt	33	30	30	30	22
Far vet det ikke	29	18	14	15	25
Jeg vet ikke hvordan far reagerte	17	18	12	13	9
Totalt	100	100	100	100	100
<i>Hvordan reagerte heterofile venner?</i>					
Positivt	76	83	90	92	90
Negativt	3	6	4	3	4
De vet det ikke	12	2	3	2	5
Jeg vet ikke hvordan de reagerte	9	9	4	4	2
Totalt	100	100	101	101	101

* I tabelloppsettet ligger et identifikasjonsproblem. Vi antar likevel at det ikke er usannsynlig at de som først «kom ut» på femtitallet/sekstitallet osv., også snakket med mor/far/ venner i samme periode.

For de som «kom ut» på 1950-tallet er det en større andel som viser til at mor, far eller heterofile venner ikke vet at de er lesbiske eller homofile. Dessuten er det flere som svarer at de ikke vet hvordan mor, far eller de heterofile vennene reagerte. Den sistnevnte tendensen underbygger et funn fra den kvalitative undersøkelsen: De som «snakket» med venner og foreldre om kjærlighetslivet sitt på 1950- og 1960-tallet valgte ofte en indirekte strategi, homoseksualiteten var underforstått og ble for det meste underkommunisert.

Verdt å legge merke til er at to av ti lesbiske og homofile som på 1990-tallet har «kommet ut» overfor vennene, ikke har fortalt det til foreldrene sine. I den samme kategorien oppgir nesten alle at de har fortalt det til vennene – og ni av ti svarer at de har fått positive reaksjoner fra vennene sine. Dette styrker funnet fra den kvalitative undersøkelsen: de aller fleste valgte å fortelle det først til en venn framfor den nærmeste familien.

3.4.7 Hvor mange er skjult overfor familien?

Tabell 3.5. Andeler som oppgir at familiemedlemmer i dag ikke vet at de er lesbiske eller homofile, etter alder. Prosent.

		Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Voksen 35-49 år	Godt voksen 50-59 år	Eldre 60 år +
<i>Mor</i>	Kvinner	10	13	10	7	13	(0)
	Menn	15	18	12	15	20	17
<i>Far</i>	Kvinner	15	25	14	11	27	(0)
	Menn	20	27	17	20	31	13
<i>Begge foreldrene</i>	Kvinner	8	13	9	4	12	(0)
	Menn	13	16	11	13	14	11
<i>Søster</i>	Kvinner	7	19	7	3	7	(20)
	Menn	14	28	12	12	14	26
<i>Bror</i>	Kvinner	11	29	9	6	10	(33)
	Menn	15	31	12	13	16	12
<i>Samtlige søsken</i>	Kvinner	6	19	7	2		(0)
	Menn	11	24	9	10	13	12
<i>Mor, far og samtlige søsken</i>	Kvinner	4	7	5	1	3	(0)
	Menn	8	13	8	7	7	3

Tabellen inkluderer bare de som har mor, far og søsken. Tall i parentes: N<20.

Tabell 3.5 viser at det er svært få kvinner og menn som skjuler at de er lesbiske/homofile overfor *samtlig*e medlemmer av opphavsfamilien.

Homofile menn lever i større grad skjult overfor foreldrene sine enn lesbiske kvinner. Både menn og kvinner ser ut til å være noe mer åpne overfor sine søstre enn overfor de øvrige familiemedlemmene. Likeledes er både menn og kvinner i større grad åpne overfor mødrene enn overfor fedrene sine.

At lesbiske kvinner er mer åpne overfor opphavsfamilien enn homofile menn, er i tråd med Bergh, Bjerck og Lunds undersøkelse fra 1978. Forskjellene mellom kjønnskategoriene er imidlertid en god del mindre i NOVA-undersøkelsen. Det kan tyde på at forskjellene er i ferd med å jevne seg ut og at utviklingen i retning av større åpenhet er sterkere blant menn enn blant kvinner.

Tabell 3.6. Andeler som oppgir at familiemedlemmer *ikke* vet om deres seksuell orientering. Prosent.

	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Voksen 35-49 år	Godt voksen 50-59 år	Eldre 60 år +
<i>Begge foreldrene</i>						
Lesbisk/homofil	10	13	9	10	13	9
Bifil	27	33	25	23	33	(0)
<i>Samtlige søsken</i>						
Lesbisk/homofil	9	20	7	7	10	12
Bifil	25	32	24	21	25	(0)

Tall i parentes: N<20.

Av tabell 3.6 framgår det at bifile er mindre åpne overfor sin nærmeste familie enn kvinner og menn som ser på seg selv som homofile. Forskjellene mellom aldersgruppene blir langt mindre når vi skiller lesbiske/homofile fra de som forstår seg selv som bifile. Holdes biseksuelle eller heterofile med visse homofile innslag utenfor tabellen, er det små eller ingen forskjeller mellom alderskategoriene når det gjelder åpenhet overfor nærmeste familie. Spesielt er det andelen unge lesbiske/homofile som skjuler sin seksuelle orientering for mor som går ned (fra 16 prosent til 13 prosent).

Forklaringen på at det er større forskjeller mellom alderskategoriene hos bifile enn lesbiske/homofile når det gjelder åpenhet overfor nærmeste familie kan være at mange i denne aldersgruppen befinner seg i en komme-

ut-fase. Kanskje er det å forstå seg selv som «bifil» for mange ett trinn på veien fram mot en identitet som lesbisk eller homofil.

3.4.8 Skjulthet overfor opphavsfamilien i grupper med ulikt utdanningsnivå

I undersøkelsen fra 1978 ble det hevdet at respondenter med høyere utdanning er mest åpne overfor nærmeste familie. I NOVA-undersøkelsen har vi mulighet til å undersøke om åpenhet overfor familien varierer med utdanningsnivå.

Tabell 3.7. Andeler som oppgir at ulike familiemedlemmer **ikke** vet at de er lesbiske eller homofile etter utdanningsnivå. Prosent.

	Alle	Grunnskole	Videregående skole	Høgskole/ universitet
Mor	13	18	13	12
Far	18	25	20	17
Begge foreldrene	11	16	12	10
Samtlige søsken	10	12	12	8
Mor, far og samtlige søsken	6	8	8	5
Antall svar (laveste N)	2193	131	751	1311

Tabellen inkluderer bare de som har mor, far og søsken.

Av tabell 3.7 framgår det at utdanningsnivå bare har en svak innvirkning på åpenhet overfor familien. Tendensen går i retning av at en noe større andel respondenter er skjult blant kvinner og menn med lav utdanning. I alle utdanningsgruppene er andelen som er skjult overfor far størst.

3.4.12 Skjulthet overfor opphavsfamilien og selvaksept

Tabell 3.8 viser at det er en tydelig sammenheng mellom hvorvidt en aksepterer seg selv som lesbisk eller homofil, og åpenhet: jo lavere selvaksept jo større er sannsynligheten for at lesbiske og homofile skjuler sitt kjærlighetsliv overfor opphavsfamilien.⁷⁰ I gruppen med høy selvaksept svarer knapt en tjuendedel at mor, far og søsken ikke vet at de er lesbiske/homofile, mot drøye to av ti i gruppen med lav selvaksept.

⁷⁰ Om selvaksept; se del I

Tabell 3.8. Andeler som oppgir at ulike familiemedlemmer **ikke** vet at de er lesbiske eller homofile etter grad av selvaksept. Prosent.

	Alle	Høy selvaksept	Middels selvaksept	Lav selvaksept
<i>Mor</i>				
Kvinner	8	5	13	29
Menn	14	10	22	34
<i>Far</i>				
Kvinner	15	12	18	39
Menn	20	15	29	57
<i>Samtlige søsken</i>				
Kvinner	6	3	11	19
Menn	11	8	17	34
<i>Mor, far og samtlige søsken</i>				
Kvinner	8	2	6	26
Menn	4	5	13	17
<i>Antall svar (laveste N)</i>				
Kvinner	772	539	195	38
Menn	1363	990	324	49

Tabellen inkluderer bare lesbiske og homofile som har mor, far, søsken osv. Bifile er utelatt fra tabellen

3.5 Oppsummering

- NOVAs undersøkelse viser at lesbiske og homofiles barndom- og ungdomstid i seg selv ikke er spesielt problematisk. Det er avklaringsprosessen fram til å oppfatte seg selv og/eller sine seksuelle handlinger som homofile eller lesbiske som framstår som vanskelig. Undersøkelsen viser at homofile og lesbiske bruker uforholdsmessig lang tid på å avklare sin seksualitet: Tre av de som ble intervjuet hadde brukt over 25 år. Problemer med selvaksept og selverkjennelse i ten- og tjuårene skyldes dels allmennhetens holdninger, dels at lesbiske og homofile savner konkrete støttepunkter og rollemodeller når de skal ta steget over i voksenlivets verden. Denne typen problemer kommer tydelig fram når deltakerne i NOVA-undersøkelsen forteller om sin barndom, ungdom og tidlige voksenliv.
- For eldre lesbiske og homofile har åpenhet hatt mindre betydning for oppfattelsen av seg selv og/eller sin seksualitet som lesbisk eller homofil. God livskvalitet krevde at man levde skjult eller praktiserte selektiv åpenhet. Sett under ett er lesbiske og homofile i dag mer åpne enn de var for 20 år siden. Menn er noe mindre åpne enn kvinner. Det er bifile, homofile med lav selvaksept, unge, og godt voksne, som lever mest skjult overfor venner og opphavsfamilie.

4 Familiebånd og sosialt nettverk

I kapittel 4 er temaet lesbiske og homofiles sosiale nettverk. Hva slags forhold har kvinner og menn som oppfatter seg selv og/eller sitt kjærlighetsliv som lesbisk/homofilt til opphavsfamilien? Hvordan er lesbiske/homofiles vennskapsnettverk sammensatt? Disse spørsmålene vil vi forsøke å besvare i dette kapitlet.

4.1 Familiebånd

Som vi har sett i kapitel 3 oppgir ni av ti at foreldrene deres vet at de er lesbiske/homofile. Videre svarer rundt regnet tre av ti at foreldrene deres reagerte negativt da de fikk vite det. Spørsmålet vi stiller her, er om lesbiske og homofiles forhold til opphavsfamilien «går seg til» over tid. Dessuten ønsker vi å se på lesbiske/homofiles forhold til opphavsfamilien i et nærhistorisk perspektiv: Er norske mødre, fedre og søsken blitt flinkere til å forholde seg til lesbiske/homofile familiemedlemmer enn de var før?

4.1.1 Forhold til opphavsfamilien

I spørreskjemaet har vi gjentatt et av spørsmålene fra Bergh, Bjerck og Lund (1978): «Hvordan vil du vurdere ditt forhold til dine foreldre og søsken?».

Tabell 4.1. Homofile og lesbiskes forhold til familien i 1978 (Bergh, Bjerck og Lund) og 1998 (NOVA-undersøkelsen) . Prosent.

	Bergh, Bjerck, Lund 1978		NOVA-undersøkelsen 1998	
	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn
Godt	50	61	64	67
Forholdsvis bra	31	30	25	26
Dårlig	12	5	6	4
Brutt med familien	4	1	1	1
Har ingen foreldre/søsken, ubesvart	3	3	3	2
(N)	(86)	(215)	(1123)	(1860)

I Bergh, Bjerck og Lund (1978) er ikke alternativet «Har ingen foreldre søstre» angitt. Man må derfor anta at de som ville ha benyttet seg av dette alternativet har blitt plassert i kategorien «Ubesvart». I tabellen er derfor de som har svart at de ikke har noen foreldre eller søsken slått sammen med de som har unnlatt å svare på spørsmålet.

Av tabell 4.1 framgår det at ni av ti svarer at de har et forholdsvis bra/godt forhold til familien sin. Bare én av 100 svarer at de har brutt med familien. Sammenlignet med 1978-undersøkelsen har andelen som oppgir å ha et godt forhold til familien, blitt større. Endringen ser ut til å være størst blant kvinnene: I 1978 svarte halvparten at de hadde et godt forhold til familien, mot to tredjedeler av de lesbiske i NOVAs undersøkelse. I NOVA-undersøkelsen er det små forskjeller mellom kjønns- og alderskategoriene.

Man kan ikke uten videre forutsette at forholdet til familien generelt er bestemt av respondentenes seksuelle orientering. Derfor ble deltakerne spurt om hvordan deres nærmeste familie forholder seg til dem i dag *som* lesbiske/homofile.

Tabell 4.2. Hvordan forholder din nærmeste familie seg til deg som lesbisk/homofil i dag? Prosent.

	Overveiende positivt	Ganske positivt	Ganske negativt	Overveiende negativt	N
<i>Mor forholder seg...</i>					
Kvinner	60	27	8	5	831
Menn	65	27	6	3	1254
<i>Far forholder seg...</i>					
Kvinner	58	29	9	5	654
Menn	60	29	7	4	959
<i>Søster forholder seg...</i>					
Kvinner	75	20	4	1	620
Menn	74	23	3	1	973
<i>Bror forholder seg...</i>					
Kvinner	68	25	3	4	602
Menn	69	25	4	2	947

Tabell 4.2 viser at ni av ti svarer at foreldrene forholder seg ganske/overveiende positivt til dem som lesbiske eller homofile. Forskjellen mellom kjønnskategoriene er små. Deltakerne i NOVAs undersøkelse svarer at søsknene – særlig søstre – er de familiemedlemmene som i dag forholder seg mest positive til dem.

Forskjellene mellom alderskategoriene er små. Det er de unge som har dårligst forhold til opphavsfamilien. Knapt fem av ti unge har oppgitt at faren deres forholder seg overveiende positivt, og fem av ti unge kvinner og seks av ti unge menn har oppgitt at moren deres forholder seg overveiende positivt til dem som homofile og lesbiske.

Dersom forskjellene mellom alderskategoriene gjenspeiler endringer i befolkningens holdninger til lesbisk/homofilt kjærlighetsliv, skulle man forvente at det er de eldste og ikke de yngste som har dårligst forhold til opphavsfamilien. Når resultatet er det motsatte kan dette tolkes som et resultat av ulikheter knyttet til livsfaser.

De små forskjellene mellom alderskategoriene kan også skyldes at ulike generasjoner har forskjellige meninger om hva det vil si å ha et godt forhold til foreldrene. Lesbiske og homofile som levde i 1930-, 1940- og 1950-tallets Norge krevde nok atskillig mindre av sine foreldre. To intervjuer kan illustrere dette poenget. Karin (eldre) fortalte til sin far at hun var lesbisk en gang på 1950-tallet

Karin: Jeg fortalte min far at jeg er lesbisk, og han svarte at han syntes det var trist at jeg skulle ha et liv som skulle være så annerledes enn mine søstre. Det var litt vanskelig for jeg satte jo veldig pris på min far. Det er nå så. Det var ikke noe å gjøre med det liksom. Far svarte at han hadde vel begynt å ane at noe hadde skjedd, og så snakket vi ikke mer om det. Og forholdet mellom oss var akkurat som før. Han var ikke noe mer på avstand eller annerledes på noe vis.

Monas (ung voksen) foreldre har derimot ikke fått lov til å synes at det var trist at hun lever sammen med en annen kvinne. Hun ironiserer litt over hvor forståelsesfull hun og andre homofile må være overfor sine foreldre:

Mona: Jeg har jo gitt mamma og pappa tid, det gjør jo alle homofile og lesbiske. Vi må jo gi dem litt tid sånn at de skal kunne bearbeide dette. Så nå er det greit. Det har vært masse frem og tilbake, og jeg har oppført meg som helvete på jord med jevne mellomrom. De har aldri kastet meg på dør eller noe sånn. Men de har ikke virkelig akseptert det før i det siste, synes jeg. Det var lenge problematisk for meg. La oss si det tok åtte år... nei, fem-seks år kanskje.

For Mona var det først da hun opplevde at moren forsto hennes sorg da et samboerskap tok slutt, at hun følte at moren virkelig hadde godtatt henne som lesbisk.

4.1.2 Åpenhet overfor egne barn

I spørreskjemaet har vi ikke spurt om hva slags forhold respondentene har til eventuelle egne barn eller hvordan barna reagerte da de fikk vite at deres mor/far er lesbisk/homofil. Enkelte av livshistoriene gir oss imidlertid innblikk i dette temaet. Gro (voksen) har en sønn på 12 år. Etter at hun ble skilt og fant seg en ny (kvinnelig) kjæreste, syntes hun tiden var moden for

å fortelle sønnen at hun er lesbisk. Det som var viktig for Gro var å finne en anledning der det falt naturlig å ta opp temaet uten at det ble for alvorstungt. Hun forteller:

Gro: Jeg og sønnen min [12 år] satt og så på «Syv søstre». Og så syns han så veldig synd på den homofile pappaen som ble sammen med *Simen*, fordi familien hans ikke ville være venner med ham lenger. Da følte jeg at jeg hadde en sjanse til å snakke om meg selv. Jeg vet ikke om han hadde tenkt på det før, for han ble ikke det minste overrasket. Han syns det var greitt. [...] Jeg fortalte at jeg hadde vært glad i jenter fra jeg var ganske ung. Jeg har jo hatt spisevegring som gutten min har visst om i mange år, så jeg fortalte at homofilien hadde ført til at jeg hadde fått det, at jeg var redd og ikke hadde turt å si det. Så han syns litt synd på meg.

Gros historie kan stå som eksempel på hvordan større åpenhet om homofili i media kan bidra til å spre kunnskap. Fra holdningsundersøkelsen (del II) vet vi at heterofiles kjennskap til og vennskap med homofile og lesbiske, kan bidra til mer positive holdninger til homofili.

Sønnen til Gro har ikke fortalt til kameratene på skolen at moren har en kvinnelig samboer. Datteren til Karianne (voksen) har derimot valgt å fortelle det til sine venninner på skolen.

Karianne: Jeg og kjæresten min visste ikke helt hvordan vi skulle si det til datteren min [15 år]. Vi brukte lang tid. Så hun fikk vite det av faren sin. Hun ble veldig lei seg, og i begynnelsen var hun kjemperedd for at venninnene skulle få vite det. Så vi har snakket veldig mye med henne om det. Nå har hun sagt det selv til alle venninnene. De har terget henne litt på grunn av det. Det startet med at en jente som datteren min har vært venninne med, hadde kommet med noen slengbemerkinger om at jeg var lesbisk. Venninnen mente at da blir sikkert datteren min lesbisk også, og at det var arvelig og lå i genene. Og da ble jo datteren min kjemperedd og kjempelei seg, men hun er jo ganske tøff, så hun gikk til rådgiveren og sa hva som hadde skjedd. Men rådgiveren sa til henne: «Nå overdriver du sikkert». Datteren min fikk ikke den støtten hun trengte og som hun hadde ventet å få. [...] Nå har hun et helt annet forhold til det enn hun hadde i begynnelsen. Så nå går det veldig fint på skolen. Vi har også vært på foreldremøte og snakket med frøken om det.

I: Den yngste gutten din da [7 år]?

Karianne: Ja, *han* (latter)... Han sier liksom rett fram: «Mor er homofil» (latter). Han er vel kanskje for liten til å ta det helt innover seg.

For Kariannes yngste sønn er morens forhold til en annen kvinne helt uproblematisk, mens Karianne nevner to punkter som var problematisk for datteren. Det ene var tergingen fra en av datterens tidligere venninner. Det andre var at hun ikke fikk den forventede støtte fra rådgiveren på skolen.

Å inkludere informasjon om homofili i undervisningen på skolen ville kunne bidra til at fordommer og utsagn av den typen som venninnen kom med, ikke lenger fikk legitimitet. Kariannes historie viser også hvor viktig det er at ansatte i skoleverket er klar over at holdninger som dette eksisterer og at de kan utgjøre et problem for barn av lesbiske og homofile.

4.2 Vennskapsnettverk

Når levekårsforskningen fokuserer på vennskapsnettverk, er det ofte vennskapet som en sosial ressurs som betones. I levekårsundersøkelser spørres det gjerne om man har gode venner i nærmiljøet. Oppfølgings-spørsmålene går nærmere inn på kvaliteten av vennskapene: «Har du noen som står deg nær, og som du kan snakke fortrolig med?», eller «Hvis du plutselig ble akutt syk eller kom i en situasjon hvor du trengte hjelp fra noen utenom det offentlige hjelpeapparatet, hvem ville du fått hjelp fra?» Svarene på disse spørsmålene gir informasjon om en viktig side ved lesbiskes/homofiles vennskapsnettverk.

Tabell 4.3. Andeler med gode og fortrolige venner. Prosent.

	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Voksen 35-49 år	Godt voksen 50-59 år	Eldre 60 år +
<i>Kvinner</i>						
Har god(e) venn(er) der hun bor	94	93	96	92	91	(100)
Har fortrolig(e) venn(er)	96	98	96	96	93	(100)
Ville først fått hjelp av venn	15	18	12	15	16	(29)
<i>Menn</i>						
Har god(e) venn(er) der han bor	93	94	94	93	87	89
Har fortrolig(e) venn(er)	93	95	95	93	91	76
Ville først fått hjelp av venn	25	22	21	29	32	23

Hjelp fra venn som førstevalg innebærer at respondenten prioriterer vennehjelp framfor hjelp fra kjæreste/partner, familie, naboer og andre. Tall i parentes: N<20

Tabell 4.3 viser at drøye ni av ti lesbiske og homofile oppgir at de har gode og fortrolige venner der de bor. Det er små forskjeller mellom alderskategoriene. Unntaket er eldre menn hvor kun syv av ti oppgir å ha

fortrolige venner. 15 prosent av kvinnene og en fjerdedel av mennene vil ty til en venn *først*, dersom de havnet i en situasjon der de trengte hjelp fra noen utenom det offentlige hjelpeapparatet. Av dem som har satt en venn *som andrevalg*, har 45 prosent prioritert kjæresten først, og 53 prosent familiemedlemmer. Bare 16 prosent av respondentene har ikke oppgitt venner som verken første-, andre- eller tredjevalg.

Ved første blick synes lesbiske og homofile å ha gode sosiale nettverk. Men hvordan er nettverkene sammensatt? Består omgangskretsen av flest heterofile, flest lesbiske/homofile, eller av like deler lesbiske/homofile og heterofile venner? Ensidige sosiale nettverk kan bety at lesbiske/homofile er dårlig integrert i det lesbiske/homofile miljøet og/eller samfunnet for øvrig.

Tabell 4.4. *Typer vennskapsnettverk. Prosent.*

Av dine nåværende gode venner, hvor mange av dem er lesbiske/homofile?	Alle	Ung		Voksen 35-49 år	Godt voksen	
		16-24 år	25-34 år		50-59 år	Eldre 60 år +
<i>Kvinner</i>						
Flest lesbiske/homofile venner	32	25	31	37	35	(29)
Flest heterofile venner	34	41	34	30	32	(29)
Like mange av hver	34	34	35	33	33	(43)
Totalt	100	100	100	100	100	101
<i>Menn</i>						
Flest lesbiske/homofile venner	36	26	35	40	37	27
Flest heterofile venner	31	45	31	28	31	36
Like mange av hver	33	29	35	32	32	38
Totalt	100	100	101	100	100	101

Tabell 4.4 viser at respondentene fordeler seg bemerkelsesverdig jevnt mellom de tre svaralternativene. Én av tre oppgir at de har flest lesbiske/homofile venner, én av tre at de har flest heterofile venner og én av tre oppgir at de har omtrent like mange heterofile og lesbiske/homofile venner. Det er små forskjeller mellom alderskategoriene når det gjelder sammensetningen av bekjentskapskretsen. Blant de voksne er det en tendens til å ha færre heterofile enn lesbiske/homofile venner. De eldre utmerker seg ved at en større andel oppgir at de har like mange heterofile som homofile venner. Blant de unge er det en tendens til å ha flere heterofile enn lesbiske og homofile venner. Dette funnet kan skyldes at en stor andel lesbiske/homofile under 25 år ennå befinner seg i en avklaringsfase og derfor ikke har etablert en lesbisk/homofil vennskapskrets. Det kan også skyldes at unge

lesbiske/homofile er bedre integrert i det «alminnelige samfunnslivet» enn tidligere generasjoner lesbiske og homofile.

Tabell 4.5. *Typen vennskapsnettverk i 1978 (Bergh, Bjerck og Lund) og i 1998 (NOVA-undersøkelsen). Prosent*

Av dine nåværende gode venner, hvor mange av dem er lesbiske/homofile?	Bergh, Bjerck, Lund 1978		NOVA-undersøkelsen 1998	
	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn
Flest lesbiske/homofile venner	50	32	32	35
Flest heterofile venner	12	27	33	31
Like mange av hvert	34	40	34	32
Ubesvart/annet	4	1	1	2
Totalt	100	100	100	100

Tabell 4.5 viser at andelen kvinner som oppgir at de har flest lesbiske/homofile venner er mindre i NOVA-undersøkelsen sammenlignet med undersøkelsen fra 1978 (Bergh, Berck og Lund 1978). Andelen kvinner som oppgir at de har flere heterofile enn lesbiske/homofile venner, har blitt tilsvarende større. For mennene er forskjellene mindre. Denne tendensen kan ha vært et resultat av utvalgsforskjeller (Bergh, Bjerck og Lunds utvalg besto av medlemmer av DNF-48). I NOVAs undersøkelse er det imidlertid små forskjeller mellom medlemmer og ikke-medlemmer av LLH når det gjelder sammensetning av bekjentskapskretsen (37 prosent av kvinnene som er medlemmer av LLH oppgir at de har flest lesbiske/ homofile venner, mot 32 prosent i utvalget generelt). Dette kan tyde på at lesbiskes sosiale nettverk har endret karakter de siste 20 årene.

4.2.1 Åpenhet overfor og samvær med heterofile venner

I kapittel 3 viste vi at det er spesielt unge og gamle som lever skjult overfor opphavsfamilien. Denne tendensen går igjen når det gjelder åpenhet overfor heterofile venner.

Tabell 4.6 på neste side viser at åtte av ti menn og ni av ti kvinner forteller at alle eller de fleste av vennene deres vet at de er lesbiske/homofile. Det er spesielt kvinner og menn over 60 år som ikke informerer vennekretsen om sin seksuelle identitet: Bare fem av ti menn og seks av ti kvinner i denne alderskategorien svarer at alle/de fleste vennene deres vet at de er lesbiske/ homofile. Dette er igjen en klar påminnelse om åpenhetens skiftende betydning i et nærhistorisk perspektiv.

Tabell 4.6. Åpenhet overfor heterofile venner. Prosent.

Vet dine heterofile venner at du er lesbisk/homofil?	Alle	Ung		Voksen 35-49 år	Godt	
		Ung 16-24 år	voksen 25-34 år		voksen 50-59 år	Eldre 60 år +
<i>Kvinner</i>						
Alle/de fleste vet det	88	85	89	92	77	(62)
Noen få vet det	10	14	10	7	21	(23)
Ingen vet det	1	0	1	1	2	(0)
Jeg vet ikke	1	2	1	1	0	(15)
Totalt	100	101	101	101	100	100
<i>Menn</i>						
Alle/de fleste vet det	80	73	84	82	72	49
Noen få vet det	15	20	13	15	21	29
Ingen vet det	2	5	2	1	2	12
Jeg vet ikke	2	2	2	2	5	10
Totalt	99	100	101	100	100	100

Tabellen inkluderer bare homofile/lesbiske som har heterofile venner. De bifile/heterofile med visse homofile innslag er utelatt. Tall i parentes: N<20.

Tabell 4.7 viser at sammenholdt med 1978-undersøkelsen, er det blitt mindre forskjeller mellom kjønnskategoriene når det gjelder åpenhet overfor omgangskretsen. Det er også verdt å merke seg at mens hele 15 prosent av mennene i Bergh, Bjerck og Lund oppga at ingen av deres heterofile venner visste om deres seksuelle identitet, er det bare 3 prosent av mennene i vårt utvalg som svarer dette. I tillegg har andelen som lever selektivt åpent blitt klart mindre.

Tabell 4.7. Åpenhet overfor heterofile venner i 1978 (Bergh, Bjerck og Lund) og 1998 (NOVA-undersøkelsen). Prosent.

Åpenhet overfor heterofile venner	Bergh, Bjerck, Lund 1978		NOVA-undersøkelsen 1998	
	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn
Alle/de fleste vet det	67	49	87	79
Noen få vet det	24	33	11	16
Ingen vet det	2	15	1	3
Jeg vet ikke /ubesvart	7	3	1	3
Totalt	100	100	100	101

En del lesbiske/homofile kan være åpen overfor venner, familie og arbeidskolleger, men lar likevel vennskapsnettverkene utgjøre to mer eller mindre separate sfærer i sitt liv. NOVAs undersøkelse viser at dette ikke er noe utbredt fenomen.

Tabell 4.8. Samvær med heterofile og lesbiske/homofile venner samtidig. Prosent.

Omgås dine heterofile og dine lesbiske/homofile venner samtidig, for eksempel i samme selskap?	Alle	Ung		Voksen 35-49 år	Godt voksen		Eldre 60 år +
		16-24 år	25-34 år		50-59 år	60 år +	
<i>Kvinner</i>							
Ja, ofte	18	24	17	18	12	(14)	
Ja, av og til	59	52	62	57	66	(43)	
Nei, aldri eller så godt som aldri	23	25	22	25	23	(43)	
Totalt	100	101	101	100	101	100	
<i>Menn</i>							
Ja, ofte	23	19	24	23	23	5	
Ja, av og til	52	45	53	52	53	59	
Nei, aldri eller så godt som aldri	25	36	23	25	24	36	
Totalt	100	100	100	100	100	100	

Tall i parentes: $N < 20$.

I tabell 4.8 svarer drøye tre fjerdedeler at deres heterofile og homofile venner *ofte* eller *av og til* omgås samtidig. En fjerdedel oppgir at de så godt som aldri blander sin heterofile og lesbiske/homofile vennskapskrets. Forskjellen mellom kjønns- og alderskategoriene er – med unntak for de unge og de eldre – små. Blant eldre homofile og lesbiske svarer rundt fire av ti at deres heterofile og lesbiske/homofile venner aldri eller så godt som aldri omgås. Unge lesbiske kvinner er mer tilbøyelige til å blande sine nettverk enn unge homofile menn.

Har det skjedd endringer de siste 20 år i retning av større overlapping av heterofile og homofile vennekretser? Vi kan sammenligne med tallene fra Bergh, Bjerck og Lund (1978):

Tabell 4.9. Samvær med heterofile og lesbiske/homofile venner samtidig i 1978 (Bergh, Bjerck og Lund) og 1998 (NOVA-undersøkelsen). Prosent.

Omgås dine heterofile og dine lesbiske/homofile venner samtidig, for eksempel i samme selskap?	Bergh, Bjerck, Lund 1978		NOVA-undersøkelsen 1998	
	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn
Ja, ofte eller av og til	69	59	75	73
Nei, aldri eller så godt som aldri	24	34	23	25
Ubesvart	7	7	2	2
Totalt	100	100	100	100

Tabell 4.9 viser at det er flere som blander vennskapsnettverkene sine i dag enn det var i 1978. Forskjellene mellom kjønnene er også mindre i NOVA-undersøkelsen enn i 1978-undersøkelsen. Prosentdifferansen mellom kvinner

og menn var på hele 10 prosentpoeng i Bergh, Bjerck og Lund, mens den bare er på 1 prosentpoeng i vår undersøkelse. Dette styrker antakelsen om at endringen i retning av større åpenhet er størst blant mennene.

4.2.2 Vennskapsmønster som livsform

I boka «Når mænd mødes» skiller Henning Bech (1989) mellom fem *idealtypiske* livsformer⁷¹. Livsformene bestemmes av i hvilken grad ens sosiale nettverk er forankret i «bøsseverden» («homseverden») og/eller «den almindelige verden», samt hvorledes disse verdenene kombineres.

Figuren nedenfor (tabell 4.10) illustrerer hvordan disse begrepene er operasjonalisert i NOVA-undersøkelsen.

Tabell 4.10. Fire idealtypiske livsformer basert på kombinasjoner av vennskapsmønster.

	Blander <i>ikke</i> nettverkene	Blander nettverkene
Ofte med heterofile <u>og</u> ofte med homofile/ lesbiske venner	SEGREGERENDE	INTEGRERENDE
Ofte med heterofile venner, sjelden med homofile/ lesbiske venner		
Ofte med homofile venner, sjelden med heterofile venner	INNKAPSLENDE	
Sjelden med heterofile <u>og</u> sjelden med homofile venner	SOSIALT ISOLERT	

Personer som har oppgitt en svarkombinasjon som faller innenfor det skraverte området (N=37) er utelatt fra de tabellene hvor variabelen livsform er benyttet (se tabell 4.11).

Å ha en *integrerende* livsform innebærer her at man ofte har sosial kontakt med så vel heterofile som lesbiske/homofile venner, og at ens heterofile og lesbiske/homofile venner omgås samtidig. Det Kristian (voksen) sier om sin «vennskapsfamilie» kan stå som eksempel på en integrerende livsform:

I: Du snakket om vennskapsfamilie. Hvem er det som inngår i denne familien?

⁷¹ I NOVA-undersøkelsen har vi delt respondentene inn i fire livsformer: segregerende, integrerende, innkapslende og sosialt isolert. Idealtypene er også inspirert av Ulf Hannerz inndeling i *Exploring the City* (1980)

Kristian: Mange. Veldig mange. Homser og heteroer og alt mulig. Altså det er klassisk når forholdet til [opphavs-] familien ikke er som man ønsker. Det er mange ting i en familie som aldri kan sies. Men vennskapsfamilien har den kvaliteten ved seg at de kan tåle en større nærhet til livet. Så jeg har en familie, en stor familie, som jeg er inderlig og veldig glad i, og som støtter meg og backer meg opp. Eller rettere sagt: *vi* har.

I: Og det betyr at dine homofile og heterofile venner omgås samtidig?

Kristian: Ja, svært mye, uten at det er et problem. Og vi har mye moro sammen.

Å ha en *innkapslende* livsform, derimot, innebærer at man ofte har sosial kontakt med homofile venner, men sjelden med heterofile venner, samtidig som ens heterofile og lesbiske/homofile venner aldri eller bare av og til omgås samtidig. Pål (ung voksen) kan tjene som eksempel: Han er i tredveårene, registrert partner og har levd sammen med en annen mann i over 10 år.

I: Hva gjør du i fritiden din?

Pål: Vi har stort sett venner tilknyttet miljøet – det homofile miljøet – her i byen, bortsett fra familie og slekt på begge sider, hos både meg selv og Lars, partneren min. Så det er et stort spekter, altså. Arbeidskollegaer har vi lite kontakt med bortsett fra ordinære sammenkomster og treff på byen. De fleste av vennene våre som vi har daglig kontakt med, er homofile og lesbiske.

Det å ha en *segregerende* livsform vil si at man har kontakt både med heterofile og lesbiske/homofile venner, samtidig som ens heterofile og ens lesbiske/homofile venner aldri eller bare av og til omgås samtidig.

Den siste livsformen omfatter individer som er *sosialt isolert*, det vil si de som helt mangler eller som sjelden har kontakt med så vel heterofile som homofile venner. Ingen av de vi intervjuet, men noen få prosent av de som deltok i spørreundersøkelsen kan sies å falle i denne kategorien.

Av tabell 4.11 neste side framgår det at flertallet i NOVAs undersøkelse – seks av ti lesbiske og homofile – svarer at de har en integrerende livsform. Det er små forskjeller mellom kjønnskategoriene.

Imidlertid er det forskjeller mellom alderskategoriene. Det er blant eldre og godt voksne lesbiske/homofile at det er minst vanlig å ha en integrerende livsform. Unge og unge voksne lesbiske/homofile velger sjeldnere en innkapslende livsform. Det er blant unge menn og eldre

kvinner at det er vanligst med en segregerende livsform. Andelen som er sosialt isolert, er størst blant de godt voksne kvinnene.

Tabell 4.11. Livsformer. Prosent.

	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Voksen 35-49 år	Godt voksen 50-59 år	Eldre 60 år +
<i>Kvinner</i>						
Integrerende livsform	60	65	65	56	46	(50)
Innkapslende livsform	14	10	13	17	19	(7)
Segregerende livsform	22	24	21	21	21	(43)
Sosialt isolert	4	1	2	6	15	(0)
Totalt	100	100	101	100	101	100
<i>Menn</i>						
Integrerende livsform	63	59	69	61	56	44
Innkapslende livsform	13	3	10	17	17	22
Segregerende livsform	21	36	19	17	20	27
Sosialt isolert	4	2	3	5	7	7
Totalt	101	100	101	100	100	100

Følgende individer får en uklar status i forhold til de fire idealtypene og er derfor utelatt fra tabellen sammen med individer som ikke har svart på spørsmålene: De som ofte omgås heterofile og lesbiske/homofile venner samtidig, men som også oppgir at de sjelden har kontakt med heterofile og sjelden med lesbiske/homofile venner (N=6). De som ofte omgås heterofile og lesbiske/homofile venner samtidig, men som også oppgir at de ofte har kontakt med heterofile venner og sjelden med lesbiske/homofile venner (N=13). De som ofte omgås heterofile og lesbiske/homofile venner samtidig, men som også oppgir at de ofte har kontakt med lesbiske/homofile venner og sjelden med heterofile venner (N=18). Til sammen er 163 personer (5.5%) er utelatt fra tabellen. Tall i parentes: N<20.

4.2.3 Vennskapsnettverk og bostedsstrøk

Av avsnitt 4.2.1 og 4.2.2 framgår det at homofile og lesbiskes sosiale nettverk er sammensatt. Et stort flertall svarer at de har et godt forhold til foreldrene sine, at de har gode og fortrolige venner og at de er helt/delvis åpne overfor omgangskretsen sin. En tredjedel oppgir at de har flest lesbiske/homofile venner, en tredjedel svarer at de har flest heterofile – og en tredjedel oppgir at de har like mange heterofile som lesbiske/homofile venner. Seks av ti lesbiske og homofile svarer at de har en integrerende livsform. I det følgende skal vi se på hvordan disse og andre sider ved lesbiske/homofiles sosiale nettverk varierer med bosted.

Tabell 4.12. Vennskapsnettverk etter bostedsstrøk. Prosent.

Av dine nåværende gode venner, hvor mange av dem er lesbiske/homofile?	Alle	Oslo med omegn	Bergen, Stavanger, Trondheim	Mellomstor by	Småby	Spredtbygd strøk
<i>Kvinner</i>						
Flest lesbiske/homofile venner	32	39	30	24	21	21
Flest heterofile venner	34	27	29	38	55	52
Like mange av hver	34	34	41	38	23	27
Totalt	100	100	100	100	99	100
<i>Menn</i>						
Flest lesbiske/homofile venner	36	43	36	21	19	22
Flest heterofile venner	31	23	31	46	54	54
Like mange av hver	33	34	33	33	27	25
Totalt	100	100	100	100	100	101

Tabell 4.12 viser at størrelsen på bostedet ser ut til å ha stor innvirkning på hvorvidt man har flest heterofile eller flest lesbiske/homofile venner. I Oslo med omegn svarer fire av ti menn og kvinner at de har flest homofile/lesbiske venner, mot tre av ti i utvalget generelt. I mellomstore og mindre byer, samt spredtbygde strøk, svarer bare to av ti at de har flest lesbiske/homofile i sin vennskapskrets. Det er kvinner og menn som bor i mellomstore og mindre byer, og i spredbygde strøk, som oppgir å ha flest heterofile venner (fem av ti).

Tabell 4.13. Åpenhet overfor heterofile venner etter bostedsstrøk. Prosent.

	Alle	Oslo med omegn	Bergen, Stavanger, Trondheim	Mellomstor by	Småby	Spredtbygd strøk
<i>Kvinner</i>						
Alle/de fleste vet det	88	90	90	88	81	84
Noen få vet det	10	9	9	12	14	13
Ingen vet det	1	1	1	0	3	0
Vet ikke	1	1	1	0	1	3
Total	100	101	101	100	99	100
<i>Menn</i>						
Alle/de fleste vet det	80	85	83	72	62	64
Noen få vet det	15	12	14	22	28	23
Ingen vet det	2	1	2	3	5	7
Vet ikke	2	2	2	3	4	6
Total	99	100	101	100	99	100

Tabellen inkluderer bare homofile/lesbiske som har heterofile venner.

Vi ser av tabell 4.13 at graden av tettbebyggelse også har betydning for åpenhet overfor heterofile venner. I småbyer og spredtbygde strøk svarer seks av ti av menn og åtte av ti kvinner at alle/de fleste vennene deres vet at de er lesbiske/homofile, mot åtte av ti menn og ni av ti kvinner i utvalget generelt.

Tabell 4.14. Livsform etter bostedsstrøk. Prosent.

	Alle	Oslo med omegn	Bergen, Stavanger, Trondheim	Mellomstor by	Småby	Spredtbygde strøk
<i>Kvinner</i>						
Integrerende livsform	60	62	68	61	46	41
Innkapslende livsform	14	18	10	10	12	13
Segregerende livsform	22	18	20	21	36	44
Sosialt isolert	4	3	2	9	6	3
Totalt	100	101	100	101	100	101
<i>Menn</i>						
Integrerende livsform	63	70	63	54	46	38
Innkapslende livsform	13	15	14	8	9	11
Segregerende livsform	20	13	19	33	41	39
Sosialt isolert	4	2	5	5	4	11
Totalt	100	100	101	100	100	99

Tabell 4.14 viser at færre kvinner og menn i små byer og spredtbygde strøk har en integrerende livsform og flere har en segregerende livsform, enn i utvalget generelt. Menn i små og mellomstore byer, samt spredtbygde strøk, har dessuten en noe mindre innkapslende livsform enn menn i resten av landet. Andelen sosialt isolerte menn er noe større i spredtbygde strøk.

Å ha en innkapslende eller en integrerende livsform forutsetter et homofilt miljø av en viss størrelse. At disse livsformene er mer vanlige i de store byene skyldes trolig strukturelle føringer. En segregerende livsform kan ses som en strategi for å skjerme sitt kjærlighetsliv i små, oversiktlige lokalsamfunn med antatte negative holdninger til homofili.

4.2.4 Vennskap som kompensatorisk slektskap?

Er homoseksuelle vennskapsnettverk en slags kompensatorisk slektskap, slik blant annet Arnfinn Andersen (1987) antyder i sin hovedfagsoppgave om homofile vennskapsfamilier? Hvis denne hypotesen medfører riktighet, skulle man forvente at lesbiske/homofile med dårlig forhold til opp-

havsfamilien i større grad enn homofile/lesbiske med godt forhold til opphavsfamilien har kontakt med lesbiske/homofile venner.

Tabell 4.15. Hyppighet av sosial omgang med homofile/lesbiske venner, etter forholdet til familien. Prosent.

Hvor ofte treffer du dine homofile venner?	Alle	Godt forhold til familien	Forholdsvis bra forhold til familien	Dårlig forhold til familien	Brutt med familien
<i>Kvinner</i>					
Hver uke eller oftere	55	56	54	52	47
Hver måned	31	32	29	40	20
Noen ganger i året eller sjeldnere	14	13	17	8	33
Totalt	100	101	100	100	100
<i>Menn</i>					
Hver uke eller oftere	66	69	61	56	53
Hver måned	23	22	25	31	27
Noen ganger i året eller sjeldnere	11	10	14	13	20
Totalt	100	101	100	100	100

Av tabell 4.15 framgår det at kvinner og menn som oppgir at de har et dårlig forhold til, eller har brutt med familien sin, har sjeldnere kontakt med homofile venner. Den største gruppen, som utgjøres av halvparten av mennene og en tredjedel av kvinnene, får både i pose og sekk: De har et godt forhold til opphavsfamilien og har ofte omgang med sine lesbiske/homofile venner. Det er således lite som tyder på at lesbisk og homofil vennskap er av kompensatorisk karakter.

En forklaring på dette *kunne* være at det er flest unge som har et godt forhold til opphavsfamilien, samtidig som de har et mer aktivt venneliv enn voksne. Unge og unge voksne respondenter svarer at de har et mer aktivt venneliv, men de har verken bedre eller dårligere forhold til familien sin enn lesbiske og homofile som er noe eldre. I aldersgruppen 35 til 49 år, finner vi igjen det samme mønsteret. Blant de som har et godt forhold til familien, er det flere som ofte er sammen med sine homofile venner enn blant de som har et dårlig forhold til familien.

Hvordan påvirker parforhold og samboerskap vennskapsnettverket? Kompenserer lesbiske kvinner og homofile menn som ikke har samboer eller partner ved å ha et mer aktivt sosialt liv med homofile venner?

Tabell 4.16. Sosial omgang med homofile/lesbiske venner etter sivil status. Prosent.

Hvor ofte treffer du dine homofile venner?	Alle	Har samboer av samme kjønn eller registrert partner	
		Enslig	
<i>Kvinner</i>			
Hver uke eller oftere	55	51	58
Hver måned	31	35	28
Noen ganger i året eller sjeldnere	14	14	14
Totalt	100	100	100
<i>Menn</i>			
Hver uke eller oftere	66	59	69
Hver måned	23	30	20
Noen ganger i året eller sjeldnere	11	12	11
Totalt	100	101	100

Tabell 4.16 viser at lesbiske kvinner og homofile menn som ikke har samboer eller partner er noe mer aktive på den «homofile vennefronten», men tendensen er svak. Dette mønsteret kommer tydeligere fram når det gjelder heterofile venner. Homofile/lesbiske i samboerskap eller partnerskap omgås i mindre grad heterofile venner enn enslige lesbiske/homofile.

4.2.5 Sammenligning av lesbiske/homofiles sosiale nettverk med befolkningen generelt.

I tabell 4.17 på neste side sammenlignes lesbiske og homofile i vårt utvalg med Levekårsundersøkelsens utvalg av den generelle befolkningen med hensyn til enkelte mål på «sosial velferd». Tabellen viser at det er flere lesbiske og homofile som lever alene enn i befolkningen for øvrig. Denne tendensen gjelder for alle aldersgruppene i NOVAs undersøkelse. Sammenholdt med menn og kvinner generelt, er det flere homofile enn lesbiske som lever alene. Spesielt er andelen som lever alene stor blant homofile og lesbiske i aldersgruppen 35-49. Andelen som lever alene blant homofile og lesbiske er mer enn 4 ganger så stor blant menn og kvinner i den generelle befolkningen.

Tabell 4.17. Ulike mål for sosial kontakt blant lesbiske og homofile (NOVA 1998) og blant den generelle befolkningen (Levekårsundersøkelsen 1995). Prosent.

	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Voksen 35-49 år	Godt voksen og eldre 50 år +
Menn					
<i>Som bor alene</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	51	26	51	54	62
Levekårsundersøkelsen 1995	16	14	22	13	16
<i>Som er uten fortrolig venn</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	4	3	3	5	9
Levekårsundersøkelsen 1995	22	13	17	21	32
<i>Som har sjelden kontakt med/ er helt uten venner på bostedet</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	7	4	6	8	13
Levekårsundersøkelsen 1995	16	8	11	14	25
<i>Som er uten besøkskontakt med naboer</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	46	53	48	44	41
Levekårsundersøkelsen 1995	26	29	34	23	28
<i>Antall respondenter (N menn)</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	1827	194	629	783	221
Levekårsundersøkelsen 1995	1776	276	378	549	573
Kvinner					
<i>Som bor alene</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	33	25	34	31	49
Levekårsundersøkelsen 1995	18	14	16	7	31
<i>Som er uten fortrolig venn</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	2	1	2	2	3
Levekårsundersøkelsen 1995	13	5	4	9	25
<i>Som har sjelden kontakt med/ er helt uten venner på bostedet</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	8	4	4	11	16
Levekårsundersøkelsen 1995	14	14	12	11	17
<i>Som er uten besøkskontakt med naboer</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	40	53	48	44	41
Levekårsundersøkelsen 1995	27	42	30	22	23
<i>Antall respondenter (N kvinner)</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	1107	145	454	410	98
Levekårsundersøkelsen 1995	1796	245	388	529	634

Antall respondenter (N) er noe forskjellig for de ulike målene i tabellen. Laveste N er angitt.

Et viktig og positivt funn er at lesbiske og homofile i vår undersøkelse har et betydelig bedre vennskapsnettverk enn sine jevnaldrende i befolkningen som helhet. Andelen blant respondentene i NOVA-undersøkelsen som oppgir at de ikke har en fortrolig venn er mye mindre enn blant kvinner og menn i den generelle befolkning. Denne tendensen gjør seg gjeldende både blant kvinner og menn og i samtlige aldersgrupper, men den er mest påtakelig blant de yngste og de eldste mennene og blant de godt voksne og eldste kvinnene. Det ser også ut til å være en mindre andel av lesbiske kvinner og homofile menn som sjelden eller aldri har kontakt med venner.

Sammenholdt med befolkningen som helhet viser det seg at lesbiske og homofile har mindre nabokontakt. Dette funnet kan imidlertid skyldes at en større andel i NOVA-undersøkelsen bor i storbyer. Det går tydelig fram av Levekårsundersøkelsen 1995 at andelen uten nabokontakt øker med størrelsen på det stedet man bor (1995:161).

Tabell 4.18. Ikke besøkskontakt med naboer etter bostedsstrøk blant lesbiske/homofile 1998 og i den generelle folkning (Levekårsundersøkelsen 1995). Prosent.

	NOVA-undersøkelsen 1998	Levekårsundersøkelsen 1995
By med 100 000 eller flere bosatte	46	42
By med 20 001-100 000 bosatte	46	34
By eller tettsted med under 20 000 bosatte	35	26
Spredtbygde strøk	25	11
(N)	(2968)	(3720)

Kontrollerer vi for hvor tettbygd det er på det stedet hvor respondentene bor, ser vi at forskjellen mellom vårt utvalg og utvalget til Levekårsundersøkelsen jevner seg ut (tabell 4.18). Likevel ser det ut til at lesbiske og homofile i småbyer og spredtbygde strøk har noe mindre besøkskontakt med naboer. Dette kan blant annet skyldes at lesbiske/homofile i spredtbygde strøk har en mer segregerende livsstil, men også at færre har barn og dermed ikke kommer i kontakt med naboene gjennom barna.

Lesbiske kvinner og homofile menn bor altså oftere alene enn kvinner og menn i befolkningen generelt. Dette betyr likevel ikke at lesbiske/homofile er ensomme. Lesbiske og homofile har tvert imot bedre venn-

skapsnettverk enn sine jevnaldrende i befolkningen som helhet, og det er lite som tyder på at disse vennskapene er av kompensatorisk karakter.

4.3 Oppsummering

- På bakgrunn av NOVAs undersøkelse kan man konkludere med at lesbiske og homofile har et godt forhold til opphavsfamilien. Kun én av tjue oppgir at de har brutt kontakten eller har et dårlig forhold til sin nærmeste familie. Undersøkelsen viser dessuten at foreldre og søsken til lesbiske/homofile er i bevegelse. Sammenholdt med undersøkelsen fra 1978 er det en større andel lesbiske og homofile i NOVAs undersøkelse som oppgir at de har et godt forhold til opphavsfamilien.
- Åtte av ti svarer at alle/nesten alle i omgangskretsen vet at de er lesbiske eller homofile. Det er de unge, de eldre, og lesbiske/homofile som bor i spredtbygde strøk, som er minst åpne om sin seksuelle orientering overfor heterofile venner.
- Når det gjelder sosialt nettverk er bildet mer sammensatt. Sammenlignet med befolkningen som helhet, er det en langt større andel lesbiske og homofile som har dårlig nabokontakt og lever alene. Et viktig og positivt funn er at lesbiske og homofile i undersøkelsen i større grad har fortrolige venner og oftere kontakt med venner på bostedet enn kvinner og menn i den generelle befolkning. Det er lesbiske og homofile som har et godt forhold til familien, som har hyppigst kontakt med homofile/heterofile venner.
- Lesbiske og homofile i NOVAs undersøkelse har gode vennskapsnettverk. Én av tre har flest homofile venner, én av tre har flest heterofile venner, og én av tre har like mange av hver. De yngste lesbiske og homofile som er bosatt i spredtbygde strøk rapporterer oftere at de har flere heterofile enn lesbiske/homofile venner. Seks av ti har en integrerende livsform. Andelen lesbiske/homofile med ensidige sosiale nettverk er betraktelig lavere enn i Bergh, Bjerck og Lunds undersøkelse fra 1978.

5 Samliv, seksualitet, familieformer

Seksualitet og samliv har vanligvis kun i liten grad vært inkludert i studier av levekår og livskvalitet. Når vi i denne undersøkelsen har valgt å legge såpass stor vekt på temaer som seksualitet og samliv, er det i overensstemmelse med Erik Allardts holistiske forståelse av levekår og livskvalitet. I boken *Att ha, att älska och att vara* fra 1975 peker han på at levekår og livskvalitet omfatter mye mer enn bare det å ha god inntekt, utdanning og materielle goder: Det gode liv handler også om det å elske og å ha anledning til å utfolde seg kreativt som menneske (Allardt 1975).

Tidligere forskning har vist at kjærlighetslivet til lesbiske og homofile synes å være utsatt for særskilte belastninger (se Bergh, Bjerck og Lund 1978, Håkansson 1984). Flere av de godt voksne kvinnene og mennene som vi intervjuet mente at i deres liv hadde kjærligheten nærmest gått dem forbi. En mann i slutten av 50 årene, som betegner seg selv som 110 prosent homofil, viser hvor sårt han har savnet kjærlighet, seksualitet og et samliv i fortrolig nærhet:

Arild: Jeg har hatt noen kortere bekjentskaper, men jeg har stort sett levd alene hele livet. Det har vært et tungt savn [...] Jeg har tenkt mange ganger at jeg skulle ønske at jeg i det minste var bifil, så jeg kunne få meg en dame og sånn. Du vet, man trenger jo noen mennesker rundt seg altså, som man kan dele sine innerste tanker med, og i og med at jeg ikke nå har en mannlig venn, så hadde det vært litt realt og hatt litt familie. Det tror jeg alle mennesker trenger, for ellers så blir man kanskje litt mistenksom, og litt redd og usikker.

At en del kan oppleve til dels store problemer i forbindelse med det å etablere og opprettholde et samliv, må ikke skygge for det faktum at en stor og kanskje økende andel homofile og lesbiske er tilfreds med kjærlighetslivet sitt. En 65 år gammel kvinne som kan vise til et over 25 år langt samliv med én og samme kvinne, forteller med stor innlevelse at det er nettopp dette parforholdet som har gitt hennes liv kvalitet og mening:

Karin: Hvis livet mitt har vært flott, så har det vært fordi at jeg har vært så ubegripelig heldig å få en partner som har matchet meg så godt. Det må jeg si. Og som har hatt så god integritet og som man kan stole hundre prosent på. Og jeg tror ikke det er alle som er så heldige. Det er det store. Det er det virkelig store i livet mitt. At kjæresten min

ville ha meg, er mitt livs store hell. Det må jeg si. Men ellers har jeg hatt et liv som mange andre, det tror jeg.

Hvorvidt lesbiske og homofile får tilfredsstilt sine grunnleggende behov for kjærlighet og fysisk nærhet er i seg selv et viktig mål på livskvalitet. Et annet og vel så viktig spørsmål er hvilke sammenhenger som finnes mellom en persons kjærlighets- og seksualliv og andre sentrale dimensjoner ved hennes eller hans levekår og livskvalitet, for eksempel psykisk helse, sosialt nettverk og evne til å imøtegå diskriminering.

I dette kapitlet vil vi med utgangspunkt i den kvantitative undersøkelsen og intervjuene forsøke å besvare blant annet følgende spørsmål: Hvor mange lesbiske og homofile er i et fast forhold til en person av samme kjønn, og hvor vanlig er det å bo sammen med kjæresten? Hvilken betydning har parforhold for livskvaliteten til lesbiske kvinner og homofile menn? Hvor tilfreds er kvinnene og mennene i vårt utvalg med seksuallivet sitt, og hva ønsker de å forandre på for å gjøre det bedre? I hvilken grad har kvinnene og mennene i vår undersøkelse seksuell erfaring med personer av motsatt kjønn, og hva har slike erfaringer å si for livskvaliteten deres? Hvor vanlig er det at lesbiske/homofile familier også innbefatter barn, og hvor mange i vårt utvalg ønsker seg barn? Ved siden av å fokusere på variasjoner innenfor vårt utvalg (mellom unge og eldre, kvinner og menn osv.) vil vi også sammenligne våre resultater med tidligere undersøkelser av livssituasjonen til lesbiske og homofile og med undersøkelser av den generelle befolkning.

5.1 Fast forhold til person av samme kjønn

I dette avsnittet vil vi se nærmere på parforhold mellom personer av samme kjønn. Vi har ikke gitt noen eksakt definisjon av begrepet «fast forhold». I likhet med undersøkelsen til Bergh, Bjerck og Lund (1978) har vi latt respondentene selv få avgjøre hva som ligger i dette begrepet. I spørreskjemaet skjelner vi mellom forhold som har vart i mer enn tre måneder og forhold av kortere varighet, og vi har også bedt respondentene om å oppgi hvor lenge deres nåværende forhold har vart. Når vi i det følgende omtaler faste forhold legger vi respondentenes egen oppfatning til grunn, og det vil bli presisert i teksten når det er snakk om faste forhold som har vart i mer enn tre måneder, mer enn to år osv.

Tabell 5.1. Andel som nå er i fast forhold av ulik lengde med person av samme kjønn. Prosent.

	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Vokse n 35-49 år	Godt voksen 50-59 år	Eldre 60 år +
<i>Kvinner</i>						
I fast forhold til kvinne (i alt)	69	48	72	74	69	(64)
I fast forhold til kvinne i minst 3 mnd.	67	45	69	74	68	(64)
I fast forhold til kvinne i minst 2 år	46	10	45	57	58	(57)
<i>Menn</i>						
I fast forhold til mann (i alt)	50	36	52	54	45	37
I fast forhold til mann i minst 3 mnd.	48	30	48	53	45	38
I fast forhold til mann i minst 2 år	34	3	30	44	39	27

Tall i parentes: $N < 20$

Det framgår av tabell 5.1 at mer enn to tredjedeler av kvinnene og halvparten av mennene er i et fast lesbisk/homofilt forhold.⁷² Forskjellen mellom kvinner og menn går igjen i alle aldersgrupper, men ser ut til å øke noe med økende alder. Blant så vel kvinner som menn er andelen som lever i fast forhold størst blant personer i aldersgruppen 35-49 år og lavest blant de unge under 25. De unge i vårt utvalg er mindre tilbøyelige til å leve i faste forhold enn alle andre aldersgrupper, og andelen unge som lever i forhold som har vart i mer enn 2 år er spesielt lav. En forklaring på det er at unge mennesker – det være seg heterofile eller lesbiske/homofile – er i en utprøvningsfase og dermed vil være mindre tilbøyelige til å «binde seg» i parforhold. En annen viktig forklaring er at mange av de unge (ennå) ikke har kommet inn i et lesbisk/homofilt miljø: Som vi så i forrige kapittel er de unge mindre åpne enn personer i de øvrige alderskategoriene (kanskje med unntak av de over 60), og de har et mer «heterofilt» vennskapsnettverk. Det ser heller ikke ut til at de som er unge og enslige boltrer seg på et «seksuelt supermarked». Hele 71 prosent av de unge kvinnene og 56 prosent av de unge mennene som ikke er i noe fast forhold oppgir at de ikke har hatt seksuell omgang med en person av samme kjønn siste måned.

Ved å sammenligne med Bergh, Bjerck og Lund (1978) kan man få en indikasjon på om det har funnet sted vesentlige endringer på dette området i løpet av de to siste tiårene (tabell 5.2.)

⁷² Hvis vi holder de bifile/biseksuelle utenfor tabellen stiger andelen kvinner i faste forhold fra 69 til 72 prosent ($N=1008$). Blant de bifile kvinnene er det kun 39 prosent som oppgir at de er i et fast forhold til en person av samme kjønn. Blant mennene er andelen bifile såpass lav at det får liten betydning om vi kontrollerer for seksuell orientering.

Tabell 5.2. Sammenligning av andel kvinner og menn som oppgir at de har et fast forhold til person av samme kjønn. NOVA-undersøkelsen 1998 og Bergh, Bjerck og Lund (1978). Prosent.

	Bergh, Bjerck og Lund 1978	NOVA-undersøkelsen 1998
Kvinner	56	69
Menn	34	50
Antall svar (N)	312	2972

Andelen som er i faste forhold er betraktelig høyere i vår undersøkelse enn den var i 1978-undersøkelsen. Det at kvinner er mer tilbøyelige til å være i faste forhold enn menn ser imidlertid ikke ut til å ha endret seg i løpet av denne perioden: I begge undersøkelsene er det en forskjell mellom kvinner og menn på rundt 20 prosentpoeng.

5.1.1 Faste forhold og type bostedsstrøk

Er det slik at det er vanskeligere å finne en fast partner og å fastholde en kjærlighetsrelasjon i mindre byer og spredtbygde strøk? Tabell 5.3 viser hvor stor andel av våre kvinnelige og mannlige respondenter i ulike typer bostedsstrøk som er i faste forhold.

Tabell 5.3. Fast forhold til person av samme kjønn etter bosted. Prosent.

	Alle	Oslo med omegn	Bergen, Stavanger, Trondheim	Mellomstore byer (20 000-100 000)	Småbyer (under 20 000)	Spredtbygde strøk
<i>Kvinner</i>						
I fast forhold til kvinne (i alt)	69	70	70	75	57	67
I fast forhold til kvinne i minst 3 mnd.	67	67	69	72	55	67
I fast forhold til kvinne i minst 2 år	46	47	47	50	30	49
<i>Menn</i>						
I fast forhold til mann (i alt)	50	52	59	39	36	44
I fast forhold til mann i minst 3 mnd.	47	49	56	37	33	44
I fast forhold til mann i minst 2 år	34	37	35	27	20	34

57 prosent av dem som bor i spredtbygde strøk bor på Østlandet.

Verken blant kvinner eller menn ligger Oslo på «parforholdstoppen». Det gjør derimot andre store eller mellomstore byer. Både blant kvinner og menn er det lavest andel i fast forhold i småbyer og tettsteder med færre

enn 20 000 innbyggere. At vi ikke finner den laveste andelen i spredtbygde strøk, kan ha sammenheng med at over halvparten av dem som bor i spredtbygde strøk er bosatt på Østlandet. En stor del av disse kan bo i nærheten av Oslo eller andre sentrale strøk i østlandsregionen. Det samme mønsteret gjentar seg stort sett også når vi ser på faste homofile parforhold av ulik lengde.

5.1.2 Mangel på faste parforhold?

Et mer utfyllende bilde av lesbiske kvinners og homofile menns parforhold eller mangel på parforhold, får vi hvis vi ser på nåværende og tidligere forhold under ett: Hvor mange er det som aldri har vært i noe fast forhold i det hele tatt? Tabell 5.4 viser hvor stor andel av kvinner og menn i ulike aldersgrupper som verken har eller har hatt forskjellige typer faste forhold til en person av samme kjønn.

Tabell 5.4. Andeler kvinner og menn som verken er eller har vært i fast forhold til person av samme kjønn. Prosent.

	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Vokse n 35-49 år	Godt voksen 50-59 år	Eldre 60 år +
<i>Kvinner</i>						
Andel som aldri har vært i...						
fast forhold til kvinne i minst 3 måneder	10	36	10	3	1	(0)
fast forhold til kvinne i minst 2 år	26	77	28	10	8	(0)
fast samboerforhold med kvinne	25	56	24	18	20	(0)
<i>Menn</i>						
Andel som aldri har vært i...						
fast forhold til mann i minst 3 måneder	17	44	17	12	10	15
fast forhold til mann i minst 2 år	41	89	49	28	20	31
fast samboerforhold med mann	44	78	45	36	39	48

Tall i parentes: N<20

Hver tiende kvinne og hver sjettede mann i vårt utvalg verken er eller har tidligere vært i et fast forhold på over 3 måneder. Et betydelig mindretall – hver fjerde kvinne og omtrent to av fem menn – har aldri vært i et samboerforhold eller et forhold som har vart i mer enn 2 år. Det er åpenbart de unge under 25 år som trekker opp andelen som aldri har vært i et fast forhold. Men også i de eldre aldersgruppene er det mange som aldri har

vært i faste forhold, spesielt blant mennene: Nesten halvparten av de eldre mennene har aldri vært i et samboerforhold med en annen mann, og omtrent hver tredje mann har aldri vært i et forhold som har vart mer enn 2 år. Blant de godt voksne mennene har to av fem aldri vært i et samboerforhold og én av fem har aldri vært i et forhold som har vart mer enn 2 år.

Hvordan kan denne forskjellen mellom kvinner og menn forklares? En mulig forklaring er at mennene – i motsetning til kvinnene – ikke i samme grad ønsker å binde seg til en fast partner, og at mange homofile menn tillegger seksuell frihet og personlig uavhengighet større verdi enn nære kjærlighetsrelasjoner. Det kan derfor være nyttig å se nærmere på respondentenes *ønsker* om parforhold.

5.1.3 Ønsker om parforhold

Mange av de vi intervjuet ga sterkt uttrykk for at de ønsket seg en kjæreste. Rolf (voksen), en av de intervjuede mennene som for tiden ikke er involvert i noe forhold, svarte slik da han ble spurt om han ønsket seg en fast kjæreste:

Rolf: Ja, jeg ønsker det, ja.

I: Hvorfor det?

Rolf: Jo, i og med at jeg har hatt en amputert familie, så ønsker jeg å ha en trygg og fast og god person. Og jeg har ikke noe lyst til å ha forhold til flere. Jeg har lyst til å ha én trygg og god person som jeg kan stole helt og fullt på, og som også kan stole helt og fullt på meg. Det tror jeg er veldig viktig. Da kan du bygge opp personligheten din og bli sterk, og det har jo betydning for jobb og alt mulig da, hvordan du har det i livet.

Er Rolfs tanker representative også for andre lesbiske/homofile i undersøkelsen? I spørreskjemaet har vi blant annet spurt de av respondentene som ikke er i et fast forhold til en person av samme kjønn om de ønsker seg et slikt forhold. Tabell 5.5 på neste side viser forskjellen mellom kvinner og menn med hensyn til ønsket om forhold.

Det fremgår at de fleste av kvinnene og mennene i vårt utvalg som ikke er i et fast forhold faktisk ønsker at de var det. Bare et fåtall stiller seg helt avvisende til tanken om å være i et parforhold til en person av samme kjønn, og også denne andelen er like stor blant kvinner som blant menn. Det er bare små forskjeller mellom aldersgruppene, og ønsket om et forhold

ser ut til å være minst like sterkt blant de unge som i de øvrige aldersgruppene.

Tabell 5.5. Ønsket om lesbisk/homofilt parforhold blant dem som ikke er i fast forhold for tiden, etter kjønn. Prosent.

Skulle du ønske at du hadde et forhold til en kvinne/mann?	Kvinner	Menn
Ja, det skulle jeg ønske	81	83
Nei, men det kan bli aktuelt senere	14	13
Nei	3	3
Vet ikke	3	2
Totalt	101	101
Antall svar (N)	339	915

Tabellen inkluderer bare lesbiske kvinner og homofile menn som ikke er i fast forhold for tiden (N=1254).

Hvis vi ser på hvor mange som enten er eller ønsker å være i et forhold til en person av samme kjønn, blir bildet om mulig enda klarere: Hele 94 prosent av kvinnene og 91 prosent av mennene har svart at de enten er eller ønsker å være i et fast forhold til en person av samme kjønn. I 1978 var det henholdsvis 86 prosent av kvinnene og 79 prosent av mennene som svarte at de var eller ønsket å være i et fast forhold. Dette gir en klar indikasjon på at parforhold er høyt verdsatt av så vel lesbiske kvinner som homofile menn.

5.2 Parforhold, seksualitet og livskvalitet

Hva er årsaken til at så mange ønsker et fast forhold, og hvilken betydning har det å leve i parforhold for livskvaliteten til lesbiske kvinner og homofile menn?

Det fremgår av tabell 5.6 på neste side at langt flere av de som er i et fast parforhold med en person av samme kjønn, er tilfreds med seksuallivet sitt enn de som ikke er det. Dette gjelder i omtrent like sterk grad blant kvinner som blant menn og innenfor samtlige aldersgrupper. Andelen som er fornøyd med seksuallivet sitt etter to år i fast forhold er noe lavere enn blant dem som har vært i fast forhold i minst tre måneder.

Tabell 5.6. Andeler kvinner og menn som er **svært** eller **ganske fornøyd** med seksuallivet sitt for tiden, etter fast forhold til person av samme kjønn. Prosent.

	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Voksen 35-49 år	Godt voksen og eldre 50 år +
<i>Kvinner</i>					
Ikke i fast forhold	21	28	21	17	11
I fast forhold til kvinne	72	83	75	67	63
I fast forhold til kvinne i minst 3 mnd.	71	82	75	66	62
I fast forhold til kvinne i minst 2 år	63	(73)	67	61	55
<i>Menn</i>					
Ikke i fast forhold	22	22	24	20	21
I fast forhold til mann	74	86	80	69	67
I fast forhold til mann i minst 3 mnd.	73	88	79	69	67
I fast forhold til mann i minst 2 år	69	(100)	75	67	65

I denne tabellen er de eldre over 60 år slått sammen med de godt voksne. I parentes: N<20.

Det at en såpass høy prosentandel av de som ikke er i parforhold er misfornøyd med seksuallivet sitt kan bunne i at mange av dem sjelden har sex. Tabell 5.7 viser prosentandelen som ikke har hatt seksuell omgang i det hele tatt siste måned, blant de som er i fast forhold og blant de som ikke er det.

Tabell 5.7. Andel som **ikke** har hatt seksuell omgang med person av samme kjønn siste måned, etter fast forhold til person av samme kjønn. Prosent

	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Voksen 35-49 år	Godt voksen 50 år +
<i>Kvinner</i>					
I fast forhold til kvinne	18	6	10	21	52
Ikke i fast forhold	78	71	76	83	90
<i>Menn</i>					
I fast forhold til mann	11	6	7	13	19
Ikke i fast forhold	45	56	41	41	52

I tabellen er de eldre over 60 år slått sammen med de godt voksne.

Som vi ser, har mer enn tre fjerdedeler av kvinnene og litt under halvparten av mennene som ikke er i noe fast forhold, heller ikke hatt seksuell omgang med en person av samme kjønn siste måned. Blant de som er i et fast forhold, har langt på vei de fleste (ni av ti av mennene og fire av fem av kvinnene) hatt sex minst én gang siste måned. Vi kan imidlertid ikke ut fra vårt materiale si noe om hvorvidt de som er i faste forhold faktisk har hatt

seksuell omgang med sin faste partner eller med andre. Det stilles heller ikke spørsmål i spørreskjemaet som tar sikte på å bringe på det rene om respondentene lever i såkalt «åpne» forhold, det vil si parforhold hvor de to partene tillater hverandre å ha sex også med andre personer. De fleste av de vi intervjuet ga imidlertid uttrykk for et nokså konvensjonelt syn på seksualitet og parforhold. Erik (ung) svarte for eksempel slik da han ble spurt om seksualitet er viktig for ham: «Det har jeg jo sagt før at seksualitet er noe du skal ha med den du er glad i. Sex gir varme og det gir trygghet og det er en måte å uttrykke følelser på».

I seksualvaneundersøkelsen (Folkehelse 1993) – som tar sikte på å kartlegge seksuallivet til den generelle befolkning – finner man et tilsvarende mønster når det gjelder heteroseksuell atferd blant personer med og uten fast partner: 58 prosent av mennene og kvinnene som ikke har noen fast partner, har ikke hatt samleie siste måned – mot mellom 5 og 15 prosent (det oppgis bare tall for de enkelte aldersgruppene) av mennene og kvinnene med fast partner.

5.2.1 Ønsker om et bedre seksualliv

I spørreskjemaet har vi stilt følgende spørsmål: «Hvis det var noe du kunne forandre på når det gjelder ditt seksualliv, hva ville du forandret på?». Respondentene fikk her anledning til å krysse av for ett eller flere angitte ønsker, og det var også satt av plass slik at hun/han kunne skrive ned eventuelle andre ønsker. Tabell 5.8 viser hvor stor prosentandel av kvinner og menn i og utenfor parforhold som har krysset av på de mest aktuelle ønskene.

Tabell 5.8. Ønsker om endringer i seksuallivet, etter fast forhold med person av samme kjønn. Prosent.

	Oftere sex	Mer ømhet og kjærlighet	Fast partner	Mer variert sex	Mer seksuell lyst	Større seksuell evne	Flere partnere
<i>Kvinner</i>							
I fast forhold til kvinne	46	14	1	21	30	11	3
Ikke i fast forhold	50	53	80	10	10	7	3
Alle	46	25	23	18	24	10	3
<i>Menn</i>							
I fast forhold til mann	42	23	6	37	19	9	13
Ikke i fast forhold	62	67	80	27	12	12	6
Alle	52	45	43	32	15	10	10

Ikke i fast forhold omfatter personer som verken er i et heterofilt eller et homofilt parforhold.

Oftere sex ser ut til å være det ønsket som står sterkest blant så vel kvinner som menn i faste forhold. Omtrent halvparten av kvinnene – både de som er i et fast forhold og de som ikke er det – ønsker oftere sex. Blant mennene er ønsket om oftere sex noe sterkere blant de som ikke er i et fast forhold enn blant de som er det. Flere av de personene vi intervjuet – spesielt mennene – ga uttrykk for at de ønsket seg et noe høyere seksuelt aktivitetsnivå. Bernt (ung voksen), som har vært i et fast forhold til en annen mann i over ti år, svarte for eksempel slik på spørsmålet om seksualiteten er viktig for ham:

Bernt: Ja, den er jo det. Den blir jo mindre og mindre viktig i et forhold, men den betyr jo mye for meg. [...] Jeg kunne jo ønske et forhold der vi hadde mer sex, da, men det gjelder liksom å finne et balansepunkt, og etter hvert så er det jo ikke det som binder forholdet sammen. Det kan styrke forholdet, men det er ikke det som gjør at forholdet holder, for da hadde det ikke holdt. Av og til så tenker jeg at vi har jo så lite sex at vi kunne vært misjonærer, altså, omtrent, for vi gjør jo ingen ting. Ja. Og av og til er du tilfreds med det, men i perioder så...

For Geir (eldre) har det seksuelle aktivitetsnivået hengt nært sammen med hvorvidt han har vært i parforhold med en annen mann eller ikke:

Geir: Jeg er nok ganske seksuelt aktiv. Og seksualiteten betyr en del, ja. Jeg blir veldig rastløs og irritabel uten sex. Selv om jeg er såpass gammel, så syns jeg det er en del av livet.

I: Hvis du tenker tilbake, har du vært tilfreds med seksuallivet ditt?

Geir: Ikke direkte tilfreds. Jo, i perioder.

I: Hva har du vært tilfreds med, og hva har du vært utilfreds med?

Geir: Det er klart at da man var yngre og hadde et fast forhold så syns man selvsagt at det var bra. Men i perioder hvor man ikke har noe forhold, så er det klart at da er det frustrerende å ikke ha sex. Jeg må vel si at lysten er vel dalende når man blir eldre. Så det er vel naturlig at det ikke er så ofte som før da. Det er litt ergerlig og (latter), men sånn er det, det er ikke noe å gjøre med.

Det viktigste for kvinner og menn *utenfor* parforhold er imidlertid *fast partner*. Hele 8 av 10 ønsker seg dette. *Mer ømhet og kjærlighet* er det nest viktigste ønsket blant dem som ikke er i et fast forhold. Så mye som to av tre menn – og over halvparten av kvinnene – som ikke er i et fast forhold, har svart at de ønsker seg mer ømhet og kjærlighet, noe som tyder på at

mange homofile og lesbiske ikke får tilfredsstilt sine behov for nærhet og omsorg. Rolf (voksen), som ikke er i noe parforhold og som forteller at han har latt seksualiteten «ligge på is» de siste årene, uttrykte seg slik:

Rolf: Bare det å få berøring, kroppskontakt... jeg holder på å fly på veggene av og til, jeg, jeg har holdt på å bli gærn. Jo, for det er veldig viktig. Det er som et hvilket som helst annet behov. Og så får du ikke dekket det behovet. Så når jeg først får noe sånt, så er jeg nesten umettelig. Jeg er som en svamp som aldri får sugd nok til seg.

Det er også interessant å merke seg at nesten hver tredje kvinne i faste forhold ønsker seg mer seksuell lyst. Birgitte (voksen) som har vært sammen med en annen kvinne i snart ti år, sier for eksempel om den seksuelle siden ved parforholdet sitt:

Birgitte: Det er ikke det at det ikke er viktig, men jeg føler at jeg er blitt litt treigere nå enn jeg var før [latter]. Jeg vet ikke hvordan jeg skal uttrykke det, jeg [latter]. Jeg følte at jeg hadde mer lyst før. Det er ikke det at jeg ikke har lyst. Vi har det veldig godt sammen når vi elsker og alt det der. Men kanskje føler jeg at vi gjorde det oftere før, og at årsaken til det ligger hos meg. Jeg vet ikke hvorfor.

I: Er det problematisk?

Birgitte: Ja vi har jo snakket om det med jevne mellomrom. Vi møtes ikke alltid helt på midten hva behov gjelder. Og det plager ikke meg, som sagt, men i forholdet vårt er det blitt en liten greie på det, fordi hun har mer lyst. Jeg føler at jeg må mobilisere litt kanskje, i stedet for at det kommer av seg selv. Men jeg tror nok at vi er veldig flinke til å snakke om det. Så det er ikke noe press fra den ene eller den andre siden. Jeg tror det går litt opp og ned, jeg. Det siste året, de siste par årene har det kanskje gått litt sånn nedoverkurve, ja.

Også Karin (eldre) ser på likevekt på det seksuelle området som en sentral verdi. Slik svarte hun på spørsmålet om hvordan kjærlighets- og seksuallivet hennes har vært:

Karin: Ja. Det har vært bra. Det må jeg si på alle måter. Vi har nok matchet hverandre veldig godt når det gjelder seksualitet, både da vi var unge og nå som vi er blitt eldre, så er vi i takt. Det må jeg si. Så det har aldri vært noe problem at vi nok har dalt ganske mye når det gjelder seksualitet. Vi har en veldig god og nær kroppskontakt. Så det fysiske samlivet har klaffet veldig godt for oss.

5.2.2 Faste forhold og livskvalitet

I tabell 5.6 så vi at personer som er i faste forhold er langt mer tilfreds med seksuallivet sitt enn de som ikke er i slike forhold. Er det også store forskjeller mellom personer i og utenfor faste forhold når det gjelder tilfredshet og livskvalitet mer generelt? I spørreskjemaet blir respondentene bedt om å angi hvor tilfreds de er med livet sitt for tiden gjennom å plassere seg på en skala fra 1 (svært utilfreds) til 10 (svært tilfreds). Tabell 5.9 viser hvor stor andel av kvinner og menn i og utenfor faste forhold som oppgir at de har høy livskvalitet, det vil si at de har krysset av verdiene 8, 9 eller 10 på skalaen.

Tabell 5.9. Andeler med høy livskvalitet (som har oppgitt 8, 9 eller 10 på en skala fra 1 til 10), etter fast forhold til person av samme kjønn. Prosent.

	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Voksen 35-49 år	Godt voksen 50 +
<i>Kvinner</i>					
I fast forhold til kvinne	64	62	64	65	59
Ikke i fast forhold	36	34	34	33	50
<i>Menn</i>					
I fast forhold til mann	60	55	62	59	60
Ikke i fast forhold	39	44	37	34	53

Ikke i fast forhold omfatter personer som verken er i heterofilt eller i homofilt parforhold. I tabellen er de eldre over 60 år slått sammen med de godt voksne.

Det er en betydelig større andel med høy livskvalitet blant de som er i parforhold med en person av samme kjønn, sammenlignet med de som ikke er det. Denne forskjellen går igjen så vel blant kvinner som blant menn og innenfor samtlige aldersgrupper.

Det at faste forhold ser ut til å ha stor betydning for livskvaliteten, utelukker ikke at også mer tilfeldige og episodiske seksuelle relasjoner kan være en viktig kilde til glede og livskvalitet for mange homofile menn og lesbiske kvinner. Det gjelder både de som er i faste forhold og de som ikke er det.

5.3 Å bo sammen

Hvor vanlig er det at lesbiske kvinner og homofile menn bor sammen med kjæresten/partneren sin? I hvilken grad henger samboerskap sammen med åpenhet overfor venner og opphavsfamilie?

Tabell 5.10. Andeler som bor sammen med registrert partner eller samboer av samme kjønn, etter lengde på nåværende faste forhold. Prosent.

	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Voksen 35-49 år	Godt voksen 50-59 år	Eldre 60 år +
Kvinner						
Alle	51	31	54	57	42	(64)
I fast forhold til kvinne	73	63	73	77	62	(100)
I fast forhold i minst 3 mnd.	75	66	76	78	63	(100)
I fast forhold minst 2 år	87	(73)	92	86	67	(100)
Menn						
Alle	33	14	33	39	33	17
I fast forhold til mann	66	37	64	72	71	(50)
I fast forhold i minst 3 mnd.	69	43	68	74	71	(50)
I fast forhold minst 2 år	81	(67)	82	81	77	(67)

Tall i parentes: $N < 20$.

Tabell 5.10 viser at halvparten av kvinnene og en tredjedel av mennene i utvalget bor sammen med partner eller samboer av samme kjønn. Den noe høyere prosentandelen av samboende blant kvinnene skyldes nok først og fremst at en større andel kvinner enn menn er i faste forhold (se tabell 5.1). Men også når vi bare ser på de som er i et fast forhold er det en klar forskjell mellom kvinner og menn: 73 prosent av kvinnene som er i forhold bor sammen med kjæresten/partneren ($N=776$), mot 66 prosent av mennene ($N=927$). Kvinner er med andre ord både mer tilbøyelige til å være i forhold enn hva menn er og mer tilbøyelige til å bo sammen med den personen de har et forhold til. En mulig forklaring på denne forskjellen er at det er mindre påfallende at to kvinner deler en leilighet enn at to menn gjør det.

Tabell 5.10 viser også at ikke alle som har vært sammen med kjæresten sin i minst to år, har flyttet sammen med henne eller ham. 13 prosent av kvinnene og 19 prosent av mennene bor ikke sammen med kjæresten sin, til tross for at de har definert sitt forhold som fast i minst to år.

Flere av respondentene har kommentert i spørreskjemaet at de ønsket større geografisk nærhet til kjæresten. Det vi kan kalle «kjønnsmarkedet» for lesbiske/homofile er mindre enn for heterofile, og det kan godt tenkes at det vil være en større tendens til at partnere i lesbiske/homofile parforhold bor på forskjellige steder i landet sammenlignet med heterofile parforhold. Mot denne bakgrunn synes det snarere å være et positivt funn at så mange som 87 prosent av kvinnene og 81 prosent av mennene i fast forhold av minst 2 års varighet faktisk også bor sammen.

Det kan være interessant å sammenligne andelen som bor sammen med partner eller samboer av samme kjønn i vårt utvalg med andelen som bor sammen med samboer eller ektefelle av motsatt kjønn i undersøkelser av den generelle befolkning.

Tabell 5.11. Andel som er gift eller samboende med person av motsatt kjønn i den generelle befolkning. Prosent. Kilde: Helseundersøkelsen 1995.

	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Voksen 35-49 år	Godt voksen 50-59 år	Eldre 60 år +
Kvinner N=1169	65	23	73	79	76	58
Menn N=1203	68	15	64	84	82	80

Sammenlignet med tallene fra vår undersøkelse (tabell 5.10) ligger tallene for den generelle befolkning noe høyere. Dette gjelder spesielt for mennene. Unge lesbiske kvinner ser faktisk ut til å være mer etablert enn sine jevnaldrende i den generelle befolkningen.

Det ser ut til å være betraktelig flere lesbiske kvinner og homofile menn som bor sammen med en kjæreste/partner i dag enn hva tilfellet var for 20 år siden. I undersøkelsen til Bergh, Bjerck og Lund fra 1978 svarte bare 39 prosent av kvinnene og 20 prosent av mennene at de bodde sammen med en person av samme kjønn. Samtidig var andelen som var i fast forhold tilsvarende lavere. Dersom vi ut fra disse opplysningene beregner et omtrentlig tall for hvor mange av respondentene i 1978-undersøkelsen som hadde en kjæreste som bodde sammen med henne/ham, kommer vi fram til tall som ikke ligger langt under det som er tilfellet i dag.

5.3.1 Synlighetens terskel

For heterofile kvinner som menn handler det å være enslig, særbo, sambo eller gift om å foreta et personlig valg på bakgrunn av institusjonelle føringer og personlige preferanser. For lesbiske og homofile er valget av sivil status vel så mye et spørsmål om åpenhet og synlighet. For personer som lever skjult og som av ulike grunner engster seg for hvordan omgivelsene – det vil si arbeidskolleger, naboer og opphavsfamilien – vil reagere om de får vite at vedkommende er lesbisk/homofil, fortøner nok tanken på å innlede er samboerforhold seg som svært problematisk. Et godt

eksempel på hvor høy terskelen for samboerskap kan være, er Karl (voksen). For Karl var det å være homofil helt til for kort tid siden ensbetydende med å leve alene og ha seksuelle relasjoner med andre menn i det skjulte. Et samboerskap med en annen mann har for ham fortonet seg som et ganske så uoppnåelig mål:

Karl: Jeg hadde en annonse i Blikk her for noen få nummer siden, og da skrev jeg at jeg kunne se for meg et slags samboerskap på sikt. Jeg føler fremdeles at jeg ikke er moden for å tenke samboerskap, men på den annen side har det skjedd så mye nå de siste månedene, at jeg kanskje vil få et aldeles avslappet forhold til det etterhvert også.

Også den godt voksne Else – som under intervjuet fortalte en sår historie om svært negative reaksjoner fra en tidligere venninne og den nærmeste familien på nyheten om at hun er lesbisk – nærer ganske ambivalente følelser overfor det å leve i et lesbisk samboerforhold:

I: Har du bodd sammen med noen kvinne noen gang?

Else: Jeg er ikke typen til å bo sammen med noen. Jeg unner ingen å bo sammen med meg.

I: Er du vanskelig?

Else: Nei, men jeg har unger og slikt å ta hensyn til og...

I: Har du voksne unger som bor her i nærheten?

Else: Nei, den nærmeste bor sju mil unna. Men plutselig så skjærer forholdet seg og jeg føler vel det at jeg skal ikke svikte barna på en måte. De skal ha sin plass i hjemmet.

I: Hjemmet ditt er deres hjem først og fremst?

Else: Ja, jeg synes det. Ja ... nei, da måtte jeg i hvert fall få meg større husvære hvis jeg skulle ha en fastboende partner. Det må jeg. Hvis jeg skulle bo sammen med noen, så kunne jeg ikke bo her. Dette er for lite. Nei, jeg har ikke lyst til å ha noen samboer. Nei, jeg har ikke det.

At manglende åpenhet for mange er et viktig hinder for å etablere et samboerforhold med en person av samme kjønn, fremgår også av våre data. Tabell 5.12 viser sammenhengen mellom åpenhet overfor venner og arbeidskolleger og det å bo sammen med partner eller samboer av samme kjønn.

Tabell 5.12. Andel som oppgir at alle eller de fleste av deres heterofile venner og arbeidskolleger vet at de er homofile/lesbiske, etter fast forhold/samboerskap med person av samme kjønn. Prosent.

	Kvinner	Menn
Ikke i fast forhold til person av samme kjønn	51	57
I fast forhold til person av samme kjønn	74	74
Bor sammen med partner eller samboer	78	80

N=2708.

Åpenhet overfor arbeidskolleger og heterofile venner er større blant dem som er i faste forhold, og størst blant dem som bor sammen med kjæresten sin, sammenlignet med dem som ikke er i fast forhold. Det å holde fast på en heterofil fasade er vanskeligere når man bor sammen med en kjæreste av samme kjønn enn når man bor alene, og enkelte kan nok få «skjelven» ved synlighetens terskel.

5.4 Registrert partnerskap

Den 1. august 1993 trådte loven om registrert partnerskap i kraft i Norge. Loven gir registrerte partnere de samme rettigheter og forpliktelser overfor hverandre og samfunnet som heterofile ektefeller, med unntak av retten til å adoptere barn. Per 1.1. 1997 har totalt 1294 personer – 449 kvinner og 845 menn – inngått partnerskap (Statistisk sentralbyrå 1999). Av deltakerne i vår undersøkelse oppgir 12 prosent (N=352) at de er registrerte partnere og 1 prosent (N=35) at de er fraskilt eller separert fra partner av samme kjønn. Det vil si at NOVA-undersøkelsen dekker rundt en tredel av de som har inngått registrert partnerskap.

Tabell 5.13. Andel i registrert partnerskap. Prosent.

	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Voksen 35-49 år	Godt voksen 50-59år	Eldre 60 år +
Kvinner	12	2	12	16	15	29
Menn	12	1	10	15	17	7

Tidligere i dette kapittelet har vi vist at i vår undersøkelse er kvinner mer tilbøyelig til å leve i faste forhold og samboerskap enn homofile menn. Andelen homofile menn og lesbiske kvinner i NOVA-utvalget som har inngått partnerskap er imidlertid identiske (tabell 5.13). Det er imidlertid

vanskelig å trekke noen slutning på bakgrunn av dette resultatet, fordi vi ikke har noen mulighet til å avgjøre om utvalget er representativt. Hvis vi ser bort fra kategorien eldre (hvor det statistiske grunnlaget er svakt), er det blant de voksne og godt voksne at andelen lesbiske/homofile partnere er størst. Andelen registrerte partnere er helt klart lavest blant de unge under 25 år.

Av de registrerte partnerne som har deltatt i vår undersøkelse bor de aller fleste – 90 prosent av mennene og 93 prosent av kvinnene – sammen med partneren sin.

5.4.1 Partnerskap og bosted

Da vi undersøkte hvordan andelen i faste forhold varierte med bostedsstrøk, fant vi at det var flest lesbiske kvinner og homofile menn i fast forhold i de store byene utenom Oslo og i mellomstore byer. Gjentar dette mønsteret seg når det gjelder andelen i utvalget som har inngått registrert partnerskap?

Tabell 5.14. Andel i registrert partnerskap, etter bostedsregion/type bostedsstrøk. Prosent

	Alle	Kvinner	Menn
<i>Bostedsregion</i>			
Østlandet	12	14	11
Agder og Rogaland	13	18	10
Vestlandet	10	9	11
Trøndelag	7	3	9
Nord-Norge	15	10	19
<i>Type bostedsstrøk</i>			
Oslo med omegn	13	13	12
Bergen, Stavanger, Trondheim	11	8	12
Mellomstor by (20 000-100 000 innb.)	11	11	10
Småby/tettbygd strøk (under -20 000 innb.)	7	9	6
Spredtbygd strøk	19	27	14

Det ser ikke ut til at det avtegner seg noe bestemt mønster i tabell 5.14 over fordelingen av registrerte partnerskap. Tvert imot virker det svært tilfeldig hvordan partnerskap fordeler seg på ulike regioner og strøk med ulik grad av tettbebyggelse. Særlig overraskende kan det kanskje være at andelen kvinner i registrert partnerskap i spredtbygde strøk er såpass høy. Vi skal

imidlertid være klar over at over 60 prosent av respondentene i spredtbygde strøk er bosatt på Østlandet.

Tabell 5.15. Andel i registrert partnerskap på Østlandet, etter type bostedsstrøk. Prosent.

	Alle	Kvinner	Menn
<i>Type bostedsstrøk</i>			
Oslo med omegn	13	14	12
Mellomstor by (20 000-100 000 innb.)	7	8	6
Småby/tettbygd strøk (under -20 000 innb.)	8	10	7
Spredtbygde strøk	25	37	18

Kun respondenter bosatt i Østlandsområdet er med i tabellen (N=1986).

Andelen partnerskap i spredtbygde strøk på Østlandet er spesielt høyt, særlig blant lesbiske kvinner, og bidrar til å trekke opp andelen i spredtbygde strøk generelt (tabell 5.15). Mens andelen i partnerskap i spredtbygde strøk på Østlandet er 25 prosent, er den tilsvarende andelen i spredtbygde strøk på Vestlandet bare 4 prosent.

5.4.2 Partnerskap, ressurser og åpenhet

Hva karakteriserer de som lever i partnerskap? Finnes det noe i vårt materiale som tilsier at denne gruppen utgjør en slags elite innenfor den lesbiske og homofile befolkningen i den forstand at de er mer ressurssterke og mer åpne enn lesbiske og homofile som ikke har formalisert sine samliv på denne måten? Har de høyere utdanning og bedre inntekt enn andre lesbiske og homofile?

Hvis vi ser på hvor stor andel av de registrerte partnerne i aldersgruppen 35-59 år som har høy årlig bruttoinntekt (over 250 000) og sammenligner dem med de øvrige respondentene i samme aldersgruppe, fremgår det at forskjellene mellom de to gruppene er ubetydelige. Dette gjelder både blant kvinner og blant menn. Det samme er tilfelle med hensyn til utdanningsnivå: Andelen med høyere utdanning, det vil si utdanning ut over videregående skole, er ikke større blant de registrerte partnerne enn blant de som har en annen sivil status innenfor aldersgruppen 35-59 år.

De registrerte partnerne skiller seg imidlertid ut fra det øvrige utvalget når det gjelder åpenhet.

Tabell 5.16. Andel som er helt åpne både overfor heterofile venner og arbeidskolleger, etter sivil status. Kvinner og menn 35-59 år. Prosent.

	Alle	Kvinner	Menn
Registrert partner	90	95	88
Annen sivil status	65	68	64

Respondenter under 35 år og over 59 år er utelatt fra tabellen (N=1329).

Tabell 5.16 viser at de registrerte partnerne er betraktelig mer åpne overfor heterofile venner og arbeidskolleger enn de øvrige respondentene innenfor aldersgruppen 35-59 år. Disse dataene representerer et øyeblikksbilde av forholdet mellom åpenhet og inngått partnerskap. Det er derfor ikke mulig å vite hva som kom først: Er det lesbiske og homofile som er helt åpne som i størst grad føler seg trygge på seg selv og partneren sin og derfor inngår partnerskap? Eller er det inngåelsen av partnerskapet som medfører frivillig eller ufrivillig «outing» overfor venner og kolleger? Sannsynligvis står formalisering av parforhold og åpenhet i et vekselvirkningsforhold der begge prosesser er virksomme samtidig.

5.5 Heterofile erfaringer og parforhold

Som vi så i kapittel 2 har de aller fleste av de som har besvart vårt spørreskjema – 91 prosent av kvinnene og 98 prosent av mennene – definert seg som lesbiske eller homofile. I dette avsnittet vil vi se nærmere på hvor mange i utvalget som har hatt seksuelle erfaringer med personer av motsatt kjønn, og hvor mange som har vært i faste heterofile parforhold.

5.5.1 Tiltrekning til personer av motsatt kjønn

I tillegg til spørsmålet om hva man regner som ens seksuelle orientering har vi også bedt respondentene om å plassere seg på en såkalt dobbel Kinsey-skala (se vedlagt spørreskjema). Tanken bak å operere med en dobbel skala, hvor respondenten blir bedt å plassere seg både med hensyn til seksuell tiltrekning til personer av samme kjønn og tiltrekning til personer av motsatt kjønn, er at man på denne måten bedre fanger opp eventuelle nyanser i respondentenes seksual- og kjærlighetsliv. Å være sterkt følelsesmessig og seksuelt tiltrukket av personer av samme kjønn, utelukker ikke at man også kan føle sterk tiltrekning til personer av motsatt kjønn. Det er mulig å skåre f.eks. 5 på begge dimensjonene samtidig. I tabell 5.17 bruker vi for enkelthets skyld en noe mindre findelt skala. De som i tabellen sies å oppleve sterk tiltrekning, er de som oppga verdiene 5 eller 6 på skalaen i spørreskjemaet.

De som sies å oppleve noe tiltrekning er de som oppga verdiene 2 til 4, mens de som sies å oppleve ingen eller svak tiltrekning er de som oppga verdiene 0 eller 1.

Tabell 5.17. Følelsmessig og/eller seksuell tiltrekning til personer av samme og motsatt kjønn. Prosent.

	Ingen eller svak tiltrekning (0 eller 1)	Noe tiltrekning (2-4)	Sterk tiltrekning (5 eller 6)
<i>Tiltrekning til personer av samme kjønn</i>			
Kvinner	1	9	90
Menn	1	5	95
<i>Tiltrekning til personer av motsatt kjønn</i>			
Kvinner	69	27	4
Menn	79	20	1

Deltakerne i vår undersøkelse synes å ha liten sans for de nyansene som den doble Kinsey-skalaen forsøker å fange opp. Tabell 5.17 viser at de fleste kvinner og menn har oppgitt at de føler sterk tiltrekning til samme kjønn. Samtidig har et stort flertall oppgitt at de ikke føler noen eller bare svak tiltrekning til personer av motsatt kjønn. Tabell 5.18 viser hvordan de som oppgir at føler sterk tiltrekning til personer av samme kjønn fordeler seg etter tiltrekning til motsatt kjønn.

Tabell 5.18. Følelsmessig og/eller seksuell tiltrekning til personer av motsatt kjønn blant kvinner og menn som føler sterk tiltrekning til personer av samme kjønn (verdi 5-6 på en skala fra 0 til 6). Prosent.

	Alle	Kvinner	Menn
Ingen eller svak tiltrekning til motsatt kjønn (0-1)	78	73	81
Noe tiltrekning til motsatt kjønn (2-4)	21	25	18
Sterk tiltrekning til motsatt kjønn (5-6)	1	3	1
Totalt	100	101	100
(N)	2748	1003	1745

Det fremgår av tabell 5.18 at nesten tre fjerdedeler av kvinnene og åtte av ti av mennene som har krysset av en av de to *høyeste* verdiene på skalaen over tiltrekning til samme kjønn også har krysset av en av de to *laveste* verdiene på skalaen over tiltrekning til motsatt kjønn. For de fleste av respondentene ser dermed et sterkt homofilt/lesbisk begjær og kjærlig-

hetsliv ut til å utelukke et heteroseksuelt begjær/kjærlighetsliv. Samtidig er det en vesentlig andel – hver fjerde kvinne og hver femte mann – som har oppgitt at de føler sterk følelsesmessig og/eller seksuell tiltrekning til personer av samme kjønn, samtidig som de føler noe tiltrekning til motsatt kjønn. Mennene er noe mer tilbøyelige enn kvinnene til å oppfatte tiltrekning til personer av samme kjønn som noe som utelukker tiltrekning til motsatt kjønn. Dette funnet bekreftes ved at det er en mindre andel som regner seg som bifile blant mennene enn blant kvinnene (tabell 2.1).

Det er ingen vesentlige forskjeller mellom alderskategoriene når det gjelder tiltrekning til samme og motsatt kjønn. Andelen av kvinner og menn som har svart at de føler sterk tiltrekning til samme kjønn samtidig som de ikke føler noen eller bare svak tiltrekning til motsatt kjønn, er omtrent den samme i de ulike aldersgruppene. For mennenes del er den riktignok noe lavere blant de over 60 år (74 prosent), mens den for kvinnenes del er noe høyere blant de godt voksne (81 prosent) og blant de eldre (85 prosent).

5.5.2 Seksuell omgang med person av motsatt kjønn

Polariseringen som kommer til uttrykk i respondentenes svar på spørsmål om seksuell orientering/identitet og følelsesmessig/seksuell tiltrekning, innebærer ikke at de fleste utelukkende har hatt sex med personer av samme kjønn som dem selv. Tabell 5.19 viser hvor stor andel av kvinnene og mennene i vårt utvalg som har hatt seksuell omgang med personer av motsatt kjønn.

*Tabell 5.19. Andel som **noen gang** har hatt seksuell omgang med person av motsatt kjønn. Prosent.*

	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Voksen 35-49 år	Godt voksen 50-59 år	Eldre 60 år +
Kvinner	84	77	81	88	93	(86)
Menn	60	37	53	68	76	73

Tall i parentes: N<20

Hele 84 prosent av kvinnene og 60 prosent av mennene rapporterer at de har hatt seksuell omgang med en person av motsatt kjønn minst én gang i løpet av sitt liv. Disse tallene korresponderer med andre studier av lesbiske/homofiles heteroseksuelle erfaringer. Den svenske psykologen Sune Innala viser til at det i eksisterende vitenskapelige studier anslås at

mellom 84 og 89 prosent av kvinnene og mellom 50 og 64 prosent av mennene har heterosekseksuelle erfaringer (Innala 1997). Våre tall ligger innenfor de samme intervallene.

Det har lite å si om vi kontrollerer for seksuell orientering og holder de som har oppgitt at de er bifile eller heterofile med visse homofile/lesbiske innslag (til sammen 37 menn og 90 kvinner) utenfor tabellen: Andelen med heteroseksuell erfaring forblir så og si uendret.

Det er de unge, homofile mennene som ser ut til å ha minst seksuell erfaring med personer av motsatt kjønn. Prosentandelen av unge kvinner som har hatt seksuell omgang med motsatt kjønn er mer enn dobbelt så høy som blant mennene i samme aldersgruppe. Dette kan henge sammen med at den vanligste debutalderen for sex med en person av samme kjønn er høyere blant kvinner (20 år) enn blant menn (15 år) i NOVA undersøkelsen, og dette kan tyde på at unge kvinner i større grad enn unge menn er i heteroseksuelle parforhold før de etablerer en lesbisk identitet (jf. Reiersen 1993). Den vanligste *heteroseksuelle* debutalder i utvalget er for begge kjønns vedkommende 16 år.

Forskere som Håkansson (1984), Malterud (1986) og Westerståhl (1996) har pekt på at homofile og lesbiske ofte trenger lang tid på å erkjenne sin seksuelle orientering. Westerståhl viser til at det er et utbredt problem at lesbiske kvinner i starten av sitt lesbiske liv (som ikke nødvendigvis sammenfaller med puberteten), kan nære ambivalente følelser overfor sitt kjærlighetsliv, og at de av den grunn i større grad enn homofile menn går inn i heterofile parforhold.

5.5.3 Forekomst av faste heterofile forhold

Hvor mange av respondentene oppgir at de er i et fast forhold til en person av motsatt kjønn? Sett under ett, er 5 prosent av kvinnene og 3 prosent av mennene i faste forhold til en person av motsatt kjønn. 12 prosent av de unge kvinnene under 25 år er i et fast forhold til en mann, mens bare 4 prosent av de unge mennene under 25 år er i fast forhold til en kvinne. Av de som er i et fast forhold til personer av motsatt kjønn regner 41 prosent av kvinnene (N=56) og 22 prosent av mennene (N=59) seg som bifile eller heterofile med visse lesbiske/homofile innslag. To prosent av begge kjønn bor sammen med ektefelle eller samboer av motsatt kjønn, og to prosent av begge kjønn er i et fast forhold av mer enn to års varighet til en person av motsatt kjønn.

Et mer helhetlig inntrykk av graden av heteroseksuell erfaring blant våre respondenter får vi ved å se på hvor mange som enten er eller tidligere har vært i faste forhold til personer av motsatt kjønn.

Tabell 5.20. Andeler som er eller tidligere har vært i ulike typer faste forhold til person av motsatt kjønn. Prosent.

	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Voksen 35-49 år	Godt voksen 50-59 år	Eldre 60 år +
<i>Kvinner</i>						
Andel som er eller har vært...						
i fast forhold til mann i minst 3 mnd.	59	49	57	62	72	(71)
i et forhold til mann i minst 2 år	33	18	26	40	54	(57)
i et samboerforhold med en mann	25	13	20	33	31	(57)
<i>Menn</i>						
Andel som er eller har vært...						
i fast forhold til kvinne i minst 3 mnd.	37	25	30	41	51	47
i et forhold til kvinne i minst 2 år	18	4	12	21	40	36
i et samboerforhold med en kvinne	15	6	10	17	27	15

Tall i parentes: N<20

Tabell 5.20 viser at det er en betydelig større andel blant kvinnene enn blant mennene som har vært i faste forhold og samboerforhold med en person av motsatt kjønn. Blant de unge og unge voksne er andelen kvinner som er eller har vært i fast forhold, dobbelt så stor som andelen menn. Dette stemmer overens med tallene i den svenske levekårsundersøkelsen: Det fremgår der at to tredjedeler av kvinnene mot bare én tredjedel av mennene i en periode av livet hadde levd helt heteroseksuelt (dvs. at de utelukkende hadde hatt seksuell omgang med person av motsatt kjønn) (Håkansson 1984:366). Videre oppga 26 prosent av respondentene i den svenske levekårsundersøkelsen (kvinner og menn sett under ett) at de en eller annen gang i livet hadde levd i et samboerforhold med en person av motsatt kjønn. Tallene over samboerforhold i NOVA-undersøkelsen ligger dermed noe lavere enn i den svenske undersøkelsen.

Det fremgår også av tabell 5.20 at andelen som har erfaring med lengre parforhold til personer av motsatt kjønn er merkbart høyere i de tre eldste aldersgruppene, noe som kan tyde på at vi her har å gjøre med generasjonsforskjeller: Parallelt med at den (homo-)seksuelle debutalderen har sunket (se kapittel 3), har også graden av heteroseksuell erfaring gått ned. At kravene til det å leve et liv i tråd med heteroseksuelle normer og

forventinger var sterkere for de som var unge på 1950 og 1960 tallet enn de er for lesbiske kvinner og homofile menn som er unge i dag, kan kanskje også leses ut av tallene over hvor mange som er eller har vært (heterofilt) gift.

Tabell 5.21. Andeler som er/har vært gift med person av motsatt kjønn. Prosent.

	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Voksen 35-49 år	Godt voksen 50-59 år	Eldre 60 år +
<i>Kvinner</i>						
Har aldri vært gift	88	100	95	81	66	(57)
Er gift nå	0.5	0	1	0.5	1	(0)
Har vært gift tidligere	12	0	5	19	33	(43)
Alle	101	100	101	101	100	100
<i>Menn</i>						
Har aldri vært gift	92	99.5	98	90	74	64
Er gift nå	1	0.5	0	0.5	3	4
Har vært gift tidligere	8	0	2	9	23	31
Alle	101	100	100	100	100	99

Tall i parentes: $N < 20$

Mens ytterst få i de to yngste aldersgruppene er eller har vært gift, har omtrent hver tredje kvinne og hver fjerde mann i aldersgruppen 50-59 år vært gift tidligere (tabell 5.21). Andelen som enten er eller har vært gift, er klart høyest blant de eldre over 60. Også i den svenske levekårsundersøkelsen pekes det på at det fremfor alt er den eldre generasjonen av lesbiske og homofile som har vært gift. Mens det for hele utvalget var 13 prosent som enten var eller hadde vært gift, var andelen som var eller hadde vært gift på hele 38 prosent blant de over 50 år (Håkansson 1984: 390-391).⁷³

5.5.4 Lesbiske kvinners erfaringer med heterofile forhold

Hvorfor er det så mange i vårt utvalg som har hatt faste forhold også til personer av motsatt kjønn, og hva betyr slike forhold for livskvaliteten til lesbiske kvinner og homofile menn? Det er svært få av respondentene i vårt

⁷³ I utvalget til Bergh, Bjerck og Lund var 1 prosent av kvinnene gift, mens ytterligere 8 prosent hadde vært gift tidligere. 3 prosent av mennene var gift og ytterligere 5 prosent hadde vært gift tidligere (Bergh, Bjerck og Lund 1978). I utvalget til Håkansson (1984) hadde 15 prosent av kvinnene og 7 prosent av mennene vært gift, men var skilt/separert nå (s. 367).

utvalg som har svart at de *ønsker* seg et fast forhold til en person av motsatt kjønn. Av de som ikke for tiden er i noe fast, heterofilt forhold, svarer bare 2 prosent av mennene og 1 prosent av kvinnene at de ønsker seg inn i et parforhold med en person av motsatt kjønn.

Av de 23 personene vi intervjuet var det stort sett bare kvinnene som kunne fortelle om lengre parforhold med personer av motsatt kjønn. Tre av kvinnene har tidligere vært heterofilt gift, og to av dem har vonde minner knyttet til den tiden de levde i ekteskap. Bertine (voksen) fortalte for eksempel:

Bertine: Jeg var gift i 15 år. De 15 årene var sånn opp og ned. Han var sjømann. Vi var «nygifte» hver gang han kom hjem, og ... Nei, det var en forferdelig tid, skal jeg si deg. Jeg var aldri særlig glad i ham, jeg følte ikke noe på den måten. Det er stygt å si. Jeg har fått barn. Det høres fælt ut. Men ... jeg ble voldtatt. Og så var det sånn at man blir aldri voldtatt av en man er gift med. Nei det var grusomt. Nei, jeg hadde det ikke godt. Jeg hadde det ikke godt. Det var en fæl tid. Så at jeg klarte å holde ut i 15 år, det var mye på grunn av ungene. Prøvde og prøvde, men det nyttet ikke.

Else (godt voksen), som allerede på realskolen hadde sterke følelser for en kvinnelig lærerinne, forteller at hun nærmest ble presset inn i ektestanden mot sin vilje:

Else: Jeg ble jo gift da, 19 år gammel. Da måtte jeg gifte meg, for jeg skulle jo føre slekten videre, ikke sant. Moren min forlangte det at jeg skulle være som de andre. Jeg skulle ha meg ut på fest og være som de andre, så det ble jo slik at jeg ble sammen med en da mot min vilje. Jeg prøvde å komme unna og, men ... Så jeg fikk jo disse tre ungene da med han, og det var jo forferdelig. Det var jo ikke ekteskap, det var jo ikke det. Det var jo kun på papiret. Nei, uff, jeg vil egentlig ikke snakke om det. Nei. Det er sånn som det ikke er så godt å prate om. Men for ungenes del så holdt vi i hvert fall sammen i ti år da.

For begge disse kvinnene var det hensynet til barna som gjorde at de ikke brøt ut av ekteskapet på et tidligere tidspunkt, på tross av at den følelsesmessige og seksuelle siden ved forholdet ikke fungerte. Gro (voksen), derimot, den tredje av kvinnene som tidligere har vært gift, opplevde ikke sin mangeårige seksuelle relasjon med ektemannen som traumatisk, selv om hun føler at seksuallivet hennes ble langt mer tilfredsstillende etter at hun innledet et forhold til en annen kvinne for mindre enn ett år siden. Slik beskriver hun sin første lesbiske erfaring:

Gro: Det var jo en overraskelse egentlig, for jeg trodde ikke at jeg kom til å reagere sånn som jeg gjorde. Når det gjelder sex, så var det jo enorm forskjell fra det jeg hadde opplevd før. Og da skjønte jeg at jeg hadde gjort det riktige. Det er et år siden dette. Jeg skvatt jo litt da. Ouæ... hva har jeg gjort for noe nå da liksom? [...]

Jeg har det mye bedre når det gjelder sex nå. Jeg hadde jo det godt før og, men det kan ikke sammenlignes med hvordan jeg har det nå.

De av de lesbiske kvinnene vi intervjuet som kun hadde hatt kortvarige seksuelle relasjoner og/eller forhold til menn, beskrev disse relasjonene som relativt uinteressante og betydningsløse. En av kvinnene, Ingunn (godt voksen) – som karakteriserer seg selv med uttrykk som «100 prosent lesbisk» og «urlesbe» – uttrykte seg slik:

Ingunn: Jeg brukte som sagt guttekjæresten som forklær fram til jeg traff den første kvinnelige kjæresten min da jeg var 21 år. Jeg har nok eksperimentert opp gjennom barn- og ungdommen med noen gutter. Men ... ja ... guttene er jo der, for å si det sånn. De bare *er* der. Jeg tror nok jeg var ganske ulykkelig og søkende etter at det første lesbiske forholdet tok slutt, så da prøvde jeg meg litt med menn, men det ser jeg nå på som veldig nevrotisk.

Mari (ung voksen) hadde i tenårene et mangeårig fast forhold til en jevnaldrende gutt:

Mari: Men jeg var jo forelsket i gutter óg, eller jeg vet ikke om jeg var det, eller om det bare var noe jeg måtte følge siden alle andre ble det. Jeg hadde det veldig mye artig sammen med han jeg var kjæreste med i så mange år. Vi var vel mye mer søster og bror, etter hvert enn ... Jeg var vel annerledes glad i ham enn jeg er i hun som jeg er sammen med nå da.

I: Men disse erotiske opplevelsene du hadde med denne gutten ... ?

Mari: Det var helt mekanisk. Det var sånn: Hver gang var den første gangen. Det var noe jeg måtte gjennom. Vi var gamle nok, og det var vel han som presset på det. For min del så hadde jeg overhodet ikke trengt det.

Også Karin (eldre) var i midten av tjuårene – etter å ha levd i et lesbisk parforhold i 4-5 år – involvert i et par parforhold med menn. Slik beskriver hun disse forholdene: «Helt uinteressant, virkelig genuint uinteressant. Så det var aldri noe langvarig, aldri noe tilfredsstillende».

5.6 Barn og ønsker om barn

Vi har dokumentert at en stor – og kanskje økende – andel homofile menn og lesbiske kvinner lever i faste forhold, samboerskap eller partnerskap med personer av samme kjønn. Til slutt i dette kapittelet vil vi se litt nærmere på hvor vanlig det er at homofile familier også innbefatter barn. Hvor mange i vårt utvalg har egne barn? Hvor mange av de som lever i lesbiske eller homofile forhold bor også sammen med egne eller samboers barn? Hvilke holdninger har lesbiske kvinner og homofile menn til familiepolitiske spørsmål som adopsjon og inseminasjon? Hvilke konsekvenser har det å ha barn for homofile menns og lesbiskes kvinner levekår og livskvalitet?

5.6.1 Hvor mange har barn?

Tabell 5.22 viser hvor stor andel av kvinner og menn i ulike aldersgrupper som har svart at de har egne barn.

Tabell 5.22. *Andeler som har egne barn. Prosent.*

	Alle	Ung 16-24år	Ung voksen 25-34år	Voksen 35-49år	Godt voksen 50-59år	Eldre 60 år +
<i>Andeler som <u>har</u> egne barn</i>						
Kvinner	13	1	7	21	29	(43)
Menn	8	2	2	9	24	31

Tall i parentes: $N < 20$

Omtrent én av ti av respondentene i NOVA-undersøkelsen har egne barn. Andelen er noe høyere i vår undersøkelse enn i Bergh, Bjerck og Lund (1978). Der oppga 8 prosent av kvinnene og 5 prosent av mennene at de hadde barn. Tabell 5.22 viser dessuten at det er forskjeller mellom alderskategoriene. Det er langt flere blant de godt voksne og eldre som har egne barn enn blant de unge og unge voksne. Dette kan skyldes at den yngre generasjonen av lesbiske kvinner og homofile menn i mindre grad enn den eldre generasjonen «går omveien» om heterofile parforhold og ekteskap før de begynner å leve homofilt, og at det derfor også er færre som får barn. På grunnlag av vårt materiale kan man imidlertid ikke si noe om hvorvidt det å få barn er i ferd med å bli *mindre vanlig* blant homofile og lesbiske. Forskjellen mellom de yngre og de eldre kan også skyldes forhold ved

utvalget: Unge og unge voksne som lever heterofilt i dag, vil ha hatt svært liten sannsynlighet for å delta i undersøkelsen. Unge lesbiske og homofile befinner seg dessuten tidlig i livsløpet, og det er derfor per i dag umulig å fastslå om de som kohort vil få færre eller flere barn enn tidligere generasjoner av lesbiske/homofile.

Tabell 5.23. Andeler av de som har egne barn som svarer at barnet stammer fra et tidligere (evt. nåværende) samliv med en person av motsatt kjønn. Prosent.

	Alle	Ung/Ung voksen 16-34 år	Voksen 35-49 år	Godt voksen/Eldre 50 år +
<i>Barnet stammer fra samliv med person av motsatt kjønn</i>				
Kvinner	78	60	83	88
Menn	86	(75)	80	96
<i>Antall svar (N)</i>				
Kvinner	148	35	83	30
Menn	138	12	71	55

Bare de som har barn er med i tabellen (N=286). Tall i parentes: N<20.

I spørreskjemaet har vi spurt de som har egne barn om barnet stammer fra et tidligere (evt. nåværende) samliv med en person av motsatt kjønn. Ettersom det er såpass få som har barn, har vi i tabell 5.23 slått sammen aldersgruppene *ung* og *ung voksen* og aldersgruppene *godt voksen* og *eldre*.

Ikke overraskende stammer de fleste av barna fra et tidligere heterofilt samliv. Ser vi på hvor mange av dem som har barn som tidligere har vært gift, styrkes dette inntrykket ytterligere: 66 prosent av kvinnene og 79 prosent av mennene som har egne barn har vært eller er (heterofilt) gift. Det er imidlertid interessant å merke seg at hele to av fem unge og unge voksne kvinner med barn har svart at barnet/barna deres *ikke* stammer fra et tidligere heterofilt samliv. Sannsynligvis dreier det seg enten om barn som har blitt unnfanget gjennom en mer episodisk heteroseksuell relasjon, eller det man kan kalle «vennskapsbarn». Med begrepet vennskapsbarn (populært kalt «mekkebarn») menes barn som allerede før de ble unnfanget var ment å skulle vokse opp i lesbiske eller homofile familier. Et vanlig arrangement er at en av kvinnene i et lesbisk par får sæd fra en mannlig (ofte homofil) venn/bekjent. Dessverre har vi ingen mulighet til å fastslå hvor mange av de lesbisk/homofile foreldrene i vår undersøkelse som har fått barn på denne måten.

Et bedre inntrykk av hvor vanlig det er at lesbiske og homofile har nær kontakt med barn, får vi ved å se på hvor stor andel av kvinnene og mennene som bor sammen med enten egne eller samboers/ partners barn.

Tabell 5.24. Andel som bor sammen med egne eller samboers barn, etter samboerskap. Prosent.

	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Voksen 35-49 år	Godt voksen 50-59 år	Eldre 60 år +
Kvinner						
Bor med samboer/reg. partner	12	0	15	13	6	(0)
Bor <u>ikke</u> med samboer/reg. partner	9	2	5	20	4	(0)
Menn						
Bor med samboer/reg. partner	2	0	2	3	0	0
Bor <u>ikke</u> med samboer/reg. partner	2	1	0	3	4	0

Tall i parentes: N<20.

Det fremgår av tabell 5.24 at omtrent én av ti kvinner og én av femti menn i utvalget bor sammen med egne eller samboers/partners barn. Én av fem av kvinnene i aldersgruppen 35-49 år som *ikke* bor sammen med partner/samboer av samme kjønn, bor sammen med barn. Blant de unge voksne og voksne lesbiske kvinnene som lever i samboerskap/partnerskap er det også en betydelig andel som lever sammen med barn.

Av de som har oppgitt at de bor sammen med egne barn eller samboers/andres barn (119 kvinner og 37 menn), bor 69 kvinner (58 prosent) og 13 menn (35 prosent) sammen med registrert partner eller samboer av samme kjønn.

For den generelle befolknings vedkommende, er det blant kvinner og menn i aldersgruppen 25-44 år at man finner den største andelen som bor sammen med egne barn (Levekårsundersøkelsen 1995).

I vår undersøkelse (tabell 5.25) er andelen i aldersgruppen 25-44 år som bor sammen med egne barn dramatisk mye lavere enn i den generelle befolkning. Mens tre fjerdedeler av kvinnene og seks av ti av mennene i den generelle befolkning bor sammen med egne barn, er de tilsvarende andelen i vår undersøkelse henholdsvis én av ti kvinner og én av hundre menn.

Tabell 5.25. Andeler kvinner og menn i aldersgruppen 25-44 år som bor sammen med egne barn – blant lesbiske/homofile (NOVA 1998) og den generelle befolkning (Levekårsundersøkelsen 1995). Prosent.

	Bor sammen med egne barn	Antall svar (N)
<i>Kvinner (25-44 år)</i>		
NOVA-undersøkelsen 1998	10	787
Levekårsundersøkelsen 1995	75	724
<i>Menn (25-44 år)</i>		
NOVA-undersøkelsen 1998	1	1211
Levekårsundersøkelsen 1995	58	720

5.6.2 Ønsker om barn

Flere av de vi intervjuet sa at de ønsket seg barn. Rolf (voksen) svarte slik da han ble spurt om han har egne barn:

Rolf: Nei, og det er også et savn og en stor sorg. Jeg er fryktelig glad i barn, men livet har ikke gitt meg noen. Og så har det vært så mye snakk om pedofili de siste årene, så jeg tør faktisk ikke nærme meg barn, jeg. Og jeg har også møtt litt sånne holdninger på jobben: «Jaha, homse, ja. Mhm, han er sikkert grei nok han, men vi har nå halv voksne sønner vi, så han får ikke komme hjem til oss!»

For Magne (godt voksen), er det tanken på at det ikke blir nye skudd på hans slektsgren som oppleves som mest problematisk: «Ja, det var en periode da jeg synes det var veldig tøft at ikke slekten skal gå videre gjennom meg, og at det ikke kommer noen andre etter meg», sier han.

Mari (ung voksen), som lever i et parforhold med en annen kvinne, svarte slik da hun ble spurt om hun ønsket seg barn:

Mari: Ja, jeg har bestandig ønsket å få barn. [...] Egentlig så ønsker jeg mer å gå gravid enn å få barnet, altså bare for å få kjenne den der morsfølelsen og kroppen som forandrer seg og hormonene som løper løpsk og vannet som går. Det må jo være helt fantastisk bare sånn kroppslig. [...] Men jeg har aldri følt noe press for å få barn, det har jeg aldri. Egentlig er det mye mer press i meg selv, altså, at jeg tror jeg kan kjenne den oppriktige lysten til å få unger, for det er gitt kvinnen, det er vi som skal føde og sånn. Jeg har lyst til å oppleve det. [...] Jeg har lyst å bli bestemor og... For hvis ikke så er det ingen som vil føre meg videre. Det er også en veldig egoistisk tanke, men sånn er det nå bare. [...] Det å ha ha unger i pyjamas, nybadet og som dufter godt ... det er det deiligste som finnes.

Hun og samboeren har diskutert om de skal få barn, men samboeren er mer skeptisk:

Mari: Kjæresten min er veldig redd for at det ikke skal gå bra. Og så er det noe med hvem som skal være faren til barnet. Jeg mener det at hvis jeg skulle ha et barn, så skal barnet ha en far, ikke sant. Så mener kjæresten min at: Ja, hvis dere to skal ha et barn i sammen, hvor blir det av meg i dette her? Hva hvis du dør, hvor skal barnet være da? Skal det være hos meg, eller skal det være hos faren? Det er veldig mange spørsmål rundt det, så nå har vi lagt det på is. Vi har aldri kommet så langt at vi har diskutert praktiske planer. Vi har bare diskutert det på et generelt grunnlag. Jeg mener jo det at barnet har alle forutsetninger for å få et godt liv selv om vi er to jenter.

Mange av de avveiningene som lesbiske kvinner og homofile menn må foreta når de vurderer hvorvidt de skal få barn, kommer fram i disse utdragene av intervjuet med Mari: På den ene siden står ønsket om ikke å gå glipp av den grunnleggende livserfaringen det innebærer å få egne barn og se barn og barnebarn vokse opp. På den andre siden står problemer knyttet til forholdet mellom barnet og dets sosiale mor, og forholdet mellom barnets sosiale mor og biologiske far. Slik lovverket er i dag, har ikke samboeren/partneren til en lesbisk mor eller homofil far mulighet til å formalisere sitt forhold til barnet gjennom registrert partnerskap eller adopsjon.

Tabell 5.26. Ønsker om barn blant de som ikke har egne barn. Prosent.

	Alle	Ung Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Voksen 35-49 år	Godt voksen 50-59 år	Eldre 60 år +
<i>Kvinner</i>						
Ja, jeg ønsker meg barn	29	36	35	22	5	(13)
Nei, jeg ønsker meg ikke barn	43	26	31	57	84	(63)
Vet ikke	29	38	34	21	11	(25)
Totalt	101	100	100	100	100	101
<i>Menn</i>						
Ja, jeg ønsker meg barn	26	38	31	22	17	10
Nei, jeg ønsker meg ikke barn	48	30	41	55	62	45
Vet ikke	26	32	28	23	21	45
Totalt	100	100	100	100	100	100

Bare de som ikke har barn er med i tabellen (N=2611). Tall i parentes: N<20.

Det går fram av tabell 5.26 at omtrent hver tredje kvinne og mann i de to yngste aldersgruppene ønsker seg barn. Omtrent like mange i disse alders-

gruppene har svart at de ikke *vet* om de ønsker seg barn eller ei. Blant de *voksne* og *godt voksne* er det en overvekt av kvinner og menn som *ikke* ønsker seg barn. Årsaken til at såpass få i de to eldste aldersgruppene ønsker seg barn, er sannsynligvis at nokså få av dem ser på det å få barn som en realistisk mulighet, alderen tatt i betraktning. Det kan også være uttrykk for at det er færre blant de eldre enn blant de yngre som ser det å være lesbisk/homofil som forenlig med det å være mor eller far til et barn.

Mer enn halvparten av de intervjuede kvinnene og mennene som ikke har barn, gir uttrykk for at barn heller ikke er noe savn for dem. Karin (eldre) sier for eksempel:

Karin: Nei, ikke egentlig. Jeg så i grunnen veldig tidlig at det skulle ikke bli en del av mitt liv. Jeg har ikke gått og gremmet meg over at det ikke kunne bli til noe. Jeg har jobbet med barn i hele mitt yrkesaktive liv, så det har vært greitt. Dessuten har jeg noen tanteunger som er veldig hyggelige, så barn har jeg ikke savnet.

Flere av de intervjuede trekker fram at de får oppleve nærhet til barn på andre måter enn ved selv å bli foreldre. Tom (ung voksen), som har vært i et fast forhold i mer enn ti år og jobber som barneskolelærer, sier for eksempel:

Tom: Vi er glad i barn begge to og... Men vi får liksom tilfredsstilt det – gjennom jobb og gjennom alle disse nevøene og niesene vi har: Vi har jo cirka 15 stykker til sammen. Så vi får tilfredsstilt en del av disse tingene.

Verken Mona (ung voksen) eller Birgitte (voksen) er opptatt av barn eller ønsker seg barn.

Mona: Jeg har aldri vært glad i små søte barn. Aldri. Så jeg tror ikke jeg kommer til å legge mange pinner i kors for å skaffe meg barn. Og det må man jo som lesbisk. Hvis jeg ikke skulle bli sammen med en dame som synes det er kjempeviktig kanskje.

Birgitte: Jeg har ikke egne barn og vil aldri ha det! Mitt morsinstinkt er ikke der. Jeg er veldig glad i nevøene mine, men jeg kunne ikke tenke meg egne barn! Jeg har det så godt som jeg har det. Ikke kjæresten min heller. Der er vi helt like. Ellers kunne det vært et innmari problem.

De fleste av de vi intervjuet har en eller annen gang i livet vurdert å få barn, men har valgt å la være. Flere nevner at de ikke ønsker å gi slipp på den friheten som livet som barnløs gir dem.

Ingunn (godt voksen) forteller at hun vurderte å få barn da hun var i midten av trettiårene.

Ingunn: Jeg hadde en prosess på et års tid da jeg tenkte at nå må jeg velge. Og jeg valgte å ikke få barn. Grunnene var at jeg ikke hadde tid, og at jeg ønsket å disponere min egen tid. Dessuten «hadde» jeg allerede to barn [i nær vennskapskrets] som jeg var nært knyttet til. Så jeg følte liksom det at jeg hadde opplevd det å ha barn tett innpå meg fra de er bitte små.

Også Kristian (voksen) legger vekt på det med fritid og frihet:

Kristian: Jeg hadde et par lesbiske venninner som spurte om jeg ville bli pappa. Det var for noen år siden. Jeg ville, men kjæresten min sa nei. [...] Vi skulle lage en avtale, om at jeg hadde tilsynsrettigheter og at ungene skulle komme hit på ferie osv. Jeg hadde veldig lyst. Da var jeg moden for det. I dag: nei. I dag har jeg det privilegium at jeg er fri. Vi har en katt som har flyttet inn og okkupert huset her, men vi har en frihet til å reise, til å oppleve osv.

Et liv uten barn ser ut til å gi både frihet og uavhengighet, men også savn. I neste avsnitt skal vi gå inn på hvilke holdninger kvinner og menn i undersøkelsen har til lesbiske og homofiles rettigheter når det gjelder adopsjon, kunstig inseminasjon eller å få anledning til å være fosterforeldre.

5.6.3 Fosterbarn, adopsjon og inseminasjon

Partnerskapsloven innebærer at homofile og lesbiske skal ha den samme muligheten til å gå inn i forpliktende forhold som heterofile menn og kvinner. Men § 4 i partnerskapsloven innebærer at homofile og lesbiske partnere ikke har rett til å adoptere barn. Slik situasjonen er i dag har sosiale mødre og fedre ingen juridiske rettigheter og forpliktelser overfor eventuelle «stebarn» eller «vennskapsbarn». Gjeldende lovverk kan oppfattes som et uttrykk for at norske myndigheter ikke finner det ønskelig at lesbiske og homofile par skal ha oppdrageransvar for barn.

I presentasjonen av undersøkelsen av holdninger til lesbiske/homofile personer og samlivsformer i den generelle befolkning (del II) så vi at et stort flertall (75 prosent) mente at homofile ikke burde få lov til å adoptere barn, og at halvparten av respondentene var helt eller ganske enige i at barn ville ta skade av å vokse opp hos et lesbisk/homofilt par. Hva mener så lesbiske kvinner og homofile menn selv om spørsmål som vedrører retten til å kunne være fosterforeldre, retten til å kunne adoptere barn og retten til kunne bli kunstig inseminert? Og hvor mange er det – når alt kommer til alt – som kunne tenke seg å benytte seg av slike muligheter til å bli foreldre eller ha omsorg for barn?

Tabell 5.27. Holdninger til og ønsker om å benytte seg av retten til å være fosterforeldre, til adopsjon og til kunstig inseminasjon. Prosent.

	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Vokse n 35-49 år	Godt voksen 50-59 år	Eldre 60 år +
Mener lesbiske/homofile bør ha rett til å være fosterforeldre						
Kvinner	98	95	99	97	98	(100)
Menn	94	94	96	93	90	84
<i>Ville ønsket å benytte seg av denne retten nå</i>						
Kvinner	14	8	15	18	6	(0)
Menn	11	9	11	13	6	11
<i>Kunne tenke seg å benytte seg av denne retten senere</i>						
Kvinner	46	63	56	37	10	(0)
Menn	41	63	55	33	8	14
Mener lesbiske/homofile bør ha rett til å adoptere stebarn						
Kvinner	97	98	99	96	95	(100)
Menn	92	91	94	92	90	78
<i>Ville ønsket å benytte seg av denne retten nå</i>						
Kvinner	10	5	11	11	6	(0)
Menn	8	7	8	9	5	0
<i>Kunne tenke seg å benytte seg av denne retten senere</i>						
Kvinner	48	67	62	33	11	(0)
Menn	38	57	49	31	7	9
Mener lesbiske/homofile bør ha rett til å adoptere andre barn (norske/utenlandske)						
Kvinner	94	96	96	92	86	(71)
Menn	84	88	87	83	78	64
<i>Ville ønsket å benytte seg av denne retten nå</i>						
Kvinner	14	7	17	15	3	(0)
Menn	10	10	10	12	5	3
<i>Kunne tenke seg å benytte seg av denne retten senere</i>						
Kvinner	44	70	59	27	6	(0)
Menn	38	62	51	29	5	6
Mener lesbiske/homofile bør ha rett til kunstig inseminasjon ved norske sykehus						
Kvinner	77	87	82	72	69	(31)
Menn	70	78	72	69	64	53
<i>Ville ønsket å benytte seg av denne retten nå</i>						
Kvinner	9	4	12	9	0	(0)
Menn	3	5	3	4	0	3
<i>Kunne tenke seg å benytte seg av denne retten senere</i>						
Kvinner	28	53	39	13	1	(0)
Menn	12	21	17	9	1	7

Laveste N=2593. Tall i parentes: N<20.

Det fremgår av tabell 5.27 at de aller fleste av kvinnene og mennene i vårt utvalg mener at lesbiske og homofile bør ha rett til å være fosterforeldre, adoptere barn og få utført inseminasjon på et norsk sykehus. Når det gjelder mer konkrete ønsker om å benytte seg av disse rettighetene nå, er det langt færre – omtrent én av ti – som sier at de ville ønske å benytte seg av retten til å være fosterforeldre, retten til å adoptere «stebarn» og retten til å adoptere andre barn dersom de ble tilkjent denne retten. Oppimot halvparten av kvinnene og omtrent to av fem menn sier imidlertid at de kunne tenke seg å benytte seg av disse tre rettighetene på et senere tidspunkt. Andelene som kunne tenke seg å benytte retten til kunstig inseminasjon er noe lavere.

5.7 Oppsummering

- Det ser ut til at parforhold spiller en sentral rolle som organiserende prinsipp for følelsesmessig og seksuell utfoldelse blant lesbiske kvinner og homofile menn. Mer enn to tredjedeler (69 prosent) av kvinnene og halvparten av mennene i vårt utvalg er i et fast forhold til en person av samme kjønn. Andelen i faste forhold er betydelig lavere blant de unge enn i de øvrige aldersgruppene, og vårt materiale tyder på at hovedgrunnen til det er at unge mennesker har problemer med å etablere kontakt med et lesbisk/homofilt miljø. De fleste av dem som ikke er i et fast forhold til en person av samme kjønn, ønsker at de var i et slikt forhold. Omtrent hver sjettede mann og hver tiende kvinne i utvalget har aldri vært i et fast forhold på over tre måneder til en person av samme kjønn. To av fem menn og hver fjerde kvinne har aldri vært i et homofilt/lesbisk forhold som har vart i over to år.
- Det å være i et fast forhold til en person av samme kjønn ser ut til å spille en avgjørende rolle for livskvaliteten til lesbiske kvinner og homofile menn. De av respondentene som er i et fast forhold er mer tilfreds med seksuallivet sitt, har oftere sex og er mer tilfreds med tilværelsen enn personer som ikke er i faste forhold. Denne forskjellen går igjen i samtlige aldersgrupper. Når det gjelder ønsker om endringer i seksuallivet, er det ønsket om oftere sex som står sterkest blant dem i utvalget som er i et fast forhold, mens mer ømhet og kjærlighet er det som ønskes av flest blant dem som ikke er i fast (lesbisk/homofilt) forhold.

- Over halvparten av kvinnene og en tredjedel av mennene i vårt utvalg bor sammen med samboer av samme kjønn eller registrert partner. Kvinner som er i fast forhold er mer tilbøyelige til også å bo sammen med kjæresten/partneren enn det menn er. 12 prosent av mennene og kvinnene i utvalget har inngått registrert partnerskap. De registrerte partnerne skiller seg ikke vesentlig ut med hensyn til inntekts- og utdanningsnivå, men det ser ut til å være vesentlig flere som er helt åpne om sin seksuelle identitet blant de registrerte partnerne enn i resten av utvalget.
- De fleste av deltakerne i undersøkelsen har oppgitt at de føler sterk tiltrekning til personer av samme kjønn, samtidig som de rapporterer ingen eller svak tiltrekning til personer av motsatt kjønn. Likefullt har hele 84 prosent av kvinnene og 60 prosent av mennene hatt seksuell omgang også med personer av motsatt kjønn. Hver tredje kvinne og hver femte mann har vært i faste, heterofile forhold som har vart i mer enn to år. Det ser ut til å være betydelige generasjonsforskjeller både når det gjelder langvarige heterofile parforhold og ekteskap: Sammenlignet med kvinner og menn i de yngre aldersgruppene, har en langt større andel i de eldste aldersgruppene vært i langvarige forhold eller heterofile ekteskap.
- Omtrent én av ti av respondentene i vår undersøkelse (13 prosent av kvinnene og 8 prosent av mennene) har egne barn. Omtrent hver tredje kvinne og mann i aldersgruppen 16-34 år som ikke har egne barn, ønsker seg barn. Så godt som alle de lesbiske/homofile respondentene mener at lesbiske/homofile bør ha rett til å være fosterforeldre og til å adoptere barn. Rundt halvparten kunne tenke seg å benytte retten til å være fosterforeldre og retten til å adoptere barn dersom de ble tilkjent denne retten.

6 Åpenhet og diskriminering på arbeidsplass/studiested

I dette kapitlet vil vi rette søkelyset mot lesbiske kvinners og homofile menns situasjon i yrkeslivet og på skolen. I hvilken grad gir den enkelte til kjenne overfor arbeidskolleger og medstudenter at hun/han er lesbisk eller homofil? Hvor mange har opplevd diskriminering eller mobbing knyttet til seksuell orientering på arbeidsplass/studiested? Hvilken sammenheng er det mellom åpenhet på arbeidsplassen og opplevd diskriminering?

Vi har tidligere vært inne på at flere av informantene i intervjuet fortalte om positive konsekvenser av å være åpen om sin seksuelle orientering. Enkelte nevnte imidlertid også kostander som kan være forbundet med det å være åpen og synlig som lesbisk eller homofil. En av disse kostnadene er trakassering eller forskjellsbehandling.

6.1 Åpenhet på arbeidsplass og på skole

Når det gjelder åpenhet på arbeidsplass/studiested kan vi skille mellom tre grader av åpenhet. De «helt åpne» er de som har latt alle eller de fleste av sine kolleger/medstudenter få vite at de er lesbiske/homofile. De «selektivt åpne» er de som bare har latt noen få av kollegene/medstudentene få vite det. De «helt skjulte» er de som ikke har latt noen av kollegene/medstudentene få vite at de er lesbiske/homofile.

6.1.1 Erfaringer med å være skjult eller åpen på arbeidsplassen

Halvparten av de 22 personene vi intervjuet er/har vært enten skjulte eller selektivt åpne på arbeidsplassen. Bertine (voksen), som arbeider i kantina på en større industribedrift, er helt skjult når hun er på jobb. Hun har et fast forhold til en annen kvinne, og er engstelig for at det skal bli kjent blant arbeidskollegene at hun er lesbisk:

Bertine: Jeg er litt redd for at folk på jobben skal oppdage det. Jeg er veldig redd egentlig for at de skal få greie på det. Det må jeg si. Jeg tror at de vet litt, men de sier ikke noe til meg.

I: Har du opplevd at noen som vet at du er lesbisk har utsatt deg for...

Bertine: Nei, for all del. Det er ingen som har sagt noe til meg.

Else (godt voksen), som arbeider i en underordnet stilling i helsevesenet, har også vært helt skjult på jobb. Hun svarer slik på spørsmålet om hvordan det har vært å være lesbisk på arbeidsplassen hennes:

Else: Nei, det har gått greit. Det er ingen som har visst det [latter].

I: Du har vært skjult på jobben?

Else: Ja.

I: Er du fremdeles skjult på jobben?

Else: Nei, ikke helt. De som spør, de får vite det. Men jeg går ikke rundt og forteller det. Heterofile går heller ikke rundt og forteller det. De som spør, de får et ærlig svar.

I: Er det noen du aktivt har fortalt det til?

Else: Et par stykker.

Situasjonen til disse to kvinnene stemmer godt overens med det som hevdes i Håkansson (1984): Gjennom å være skjult på jobben forebygger man diskriminering og mobbing. Prisen man må betale er imidlertid en stadig frykt for at kollegene likevel skal få greie på det, og for at de andre snakker bak ens rygg. I intervjuet med Else ser vi eksempler på motstrategier som brukes for å minske eventuell skyldfølelse for ikke å være *åpen nok* på jobb: «Heterofile går heller ikke rundt og forteller det» (jf. Brantsæter 1990, s. 183).

Arild (godt voksen) har arbeidet som lærer på forskjellig nivåer i hele sitt yrkesaktive liv. For tiden er han uføretrygdet. I løpet av yrkeslivet sitt gikk han fra å være helt skjult til å bli selektivt åpen på jobb:

I: Men i hvilken grad har du latt arbeidskolleger få vite at du er homofil?

Arild: Jeg har ikke vært veldig åpen tidligere i livet, nei. Men i det siste så har jeg vært åpen overfor mine kolleger. I min siste jobb arbeidet jeg sammen med to som var skilt og hadde barn fra første ekteskap og som hadde funnet seg nye damer. Og det er klart at de lurte på hvorfor jeg ikke hadde noen dame da. Så da fant jeg det jo naturlig å si at jeg var homofil.

Eva (voksen), som arbeider i politiet, kan også stå som eksempel på de som er «selektivt åpne» på jobb. Selv om hun bare har sagt det direkte til noen ganske få, regner hun med at de fleste av kollegene vet at hun er lesbisk:

I: Hvordan er det å være lesbisk på arbeidsplassen din da?

Eva: Det er veldig all right! Jeg har ikke sagt det til så mange, til en 3-4 stykker som jeg liker og har ekstra god kontakt med. Så veit de andre det rett og slett. Ryktet har gått foran meg, så det løser seg av seg selv. Jeg har ikke fått noen reaksjoner, ingen hvissing og tisking eller noe sånt. Det de sier når ikke jeg er der, det bryr jeg meg så lite om.

Asle (ung voksen), som arbeider som dekoratør i en mellomstor bedrift, sier at han er helt åpen på jobb. Det er imidlertid en annen homofil mann på det stedet han jobber som tror han er skjult på jobb, mens alle kollegene i realiteten vet det:

Asle: Jeg jobber på en kvinnedominert arbeidsplass. Det er en homse til som jobber der. Han har en kjæreste som han har levd sammen med i over ti år. Han tror han lever veldig skjult da, men alle vet om han. Mens jeg, derimot, er veldig åpen, og vi spøker og har en veldig artig tone sånn sett. Men jeg har aldri skjønt meg helt på han.

Også for lesbiske og homofile som har et sterkt ønske om å være helt åpne, kan det være en anstrengende og tidkrevende jobb å få informert kollegene. Ingrid (ung voksen) arbeider som barne- og ungdomsskolelærer. På sin forrige arbeidsplass sto hun – over en periode på flere år – åpent fram som lesbisk overfor så vel de andre lærerne som elevene:

Ingrid: Så skiftet jeg arbeidsplass, og så måtte jeg begynne om igjen, og det var tøffere enn jeg trodde. Et lærerværelse med 70 voksne, det var ikke overkommelig. Jeg lærte meg at sladder om homofile det spres faktisk ikke. Hvis du forteller at du er lesbisk til en, så tror de at det er så sensitivt og en slik betroelse, at hvis de på en måte er glad i deg og ikke er et usympatisk skravlekjerringmenneske, så forteller de det faktisk ikke videre. I starten trodde jeg at hvis jeg fortalte det til 2-3, så visste resten det. Men det var helt feil. Du må liksom gå til hver og en av dem og bokstavere det. Så da mistet jeg litt av – ikke selvspekten – men jeg ble veldig skuffet over meg selv på en måte, nei jeg hadde det ikke noe bra. Etter fire måneder, så visste alle det, men de fire månedene var ille. Jeg måtte omtrent ta for meg to og to om gangen.

I motsetning til Eva, som tar det som en selvfølge at alle vet om hennes seksuelle identitet, har Ingrid fått erfare at det som hun selv betrakter som en positiv og uproblematisk side ved sin person blir behandlet som en intim hemmelighet av hennes arbeidskolleger.

6.1.2 Hvor mange er åpne?

Disse glimtene fra yrkeshverdagen til lesbiske kvinner og homofile menn stiller oss overfor en rekke spørsmål: Hvor mange lesbiske og homofile skjuler sin seksuelle identitet overfor arbeidskolleger eller medstudenter? Hvor mange er selektivt eller helt åpne? Er menn mer tilbøyelige til å skjule den seksuelle identiteten enn kvinner? Har det skjedd vesentlige endringer med hensyn til grad av åpenhet på arbeidsplass/skole i løpet av de siste 20 årene?

I spørreskjemaet har vi gjentatt et av spørsmålene fra Bergh, Bjerck og Lund (1978): «Er det kjent blant dine arbeidskolleger eller medstudenter (som du omgås til daglig) at du er lesbisk/homofil?». Vi kan derfor belyse dagens situasjon med hensyn til åpenhet på arbeidsplass eller studiested og eventuelle endringer som har funnet sted fra slutten av syttitallet og fram til i dag. Selv om det i utvalget sett under ett bare er et fåtall som ikke er åpne verken overfor familie, venner eller arbeidskolleger, finner vi grupper med ulik grad av åpenhet i arbeidslivet.

Tabell 6.1. Åpenhet om seksuell orientering overfor arbeidskolleger/medstudenter. Prosent.

Grad av åpenhet overfor arbeidskolleger/medstudenter	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Voksen 35-49 år	Godt voksen 50-59 år	Eldre 60 år +
<i>Kvinner</i>						
Alle/de fleste vet det	65	54	64	69	65	(73)
Noen få vet det	24	32	25	24	16	(9)
Ingen vet det	6	9	7	4	9	(0)
Jeg vet ikke	5	6	4	3	9	(18)
Totalt	100	101	100	100	99	100
<i>Menn</i>						
Alle/de fleste vet det	61	56	62	62	59	39
Noen få vet det	24	22	24	24	20	36
Ingen vet det	8	15	8	6	6	7
Jeg vet ikke	8	7	6	8	15	19
Totalt	101	100	100	100	100	101

Tall i parentes: N<20. Tabellen inkluderer bare personer som har arbeidskolleger/medstudenter og som regner seg som lesbiske eller homofile (bifile og heterofile med visse homofile innslag er utelatt). N=2622.

Tabell 6.1 viser at 65 prosent av kvinnene og 61 prosent av mennene svarer at alle eller de fleste av deres arbeidskolleger/medstudenter vet at de er lesbiske/ homofile. Om lag en fjerdepart av respondentene i vårt utvalg er

selektivt åpne; de har bare latt noen få, utvalgte få vite at de er lesbiske/homofile. 8 prosent av mennene og 6 prosent av kvinnene er helt skjulte på arbeidsplassen/studiestedet.

Det er ingen store forskjeller mellom aldersgruppene. Gruppen av eldre er liten, og gruppen av eldre som er i arbeid er enda mindre, slik at det er vanskelig å generalisere. Likevel tyder tallene på at det er de yngste (under 25 år) og de eldste (over 60 år) som er minst åpne på arbeidsplass/studiested. Bare rundt halvparten av kvinner og menn under 25 år er helt åpne på jobb/skole, og 15 prosent av mennene og 9 prosent av kvinnene under 25 år har svart at ingen av deres medstudenter/arbeidskolleger vet at de er lesbiske/homofile. Åpenheten ser ut til å være størst blant unge voksne og voksne.

Man bør også merke seg at «*vet ikke*»-kategorien er større i de to eldste alderskategoriene. Dette kan tyde på at mange av de godt voksne og eldre mennene (og i noe mindre grad kvinnene) ikke direkte skjuler sin seksuelle identitet overfor arbeidskolleger/medstudenter, men heller ikke omtaler den direkte. Man betrakter sin egen seksuelle orientering som en privatsak, som noe arbeidskolleger ikke har noe med.

Hva kan grunnen være til at det er de yngste og de eldste som er minst åpne? Mange menn og kvinner som startet sin yrkeskarriere på 1950- og 1960-tallet har sannsynligvis vært nødt til å skjule sin seksuelle identitet på jobben, og har vendt seg til å sette skarpe skiller mellom yrkesliv og privatliv. Å holde den seksuelle identiteten skjult for arbeidskolleger og overordnede var for mange en forutsetning for å beholde jobben og unngå mobbing fra kolleger eller klienter. Som vi skal se, har én av de intervjuede mennene som i dag er over 60 år opplevd å bli nektet jobb midt på 1960-tallet som følge av at overordnede fikk vite at han var homofil. Mange av de yngste er trolig midt inne i en komme-ut-prosess, og har enda ikke stått fram overfor arbeidskolleger og medstudenter. Som vi så i kapittel 3, er det vanlig at man først er åpen overfor familie og nære venner, og så noe senere overfor arbeidskolleger/medstudenter.

6.1.3 Endringer siden 1970-tallet

Er det flere lesbiske og homofile som står åpent fram på jobb og i skolesammenheng i dag enn det var for 20 år siden? Tabell 6.2 viser graden av åpenhet blant kvinner og menn i vårt utvalg sammenlignet med tilsvarende tall fra undersøkelsen til Bergh, Bjerck og Lund (1978).

Tabell 6.2. Åpenhet om seksuell orientering overfor arbeidskolleger/medstudenter i to kvantitative undersøkelser av lesbiske/homofile. NOVA-undersøkelsen 1998 og Bergh, Bjerck og Lund 1978. Prosent.

Grad av åpenhet overfor arbeidskolleger/medstudenter	NOVA-undersøkelsen 1998*		Bergh, Bjerck, Lund 1978	
	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn
Alle/de fleste vet det	65	61	30	29
Noen få vet det	24	24	43	34
Ingen vet det	6	8	13	29
Vet ikke	5	8	14	8
Totalt	100	101	100	100
(N)	1065	1765	86	215

* Tabellen inkluderer bare personer som har arbeidskolleger/medstudenter og som regner seg som lesbiske eller homofile (bifile og heterofile med visse homofile innslag er utelatt).

Graden av åpenhet på arbeidsplass/studiested synes å være langt større i 1998 enn i 1978, både blant kvinner og menn (tabell 6.2). I Bergh, Bjerck og Lund (1978) svarte rundt 30 prosent at «de fleste» vet at de er lesbiske/homofile. Inntrykket av at det har skjedd en dramatisk endring i retning av større åpenhet, forsterkes ytterligere om man tar i betraktning at utvalget i Bergh, Bjerck og Lund var sammensatt utelukkende av medlemmer av DNF-48. Våre tall tyder på at LLH-medlemmer er mer åpne enn ikke-medlemmer. Av de som oppgir at de er med i LLH svarer 68 prosent at alle/de fleste av arbeidskollegene/medstudentene vet at de er lesbiske/homofile, mens 56 prosent av ikke-medlemmene svarer det samme.

I 1978-undersøkelsen var det en større andel menn enn kvinner som svarte at ingen av medstudentene eller arbeidskollegene kjente til deres seksuelle identitet. Endringen i retning av større åpenhet ser dermed ut til å ha vært størst blant homofile menn: 29 prosent av mennene i 1978-undersøkelsen var helt skjulte på jobb/skole, mot bare 8 prosent i vårt utvalg.

Hva kan denne endringen i retning av større åpenhet skyldes? Som vi så i Del I og II, har den generelle befolkningens holdninger til lesbiske og homofile blitt betraktelig mer positiv i løpet av de siste to tiårene. Organisasjoner for lesbiske og homofile har også i sterkere grad enn tidligere oppfordret folk til å stå fram og være åpne på jobb og skole. I lovverket ble homofil «legning, leveform eller orientering» inkludert i Straffelovens § 135a (antidiskrimineringsparagrafen) og 349a i 1981, noe som trolig har bidratt til at flere lesbiske og homofile føler at de kan stå fram på jobb uten å risikere diskriminerende sanksjoner fra arbeidsgiver eller arbeidskolleger.

Ingunn (godt voksen) sto ikke fram som lesbisk på jobb før på 1980-tallet. Hennes komme-ut-historie reflekterer både hennes personlige utvikling og den generelle endringen i omgivelsenes holdninger: «På 60-tallet var jeg helt skjult. På 70-tallet var det sånn at venner og familie visste det, og på 80-tallet ble jeg helt åpen. Så jeg var ganske gammel da jeg kom helt ut» .

De lesbiske kvinnene og homofile mennene i vårt utvalg ser også ut til å være mer åpne enn respondentene i en nylig utført svensk spørreskjemaundersøkelse om lesbiske og homofile i arbeidslivet (N=650). I undersøkelsen har man blant annet stilt spørsmålet: «Hur många av Dina arbetskamerater känner till att Du är lesbisk, homo- eller bisexuell?». Én av tre har oppgitt at «alla» vet, 40 prosent har angitt at «enstaka» arbeidskamerater vet det, mens 14 prosent har oppgitt at «ingen» på arbeidsplassen kjenner til at de er lesbiske/homofile/biseksuelle (SOU 1997:175, s. 85-86). Disse tallene er imidlertid ikke direkte sammenlignbare med våre tall.

6.1.4 Åpenhet i ulike grupper

Er det grupper i utvalget som viser lavere grad av åpenhet på arbeidsplass/studiested? Det ser ikke ut til å være avgjørende hvilken landsdel respondenten bor i. Størrelsen og graden av tettbebyggelse på bostedet gir imidlertid utslag. Tabell 6.3 viser sammenhengen mellom bosted og grad av åpenhet.

Tabell 6.3. Andeler som er **helt åpne** overfor arbeidskolleger/medstudenter, etter type bostedsstrøk. Prosent.

	Alle	Oslo med omegn	Bergen, Stavanger, Trondheim	Mindre by (20 001-100 000 innb.)	Småby (under 20 000 innb.)	Spredt-bygd strøk
Kvinner (N)	65 (951)	67 (508)	63 (184)	71 (111)	52 (83)	64 (59)
Menn (N)	61 (1695)	65 (975)	60 (298)	55 (186)	44 (131)	51 (91)

Tabellen inkluderer bare personer som har arbeidskolleger/medstudenter og som regner seg som lesbiske eller homofile (bifile og heterofile med visse homofile innslag er utelatt).

Det er ikke noe tydelig mønster med hensyn til sammenhengen mellom grad av tettbebyggelse og åpenhet på arbeidsplassen/studiestedet. Blant mennene er det de som bor i Oslo og omegn som er mest åpne, blant kvinnene er det de som er bosatt i mellomstore byer som er mest åpne.

Både blant kvinner og menn er det færrest som er helt åpne i småbyer eller tettsteder med under 20 000 innbyggere.

Er graden av åpenhet større blant folk i enkelte yrkeskategorier enn i andre? Tabell 6.4 viser sammenhengen mellom yrkeskategori og grad av åpenhet.

Tabell 6.4. Andeler som er **helt åpne** overfor arbeidskolleger/medstudenter, etter yrkeskategori. Prosent.

Yrkeskategori	Alle	Menn	Kvinner
Høyere administrativ stilling	69	66	77
Mellomstilling i tekniske eller økonomiske fag	56	53	63
Mellomstilling i humanistiske eller sosiale fag	67	66	68
Lavere funksjonærstilling	60	61	58
Andre selvstendig næringsdrivende	80	82	72
Arbeider eller primærnæringsdrivende	52	44	67
Totalt	63	61	66

Tabellen inkluderer bare personer som har arbeidskolleger/medstudenter og som regner seg som lesbiske eller homofile (bifile og heterofile med visse homofile innslag er utelatt).

Ser vi begge kjønn under ett, er åpenheten over for arbeidskolleger størst blant de i utvalget som har oppgitt *selvstendig næringsdrivende* som hovedyrke. Fire av fem i denne kategorien har svart at alle/de fleste av arbeidskollegene vet at de er lesbiske/homofile, og bare 4 prosent har svart at ingen vet det. Dette resultatet peker kanskje i retning av at det er lettere å være åpen overfor alle arbeidskollegene på små arbeidsplasser. Selvstendig næringsdrivende i denne kategorien driver mindre virksomheter med 1-4 ansatte.

Åpenheten er også stor blant personer i høyere administrative stillinger og mellomstillinger i humanistiske eller sosiale fag. Lavest andel helt åpne på arbeidsplassen finner vi blant arbeidere/primærnæringsdrivende.

Det er imidlertid vesentlige forskjeller mellom kvinner og menn. Størst forskjell mellom kvinner og menn finner vi blant personer i arbeideryrker/primærnæringsdrivende. Blant kvinnene i undersøkelsen er det flest som er helt åpne blant folk i høyere administrative stillinger, mens det er færrest helt åpne i lavere funksjonærstillinger.

I spørreskjemaet spør vi om hvordan arbeidskollegene reagerte da de fikk vite at respondenten var lesbisk/homofil. Tallene viser at de som har informert arbeidskollegene om at de er homofile/lesbiske, stort sett møter

positive reaksjoner. 45 prosent av de som oppgir at arbeidskollegene vet at de er lesbiske/homofile sier at de reagerte *overveiende positivt*, 38 prosent svarer *ganske positivt* og bare 3 prosent sier *ganske/overveiende negativt*. Ganske mange (15 prosent) sier imidlertid at de ikke vet hvordan arbeidskollegene reagerte.

Homofile og lesbiske ser ut til å være en god del mindre åpne overfor arbeidsgiver/overordnede enn de er overfor sine arbeidskolleger/medstudenter. 23 prosent av mennene og kvinnene har svart at arbeidsgiver/overordnet ikke vet at de er lesbiske/homofile. Med hensyn til hvordan arbeidsgiver/overordnet reagerte, svarer 39 prosent at vedkommende reagerte *overveiende positivt*, 34 prosent svarer *ganske positivt*, mens bare 4 prosent har svart *ganske/overveiende negativt*. 23 prosent visste ikke.

6.2 Diskriminering på arbeidsplass/studiested

Ifølge Aschehoug og Gyldendals Store Norske leksikon betyr «diskriminere» «å behandle forskjellig, vanligvis i betydningen å behandle noen mindre gunstig enn andre. Ordet brukes oftest for å betegne en usaklig eller urimelig forskjellsbehandling av andre individer, etniske grupper, nasjonaliteter, religiøse samfunn osv, ut fra følelsesmessige eller tradisjonelle holdninger». Når vi snakker om diskriminering i denne rapporten vil vi forstå enhver form for forskjellsbehandling eller urettferdig behandling av lesbiske og homofile – enten som gruppe eller som enkeltindivider – på arbeidsplass/studiested.

Vi vil skjelne mellom diskriminering i en vid og en snever betydning (jf. SOU 1997:175). I snever betydning omfatter diskriminering forhold som i prinsippet er av arbeidsrettslig karakter, for eksempel det å bli nektet ansettelse, det å bli oppsagt fra jobben eller å bli nektet forfremmelse. Diskriminering i vid betydning vil også omfatte fenomener som baksnakking, mobbing og trakassering. I den følgende drøftingen vil vi hovedsakelig legge den vide definisjonen av diskriminering til grunn: Ulike former for mobbing og trakassering av lesbiske og homofile på arbeidsplass/studiested vil også bli regnet som diskriminering.

6.2.1 Erfaringer med diskriminering

Av de 23 intervjuede kunne syv av mennene og tre av kvinnene fortelle om konkrete tilfeller av diskriminering eller trakassering på jobb eller skole som de mente var direkte relatert til deres seksuelle orientering. Enkelte av diskrimineringstilfellene ligger imidlertid noe tilbake i tid.

Baksnakking/mobbing/trakassering

Enkelte forteller om forhold på arbeidsplassen som best kan beskrives som baksnakking eller trakassering. Asle (ung), som arbeider som dekoratør i en mellomstor by på Østlandet, er helt åpen på jobb. Vi spurte ham om hvordan det er å være åpen homofil på arbeidsplassen hans:

Asle: Det er greitt overfor «fotsoldatene», men overfor sjefene syns jeg det er tøft.

Jeg tror ikke helt de vet hvor de har meg. De er litt reserverte merker jeg.

I: På hvilken måte?

Asle: Noen ganger synes jeg de stopper opp og ser på meg på en rar måte. Det er kanskje bare noe jeg føler, men jeg tror at jeg får mange blikk og at de baksnakker meg... Jeg har slitt litt psykisk. Jeg vet ikke om sjefene mine kjenner til andre som er homser. Kanskje jeg er den første de har møtt. Et eller annet er det. Jeg har alltid følt at det er en veldig anspent atmosfære. Og når vi snakker er det kun jobb, jobb, jobb... og aldri om privatlivet. Men jeg vet ikke, det er kanskje sånn sjefene er overfor alle de ansatte.

I: Men har du pratet noe med dem om disse tingene?

Asle: Nei. Vi har et tillitsapparat og intern kontrollgruppe på jobben, men jeg har aldri fått meg til å gå til dem og si at jeg føler meg litt under oppsikt. Nei det er litt rart.

Ingrid (ung voksen) som arbeider som lærer, har stått åpent fram overfor så vel kolleger som elever. Selv om hun stort sett bare har møtt positive reaksjoner, har hun ved minst én anledning blitt utsatt for det hun opplevde som grov trakassering fra elever i egen klasse:

Ingrid: Jeg har opplevd noe som jeg vil kalle ren trakassering. Det kom helt bardus på meg. For dette var elever som hadde kjente meg lenge og som viste at jeg var lesbisk. Noen hadde lagt papirer fra en forening som kalte seg – jeg husker ikke – norsk anti-homofilforening eller noe sånt på kateteret mitt. De krevde dødsstraff for homofile, men de skulle tortureres først... skikkelig grove greier. Jeg ble sjokkert, begynte å grine rett foran elevene og måtte gå ut på gangen for å ta meg sammen, men klarte det ikke. Jeg skjønnte at alle elevene ikke hadde vært med på det. Så jeg gikk inn og fortalte hvorfor jeg gråt og leste opp noe av det groveste for dem. Trampet på arket og så videre. Så måtte jeg bare gå ut. Det var to elever i klassen som påsto at de hadde hentet det ned fra internett, men det var en blank løgn. Jeg tror de hadde laget det selv. De var 14-15 år gamle.

Jeg ble fullstendig satt ut, gråt hemningsløst og opplevde hvor viktig det er at man er åpen på arbeidsplassen sin. For jeg hadde et helt lærerværelse som tok imot meg, som sto og holdt rundt meg og som reagerte med sinne på mine vegne. Jeg tok ut sykemelding en ukes tid for å markere.

I motsetning til Asle, gikk Ingrid rett til sine kolleger og fortalte hva hun var blitt utsatt for. Hos kollegene fikk hun støtte, noe som også var svært viktig for henne. Hun opplevde at det å være åpen blant kollegene ga henne styrke til å takle trakasseringen fra elevene.

Alf (voksen) opplevde å bli trakassert av medelever på sykepleierskolen, men hadde styrke nok til å stå opp og si fra:

Alf: Så skjer det at disse guttene føler seg faktisk ganske truet ved det at jeg er homo. Og så var det en som begynte å komme med ganske ekle, intime kommentarer om min seksuelle adferd i gruppen. Og da tenkte jeg: Hva i himmelens navn er det jeg holder på med? Dette er jeg for gammel til. Og så hadde vi et klassemøte, og så meldte jeg meg på talelisten, og så sa jeg: «Jeg er homo», sa jeg, «og nå opplever jeg noe som jeg ikke har opplevd på veldig mange år: Dere – primært guttene, men det gjelder også en del av jentene – tar alt det som gjør mitt liv vakkert og verdifullt og trækker på det og drar det ned i sølen, gjør det til noe skittent og noe ekkelt. [...] Og det kan ikke jeg leve med, sier jeg, og dette må dere gjøre noe med ellers må dere finne dere et annet yrke. Selg sko i Grensen. Da slipper dere i hvert fall å ha med folk å gjøre, for det er ingen mennesker som fortjener den type adferd eller den type holdninger som dere signaliserer». Jeg hadde hjertebank til tusen, og så satte jeg meg ned og så kom de og sa: Det var da ikke sånn ment. Og så sier jeg: «Det er meg revnende likegyldig hvordan det var ment. Dere har foretatt en handling, og denne handlingen har konsekvenser for mitt liv, konsekvenser som jeg ikke kan leve med. Hvis vi skal gå tre år sammen på skolen så kan ikke jeg ha det slik».

I: Det bedret seg etter det?

Alf: Det bedret seg veldig.

I: Hvor fant du styrken til å stå opp og si noe sånt?

Alf: Jeg hadde ikke noe styrke. Jeg bare måtte. Det var et av to: enten å bli knust eller..

Rolf (voksen) har arbeidet som hjelpepleier mesteparten av sitt yrkesaktive liv. Han arbeidet først i noen år i en by på Vestlandet, før han flyttet til

Oslo på 70-tallet. I intervjuet forteller han at han har opplevd en god del baksnakking og trakassering i tilknytning til jobben.

I: Hvordan har det vært å være homofil på arbeidsplassen din da?

Rolf: Å, det har vært tøft. Jeg har fått veldig mange sure og ekle kommentarer, spesielt fra folk som har vært homofile selv, men som forsøker å holde det skjult. [...] Dette var tidlig på 80-tallet. Det var spesielt en av gutta som jobbet der. En dag hadde han gått ut til en av jentene på kjøkkenet og sagt: «Ja, fy faen altså, han jævla soper'n!» [...] Det var en del tisking og hvisking og sånn fram og tilbake på grunn av han. En dag kom en venninne av meg og sier til meg: Rolf, dette må du bare gjøre noe med, dette må du bare ikke la gå videre, du må ta det opp. [...] Så jeg tok det opp på postmøtet, jeg, med 16 stykker tilstede. [...] Jeg sa at: «Dette er veldig alvorlig, det er faktisk inngrep i mitt privatliv. Folk prater om meg og ikke bare om meg som person, men også som seksualobjekt. Og min seksualitet har dere faktisk ingen ting med, og at det er faktisk en lov som kan beskytte oss homofile mot det. Jeg er homofil, jeg er faktisk noe så flott som soper jeg, sa jeg og hvis det er noe mer dere vil vite i den forbindelse, så må dere heller komme direkte til meg isteden for å tiske og hviske i kriker og kroker. Og så slo jeg i bordet og sa til avdelingslederen: «Og du har vært den verste til å fyre opp under dette. Det har jeg fått opplyst fra folk som sitter her, og det kan de bekrefte». Og det gjorde de, de støttet meg på det.

Rolf tok diskrimineringen direkte opp med sine kolleger, etter at han opplevde å få støtte og oppmuntring fra en kvinne han jobbet sammen med.

Oscar (eldre) som helt til han gikk av med alderspensjon arbeidet innenfor hotell- og restaurantarbeidernæringen, har benyttet seg av en annen strategi. Overfor arbeidskolleger og kunder har Oscar stort sett praktisert det han kaller «kunsten å tie»:

I: Så du føler aldri at du har blitt diskriminert eller forskjellsbehandlet på grunn av din homofili?

Oscar: Nei, det kan jeg ikke si, ikke direkte. Men jeg har hatt vanskeligheter med enkelte personer. [...] Og hvis det er noen som er ubehagelige, så lær deg kunsten å tie, for da stopper det opp. Du bare tier. For hvis du begynner å irettesette dem, da kan det hende at du får deg en forferdelig skyllebøtte. Det var ved en anledning da jeg jobbet på et hotell. Der var det en kunde som hadde fått peiling på meg. Jeg vet ikke riktig hvordan. [...] Og så spurte han om jeg ikke kunne bestille en drosje. Joda, jeg skulle gjøre det. Så ringte jeg, og så tok det litt tid før drosjen kom, og vedkommende ble irritert. Da drosjen kom, gikk han og de han var sammen med ut. Men så kom han inn igjen og bruke en fryktelig kjeft. Og da kom det: «Din

homoseksuelle...» og så videre og så videre. Jeg tenkte i meg selv: Nå holder du nervene i ro og svarer ham ikke med et eneste ord. Bare la han få lov til å tømme seg. Og så gikk han i sinne da. Og så kom han inn enda en gang – han var mer rolig da... Så pekte han på meg og sa: «Jeg skal si deg én ting. Alt hva jeg har sagt til deg her nå, det gikk inn i det øret og ut av det øret». Så svarte jeg: «Helt riktig. Så det er glemmt og vi er ferdige med det». Og det hadde han ikke regnet med. Så han kom tilbake igjen, og vi ble perlevenner. Så der lærte jeg meg den kunsten, at du ikke lar det bite på deg [...] Men her [peker mot hjertet], vet du, her føler jeg som alle andre, og det plager ens tanker...

Diskriminering i snever betydning

I intervjumaterialet finner vi også eksempler på det vi kan kalle diskriminering i snever betydning. Én har opplevd å ikke bli ansatt på en arbeidsplass fordi han var homofil, én fikk ikke tilbud om de samme videreutdanningskursene som de andre på jobben, og én ble tillagt andre og flere arbeidsoppgaver slik at hun til slutt følte seg tvunget til å søke seg over til en annen arbeidsplass. Ett av tilfellene skriver seg fra 1960-tallet, mens de to andre fant sted på slutten av 1990-tallet.

Geir (eldre) arbeidet i flere år i en forretning i en liten by i østlandsområdet (her kalt Åkarby) – hvor alle visste at han var homofil. Etter noen år ønsket han å komme seg vekk:

Geir: Jeg kom litt i konflikt med arbeidsgiveren, for han var en ordentlig drittsekk. Det er mange år siden, dette var på 60-tallet.

I: Han var en drittsekk, men hadde det noe med homofili å gjøre?

Geir: Ja, faktisk. For jeg søkte på en jobb inne i Oslo, i en herrekonfeksjonsbutikk. Jeg hadde vært på intervju og greier. Ja, det var greit det, jeg fikk jobben. Så reiste jeg hjem. Etter noen dager fikk jeg en telefon: Vi har fått nye opplysninger, sa han, så jeg lurer på om du kan komme inn igjen og snakke med oss igjen. De hadde ringt til sjefen min i Åkarby, og han hadde selvfølgelig sagt at jeg var homofil og greier da. Så da begynte de å trekke inn værhåra der inne i butikken i Oslo: «Nei, da trodde de ikke det passet». Men jeg kjente en homofil i Oslo som var i samme bransjen, så jeg gikk til ham og der fikk jeg jobb.

Den resignasjonen som Geir viste overfor arbeidsgiveren må ses i lys av at dette var en periode da seksuell omgang mellom menn var forbudt ved lov. En paragraf som forbyr diskriminering av lesbiske og homofile var knapt nok tenkelig. Yngre arbeidstakere kan også vise en lignende resignasjon når de føler at de blir urettferdig behandlet, dersom de ikke har tilstrekkelig tro på

seg selv, er i en underordnet situasjon eller lignende. Asle har også opplevd det man kan karakterisere som direkte diskriminering på jobben:

I: Har du noen gang følt deg diskriminert på jobb?

Asle: Ja, en gang. I den jobben jeg har går det mye på ansiennitet. I høst ble to gutter som har jobbet der to år kortere enn meg sendt på et lederkurs som var betalt av bedriften. Jeg følte meg veldig tråkka på rett og slett. Men jeg torde aldri å si det, for det er liksom sånn at: Ja ok, det er vel fordi jeg er homse, så jeg må vel bare finne meg i det...

I: Så du gikk ikke til tillitsmannen?

Asle: Nei, men det skulle jeg nok ha gjort. Jeg har gått og gnagd litt på det. De kunne spurt meg og så kunne jeg ha sagt «nei» hvis det ikke var aktuelt. De to gutta har mindre utdanning enn det jeg har... nei, jeg følte meg rett og slett urettferdig behandlet...

Nina er i midten av førtiårene og arbeider som skolebibliotekar på en videregående skole i en større by på Østlandet. I sin forrige jobb – også den som skolebibliotekar på en videregående skole – opplevde hun for et års tid siden det hun oppfatter som grov diskriminering fra skoleledelsens side. Som skolebibliotekar var hun blant annet ansvarlig for innkjøp av bøker og tidsskrifter til biblioteket, og i den forbindelse hadde hun abonnert på tidsskriftet *Løvetann* og gått til innkjøp av noen bøker om homofili. Med hensyn til åpenhet på jobb karakteriserer hun seg som «halvåpen»: Hun hadde fortalt at hun var lesbisk til enkelte av kollegene på personalrommet, og var aldri blitt møtt med negative reaksjoner fra lærere eller andre ansatte.

Problemene begynte da det kom ny rektor til skolen:

Nina: Jeg hadde jobbet der i ett og et halvt år da han ble rektor. Og så begynte det å skje veldig mye rart. Jeg ble utsatt for en del merkelige kontrolltiltak. Jeg ble satt til å gjøre arbeid jeg slett ikke skulle gjøre, og det ble veldig slitsomt. Etter en stund ble jeg sykemeldt, og etter sykemeldingsperioden så fant jeg ut at jeg ikke ville tilbake til den jobben. Jeg søkte om permisjon, for da var det en stilling ledig på en annen skole.

I steden for å gi meg permisjon, så satte rektor i gang personalsak. Jeg fikk to dagers varsel på å møte opp hos skolesjefen, sammen med en tillitsvalgt. Men jeg fikk ikke vite hva møtet skulle dreie seg om. Jeg ringte til skolesjefens advokat, og hun sa at det var et brev jeg ikke hadde svart på mens jeg var sykemeldt. Det hadde jeg veldig god samvittighet for, for jeg hadde svart på alt det jeg mente jeg hadde plikt til å svare på. Jeg ringte to ganger til og prøvde å få greie på hva det skulle handle om – og andre gangen så sier hun: Jo, de skulle snakke noe om hvordan jeg hadde gjort jobben min. Jeg visste at jeg

hadde gjort en god jobb, men likevel ble jeg litt usikker, for jeg visste at rektor var ganske så lunefull.

På møtet var skolesjefens advokat, en attføringskonsulent, min tillitsvalgte og rektor og førsteinspektør til stede. Og rektor og inspektør hadde med seg to plastposer med «bevismateriale». Jeg hadde jo kjøpt inn cirka 600 bøker det siste året. Og de hadde plukket ut ca. 15 bøker om homofili, kvinnesak og seksualitet. Og så gikk vi gjennom hver bok og jeg begrunnet hvorfor jeg hadde anskaffet dem. Det var f.eks. seksjonsleder for helse og sosialfag som hadde bedt meg om å kjøpe inn den boka om seksualitet som de hadde med seg. *Det store tilbakeslaget* – en bok om kvinnesak – den hadde jeg jo fått i gave av tidligere rektor, så det var litt morsomt, da. Og så hadde jeg jo kjøpt inn noe av Gerd Brantenberg [forfatter av blant annet lesbiske romaner] på salg, og det... Min tillitsvalgte sa at det var jo helt vanlig å ha den type bøker i et bibliotek, for det skal være en representativ boksamling. Den skal avspeile alle mulige retninger i samfunnet og den skal jo også ha god dekning på minoriteter.

Akkurat da jeg satt i det møtet klarte jeg ikke å vise til *Lov om videregående opplæring*, og det var jeg veldig lei meg for etterpå. Det aller verste var at jeg hadde abonnert på *Løvetann*⁷⁴. Det var jo pornografisk, ifølge rektor. Og jeg kom litt i et dilemma og fikk problemer med å skille mellom det faglige og det personlige. Jeg var ikke forberedt på hva som skulle opp. Så det ble litt svakt det forsvaret mitt følte jeg sjøl.

Jeg fikk jo beholde jobben. Men så ble jeg kalt inn til et nytt møte uka etter. Og da hadde jeg allerede begynt å jobbe på en annen videregående skole, men skolesjefens advokaten hadde ringt til rektor på denne nye skolen og sagt at jeg ikke kunne ansettes fordi det var personalsak. Da var det attføringskonsulenten og advokaten aleine da som skulle snakke med meg om hvordan jeg skulle gjøre jobben min. På dette møtet snakket jeg om selvmordsfrekvensen blant unge homofile, hvor viktig det var at unge homofile ser et blad som *Løvetann*, og at de ser at det fins andre, at de har noen å identifisere seg med. Og da sa hun attføringskonsulenten til meg: «Jasså, du skal redde verden, du!». Da nevnte jeg også lov om videregående opplæring. Men de var ikke mottakelige for det, altså, de var liksom helt forstokka. Jeg fikk det inntrykket, at på skoler hvor det ikke er helse- og sosialfag der skal de ikke ha bøker i skolebiblioteket om homofili eller abonnere på *Løvetann*. Jeg fikk sjøltilliten knekt, kan du si. Jeg har ligget veldig lavt i den jobben jeg har hatt etterpå. Vært redd for å fronte biblioteket. Det er så ulikt meg å være så usynlig.

---

⁷⁴ *Løvetann* er et tidsskrift for lesbiske og homofile.

Historien er oppsiktsvekkende, særlig tatt i betraktning at episoden fant sted nylig. Nina følte seg presset ut av jobben og mistenkeliggjort, og knytter hendelsene til det faktum at hun er lesbisk. Etter dette har Nina mistet selvfølelsen og gleden ved jobben, og det tok litt tid før hun torde å stå fram som lesbisk på sin nye arbeidsplass. Ofte er det nettopp følelsen av nedverdiggelse knyttet til mobbing eller diskriminering som bidrar til å bryte ned kampviljen, slik at den som mobbes ikke har krefter til å slå tilbake. I slike situasjoner er det spesielt viktig at den som utsettes, kan få støtte fra kolleger, venner, fagforening eller homofiles organisasjoner. I dette tilfellet opplevde Nina at hun ikke fikk den støtten hun hadde håpet på og til en viss grad hadde forventet.

Diskriminering i Den norske kirke

Det kanskje mest iøynefallende eksempelet på diskriminering i yrkeslivet er Den norske kirkes utestenging av lesbiske og homofile fra en rekke stillinger. På Kirkemøtet i Trondheim i november 1997 ble kirkens syn på homofili nok en gang slått fast, og man trakk de arbeidsrettslige konsekvenser av kirkemøtets vedtak fra 1995. I punkt 3 i vedtaket fra Kirkemøtet 1997 heter det at «... personer som lever i homofilt samliv ikke kan inneha kirkelig tjeneste som vigslet prest, diakon eller kateket». Etersom dette utgjør relativt små yrkesgrupper gir denne diskrimineringen lite utslag i statistikken, men den kan like fullt ha alvorlige følger for de enkeltmenneskene som rammes. Kirkens holdninger har dessuten stor symbolsk betydning, og har av den grunn blitt gjenstad for mye debatt både innenfor og utenfor Kirken.⁷⁵

En av de intervjuede mennene, Thomas (voksen), har i en årrekke arbeidet som prest i Den norske kirke. På mange måter har han stått overfor valget mellom det å innlede et langvarig og gjensidig forpliktende forhold til en annen mann og det å arbeide innenfor Kirken. Han sier:

Thomas: For meg er mye av dette med utfoldelsen av seksualitet og kjærlighet knyttet til Kirkens holdninger og min egen plass i Kirken. Forelskelsene har vært der og frierne har vært der. Men jeg har jo vært kresen, og jeg har jo i bunn og grunn vært redd for å feste meg til noen. Særlig da jeg var i 20-årene og 30-årene, på grunn av at man har

---

⁷⁵ Debatten mellom tilhengere og motstandere av at lesbiske og homofile i partnerskap skal kunne tjenestegjøre som prest i Den norske kirke nådde et foreløpig høydepunkt den 1. februar 1999 da biskopen i Hamar, Rosemarie Köhn, gjeninnsatte Siri Sunde som kapellan i Nordre Land prestegjeld. Sunde hadde vært permittert fra stillingen sin etter at hun inngikk registrert partnerskap sommeren 1997.

en identitet i Kirken og kunne risikere det verste [...] Jeg tror at det å ha et godt og regelmessig seksualliv – i et trygt parforhold – er et av godene ved å være menneske, ved å være medmenneske. Jeg tror at seksualiteten er en Guds gave, og den har vi fått til å forvalte. Du skal ha et skikkelig dypt kall for å avstå fra all seksualitet. En kan ikke påtvinge noen sølibat. Kirken må lære seg å ta seksualiteten på alvor.

Selv som ikke-samboende har Thomas opplevd å bli diskriminert i ansettelsessaker fordi personer i de tilsettende organer har fått greie på at han er homofil:

Thomas: Jeg har søkt to stillinger hvor valget har stått mellom meg og den som har fått den. Og i det ene tilfellet – det var en stilling som institusjonsprest, hvor jeg absolutt hadde gode kvalifikasjoner – vet jeg at det var det at jeg var homoseksuell som gjorde at jeg ikke fikk jobben. Det har en av de som intervjuet meg fortalt meg senere. Jeg vet nøyaktig hvilke ord som falt. [...] Jeg har nok inntrykk av at man i Kirken har hatt et lite register i en hemmelig skuff eller noe sånn og har fulgt med.

6.2.3 Forekomst av trakassering og diskriminering i arbeidslivet

I spørreskjemaet ba vi respondentene oppgi om de *noen gang* er blitt diskriminert på en arbeidsplass/studieplass på grunn av sin seksuelle orientering. I tilknytning til spørsmålet er det angitt flere eksempler på det vi kan kalle diskriminering. At vi spør etter erfaringer med forskjellsbehandling uten å angi en begrenset tidsperiode for dette, åpner for at eldre respondenter som har et langt arbeidsliv bak seg, kan ha opplevd mer diskriminering enn yngre respondenter (kumuleringseffekt). Samtidig kan årenes gang ha visket ut minner fra episoder som ligger langt tilbake i tid, slik at eldre respondenter tenderer mot underrapportering.

Tabell 6.5. Andeler som har opplevd diskriminering. Prosent.

Trakassering/mobbing/baksnakking	%	Diskriminering i snever betydning	%
Jeg føler at folk snakker stygt om meg bak min rygg	9	Jeg er blitt forflyttet fra én arbeidsoppgave til en annen	2
Jeg er blitt holdt utenfor fellesskapet	7	Jeg er ikke blitt ansatt	3
Jeg er blitt trakassert / mobbet av klienter, elever e.l.	5	Jeg er ikke blitt forfremmet	3
Jeg er blitt trakassert / mobbet av kolleger eller sjefer	7	Jeg har blitt tvunget til å slutte på en arbeids- eller studieplass	3

Som nevnt innledningsvis, skiller vi mellom diskriminering i snever og vid betydning, der diskriminering i vid betydning inkluderer trakassering-mobbing/baksnakking i tillegg til diskriminering knyttet konkret til arbeidsplass og arbeidsoppgaver. Tabell 6.5 viser hvilke ulike former for diskriminering som omfattes av disse begrepene.

Hensikten med å skille mellom ulike typer diskriminering er at det setter oss i stand til å sondere mellom diskriminering av ulik alvorlighetsgrad. De ulike diskrimineringstypene kan tenkes å variere uavhengig av hverandre. Inkludering av homofile i antidiskriminerings-paragrafen, kan ha ført til en nedgang i diskriminering i arbeidslivet i snever betydning, men behøver ikke å ha hatt noen effekt på mindre entydige former for diskriminering (mobbing, utestenging fra fellesskapet, baksnakking).

De vanligste formene for diskriminering er trakassering, mobbing og baksnakking (tabell 6.5). Dette er en type uformell diskriminering som det kan være vanskelig å gripe fatt i og bevise. Det kan for eksempel dreie seg om vitsing, tvetydige utsagn eller gester og ryktespredning.

Det er færre som har opplevd det vi har definert som diskriminering i snever betydning. Våre tall stemmer godt overens med tallene fra den svenske undersøkelsen fra midten av 80-tallet (Håkansson 1984).

Tabell 6.6. Andeler som *noen gang* har opplevd diskriminering på en arbeidsplass/studiested på grunn av sin seksuelle orientering. Prosent.

	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Voksen 35-49 år	Godt voksen 50-59 år	Eldre 60 år +
<i>Kvinner</i>						
a) Trakassering, mobbing, baksnakking	16	27	11	16	20	(21)
b) Diskriminering i snever betydning	7	4	6	9	9	(14)
c) Diskriminering i vid betydning	19	30	15	19	24	(21)
Ikke opplevd diskriminering	81	70	85	81	77	(79)
<i>Menn</i>						
a) Trakassering, mobbing, baksnakking	20	32	18	20	17	20
b) Diskriminering i snever betydning	9	5	8	12	10	2
c) Diskriminering i vid betydning	24	32	22	24	20	22
Ikke opplevd diskriminering	76	68	78	76	81	78

Tall i parentes: $N < 20$.

Tabell 6.6 viser at en betydelig andel (hver femte kvinne og hver fjerde mann) i vår undersøkelse har opplevd en eller annen form for diskriminering på arbeidsplass/studiested på grunn av sin seksuelle orientering. Syv prosent av kvinnene og ni prosent av mennene har opplevd minst én av de formene for diskriminering som kan karakteriseres som diskriminering i snever betydning. Ytterligere 16 prosent av kvinnene og 20 prosent av mennene har opplevd en eller annen form for trakassering, mobbing eller utelukkelse fra fellesskapet.

Det mest slående er den høye andelen av unge under 25 år som har opplevd trakassering/ mobbing/baksnakking. Mer enn hver fjerde kvinne og nesten hver tredje mann under 25 år har opplevd denne typen diskriminering på jobb eller skole. At det er de yngste som er mest utsatt for diskriminering er nok så overraskende, ettersom vi i spørreskjemaet spør om respondenten *noen gang* har blitt diskriminert på arbeidsplass/studieplass. En mulig forklaring på dette fenomenet er at mobbing osv. er mer vanlig blant ungdommer enn blant voksne og godt voksne personer. En annen mulig forklaring er at de voksne og godt voksne respondentene i vår undersøkelse ikke lenger regner de negative opplevelsene de hadde i ungdomsårene som diskriminering. Jo nærmere i tid, desto sterkere kan hendelsen oppfattes.

Når det gjelder diskriminering i snever forstand, er det flere blant de voksne og godt voksne mennene og kvinnene i utvalget enn blant de yngste som har opplevd dette. Dette kan skyldes en enkel kumuleringseffekt, der de som har et langt arbeidsliv bak seg har hatt «tid» til å oppleve flere slike episoder enn de yngre respondentene. Det kan også tolkes dithen at denne typen diskriminering er mindre vanlig i dag enn den var på seksti-, sytti- og åttitallet.

6.2.4 Åpenhet – en forutsetning for diskriminering?

Er det kun lesbiske og homofile som er åpne om sin seksuelle orientering som blir diskriminert på arbeidsplass/studiested? Også lesbiske/homofile som forsøker å være skjult på jobben kan føle at de blir trakassert eller diskriminert, for eksempel av negative utsagn rettet mot lesbiske/homofile som gruppe. Dette vil vi gi eksempler på i kapittel 7. Tabell 6.7 viser sammenhengen mellom åpenhet og diskriminering.

Tabell 6.7. Andeler som **noen gang** har opplevd diskriminering på en arbeidsplass/studiested på grunn av sin seksuelle orientering, etter åpenhet om seksuell orientering på arbeidsplassen. Prosent.

	Alle	Åpen overfor arbeidskolleger	Åpen overfor arbeidsgiver	Skjult overfor kolleger og arbeidsgiver
<i>Kvinner</i>				
a) Trakassering, mobbing, baksnakking	16	17	17	9
b) Diskriminering i snever betydning	7	8	9	1
c) Diskriminering i vid betydning	19	21	21	10
Ikke opplevd diskriminering	81	79	79	90
<i>Menn</i>				
a) Trakassering, mobbing, baksnakking	20	20	21	17
b) Diskriminering i snever betydning	9	10	11	5
c) Diskriminering i vid betydning	24	24	25	19
Ikke opplevd diskriminering	76	76	75	81

Det er en lavere andel som har opplevd diskriminering i vid eller snever betydning blant dem som oppgir at verken arbeidsgiver eller arbeidskolleger vet at de er lesbiske/homofile. Vi må ta forbehold om at åpenhet overfor arbeidsgiver og arbeidskolleger dreier seg om *nåværende* arbeidsforhold, mens erfaringene med diskriminering kan skrive seg fra et tidligere arbeidsforhold.

På tross av at langt flere lesbiske og homofile er åpne overfor arbeidskolleger/medstudenter i dag sammenlignet med slutten av 1970-tallet, har andelen som har opplevd diskriminering gått noe ned. Mens rundt 20 prosent av utvalget i 1978-undersøkelsen svarte at de var blitt «utsatt for sjikane eller frosset ut av kolleger», svarer bare 7 prosent av respondentene i vår undersøkelse at de har «blitt trakassert/mobbet av kolleger eller sjefer». 9 av 301 respondenter (3 prosent) i 1978-undersøkelsen hadde blitt oppsagt fra jobben. Dette samsvarer med andelen (3 prosent) som har blitt tvunget til å slutte på en arbeids- eller studieplass i vår undersøkelse.

At andelen av helt åpne er såpass stor i vårt utvalg, samtidig som en relativt liten andel har blitt utsatt for diskriminering på jobb/skole, tyder på at situasjonen for lesbiske og homofile på arbeid og skole er bedre og tryggere i dag enn den var to tiår tilbake i tid. Dette kan kanskje tilskrives en positiv vekselvirkning: Når flere står åpent fram på jobb uten at de møtes med negative sanksjoner eller diskriminering, vil det trolig tjene som en tilskyndelse for flere til å stå fram.

6.3 Oppsummering

- Sett i forhold til undersøkelser utført på 1970- og 1980-tallet tyder våre tall på at det har skjedd en endring i positiv retning når det gjelder lesbiske og homofile situasjon på jobb og skole. Rundt to tredjedeler av respondentene oppgir at alle eller de fleste av deres arbeidskolleger/medstudenter vet at de er lesbiske/homofile. Kvinner er noe mer åpne enn menn, og det er færre åpne blant de unge enn i de øvrige aldersgruppene. 6 prosent av de lesbiske kvinnene og 8 prosent av de homofile mennene oppgir at ingen vet om deres seksuelle orientering på jobb/skole. Det er blant de unge mennene vi finner den største andelen som skjuler sin seksuelle orientering. Åpenheten er minst blant kvinner og menn i småbyer og i spredtbygde strøk. Det er også forskjeller mellom yrkeskategorier når det gjelder åpenheten: Blant mennene er det minst åpenhet blant arbeidere og primærnæringsdrivende. Blant kvinnene er det lavere funksjonærer som er minst åpne.
- Omtrent hver femte kvinne og hver fjerde mann har opplevd en eller annen form for diskriminering på arbeidsplass/studieplass. Av den diskrimineringen som finner sted på arbeidsplass/studieplass er det de mindre håndgripelige og vanskelig påvisbare formene for sosial utstøting og mobbing som representerer det største problemet. Spesielt blant unge lesbiske og homofile er det mange som oppgir at de er blitt diskriminert på denne måten.

7 Synlighet, trakassering og vold

I dette kapittelet skal vi se i hvilken grad lesbiske kvinner og homofile menn utsettes for vold, trusler og trakassering på offentlig sted. Er lesbiske og homofile mer utsatt for vold og trusler enn den generelle befolkning? Hvilke grupper innenfor den lesbiske/homofile befolkningen er mest utsatt for vold eller trusler? Hvor mange er urolige for å bli utsatt for vold eller trusler? Først vil vi imidlertid ta opp spørsmålet om *synlighet*, det vil si hvorvidt den enkelte gir seg åpent til kjenne som lesbisk/homofil i det offentlige rom. En drøfting av i hvilken grad lesbiske kvinner og homofile menn er synlige, er nødvendig som en bakgrunn for drøftingen av utsatthet for vold og trusler.

7.1 Synlighet i det offentlige rom

En ting er å fortelle familie, venner og arbeidskolleger at man er lesbisk/homofil. Noe annet er å gi åpent uttrykk for egne følelser og/eller identitet på offentlige steder som gater, offentlige transportmidler og restauranter. Denne spesielle formen for åpenhet – Bergh et al. (1978) kaller den «offentlig åpenhet» – vil vi omtale som synlighet. I motsetning til det å stå fram overfor mennesker man kjenner og føler seg noenlunde trygg på, kan man i mindre grad forutsi omgivelsenes reaksjoner når man gir seg selv til kjenne som lesbisk/homofil på et offentlig sted.

7.1.1 Hvor mange oppfatter seg som synlige?

I spørreskjemaet stilte vi følgende spørsmål: «Tror du folk som ikke kjenner deg kan se eller forstå at du er lesbisk eller homofil?». Flere ulike måter å være synlig på blir nevnt i spørreskjemaet, og respondentene kunne sette kryss for de alternativene som passet for dem. I tabell 7.1 viser vi også hvor mange som har oppgitt at de er synlig i det offentlige rom på *en eller annen måte*, det vil si som har svart *ja* på minst ett av spørsmålene.

Tabell 7.1 viser at det er flere kvinner enn menn (henholdsvis 44 og 28 prosent) som mener de er synlige som lesbiske/homofile på gata eller i andre sammenhenger. Å vise kjærtegn er den vanligste måten å være synlig på, og det er også her forskjellen mellom kvinner og menn kommer klarest

Tabell 7.1. Andeler som er synlig i det offentlige rom. Prosent.

	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Vokse n 35-49 år	Godt voksen 50-59 år	Eldre 60 år +
<i>Kvinner</i>						
Ja, ukjente kan forstå at jeg er lesbisk/homofil						
...fordi jeg går med jakkemerker el.	7	10	7	6	10	(8)
...av måten jeg kler meg på	12	18	11	10	13	(8)
...av måten jeg beveger meg på	9	10	9	9	7	(8)
...fordi jeg kjærtegner kjæresten min offentlig	35	40	39	32	17	(8)
...av andre grunner	10	9	8	13	8	(8)
Andel som er synlig på en eller flere måter	44	55	47	42	32	(15)
<i>Menn</i>						
Ja, ukjente kan forstå at jeg er lesbisk/homofil						
...fordi jeg går med jakkemerker el.	7	11	8	6	8	2
...av måten jeg kler meg på	8	18	9	5	4	2
...av måten jeg beveger meg på	9	19	10	7	8	2
...fordi jeg kjærtegner kjæresten min offentlig	14	26	18	10	4	7
...av andre grunner	11	11	10	11	17	9
Andel som er synlig på en eller flere måter	28	49	33	21	20	7

Tall i parentes: $N < 20$.

til syne. Denne forskjellen kan skyldes at det er flere kvinner enn menn som har fast kjæreste (se tabell 5.1). Forskjellen mellom kvinner og menn er imidlertid like stor også når vi holder de som for tiden *ikke* har et fast forhold til en person av samme kjønn utenfor tabellen. 43 prosent av kvinnene mot bare 21 prosent av mennene som har et fast forhold til en person av samme kjønn, svarer at ukjente kan forstå at de er lesbiske/homofile fordi de går arm i arm, kysser eller på annen måte kjærtegner kjæresten. En mulig forklaring på denne kjønnsforskjellen er at lesbiske kvinner i mindre grad enn homofile menn møtes med negative reaksjoner fra omgivelsene når de er synlige, slik at synlighet innebærer mindre risiko. En annen forklaring kan være at menn i mindre grad enn kvinner viser sin kjærlighet offentlig, uansett hvilken kontekst de befinner seg i.

Det vanligste som blir oppgitt under andre grunner har å gjøre med helhetsinntrykk, generell utstråling og livsstil (4 prosent av begge kjønn). En annen grunn til at ukjente kan forstå at en er lesbisk/homofil (oppgitt av 2.2 prosent av kvinnene og 2.4 prosent av mennene), er blikkontakt.

Som vi ser, er det en klar tendens til at de yngre er mer synlige enn de eldre. Mest synlige er jenter og gutter under 25 år. Innenfor alle aldersgrupper er kvinner mer synlige enn menn. Spesielt når det gjelder å vise tegn på kjærlighet til partneren/kjæresten på offentlig sted, ser vi klare forskjeller mellom aldersgruppene. Igjen kan det innvendes at denne sammenhengen kan skyldes at det er flere av de yngre enn av de eldre som har kjæreste. Dette er imidlertid ikke tilfellet (tabell 7.2).

Tabell 7.2. Andel som viser sin kjærlighet offentlig blant de som er i fast forhold. Prosent.

	Alle	Ung 16–24 år	Ung voksen 25–34 år	Voksen 35–49 år	Godt voksen 50–59 år	Eldre 60 år +
Kvinner	43	67	47	40	17	(0)
Menn	21	49	27	15	5	(13)
<i>Antall i fast forhold (N)</i>						
Kvinner	766	72	325	303	58	8
Menn	904	67	322	422	77	16

Personer som ikke er i fast forhold til en person av samme kjønn er utelatt fra tabellen. Tall i parentes: $N < 20$.

Sammenhengen mellom alder og det å vise sin kjærlighet offentlig, blir sterkere når bare de som er i et fast forhold er med i tabellen. Aldersforskjellen behøver imidlertid ikke å henge sammen med mindre frykt for negative reaksjoner blant de unge sammenlignet med de eldre. En undersøkelse av atferden til *heterofile* par på offentlig sted ville trolig vise noe av den samme tendensen: Yngre par – enten de er heterofile eller lesbiske/homofile – er trolig mer tilbøyelige til utveksle kjærtegn og på andre måter gi uttrykk for sin kjærlighet offentlig enn eldre par.

Enkelte av de yngre kvinnene og mennene vi intervjuet fortalte om erfaringer med å være synlige sammen med kjæresten. Karsten (ung) forteller at han har vært relativt synlig sammen med sine forhenværende kjærester:

Karsten: Jeg synes det er veldig spennende det å ta på hverandre, holde hverandre i hendene og... Gjøre det litt i smug liksom, det er spennende. Jeg kan ikke si at jeg har blitt diskriminert.

I: Men du har vært åpen på det at dere er kjærester?

Karsten: Ja, vi har gått og leid hverandre gjennom byen og det er stort sett ingen som har reagert på det ...

For Mari (ung voksen) kommer det mye an på «dagsformen» om hun gir åpent uttrykk for sine følelser for kjæresten eller ikke:

Mari: Enkelte dager klarer jeg ikke å gi inntrykk av at Kristina er kjæresten min. Jeg kjenner på meg at jeg ikke ville stå oppreist hvis jeg skulle bli møtt med negative reaksjoner. Andre dager så er jeg helt klar for det. Så det er veldig forskjellig. Jeg kan godt gå hånd i hånd ti meter, men så blir det for skummelt og så slipper jeg.

7.1.2 Betydning av bosted og organisasjonsmedlemskap

Også når vi sammenligner andre grupper i utvalget ser det ut til å være variasjoner i andel kvinner og menn som er synlige i det offentlige rom. Det er bare små forskjeller mellom lesbiske og homofile i ulike deler av landet, men som vi ser av tabell 7.3 kan størrelsen/graden av tettbebyggelse ha en viss innvirkning.

Tabell 7.3. Andel som er synlig i det offentlige rom, etter type bostedsstrøk. Prosent.

	Alle	Kvinner	Menn
<i>Grad av tettbebyggelse</i>			
Oslo med omegn	37	49	30
Bergen, Trondheim, Stavanger	31	41	24
By med 20 000-100 000 innb.	33	36	32
By eller tettsted med mindre enn 20 000 innb.	33	42	27
Spredtbygd strøk	24	42	12

Hvis vi ser kvinner og menn under ett, er det respondenter bosatt i Oslo med omegn som er mest synlige. I alle typer bostedsstrøk er kvinner mer synlige enn menn. Forskjellene mellom kvinner i ulike typer bostedsstrøk er små, men mellom menn er det stor forskjell i den forstand at menn i spredtbygde strøk er minst synlige.

Tabell 7.4. Andel som er synlig i det offentlige rom, etter medlemskap i organisasjoner for lesbiske/homofile. Prosent.

	Alle	Kvinner	Menn
Ikke medlem	26	37	21
Medlem i LLH	42	52	34
Medlem i annen homo-organisasjon	37	41	35

Har det å være tilknyttet en organisasjon for lesbiske og homofile noen betydning for i hvilken grad man er synlig? Tabell 7.4 viser at organisasjonsmedlemmer – særlig medlemmer av LLH – er mer synlige enn ikke-medlemmer.

7.2 Trakassering på offentlig sted

Vi har argumentert for at det å være synlig som lesbisk/homofil kan medføre en økt risiko for å bli utsatt for ulike former for trakassering eller vold. Spørsmål om vold er inkludert i spørreskjemaet. En form for trakassering som vi derimot ikke har fokusert eksplisitt på i spørreskjemaet, er nedsettende kommentarer, slengbemerkinger, nedlatende blikk osv. som lesbiske og homofile kan bli utsatt for på gata, på utesteder, på T-banen eller på andre offentlige steder. Intervjuene tyder på at denne formen for trakassering kanskje er mer utbredt enn mobbing på arbeidsplassen/studiestedet.

Gjennom intervjuene får vi også syn for at det er mulig å oppleve seg trakassert til tross for at man ikke er synlig som lesbisk/homofil. Vi deler de trakasseringstilfellene som informantene forteller om inn i to typer: Direkte trakassering og indirekte trakassering.

7.2.1 Eksempler på direkte trakassering

Direkte trakassering forekommer når krenkende uttalelser rettes direkte til en person fordi vedkommende på en eller annen måte gir til kjenne at hun/han er lesbisk/homofil. De tilfellene av *direkte trakassering* som de intervjuede kunne fortelle om, dreier seg først og fremst om at personer som de ikke kjenner, har kommet med nedsettende kommentarer til dem fordi de på en eller annen måte har skjont at de er lesbiske/homofile. Karsten (ung) forteller for eksempel:

Karsten: Jeg husker en gang jeg gikk sammen med en venninne på et diskotek. Der var det en gutt som *så* veldig morskt på meg. Og der er det sånn at du går veldig mye rundt og sirkulerer. Så passerte vi han, og han sa: «Æsj, jævla homse, dette er ikke noe sted for deg». Det var sånn: wow ... liksom. Men jeg har aldri opplevd vold eller noe sånt noe på grunn av at jeg er homofil.

Astri (voksen) opplevde å bli trakassert av ukjente ungdommer en gang hun gikk arm i arm med kjæresten sin.

Astri: Jeg har opplevd at ungdommer har kastet snøballer etter meg og kjæresten min. Og vi har prøvd å snakke med dem. Trodde at vi

skjønte oss på ungdommer og sånn. Helt feil. De var bare ekle og ubehagelige. Det følte jeg som truende. Jeg tenkte: «Hva gjør de med meg hvis de er i det samme fandenivoldske hjørnet og jeg møter dem en sen natt alene?». Da ble jeg redd. Og jeg husker at jeg gikk hjem og grein en masse!

Som dette eksempelet viser, kan det være vanskelig å trekke rigide grenser mellom trakassering, trusler og vold. At ungdommer kaster snøball på et lesbisk par kan neppe karakteriseres som vold, men det er liten tvil om at Astri og kjæresten opplevde ungdommenes atferd som truende. En annen av de intervjuede kvinnene, Gro (voksen), og hennes kvinnelige kjæreste opplevde å bli trakassert av en mann som de delte drosje med:

Gro: Jeg husker en gang vi var på vei hjem med taxi. Da var det en annen mann som tok samme taxi, og han var så frekk i munnen, virkelig ubehagelig, kjempeubehagelig. Han var helt grusom. Hadde det vært noen av hans barn som hadde vært lesbisk, så hadde han bare kastet dem ut hjemmefra. [...] Han følte kanskje at det var et lite nederlag for han, for han hadde jo prøvd seg på kjæresten min.

Flere av de intervjuede ga også eksempler på at de var blitt muntlig trakassert av personer i tjenesteytende yrker. Rolf (voksen) husker en episode fra en restaurant på Aker Brygge hvor han var sammen med to homofile kamerater:

Rolf: Vi satte oss på restauranten og bestilte øl og pizza. Og der var det en sånn tyggegummityggende kvinnelig kelner som var mer opptatt av å stå og skravle med noen gutter enn hun var med å servere. Men når hun først kom da, så fikk vi bestilt øl, og samtidig bestilte vi pizza. Ja, så kom øl'en, og så sier vi: Får vi ikke pizza da? «Nei... det var så vanskelig og...» masse sånne unnskyldninger. Og så oppdaget vi plutselig at fem minutter senere så får de ved bordet ved siden av pizza. Så fant vi ut: Her gidder vi ikke å være. Vi bare drikker ut øl'en, og vi gir ikke tips en gang. I det vi går, så hører vi fra et bord. «Nei, fy faen, jævla sopere altså!» Og kelneren hun bare kikket ekkelt etter oss. Jeg fortalte om denne episoden til noen av vennene mine, og de sa: «Vi skulle samlet 100 homser og gått ned og plantet oss der en hel kveld altså.

I: Hvordan forsto hun at dere var homser?

Rolf: Jo, det var rett og slett fordi han ene vennen min satt og strøk kameraten litt på hånden, og det blir jo fort lagt merke til. Det var nok. Jeg følte meg forferdelig tråkka på, det er veldig sårende når mennesker kan tillate seg å holde på sånn.

Finn (eldre) forteller om trakassering fra politiets side på seksti- og syttitallet da han var bosatt i Oslo:

Finn: Ja, en ble jo på en måte diskriminert av politiet. Det merket man jo. Ikke meg personlig, kan du si, men jeg husker jo på disse urinalene, vet du. Det var jo en viss trafikk på den tiden, for det skulle være så skjult, ikke sant. Blant annet husker jeg i Bygdøy Allé. Jeg bodde ikke så langt derfra. Jeg husker at politiet kom dit ned og var temmelig brutale, ja i hvert fall i kjeften. Uten grunn, midt på natten. Vi sjenerte jo ingen. Men allikevel – de visste jo hva som foregikk, og benyttet sjansen til å plage noen.

7.2.2 Eksempler på indirekte trakassering

Indirekte trakassering innebærer at det fremsettes negative eller krenkende uttalelser om lesbiske og homofile, enten i media eller på annet offentlig sted, uten at disse uttalelsene er spesifikt rettet mot en konkret person. Mari (ung voksen) – som sier at hun i liten grad er synlig som lesbisk – opplever seg ofte som utsatt for indirekte trakassering:

I: Har du vært engstelig for å bli utsatt for vold eller mobbing?

Mari: Ja, det er jeg. Veldig. På mange måter så har jeg unngått de situasjonene. Det er jo sånn når man går på fotballkamp og står på Store Stå, så har du ti gutter på 22-23 år som står fremfor deg og roper at den og den fotballspilleren er homoseksuell!! Da kjenner jeg at jeg blir berørt av det, at dette her er rett og slett mobbing, og også av meg. Samtidig ser jeg ingen grunn til å si: «Hallo, hør her!» For det preller jo av uansett. Så indirekte mobbet syns jeg at jeg har blitt veldig mange ganger. Og jeg føler meg veldig mobbet av regjeringa og hun Svarstad Haugland. Jeg klarer nesten ikke å si navnet hennes en gang. Det er sånn at jeg slår av, jeg klarer ikke å se på når de prater. Jeg blir så lei meg. Jeg mener kanskje ikke at homofile skal få adoptere, det er ikke det, men indirekte sier de at homofile er dårlige mennesker, og det reagerer jeg veldig på. Så jeg har valgt å ikke lese noe om det, det går bare ut over selvfølelsen.

Grensen mellom indirekte og direkte trakassering er ofte flytende. Hetsing av homofile og lesbiske generelt kan ved et slag rettes direkte mot en konkret person dersom denne blir identifisert eller gir seg selv til kjenne som lesbisk eller homofil. Magne (godt voksen) hadde et godt eksempel på nettopp dette:

Magne: Jeg kom med bussen fra Fornebu, og skulle nå et tog på Sentralstasjonen. Og plutselig så stopper bussen like utenfor Karl Johan,

og så går homo-paraden forbi. Det var for et par år siden. Så sitter jeg da, som den eneste passasjer i bussen, og hører veldig godt dialogen som sjåføren har med hovedkontoret eller hvem det nå er han snakker med: «Denne jævla soperparaden her»... Jeg kjente at jeg ble altså *så* forbanna. [...] «Nå blir ruten forsinket, fordi de derre... jeg skal sveipe over alle disse kvinnfolkmenne». Han var innom hele repertoaret. Da sa jeg: «Nå må du være forsiktig med hva du sier, for det sitter en av de som skulle gått i det toget her i bussen. Og den form for diskriminering er det paragrafer på i dette landet». Han bare så på meg foraktelig, åpnet døren og sa: «Pell deg ut, ditt svin!» Og så sa jeg: «Du kan aldeles ikke kaste ut en passasjer fra bussen. Nummeret ditt står jo her...» Jeg klarte å være konstruktiv og holde meg i skinnet. Men da var jeg forstyrret hele resten av dagen.

7.3 Vold og alvorlige trusler

Som vi har sett av intervjuene er mange lesbiske og homofile redde for å bli utsatt for fysiske overgrep dersom de gir seg åpent til kjenne. Det har også vært flere oppslag i media om homofile menn som har blitt drept – ofte på bestialske måter. I hvert fall seks homofile menn har blitt drept bare på 1990-tallet (Aftenposten 17.10-98). Det har imidlertid aldri blitt utført større undersøkelser her til lands for å kartlegge hvor utsatt lesbiske kvinner og homofile menn er for vold og trusler.

7.3.1 Erfaringer med vold og trusler

Tre av de intervjuede mennene, men ingen av de intervjuede kvinnene, fortalte at de var blitt utsatt for vold eller alvorlige trusler som de mente hadde direkte sammenheng med at de var homofile. Finn (eldre), som på 1960- og 1970-tallet oppsøkte en del parker og andre sjekkesteder for menn som har sex med menn, kunne fortelle om en episode fra Frognerparken:

Finn: Jeg husker en gang at jeg kom fra en fest – eller hva det var for noe – så skulle jeg innom Frognerparken da selvfølgelig. Jeg sto oppe ved Monolitten der og så utover Frognerparken, og det var helt dønn stille der. Og plutselig så kom det to unge menn og stilte seg på hver sin side av meg. Jeg sa ikke et ord. Han ene sa: «Hva er det du gjør her?» «Nei, hva jeg gjør her... jeg ser på utsikten da». «Ja, vet du ikke hva slags sted dette er? Dette er et trekkested for homser». «Å er det dét?» sa jeg. «Jeg kommer utenbys fra, jeg, sa jeg, og jeg er her i Oslo på besøk». «Jasså, er du det?» Og så gikk de et par steg, og så fikk jeg meg et slag i nakken. Men jeg tenkte at her er det om å gjøre og være iskald. Det var ikke noen vits i å komme med noen provosering, for det var to mot én. Så da bare gikk de.

Dette eksempelet viser at man ikke nødvendigvis behøver å være synlig som homofil/lesbisk for å bli utsatt for vold eller trusler. Det kan være nok å oppholde seg på et såkalt krusing-sted, det vil si et sted hvor menn sjekker opp og/eller har sex med andre menn.

Pål (ung voksen) opplevde en alvorlig trusselepisode kort tid etter at han hadde begynt å oppsøke det homofile miljøet på hjemstedet. Både han og gjerningsmannen var beruset da episoden fant sted:

Pål: Det var en lørdagskveld på byen – jeg var vel en 19-20 år – at en mann... jeg skal ikke si trakk kniven, men han viste meg i hvert fall en kniv og sto der og veivet. Han spurte meg om jeg var homo. Og han var vel rusa, og jeg var vel ikke edru i hvert fall. Og på det spørsmålet svarte jeg så tøft at: «Ja, er du?» Og dermed så kom kniven opp. Så det har jeg opplevd. Nå har ikke jeg gått og tenkt på det i ettertid, men hadde det vært i dag så hadde jeg opplevd det mye sterkere enn det jeg gjorde den gangen. Jeg tenkte jo ikke en gang, jeg var så naiv og dum. Jeg burde jo gått opp på politikammeret og anmeldt det. Men jeg tenkte liksom ikke på den muligheten. Jeg trodde han var i sin fulle rett til å gjøre det, fordi jeg hadde provosert han.

Rolf (voksen) begynte å arbeide som hjelpepleier i Oslo på syttitallet. Selv om han aldri har opplevd direkte fysisk vold mot egen person, har han opplevd flere episoder med hærverk som han oppfatter som klart truende:

Rolf: Da jeg kom hjem fra nattevakt var det skutt med skarpt mot soveromsvinduet mitt. Jeg var ikke snauere enn at jeg anmeldte det til politiet, for jeg hadde vært mobbet en del på T-banen, fått en del slengbemerkinger etter meg og sånn. Og politiet så veldig alvorlig på episoden, men de klarte ikke å finne ut av det. Det var et tolags vindu, og det lå hagl mellom vinduene. [...] Da jeg bodde nede i byen, hadde jeg fem innbruddsforsøk på to år. Det meste foregikk på det psykiske planet, og det kan du ikke gripe fatt i og bevise. [...]

I: Men visste folk at du var homofil?

Rolf: Ja, de skjønnte det jo etter hvert, for det kom jo litt gutter på besøk, og så begynte praten å gå. Jeg hadde jo sagt fra på jobben at jeg var homofil, og slike rykter sprer seg som ild i tørt gras.

7.3.2 Forekomst av vold og trusler

I spørreskjemaet har vi benyttet oss av de samme spørsmålene om vold og trygghet som er brukt i Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelse fra 1995. Dermed har vi mulighet til å si noe om hvorvidt de lesbiske og homofile i vårt utvalg er mer utsatt for vold og trusler enn den generelle befolkning.

Tabell 7.5 viser andelen som har svart at de i løpet av det siste året (1997) har blitt utsatt for henholdsvis *vold*, *trussel om vold* og *vold eller trusler*.

Tabell 7.5. Utsatthet for vold, trusler og vold eller trusler siste år blant lesbiske/homofile (NOVA 1998) og den generelle befolkning (Levekårsundersøkelsen 1995). Prosent.

	Alle	Ung 16–24 år	Ung voksen 25–34 år	Voksen 35–49 år	Godt voksen 50–59 år	Eldre 60 år +
Kvinner						
<i>Vold</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	4	9	4	2	1	(0)
Levekårsundersøkelsen 1995	2	5	4	0.5	1	0
<i>Trussel om vold</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	7	16	6	5	7	(0)
Levekårsundersøkelsen 1995	4	3	3	4	3	0
<i>Vold eller trusler</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	9	20	8	6	7	(0)
Levekårsundersøkelsen 1995	4	7	5	4	4	0
<i>Antall svar (N)</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	1109	149	457	406	83	14
Levekårsundersøkelsen 1995	1709	231	704	625	129	20
Menn						
<i>Vold</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	5	12	5	4	3	0
Levekårsundersøkelsen 1995	5	16	5	2	3	0
<i>Trussel om vold</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	13	24	12	11	10	10
Levekårsundersøkelsen 1995	4	5	6	2	3	0
<i>Vold eller trusler</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	14	28	13	12	11	6
Levekårsundersøkelsen 1995	7	19	10	3	6	0
<i>Antall svar (N)</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	1788	188	622	768	174	36
Levekårsundersøkelsen 1995	1705	181	590	726	165	43

Basistallene for variabelen «vold eller trusler» er benyttet her. Basistallene for de to øvrige variablene er noe høyere. Tallene fra Levekårsundersøkelsen 1995 er veidd slik at de tilsvarer aldersfordelingen i NOVA-undersøkelsen. Tall i parentes: $N < 20$.

Så vel kvinner som menn i vårt utvalg skiller seg ut fra den generelle befolkningsstatistikken med hensyn til utsatthet for vold og trussel om vold. Prosentandelen som oppgir at de har blitt utsatt for fysisk vold minst én gang i løpet av siste år er nesten dobbelt så høy blant kvinnene i vårt utvalg som blant kvinner i den generelle befolkningen. Det dreier seg

imidlertid om relativt små prosentandeler (henholdsvis 4 og 2 prosent). Spesielt yngre lesbiske kvinner ser ut til å være utsatt: Hver tiende av de lesbiske kvinnene under 25 år har blitt utsatt for vold i løpet av siste år, mot bare én av tjue i den generelle befolkning. Blant mennene var andelen voldsrammede omtrent like stor i vårt utvalg som i Levekårsundersøkelsen 1995. Yngre homofile menn ser faktisk ut til å være noe mindre utsatt for vold enn sine jevnaldrende i den generelle befolkning.

Ser vi på trussel om vold, er forskjellene tydeligere. Prosentandelen som har blitt utsatt for trusler siste år er over tre ganger så høy blant mennene i vårt utvalg som blant mennene i Levekårsundersøkelsen 1995. I vårt utvalg er det spesielt blant de yngre mennene at andelen som har blitt utsatt for trussel om vold er stor. Også blant kvinnene er andelen som har blitt utsatt for trusler vesentlig større i vårt utvalg enn i utvalget av den generelle befolkning, spesielt blant de yngste: I aldersgruppen under 25 år er den prosentvise andelen av lesbiske kvinner som har blitt utsatt for trusler siste år, over fem ganger så høy som i den generelle befolkning.

Tabell 7.5 viser videre at prosentandelen av kvinner og menn som har blitt utsatt for vold og/eller trussel om vold er omtrent dobbelt så høy i vårt utvalg sammenlignet med den generelle befolkning.

7.3.3 Karakteristika ved volds-/trusselepisodene

For å komme nærmere et svar på hvorfor respondentene i vårt utvalg er mer utsatt for vold og trusler, kan vi se på hvor volds- eller trusseltilfellene inntraff (tabell 7.6) og hva slags relasjon de volds- eller trusselrammede hadde til overgriperen (tabell 7.7).

Tabell 7.6. Hvor volds- eller trusselepisodene i 1997 inntraff. Prosent.

Hvor inntraff volds eller trusselepisoden(e)?	Alle	Kvinner	Menn
Hjemme hos meg	18	34	11
I annet privat hjem	6	13	4
På et utested eller på gata utenfor et utested	41	24	48
I en park (i et «krusing»-område)	7	2	8
På annet offentlig sted	41	41	41
Antall svar (N)	341	96	245

Bare de som ble utsatt for vold- eller trusler i 1997 er med i tabellen. Summen av prosentandelene er mer enn 100 fordi flere svar kunne avgis.

Det vanligste blant mennene ser ut til å være at volds- eller trussel-episodene finner sted på et utested eller på gata utenfor et utested. Annet offentlig sted oppgis også av en stor andel. Det vanligste blant kvinnene er at volds- eller trusselepisodene finner sted på annet offentlig sted, mens det nest vanligste ser ut til å være å bli utsatt for vold eller trusler i eget hjem. Her skiller kvinnene seg vesentlig fra mennene: Mens én av tre volds- eller trusselrammede kvinne, oppgir at episoden(e) fant sted hjemme hos dem selv, har bare én av ti menn svart det samme. 13 prosent av kvinnene har dessuten oppgitt at volds- eller trusselsituasjonen(e) fant sted i annet privat hjem, mens bare fire prosent av mennene har svart dette.

Dette resultatet stemmer bare delvis med tidligere undersøkelser av voldsofre i den generelle befolkning. I undersøkelser fra Sverige refereres det at bare 13 prosent av mennene og 2 prosent av kvinnene som var blitt utsatt for vold, opplevde dette i tilknytning til et skjenkested (Pernanen 1996).

Ser vi på hva slags relasjon offeret har hatt til overgriperen, kommer også klare kjønnsforskjeller til syne:

Tabell 7.7. Relasjon til gjerningsmannen blant de som har vært utsatt for vold eller trusler. Prosent.

Hvilket forhold hadde du til personen/personene som utøvde vold eller fremsatte trusler mot deg?	Alle	Kvinner	Menn
Ukjent person	73	52	81
Bekjent	19	31	14
Nærstående person (familiemedlem, kjæreste)	9	21	5
Antall svar (N)	341	96	245

Bare de som ble utsatt for vold- eller trusler i 1997 er med i tabellen. Summen av prosentandelene er mer enn 100 fordi flere svar kunne avgis.

Mens hele åtte av ti volds- eller trusselrammede menn oppgir at gjerningsmannen var en ukjent person, oppgir bare litt over halvparten av kvinnene det samme. En større andel kvinner enn menn sier at gjerningsmannen enten var en kjent eller en nærstående person (kjæreste, familiemedlem). Denne tendensen stemmer overens med tidligere undersøkelser hvor det går fram at kvinner oftere utsettes for vold av overgripere som står dem nær (Pape og Pedersen 1999).

Det tegner seg dermed et noe ulikt mønster for kvinner og for menn. For mennenes vedkommende ser det ut til at det mest vanlige er å bli utsatt for trusler eller vold av ukjente gjerningsmenn på et offentlig sted, ofte på eller i tilknytning til et utested. For kvinnenes vedkommende er bildet noe

mer uklart. Også mange kvinner ser ut til å ha blitt utsatt for vold eller trusler fra ukjente gjerningsmenn på et offentlig sted. Men i motsetning til mennene har mange av kvinnene også blitt utsatt for vold eller trusler i eget hjem eller i annet privat hjem, og om lag to av fem av de rammede kvinnene har svart nei på spørsmålet om volds- eller trusselepisoden hadde sammenheng med deres seksuelle orientering. En god del av volds- og trusseltilfellene blant de lesbiske kvinnene kan dreie seg om konflikter mellom partene i et parforhold eller mellom venner og bekjente. Det kan også tenkes at en del kvinner har blitt utsatt for vold fra medlemmer av opphavsfamilien. 32 prosent av mennene og 23 prosent av kvinnene som var blitt utsatt for vold eller trusler, oppga at de var påvirket av alkohol da volds- eller trusselepisoden fant sted.

I spørreskjemaet har vi spurt om de som har blitt utsatt for vold eller trusler i 1997 tror at volds- eller trusselepisoden(e) hadde sammenheng med deres seksuelle orientering. Tre fjerdedeler av mennene og 59 prosent av kvinnene som opplevde vold og/eller trusler i løpet av 1997 mener at (minst én av) volds- eller trusselepisoden(e) hadde sammenheng med deres seksuelle orientering. Dette tyder på at flertallet av de volds- eller trusselrammede ble identifisert som lesbiske eller homofile, for eksempel ved at de oppholdt seg på steder som forbindes med lesbiske og homofile, eller ga åpent uttrykk for sine følelser overfor kjæresten på offentlig sted, og at det var dette som utløste volds- eller trusselsituasjonen.

7.3.4 Vold/trusler i 1997 eller tidligere

Vi kan utvide tidshorizonten og se på hvor mange som en eller annen gang *i løpet av livet* har opplevd vold eller trusler som de mener hadde sammenheng med deres seksuelle orientering. I spørreskjemaet har vi bedt respondentene oppgi om de tidligere (før 1997) har opplevd volds- eller trusselepisoder som de mener hadde sammenheng med deres seksuelle orientering. Tabell 7.8 på neste side viser hvor store andeler som har vært utsatt for vold eller trusler som de mener hadde sammenheng med deres seksuelle orientering i 1997 eller tidligere.

Blant kvinnene har én av fem opplevd vold eller trusler som hadde sammenheng med deres seksuelle orientering. At det er så liten forskjell mellom aldersgruppene er foruroligende. Man kunne forvente at andelen skulle øke med økende alder på grunn av den kumulative effekten man får over tid. At den prosentvise andelen som har vært utsatt for vold eller trussel om vold, er nesten like høy blant unge lesbiske kvinner som blant eldre, kan henge sammen med at de yngste er mer synlige.

Tabell 7.8. Andel som har vært utsatt for vold eller trussel om vold som hadde sammenheng med seksuell orientering i 1997 eller tidligere. N=2915. Prosent.

	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Voksen 35-49 år	Godt voksne 50-59 år	Eldre 60 år +
Kvinner	20	18	16	24	23	(21)
Menn	38	31	32	42	50	38

Tall i parentes: N<20.

Blant mennene er prosentandelen som en eller annen gang har vært utsatt for vold eller trussel om vold nesten dobbelt så høy som blant kvinnene: Omtrent to av fem har opplevd vold eller trusler. Til forskjell fra kvinnene stiger andelen volds- og trusselrammede med økende alder (fram til gruppen av eldre menn), og det er 19 prosentpoengs forskjell mellom de unge og de godt voksne.

7.3.5 Vold/trusler i ulike typer bostedsstrøk

Kan det tenkes at den økte risikoen for å bli utsatt for vold eller trusler blant lesbiske og homofile sammenlignet med den øvrige befolkning, kan henge sammen med at vårt utvalg bor i byer? Som vi så i kapittel 2 er en stor andel av kvinnene og mennene i vårt utvalg bosatt i Oslo og omegn, eller i Bergen, Trondheim og Stavanger. Av Levekårsundersøkelsen 1995 går det fram at andelen som siste år har vært utsatt for vold eller trusler, er noe større blant folk bosatt i Oslo og Akershus enn på Østlandet ellers og i de øvrige landsdelene. Dessuten er folk bosatt i tettbygde strøk (med 100 000 eller flere bosatte) noe mer rammet enn folk i mindre byer/tettsteder og i spredtbygde strøk (Statistisk sentralbyrå 1995a).

Tabell 7.9. Andel som har vært utsatt for vold eller trusler som hadde sammenheng med seksuell orientering i 1997 eller tidligere, etter type bostedsstrøk. N=2870. Prosent.

	Alle	Oslo med omegn	Bergen, Trondheim, Stavanger	Mindre by (20 000 - 100 000)	Småby (< 20 000)	Spredtbygd strøk
Kvinner	20	23	16	13	17	27
Menn	38	39	39	36	32	33

I tabell 7.9 ser vi bare små forskjeller mellom menn i ulike typer bostedsstrøk når det gjelder utsatthet for vold eller trusler. For kvinnenes vedkommende

ser det imidlertid ut til å være en viss forskjell. Kvinner i spredtbygde strøk er mest utsatt for vold eller trusler, mens kvinner i Oslo og omegn kommer på annenplass. Kvinner bosatt i mellomstore og mindre byer og tettsteder er noe mindre utsatt enn kvinner bosatt i andre typer bostedsstrøk.

7.3.6 Gir synlighet økt risiko for vold/trusler?

Tabell 7.10 viser sammenhengen mellom synlighet og utsatthet for vold/trusler.

Tabell 7.10. Andel som har vært utsatt for vold eller trusler som hadde sammenheng med seksuell orientering i 1997 eller tidligere, etter synlighet. Prosent.

	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Vokse n 35-49 år	Godt voksen 50-59 år	Eldre 60-år +
<i>Kvinner</i>						
Synlig på en eller flere måter (N=486)	24	19	20	28	37	(50)
Ikke synlig (N=604)	17	17	13	22	16	(18)
<i>Menn</i>						
Synlig på en eller flere måter (N=490)	48	42	39	59	57	(100)
Ikke synlig N=(1293)	34	20	29	37	49	(32)

Tall i parentes: N<20. Gruppen av eldre over 60 år som er synlige er så liten at tallene kun er veiledende.

Det er en klar sammenheng mellom synlighet og utsatthet for vold eller trusler (tabell 7.10). Blant de yngste mennene og de godt voksne kvinnene øker sannsynligheten for å ha vært utsatt for vold eller alvorlige trusler til det dobbelte hvis man er synlig som lesbisk/homofil.

7.4 Frykt for vold/trusler

Rolf (voksen), som fortalte om mobbing på jobb, slengbemerkinger fra personer i nabolaget, innbruddsforsøk og hagleskudd mot vinduet i leiligheten, flyttet til slutt til et annet sted i byen. Han sier at de mange episodene hadde stor innvirkning på livet hans:

Rolf: Jeg følte meg aldri trygg. Det første året etter jeg flyttet hadde jeg ingen trygghetsfølelse på grunn av alt det surret som du skjønner. Men etter at jeg flyttet har tilværelsen roet seg veldig mye. Ja, det har den altså. Gudskjelov og takk.

I: Du har følt en del frykt altså?

Rolf: Ja, jeg har det. Og du kan si det at av og til så går tankene litt i surr, og det kan nesten virke som om man lider av paranoia av og til. Og det har vært på grunn av to ting: Det er det med frykten, og på grunn av at jeg hører litt dårlig. [...]

I: Er du engstelig for vold?

Rolf: Ja, jeg er det. Det vil jeg si. Når man hører litt dårlig så bruker man øynene mye mer enn hva andre gjør, og det kan bli misforstått. Det er en del som kan tro at jeg er ute etter å legge an på dem. [...] Og derfor er jeg veldig påpasselig når jeg er ute på byen med at jeg ikke viser for mye verken med blick eller noen ting. Jeg spiller rollen som veldig sjenert, og det er ikke alltid like morsomt.

7.4.1 Urolig når du går ut alene

Er det mange lesbiske kvinner og homofile menn som i likhet med Rolf lever i en mer eller mindre konstant frykt for å bli utsatt vold? Tabell 7.11 viser hvor stor andel av kvinner og menn i ulike aldersgrupper som er urolige for å bli utsatt for vold eller trusler når de går ut alene.

Tabell 7.11. Andel som er urolig for å bli utsatt for vold eller trusler når de går ut alene – blant lesbiske/homofile (NOVA 1998) og i den generelle befolkning (Levekårsundersøkelsen 1995). Prosent.

Har du den siste tiden vært urolig for å bli utsatt for vold eller trusler når du går ut alene?	Alle	Ung			Godt voksne og eldre 50 år +
		Ung 16-24 år	voksen 25-34 år	Voksen 35-49 år	
Kvinner					
<i>Svært urolig</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	1	1	1	0.5	1
Levekårsundersøkelsen 1995	2	0.5	2	1	2
<i>Noe urolig</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	18	17	19	18	16
Levekårsundersøkelsen 1995	14	15	15	10	15
Menn					
<i>Svært urolig</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	1	2	1	2	1
Levekårsundersøkelsen 1995	0.5	0	0	0	2
<i>Noe urolig</i>					
NOVA-undersøkelsen 1998	23	24	22	21	27
Levekårsundersøkelsen 1995	3	4	3	2	4

Godt voksne og eldre er her slått sammen til en kategori på grunn av få respondenter over 60 år. Dette spørsmålet er formulert noe annerledes i Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelse. Spørsmål 124 i Levekårsundersøkelsen 1995 lyder som følger: «Har du den siste tiden vært urolig for å bli utsatt for vold eller trusler når du går ut alene her på stedet» (Statistisk sentralbyrå 1995a). Vi vurderer imidlertid forskjellen som så liten at våre tall likevel er sammenlignbare med

tallene til Statistisk sentralbyrå. MERK: Motsatt tabell 7.5, rapporteres her uveide tall fra Levekårsundersøkelsen, slik at aldersfordelingen skiller seg fra NOVA-undersøkelsen.

Det fremgår av tabell 7.11 at mennene i vårt utvalg er mer urolige for å bli utsatt for vold eller trusler enn menn i den generelle befolkning. Dette gjelder innenfor alle aldersgrupper. Kvinnene i vårt utvalg skiller seg i mindre grad ut fra kvinner i den generelle befolkningen, men også de er noe mer urolige. Mens kvinner i den generelle befolkning er langt mer urolige enn menn, ser homofile menn ut til å være noe mer urolige for å bli utsatt for vold eller trusler enn lesbiske kvinner.

7.4.2 Urolig når du går ut sammen med kjæreste/partner

I spørreskjemaet har vi også spurt om respondentene er urolige for å bli utsatt for vold eller trusler når de går ut sammen med kjæresten/partneren sin. Tanken bak dette spørsmålet er at lesbiske kvinner og homofile menn kan være mer engstelige for å bli identifisert og utsatt for ubehageligheter når de er sammen med kjæresten enn når de er alene. Tabell 7.12 viser bare svarfordelingen for de som for tiden er i et fast forhold.

Tabell 7.12: Andel som er urolige for vold/trusler når de går ut sammen med kjæreste/partner. Prosent.

Har du den siste tiden vært urolig for å bli utsatt for vold eller trusler når du går ut sammen med kjæresten/partneren din?	Alle	Ung voksen			Godt voksne og eldre 50 år +
		Ung 16-24 år	25-34 år	Voksen 35-49 år	
<i>Kvinner</i>					
Svært urolig	1	4	1	0	2
Noe urolig	20	33	24	16	8
Antall svar (N)	765	70	328	302	65
<i>Menn</i>					
Svært urolig	1	3	1	1	0
Noe urolig	22	33	23	21	17
Antall svar (N)	882	64	317	413	88

Godt voksne og eldre er her slått sammen til én kategori på grunn av få respondenter over 60 år. Bare de som har oppgitt at de er i et fast forhold til en person av samme kjønn er med i tabellen.

Omtrent hver femte kvinne og mann som for tiden er i et fast forhold har svart at de er urolige for vold eller trusler når de går ut sammen med kjæresten/partneren sin. Det er blant de yngste at frykten er størst: Hver

tredje kvinne og mann i aldersgruppen 16-24 år er noe urolig når hun/han går ut sammen med kjæresten. Som vi så i tabell 7.2 er de unge langt mer tilbøyelige til å vise sin kjærlighet til partneren/kjæresten enn lesbiske/homofile i de øvrige aldersgruppene. Prisen for større mot ser ut til å være større grad av uro og bekymring for omgivelsenes reaksjoner.

7.5 Oppsummering

- Lesbiske kvinner er mer utsatt for vold enn kvinner i den generelle befolkning. Spesielt yngre lesbiske kvinner er utsatt: Én av ti av de lesbiske kvinnene under 25 år er blitt utsatt for vold siste år, mot bare én av tjue i den generelle befolkning. Blant mennene er andelen voldsrammede omtrent like stor i vårt utvalg som i Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelse (Levekårsundersøkelsen 1995).
- Når det gjelder trusler om vold, er det imidlertid store forskjeller mellom våre tall og tallene fra Levekårsundersøkelsen 1995. Sett i forhold til den generelle befolkning, er andelen som er blitt utsatt for trussel om vold i løpet av siste år nesten dobbelt så stor blant de lesbiske kvinnene og over tre ganger så stor blant de homofile mennene. Spesielt de unge i vårt utvalg skiller seg negativt ut: Omtrent fem ganger så mange er blitt utsatt for trusler siste år, sammenlignet med unge kvinner og menn i den generelle befolkningen.
- Tre fjerdedeler av mennene og 59 prosent av kvinnene som opplevde vold eller trusler i løpet av 1997, mener at (minst én av) volds- eller trusselepisoden(e) hadde sammenheng med deres seksuelle orientering. 20 prosent av de lesbiske kvinnene og 38 prosent av de homofile mennene oppgir at de minst én gang *i løpet av livet* er blitt utsatt for vold eller trussel som hadde sammenheng med deres seksuelle orientering.
- Sammenlignet med menn i den generelle befolkning er homofile menn langt mer *urolige* for å bli utsatt for vold eller trusler når de går ut alene. Homofile menn er mer urolige ved tanken på å gå ut alene enn lesbiske kvinner, noe som står i kontrast til fordelingen mellom kjønnene i den generelle befolkning, der kvinner er langt mer urolige enn menn.

8 Somatisk og psykisk helse

I dette kapitlet skal vi fokusere på helse og psykiske vansker som aspekter ved levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn. Er det slik at de særskilte belastningene som mange lesbiske og homofile utsettes for – og som vi har dokumentert i de foregående kapitlene – gir seg utslag i dårlig helse og lav psykisk livskvalitet? Vi vil både se på forskjeller mellom ulike grupper i utvalget og sammenligne vårt utvalg med den generelle befolkning.

8.1 Vurdering av egen helse

I dette avsnittet vil vi gi et bilde av lesbiske og homofiles helse med utgangspunkt i spørreskjemaundersøkelsen. I spørreskjemaet ble respondentene bedt om å gi en helhetsvurdering av sin egen helse «sånn i alminnelighet».

Tabell 8.1. Global egenvurdert helse blant lesbiske/homofile (NOVA-1998) og den generelle befolkning (Helseundersøkelsen 1995)*. Andeler som oppgir at de har god/meget god helse. Prosent.

	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Voksen 35-49 år	Godt voksen 50-59 år	Eldre 60 år +
<i>Kvinner</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	71	69	72	73	64	(64)
Helseundersøkelsen 1995	87	91	92	85	69	62
<i>Menn</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	75	72	80	75	66	53
Helseundersøkelsen 1995	88	92	92	87	76	69
Antall svar (N)						
<i>Kvinner</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	1109	149	456	408	84	13
Helseundersøkelsen	2959	400	1246	1070	211	32
<i>Menn</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	1816	195	628	780	170	39
Helseundersøkelsen	2820	302	978	1209	266	65

* Siden aldersfordelingen i NOVA-utvalget er noe spesiell, er Helseundersøkelsens uveide utvalg her blitt direkte alderstandardisert slik at det samsvarer med NOVA-undersøkelsens aldersfordeling på de fem alderskategoriene (se; K.J. Rothman 1986). Dette gjelder alle sammenligningstabellene i kapitlene 8-9 i denne rapporten. N i tabellen gjelder det veide utvalget i Helseundersøkelsen. For enkelhets skyld oppgis N kun i denne tabellen (med mindre det sammenlignes med et annet utvalg).

Tall i parentes: N<20.

Sammenlignet med tallene fra Helseundersøkelsen 1995 er kvinnene og mennene i vårt utvalg mindre tilbøyelige til å vurdere sin helse som god (tabell 8.1). Tabellen viser også at det er blant de yngste respondentene at forskjellen mellom lesbiske/homofile og den generelle befolkning er størst. Den tendensen man ser i den generelle befolkning til at helsen blir dårligere med stigende alder, er langt svakere i utvalget av lesbiske kvinner og homofile menn.

8.2 Psykisk helse

I dette avsnittet skal vi konsentrere oss om ulike aspekter ved psykisk helse. I flere av kapitlene har vi vært inne på forhold som på ulike måter kan gi utslag i form av bekymringer, uro, frykt, ensomhet eller andre psykiske plager. Inntil et visst nivå kan man forstå slike plager som tegn på tilpasning eller mestring av relasjoner og situasjoner, som et tegn på tidligere erfaringer av problemer eller vanskelige opplevelser, eller som kommunikasjon av informasjon om individets selvfølelse (Coleman 1967). For et lite mindretall kan psykiske plager utgjøre et problemkompleks som kan kreve behandling.

God psykisk helse er i spørreskjemaet målt som fravær av angst- og depresjonssymptomer. Angstsymptomer tar ofte form av utrygghetsfølelse og ubestemt frykt, mens depresjonssymptomer gjerne er karakterisert av det interesseløse, håpløse og oppgitte. Mange av respondentene kan ha opplevd symptomer på angst eller depresjon, uten at dette kvalifiserer for noen sykdomsdiagnose. Overgangen fra «besvær» til mer alvorlige psykiske vansker er gradvis og vanskelig å bestemme. I denne rapporten nøyer vi oss med å analysere variasjoner i psykisk livskvalitet, uten å vurdere hvorvidt dette faller sammen med psykisk sykdom (se Elstad 1998).

I spørreskjemaet blir respondentene bedt om å oppgi hvor mye de er plaget av ulike følelsesmessige tilstander. I spørsmålsbatteriet (hentet fra *Hopkins' symptom checklist* (Derogatis et al. 1974) finnes fire indikatorer på angsttilstander (hodepine, nervøsitet/indre uro, plutselig frykt uten grunn, anspenhet/oppjagethet), mens de resterende 9 indikerer depresjonslignende tilstander.

Hypotesen om sammenheng mellom psykisk helse og homofili er grunnlagt på teorier om psykologisk stress. Psykologisk stress kan generelt defineres som en anstrengt mental tilstand som oppstår om en føler seg utsatt for press eller krav en ikke er i stand til å oppfylle eller etterkomme (se Aneshensel 1992, Thoits 1995, referert i Elstad 1998). «Grunnmodellen er

slik: Visse typer begivenheter, situasjoner eller erfaringer er stressfylte. Opplevelsen av stress kan lede til frustrasjon, mismot, følelse av håpløshet, angst, pessimisme, misnøye – det vil si dårligere psykisk livskvalitet og sviktende psykisk helse» (Elstad 1998, s. 21). Her skiller det mellom de ytre omstendighetene som kan skape stress (*stressors*) og selve stressreaksjonen.

Det kvantitative materialet er egnet til å sammenligne forekomsten av psykiske vansker blant kvinner og menn i NOVA-utvalget og i den generelle befolkning. Er forekomsten av psykiske vansker større blant lesbiske/homofile enn i befolkningen ellers? Er det bestemte grupper av lesbiske/homofile som er mer utsatt for psykiske belastninger enn andre?

Intervjumaterialet og tidligere forskning gir mulighet til å forstå hva som ligger bak eventuelle forskjeller i forekomst av psykiske vansker, og innblikk i sider ved livet som lesbisk/homofil som de intervjuede selv forteller har gitt bekymringer, mismot eller depresjoner – det vil si nedsatt psykisk livskvalitet. Det kvantitative materialet benyttes til å diskutere særskilt to aspekter ved lesbiske/homofiles liv som kan ha betydning for psykisk velbefinnende: selvbilde/selvaksept som homofil/lesbisk, og angst/bekymringer knyttet til hiv/aids. I tillegg vil vi gi en oversikt over forekomsten av selvmordstanker og selvmordsforsøk som fremkommer i det kvantitative materialet.

8.2.1 Forekomst av psykiske vansker

I spørreskjemaet inngår et stort batteri der respondentene blir bedt om å fortelle hvor ofte de har vært plaget av ulike former for psykiske vansker i løpet av de siste 14 dager.

Tabellene 8.2 og 8.3 viser andelen kvinner og menn i ulike aldersgrupper som oppgir at de har vært *ganske* eller *veldig mye plaget*. I Helseundersøkelsen 1995 er de samme indikatorene på psykisk livskvalitet benyttet (Wikholm og Hildrum 1997). I tabellene vises tallene fra helseundersøkelsen 1995 rett under tallene fra NOVA-undersøkelsen. Som vi har vært inne på tidligere, kan det være grunn til å anta at gruppen av eldre lesbiske kvinner og homofile menn i undersøkelsen er en mer selektert gruppe enn den tilsvarende aldersgruppen i Helseundersøkelsen 1995. Vi skal derfor være forsiktige med å trekke konklusjoner i sammenligninger av denne gruppen.

Tabell 8.2. Andeler som har vært ganske/veldig mye plaget av psykiske vansker i løpet av de siste 14 dager blant lesbiske kvinner (NOVA 1998) og kvinner i den generelle befolkning (Helseundersøkelsen 1995). Prosent

Kvinner	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Voksen 35-49 år	Godt voksen 50-59 år	Eldre 60 år +
<i>Hodepine</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	12	21	10	12	5	(17)
Helseundersøkelsen 1995	13	11	12	14	16	12
<i>Nervøsitet, indre uro</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	12	24	11	11	11	(8)
Helseundersøkelsen 1995	5	4	4	5	8	6
<i>Plutselig frykt uten grunn</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	4	10	3	3	1	(0)
Helseundersøkelsen 1995	1	1	2	1	2	0
<i>Anspent, oppjaget</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	13	21	11	12	12	(8)
Helseundersøkelsen 1995	5	3	5	5	10	3
<i>Mangel på energi, alt går langsommere enn vanlig</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	15	20	14	15	18	(17)
Helseundersøkelsen 1995	7	5	5	8	13	12
<i>Søvnproblemer</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	11	17	8	12	8	(8)
Helseundersøkelsen 1995	6	7	5	6	12	13
<i>Følelse av håpløshet med tanke på fremtiden</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	9	18	8	8	6	(8)
Helseundersøkelsen	5	10	4	4	7	3
<i>Følelse av ensomhet</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	9	16	7	8	11	(0)
Helseundersøkelsen	4	6	3	4	4	3
<i>Nedtrykt, tungsindig</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	10	22	7	10	8	(8)
Helseundersøkelsen	4	5	4	3	6	3
<i>Mye bekymret eller urolig</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	12	26	10	11	7	(17)
Helseundersøkelsen	6	5	7	5	10	3
<i>Følelse av å være unyttig</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	6	9	5	6	4	(8)
Helseundersøkelsen	3	4	3	3	4	3
<i>Tap av seksuell lyst og interesse</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	8	8	6	9	10	(17)
Helseundersøkelsen	7	3	8	7	11	10

Tall i parentes: N<20

Tabell 8.3. Andeler som har vært ganske/veldig mye plaget av psykiske vansker i løpet av de siste 14 dager blant homofile menn (NOVA 1998) og menn i den generelle befolkning (Helseundersøkelsen 1995). Andel **ganske/veldig mye plaget**. Prosent

Menn	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Voksen 35-49 år	Godt voksen 50-59 år	Eldre 60 år +
<i>Hodepine</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	8	13	7	8	5	0
Helseundersøkelsen 1995	6	6	5	7	6	3
<i>Nervøsitet, indre uro</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	13	21	12	13	14	5
Helseundersøkelsen 1995	4	3	5	3	5	4
<i>Plutselig frykt uten grunn</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	4	7	4	4	3	3
Helseundersøkelsen 1995	1	1	1	1	3	2
<i>Anspent, oppjaget</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	14	19	14	13	11	9
Helseundersøkelsen 1995	3	2	3	4	6	2
<i>Mangel på energi, alt går langsommere enn vanlig</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	13	19	12	12	13	7
Helseundersøkelsen 1995	4	2	3	5	7	7
<i>Søvnproblemer</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	12	12	10	12	17	9
Helseundersøkelsen 1995	4	4	3	4	7	8
<i>Følelse av håpløshet med tanke på fremtiden</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	12	17	11	11	14	0
Helseundersøkelsen 1995	3	5	2	4	3	3
<i>Følelse av ensomhet</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	15	20	15	14	13	14
Helseundersøkelsen 1995	2	2	2	2	3	2
<i>Nedtrykt, tungsindig</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	11	16	11	10	10	2
Helseundersøkelsen 1995	3	2	2	3	5	3
<i>Mye bekymret eller urolig</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	12	19	12	17	9	2
Helseundersøkelsen 1995	3	2	4	3	4	2
<i>Følelse av å være unyttig</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	5	8	5	5	5	0
Helseundersøkelsen 1995	2	2	1	2	2	3
<i>Tap av seksuell lyst og interesse</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	6	6	6	6	4	2
Helseundersøkelsen 1995	3	1	2	3	6	10

Angst- og depresjonsrelaterte symptomer er vanligere blant lesbiske kvinner og homofile menn i NOVA-undersøkelsen enn blant kvinner og menn i den generelle befolkningen. Dette gjelder i like stor grad for kvinner som for menn.

Forskjellene mellom lesbiske/homofile og befolkningen for øvrig, ser ut til å være størst i de yngre aldersgruppene. I den generelle befolkning er det for eksempel relativt få kvinner under 25 år som har følt seg ganske/ veldig mye plaget siste 14 dager av nervøsitet (4 prosent), anspenthet (3 prosent), ensomhet (6 prosent) og bekymringer (5 prosent). Andelen med tilsvarende plager blant unge lesbiske kvinner er langt større (16-26 prosent). Det samme finner vi blant unge homofile menn.

Vi laget et samlemål på psykiske vansker. Indeksen er konstruert ved å telle antall psykiske vansker hos hver person, dvs. antall ganger en person har svart «ganske/veldig mye plaget» på de 13 ulike indikatorene på psykisk livskvalitet.

Tabell 8.4. Gjennomsnittlig antall psykiske vansker blant lesbiske/homofile (NOVA 1998) og i den generelle befolkning (Helseundersøkelsen 1995). Ulike aldersgrupper.

	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Vokse n 35-49 år	Godt voksen 50-59 år	Eldre 60 år +
<i>Kvinner</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998 (N=1122)	1.2	2.2	1.0	1.2	1.1	(1.0)
Helseundersøkelsen 1995 (N=3071)	0.6	0.6	0.6	0.6	0.9	0.7
<i>Menn</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998 (N=1844)	1.2	1.8	1.2	1.2	1.2	0.5
Helseundersøkelsen 1995 (N=2943)	0.4	0.3	0.3	0.4	0.6	0.5

Tall i parentes: N<20.

Tabell 8.4 viser til dels store forskjeller mellom lesbiske/homofile og den generelle befolkning når det gjelder gjennomsnittlig antall plager, særlig blant respondentene under 50 år. Tabellen bekrefter også at det er lesbiske kvinner og homofile menn under 25 år som opplever *flest* psykiske vansker i hverdagen. Forskjellen mellom kvinner og menn er liten, bortsett fra når det gjelder denne aldersgruppen. I befolkningen som helhet opplever kvinner vanligvis flere psykiske vansker enn menn (Elstad 1998), men dette er altså ikke tilfellet for lesbiske kvinner og homofile menn over 24 år.

Hvorfor er det de yngste lesbiske og homofile som er mest plaget? Holdningsendringer i befolkningen de siste 20-30 år kunne tilsa at det skulle være «lettere» for de nye generasjonene lesbiske jenter og homofile gutter å stå fram. Argumentet bygger på antagelser om *generasjonsforskjeller*

mellom eldre og yngre homofile og lesbiske. Disse tabellene tyder isteden på at det kan være *livsfaseforskjeller* som ligger bak overrepresentasjonen av psykiske vansker blant unge homofile og lesbiske. Det ser ut til å være noe ved det å være *ung* lesbisk/homofil – snarere enn det å vokse opp på 80- og 90-tallet – som gir bekymringer og vansker.

8.2.2 Psykisk helse i ulike grupper

Vi er interessert i faktorer knyttet til den enkeltes seksuelle orientering som samvarierer med forekomst av psykiske vansker blant lesbiske kvinner og homofile menn, og særlig blant de yngste. På hvilken måte spiller graden av åpenhet og synlighet som lesbisk kvinne eller homofil mann inn på den psykiske livskvaliteten? Har deltakelse i organisasjoner eller sosiale aktiviteter med andre lesbiske og homofile betydning for opplevelsen av psykiske vansker?

Tabell 8.5. Gjennomsnittlig antall psykiske vansker blant lesbiske kvinner og homofile menn, etter utvalgte bakgrunnsvariabler.

Gjennomsnittlig antall psykiske vansker	Kvinner	Menn	Alle
Alle	1.2	1.2	1.2
<i>Seksuell orientering</i>			
Lesbisk/homofil	1.1	1.2	1.2
Bifil/biseksuell	1.9	2.0	1.9
Heterofil med visse homofile innslag	(0.8)	(1.0)	(0.9)
Homofil med visse heterofile innslag	1.4	1.7	1.6
Usikker på seksuell orientering	(1.8)	0)	(1.5)
<i>Åpenhet overfor venner og kolleger</i>			
Skjult	(1.3)	1.9	1.8
Selektivt åpen	1.5	1.4	1.4
Åpen	1.1	1.2	1.1
<i>Synlighet som lesbisk/homofil</i>			
Ikke synlig	1.3	1.2	1.2
Litt synlig	0.8	1.2	1.0
Ganske synlig	1.5	1.5	1.5
Helt synlig	1.4	1.7	1.6
<i>Livsform*</i>			
Integrerende	1.0	1.0	1.0
Innkapslende	1.2	1.7	1.5
Segregerende	1.7	1.5	1.6
Sosialt isolert	2.0	2.1	2.1
<i>Deltakelse i homo-organisasjoner</i>			
Medlem av LLH	1.2	1.3	1.2
Deltar i homo-relaterte aktiviteter	1.7	1.3	1.4
Ikke medlem/deltaker	1.2	1.2	1.2

* For en forklaring av disse begrepene, se kapittel 4.
Tall i parentes: N<20.

Av tabell 8.5 ser vi at det å ha en seksuell identitet som bifil/ biseksuell eller en uklar seksuell identitet, ser ut til å gi flere psykiske vansker, enn det å ha en klart definert lesbisk/homofil identitet. Videre ser det ut til at personer som har venner og arbeidskolleger som ikke vet at de er homofile eller lesbiske, har forhøyet risiko for psykiske vansker. Det å være svært synlig som lesbisk/homofil i det offentlige rom, er også forbundet med økt forekomst av psykiske problemer. Når det gjelder antall psykiske vansker er det liten eller ingen forskjell mellom personer med medlemskap i LLH, personer som deltar i ulike aktiviteter for homofile og lesbiske, og personer som står utenfor.

Det er forskjell i psykisk livskvalitet mellom respondenter som håndterer sitt forhold til det sosiale miljøet rundt seg på ulike måter. De som interagerer venner og bekjente med ulik seksuell orientering i omgangskretsen, ser ut til å komme best ut. Personer som derimot er mer eller mindre «innkapslet» i den homofile verden, eller som aldri blander sin homofile og heterofile omgangskrets, rapporterer om flere psykiske vansker (1.5-1.6). Det å være isolert i forhold til et sosialt miljø, det være seg et miljø dominert av heterofile kvinner og menn, eller av homofile kvinner og menn, gir utslag i negativ retning på psykisk livskvalitet. Disse personene har større sannsynlighet for å være plaget av ensomhet, håpløshet, nedtrykthet, følelse av å være unyttig, og tanker om å ta sitt eget liv.

Faktorer knyttet til kjærlighet og parforhold kan også slå positivt eller negativt ut for psykisk livskvalitet. Tabell 8.6 viser ulikheter i gjennomsnittlig antall psykiske vansker blant kvinner og menn som er i ulike typer samlivsrelasjoner, enten de er i fast forhold, i samboerskap, i partnerskap eller bor sammen med barn (tabell 8.6).

Tabell 8.6. Gjennomsnittlig antall psykiske vansker blant lesbiske/homofile i ulike typer av samlivsformer.

	Kvinner	Menn	Alle
Alle	1.2	1.2	1.2
<i>Personer som...</i>			
...er i fast forhold til person av motsatt kjønn	1.6	1.5	1.5
...er i fast forhold til person av samme kjønn	1.0	1.0	1.0
...er samboende med person av samme kjønn	0.9	1.0	0.9
...er registrert partner	0.9	0.9	0.9
...bor alene	1.5	1.3	1.4
...bor alene med egne barn	1.7	(1.5)	1.2
...er samboende med person av samme kjønn og bor med barn	0.7	(0)	0.6

Tall i parentes: N<20.

Personer som lever i et fast forhold med en person av samme kjønn, enten de bor sammen med partneren eller ikke, ser ut til å være beskyttet mot psykisk stress i større grad enn andre lesbiske kvinner og homofile menn. Særlig personer som har inngått partnerskap og samboende personer som bor med barn, har få psykiske vansker i gjennomsnitt. Av tabellen ser vi også at personer som bor alene med eller uten barn viser et høyere gjennomsnittlig antall psykiske vansker. Lesbiske kvinner og homofile menn som har et fast forhold til en person av *motsatt* kjønn, ser også ut til å oppleve flere psykiske vansker enn gjennomsnittet.

8.3 Årsaker til psykologisk stress og sviktende psykisk helse blant lesbiske/homofile

«Samfunnets» holdninger til homofili trekkes av gode grunner fram som kanskje den mest åpenbare *stressfaktor* for lesbiske kvinner og homofile menn. Psykolog Vår Benum peker på at lesbiske kvinner og homofile menn som medlemmer av en minoritetsgruppe i større eller mindre grad utsettes for et vedvarende press som hun betegner som «minoritetsstress» (Benum 1997).

8.3.1 Eksempler fra intervjuene

En sentral stressfaktor er ifølge Benum internalisering av fordommer. Fordommer internaliseres lettest når man mangler kunnskap om homoseksualitet og/eller mangler rollemodeller, noe som ofte er tilfelle for unge eller «nyutsprungne» homofile (Coleman 1982). En negativ selv vurdering og følelse av mindreverd kan føre til at man (i en periode) forsøker å fortrenge sin homofili (Benum 1997). To av de intervjuede mennene, Karl (voksen) og Arild (godt voksen), har erfaring med dette:

I: Når begynte du å bruke ordet homofil om deg selv?

Karl: Så lenge man ikke snakker med noen om det, så bruker man vel ikke ordet. Det måtte være i tankene da. For det jeg i grunnen gjorde, var å fortrenge det. Jeg var usedvanlig flink til å fortrenge det. Hvis tanken streifet meg, så må jeg rett og slett ha regnet med at dette her ville jeg vokse av meg. Det ville gå over. I tillegg kommer det at studiene i utlandet var veldig harde. Jeg brukte mye tid på lekser. Det var kanskje fint, for da kom ikke de vanskelige tingene opp til overflaten.

I: Husker du når du begynte å bruke ordet homofil om deg selv?

Arild: Nei, det tror jeg må ha vært da jeg var rundt 30 år. Det tok lang tid, for jeg var jo på landet, vet du, selv om jeg gikk skoler i byene og sånn. Nei, jeg vet ikke, jeg undertrykte det vel selvfølgelig og fortrenget det, og turde liksom ikke... jeg var veldig redd altså.

Stigmatisering eller stempling som følge av å ikke oppfylle krav om «normalitet» og forventningen om heterofili, trekkes også fram som en stressfaktor i lesbiske kvinner og homofile menns liv. Å identifisere seg med en stigmatisert gruppe i samfunnet kan føre til ambivalens i forhold til eget jeg, eller behov for å distansere seg fra personer med et enda tydeligere stigma for å markere at en egentlig er som alle andre (Benum 1997).

Resultatene i tabell 8.5 gir grunn til å reflektere over betydningen av psykologisk stress. Vi fant at bifile, lesbiske/homofile som lever skjult eller som er svært synlig i det offentlige rom, og lesbiske/homofile som har et svakt sosialt nettverk, har høyest forekomst av psykiske vansker.

Vi har tidligere vært inne på at det å definere seg som bifil/biseksuell for enkelte unge kvinner og menn kan innebære at man fremdeles er usikker på egen seksuell orientering, og dette kan være en typisk stress-situasjon. I utvalget er det flere bifile blant de yngste respondentene. En periode med mye tvil, mange spørsmål, og uavklarte relasjoner og situasjoner kan bidra til psykiske vansker som hodepine, nedtrykthet, bekymringer og håpløshet med tanke på framtiden.

En annen form for psykisk stress er knyttet til åpenhet om egen seksuell orientering. Det ser ut til å være atskillig stress knyttet til det å leve helt skjult overfor venner og bekjente i privatlivet og på arbeidsplassen. Situasjoner kan oppstå der man stadig vikler seg inn i et nett av halvsannheter eller løgner. Prisen kan være en konstant bekymring for å bli avslørt (Goffman 1963).

Jørn (voksen) var i en tidligere fase av sitt liv redd for å bli avslørt på grunn av sin omgangskrets:

Jørn: Han som jeg var sammen med hadde sine såkalte venner som kun var opptatt av å sette damenavn på hverandre og masse sånne femirelaterte ting da. Det interesserte meg dit pepperen gror! Du kunne møte en av dem på gata og: «Å gudameg du!»... sånn helt åpent altså... «Hvordan går det med fruene, du?» Og den gangen så syntes jeg det var så flaut, så jeg kikket rundt meg: er det noen som ser dette her eller...? Det harmonerte ikke med min personlighet. Jeg var interessert i mer maskuline ting – som motorsykler og biler.

På den annen side ser det også ut til at det kan være vanskelig å være synlig som lesbisk/homofil. Astri (voksen) er fast bestemt på at hun vil være synlig som lesbisk i alle sammenhenger, men hun forteller at det kan være slitsomt:

Astri: Reaksjoner får man jo, for jeg har alltid gått hånd i hånd og kysset kjæresten min på åpen gate! Jeg har den holdningen: Det skal jeg vel for faen, ikke sant (latter). Og da får man reaksjoner. Ukentlig i hvert fall. Særlig når jeg beveger meg ute nattetid i helgene, for da er folk fulle, ikke sant. Jeg har aldri følt meg skikkelig truet. Et par ganger har det vært skikkelig ubehagelig, men jeg er stålsatt for det. Jeg hadde en veldig sterk opplevelse for en stund siden hvor jeg sto på åpen gate og kysset en dame som lever heterofilt. Og så var det noen som slang meldinger til oss fra den andre siden av gaten. Og hun stivnet til og ble helt rar. Jeg spurte: «Hva er det?» Og hun sa: «Fy faen, hører du ikke, hører du ikke?» Jeg hadde registrert det, men jeg hadde liksom ikke hørt det, antakeligvis fordi jeg er blitt så vant til slikt... Det var en aha-opplevelse for meg hvor jeg skjønnte at jeg var blitt hardhudet. Det som var veldig all right med den episoden var at hun fikk en forståelse for hva det vil si å ikke kunne ta kjærligheten som en selvfølge! Jeg er litt bitter for at jeg ikke kunne løpe gledesstrålende hjem til foreldrene mine og si: Åhhh, jeg har truffet den skjønneste damen på denne jorden, alle de greiene der. Det er ganske mange år jeg ikke har kunnet det, og det har satt spor, og det blir jeg sårere og sårere for. Og jeg er blitt veldig opptatt av å si at heterofile *aldri, aldri* vil forstå hva det der vil si. De vil aldri forstå hva det vil si å måtte ta valg nesten hver eneste dag. Skal jeg si det nå? Skal jeg synliggjøre at jeg er homofil nå? Hvordan skal jeg gjøre det? Hvordan vil det at jeg sier det nå, bli møtt? Ikke sant? De valgene der er slitsomme mange ganger. Det vil aldri heterofile forstå! Og det jeg opplevde med denne heterofile damen, var at hun skjønnte noe av det som jeg mener er min smerte fordi hun opplevde det så sterkt. Derfor mener jeg at flere heterofile kvinner bør kysse lesbiske på gaten! Fram for det! (latter).

Selv når den stigmatiserte personen ønsker å stå fram med sitt stigma, kan hun/han oppleve at omgivelsene fortier eller overser den delen av hennes/hans liv som berøres av stigmaet. Følelsen av å ikke bli forstått eller føle seg usynliggjort kan i sin tur true selvbildet. Karl (voksen) forteller at han skulle ønske broren kunne være mer interessert i ham og hans liv:

Karl: Jeg fortalte det til broren min for en to-tre år siden. [...] Men den satt veldig langt inne altså. [...] Og så lurte jeg på om han hadde tenkt tanken. «Nei», sa han. Og så ble det vel ikke sagt noe særlig mer. Nå er det en ikke-sak. Jeg har liksom stadig ønsket at han skulle

stille noen spørsmål, og det gjør han ikke. Jeg skulle ønske at han kunne spørre litt av og til, for jeg spør alltid hvordan han har det. Jeg spør stadig om hvordan det går med familien og om problemene hans. Men han spør aldri om meg. Men det kan hende at det er naturlig at jeg tar opp ballen igjen, jeg vet ikke.

Motsatt oppleves det som styrkende når noen virkelig forstår, slik Mona (ung voksen) forteller:

Mona: Nå er alt helt greit. De aksepterte jo den nye kjæresten min fullt ut. Det som var kjempe all right da det ble slutt med gamlekjæresten min, var at mamma ble kjempelei seg, hun begynte å gråte og ga alle signaler på at hun skjønte at dette var kjempealvorlig. Det husker jeg som veldig sterkt og flott. For et år siden ba mamma om unnskyldning for at hun ikke hadde støttet meg i de årene jeg hadde trengt støtte.

Følelsen av å ikke bli forstått, eller frykten for å bli avvist, kan føre til sterke følelser av å være ensom eller alene. Else (godt voksen) forteller om hvordan hun i godt over 20 år strevde med tankene sine uten å ha noen å snakke med:

I: Hvordan forholdt du deg selv til disse følelsene når du begynte å merke at du forelsket deg i kvinner? Hadde du et greit forhold til det?

Else: Jeg syntes det var vanskelig. [...] Jeg hadde nok [et negativt forhold til meg selv] i mange år. Jeg tror det. Ja, jeg vet at jeg hadde det. Det tror jeg kom mye av det at jeg aldri har hatt noen å prate med. Hadde jeg hatt noen likesinnede eller noen som hadde forstått meg! De hadde ikke trengt å være lesbiske, de kunne godt vært heterofile, bare de hadde forstått meg. Men omgivelsene ... jeg følte at omgivelsene ikke hadde peiling i det hele tatt.

Selv med gode venner og mye sosial kontakt med andre, kan likevel *følelsen* av å være ensom være til stede. Det å ikke kunne snakke om ting som vedrører følelser eller som kan gi et helt bilde av en selv til andre, kan oppleves trist, slik Petter (ung voksen) forteller når han snakker om ungdomstiden sin:

Petter: Det var jo en tid med veldig ensomhet, på en måte, det var det. Jeg hadde jo mange gode venner, det hadde jeg, men når det skulle komme inn på emner som kjærlighet og seksualitet, så var det veldig vanskelig og man turde ikke si noe om seg selv.

Også Karl (voksen) og Arild (godt voksen) forteller om ensomhet. For dem er dette mer knyttet til deres livssituasjon som enslige homofile menn:

I: På hvilke måter tror du det at du er homofil har gjort livet vanskeligere for deg?

Karl: Jeg tror nok at når man lever i hvert fall relativt skjult, som jeg har gjort fram til nå, så blir man ensom på mange måter. Stort sett dreier det seg om par, ikke sant? Jeg var i et 50-årslag hos en klassekamerat på lørdag, og da var det et herrelag. Det syns jeg var så all right. (latter) Ellers så er det gjerne par, ikke sant, og da er jeg alltid nummer 11.

Arild: I og med at jeg ikke har noen familie utover moren min, så har jeg følt at jeg har behov for en familie. Jeg har tenkt mange ganger at jeg skulle gjerne ønske at jeg var i det minste bifil, så jeg kunne fått meg en dame og sånn. Du vet, man trenger jo noen mennesker rundt seg altså som man kan dele sine innerste tanker med, og i og med at jeg ikke nå har en mannlig venn, så hadde det vært litt realt og hatt litt familie. Det tror jeg alle mennesker trenger, for ellers så blir man kanskje litt mistenksom og litt redd og usikker.

8.3.2 Selvbilde og selvaksept

En viktig side ved en persons psykiske velbefinnende er hva slags selvbilde personen har (Lavik 1976). Hvilken holdning har respondentene i vår undersøkelse til seg selv generelt sett og som lesbisk/homofil? I spørreskjemaet ba vi om en vurdering av følgende utsagn «Jeg har en positiv holdning til meg selv», og fant at 32 prosent av kvinnene og 37 prosent av mennene sa at de var *svært enig*. Totalt svarte ni av ti at de enten er *svært enig* eller *enig* i dette utsagnet. Det er svært små kjønnsforskjeller å spore i vurderingen av dette utsagnet.

Utsagnet inngår i et survey-instrument konstruert for å måle *globalt selvbilde* (selvbilde sett under ett), gradert som en skala som går fra 0 (negativt selvbilde) til 3 (positivt selvbilde; Rosenbergs *self-esteem-scale*) (Rosenberg 1965). Det er først og fremst når vi ser samtlige utsagn (i alt fire) om globalt selvbilde i sammenheng, at de gir mening. Er det ulikheter i vurderingen av selvbildet mellom ulike grupper lesbiske kvinner og homofile menn?

Tabell 8.7. Gjennomsnittlig skåre på indeks for globalt selvbilde (Rosenbergs self-esteem-scale) blant lesbiske/homofile.

	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Voksen 35-49 år	Godt voksen 50-59 år	Eldre 60 år+
Kvinner	2.3	2.1	2.3	2.3	2.3	(2.0)
Menn	2.3	2.2	2.3	2.3	2.3	2.2

Tall i parentes omfatter mindre enn 20 personer.

Rosenbergs skala går fra negativt selvbilde (verdi 0) til positivt selvbilde (verdi 3).

Det er kun små forskjeller å spore i globalt selvbilde mellom kvinner og menn i ulike aldersgrupper. Noe lavere selvbilde kan vi spore blant de yngste og de eldste lesbiske kvinnene.

Mens målet på *globalt selvbilde* favner mange livsområder sett under ett, kan vi også gå mer spesifikt inn på selvbilde knyttet til det å regne seg som lesbisk/homofil.

Et negativt aspekt knyttet til selvbildet som lesbisk eller homofil, kan være skam. Kristian (voksen) reflekterer over hvordan skamfølelsen kan komme i enkelte situasjoner, til tross for at han selv føler at han ikke har noe å skamme seg over. Han sier: «Denne skammen tror jeg er dypt rotfestet i mange av oss. I en godt voksen alder kommer jeg fortsatt i situasjoner hvor jeg synes det er pinlig at jeg er homse.»

I skjemaet finnes fire utsagn som på ulike måter omhandler selvbildet som lesbisk kvinne eller homofil mann. Utsagnene er på ulike måter knyttet til skamfølelse, selvaksept og en oppfatning av det lesbiske/homofile selvbildet som noe varig.

Tabell 8.8. Selvaksept som lesbisk/homofil etter kjønn. Prosent.

Selvbilde som lesbisk/homofil	Kvinner	Menn
<i>Andel svært enig (JA):</i>		
Jeg aksepterer meg selv fullt ut som lesbisk/homofil	68	72
I de fleste sammenhenger vil jeg at andre skal vite at jeg er lesbisk/homofil	39	32
<i>Andel svært uenig (NEI):</i>		
Jeg skammer meg av og til over at jeg er lesbisk/homofil	62	59
Jeg tror ikke at jeg kommer til å være lesbisk/homofil resten av livet	75	82

Vi ser at de aller fleste aksepterer sin egen seksuelle legning og identitet som lesbisk eller homofil. Her er det liten forskjell mellom kvinner og menn. Bare 5 prosent av kvinnene og 4 prosent av mennene er uenig eller svært uenig i denne påstanden. Likevel er det et mindretall som ønsker at andre skal vite at de er lesbiske/homofile i de fleste sammenhenger (henholdsvis 39 og 32 prosent). Kvinner er noe mer innstilt på åpenhet enn menn. De aller fleste i utvalget er også svært uenig i at det å være lesbisk/homofil er noe å skamme seg over. Som vi har sett av intervjuene, var skam og skyldfølelse/selvforakt ikke noe ukjent fenomen for mange av informantene, men bare 13 prosent av kvinnene og 15 prosent av mennene i den kvantitative undersøkelsen sier seg enig eller svært enig i utsagnet «Jeg skammer meg av og til over at jeg er lesbisk/homofil».

8.3.3 Sammenheng mellom selvbilde og selvaksept

Er det slik at det vi kan kalle *globalt selvbilde* avhenger av hvilket forhold respondentene har til seg selv som lesbisk/homofil?

Tabell 8.9. Gjennomsnittlig skåre på indeksen for globalt selvbilde (Rosenbergs self-esteem-scale) etter grad av selvaksept som lesbisk/homofil.

	Kvinner	Menn	Alle
<i>Selvaksept som lesbisk/homofil</i>			
Høy grad av selvaksept	2,4	2,5	2,5
Middels grad av selvaksept	2,3	2,3	2,3
Lav grad av selvaksept	2,0	2,0	2,0

Rosenbergs skala går fra negativt selvbilde (verdi 0) til positivt selvbilde (verdi 3).

Av tabell 8.9 ser vi at det er en tydelig sammenheng mellom det globale selvbildet, følelsen av å være verdt noe, og hvorvidt man aksepterer sin egen seksuelle orientering som lesbisk/homofil. Lesbiske og homofile som har lav grad av selvaksept gir også en lav vurdering av globalt selvbilde.

Når sammenhengen er så sterk som her, gir dette en klar pekepinn om at den seksuelle orienteringen ikke er noe som kan tenkes utvendig i forhold til hvert enkelt individ. For de fleste lesbiske kvinner og homofile menn i denne undersøkelsen er nok «homofil» og «lesbisk» noe de *er*, og som er med den enkelte på alle livsområder. Selvforakt og lav selv-følelse fører til dårligere psykisk livskvalitet.

8.3.4 Opplevelser og bekymringer knyttet til hiv og aids

I følge Statistisk årbok (1997) var 38 prosent av de registrerte hiv-smittede i Norge (1984-1996) homofile eller biseksuelle menn (629 tilfeller av i alt 1656). Av de 562 personene som har utviklet aids, var 56 prosent homo- eller biseksuelle menn. I spørreskjemaet har vi ikke spurt om respondentenes hiv-status.

Hiv og aids er noe som berører de fleste homofile menn – og sikkert også mange lesbiske kvinner – både ved at mange er eller har vært redde for å være smittet eller ved at man har mistet nære venner og bekjente. I flere av intervjuene forsøkte vi å komme inn på hvilken rolle hiv og aids har spilt i den enkeltes liv. For noen har hiv/aids vært som en fjern trussel som de var klar over, men som ikke framsto som særlig reell. Karl (voksen) sa for eksempel:

Karl: Da dette med hiv og aids kom, så var jeg jo fremdeles i skapet. Og det jeg har vært borti av sex, det har vel i grunnen vært såpass safe at det ikke har vært noe problem. Jeg husker det var én gang – dette er kanskje ti år siden – da hadde jeg hatt en opplevelse inne i Oslo, det var ikke noe farlig sex eller risikabel sex, men jeg var likevel veldig oppskjorta. Og så skulle jeg ta en blodprøve i forbindelse med allergitesting. Og da tenkte jeg: «Fader, jeg lurte på om de samtidig sjekker for hiv». Jeg ble veldig opphengt i om jeg kanskje kunne være smittet, ikke sant. Og jeg husker at jeg tok en anonym telefon til sykehuset og lurte på hvordan rutinene var. Jeg var veldig nervøs akkurat da. Det er vel kanskje ti år siden.

Andre intervjuede menn fortalte om frykt i forbindelse med at personer i bekjentskapskretsen var hiv-smittet. Petter (ung voksen) sier det på denne måten:

Petter: Jeg har tenkt på at jeg har vært litt uforsiktig, og vært litt redd og engstelig, og dermed holdt meg litt unna en tid.

I: Har du hatt angst i forbindelse med aids?

Petter: Ja, det var en tid jeg hadde det. For jeg var sammen med en som hadde vært sammen med, i hvert fall hadde vært kompis med, en som hadde dødd av aids. Og han hadde snakket om flere innenfor sin bekjentskapskrets da... Så etter det var jeg litt engstelig.

Andre igjen fortalte om mer eksplisitt smitteangst. Pål (ung voksen) hadde vansker med å takle bevisstheten om at han kunne være smittet av det han vurderte som en dødelig sykdom. I løpet av intervjuet snakker han for det

meste om hvor bra han har det og om hvor tilfreds han er med livet sitt. Mot slutten av intervjuet kommer han imidlertid inn på at han i en tidligere periode i livet sitt opplevde tilværelsen som mer problematisk:

Pål: Jeg har vært gjennom en periode da jeg hadde mye angst. Det gikk på det med aids-trusselen. Jeg følte at jeg hadde alle symptomene etter hvert som ... for jeg leste veldig mye om aids rundt midten av 1980-tallet. Jeg gikk og klemte så mye på lymfeknutene at de hovnet opp... Og jeg hadde virkelig angst! Nattesvette, tørrhoste, svette-tokter... Og jeg våget jo aldri å gå til legen. Jeg testa meg ikke før for to år siden. Legen min vet jo at jeg er homofil og hadde liksom ymtet frempå om at jeg burde ta testen. Han så nok at jeg hadde angst for det.

I: Hadde du grunn til å ha angst?

Pål: Nei, men jeg hadde en erfaring med en kontaktannonsesak da jeg var 18, og det var *den* som satt i. For det var usikker sex. Og en gang kan være nok, det har vi jo hørt, og det var det som satt i meg. [...]

I: Så du har gått og båret på den angsten så lenge [10 år]?

Pål: Ja, og til tider så har nok den lammet meg. Det var tøft. Jeg og min partner har nok ikke vært flinke nok til å snakke om det. Dette er det jo ingen av mine venner som vet om. [...] Jeg vet at på det verste så var jeg en dårlig partner også. Jeg var sikkert fæl å leve sammen med, men vi kom gjennom det.

Kristian (voksen) har levd som åpen homse siden man først ble oppmerksom på faren for hiv og aids tidlig på 1980-tallet. Han var selv homo-aktivist på den tiden. Han gjør seg noen tanker om hvordan bevisstheten rundt dette har påvirket ham selv og andre:

Kristian: Jeg og kjæresten min har praktisert sikker sex siden 1983. Det er et bevisst valg fra vår side. Det begynte med at man ba homsene om å slutte og gi blod. Det var to år før vi fikk testen. Så oppfordret vi lesbene til å gi blod isteden.

I: Men har du opplevd noe frykt og redsel selv i forhold til «den store pesten»?

Kristian: Det har jeg selvfølgelig, særlig i forbindelse med den første testen jeg tok i 1985, og hvor jeg tenkte som så – det var ikke det at jeg rent objektivt hadde gjort så mye som jeg trengte å være bekymret for, men jeg er homse og jeg tenkte som så: Det ville faen meg være typisk hvis testen var positiv. Det ville være typisk. Det er akkurat det jeg mangler. Skjønner du?

Spørreskjemaet inneholder flere spørsmål om hvordan lesbiske kvinner og homofile menn opplever at hiv og aids har påvirket livet deres. Ikke uventet avdekker tallene store kjønnsforskjeller (tabell 8.10).

Tabell 8.10. Andel som oppgir at hiv-epidemien har påvirket deres livssituasjon på noen av de følgende måter. Prosent.

	Kvinner	Menn
Jeg har mistet noen som stod meg nær	10	29
Jeg har nære venner som er hiv-positive eller syke av aids	10	33
Jeg er ofte redd for at jeg er smittet	2	19
Jeg føler at seksuallivet mitt påvirkes negativt	3	37
Jeg unngår analsex uten kondom	*	79

*Det ble oppgitt i spørreskjema at dette spørsmålet bare skulle besvares av menn.

En av ti kvinner har opplevd å miste noen som stod dem nær. En like høy andel har oppgitt at noen de kjenner godt er syke av hiv/aids. Få kvinner er redd for at de selv er smittet eller føler at seksuallivet deres påvirkes negativt. Når det gjelder homofile menn er tallene langt høyere: En femtedel er ofte redd for at de selv er smittet. Mer enn en fjerdedel har mistet noen som stod dem nær. En tredjedel har nære venner som er smittet eller syke, og mer enn en tredjedel føler at seksuallivet deres påvirkes negativt.

Mange homofile menn sitter inne med førstehåndskunnskap om hva det vil si å være smittet eller å miste noen som dør av aids. 79 prosent av mennene i utvalget tar konsekvensene av denne kunnskapen ved å unngå analt samleie uten kondom.

Er det ulikheter mellom homofile menn i ulike generasjoner med hensyn til hvordan hiv og aids har påvirket deres livssituasjon?

*Tabell 8.11. Andeler som oppgir at hiv-epidemien har påvirket deres livssituasjon på noen av de følgende måter blant **homofile menn**. Prosent.*

	Ung 16–24 år	Ung voksen 25–34 år	Voksen 35–49 år	Godt voksen 50–59 år	Eldre 60 år +
Jeg har mistet noen som stod meg nær	3	17	40	49	30
Jeg har nære venner som er hiv-positive eller syke av aids	11	26	41	42	30
Jeg er ofte redd for at jeg er smittet	21	21	18	19	3
Jeg føler at seksuallivet mitt påvirkes negativt	25	35	39	44	34
Jeg unngår analsex uten kondom	67	78	83	86	69

Lesbiske kvinner er utelatt fra tabellen (N=1745).

Av tabell 8.11 går det fram at det er menn mellom 35 og 60 år som i sterkest grad har blitt påvirket av hiv og aids. Rundt 40 prosent av disse mennene har mistet noen som sto dem nær, har nære venner som er smittet eller syke, eller føler at seksuallivet deres påvirkes negativt. Det er stor forskjell mellom disse mennene og de unge homofile mennene som har deltatt i undersøkelsen. Bare 3 prosent av de unge har venner som er døde av aids, og kun 11 prosent kjenner noen som er smittet. Kanskje det er dette som ligger bak tendensen til at de unge guttene ikke unngår analsex uten kondom i like stor grad som voksne homofile menn? Ser vi bort fra de eldre, er det bare små forskjeller mellom menn i ulike aldre når det gjelder frykt for selv å være smittet.

8.4 Selvmordstanker og selvmordsforsøk

En norsk undersøkelse av 1543 personer innlagt på sykehus i forbindelse med selvødeleggende atferd (selvmordsforsøk) viser at andelen som forsøkte å ta sitt eget liv gikk ned i løpet av perioden 1987-1993. Det var vanligere blant kvinnene i denne pasientgruppen å ha opplevd familieproblemer, vold eller seksuelt misbruk enn i kvinnebefolkningen for øvrig. Flere av mennene bodde alene, eller hadde egne erfaringer med alkoholmisbruk eller økonomiske problemer, enn det som var vanlig blant menn i befolkningen for øvrig. Mange, både blant de kvinnelige- og de mannlige pasientene, hadde opplevd samlivsbrudd (Hjelmeland og Bjerke 1997). Faktorer som påvirker sannsynligheten for å begå selvmord, er tidligere selvmordsforsøk, det å være gutt, ung alder, høyt alkoholforbruk og negativt selvbilde (Wichstrøm 1998).

Tabell 8.12. Andeler som har vært svært mye eller ganske mye plaget av tanker om å ta sitt eget liv i løpet av de siste 14 dager blant lesbiske/homofile (NOVA 1998) og i den generelle befolkning (Helseundersøkelsen 1995). Prosent.

	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Voksen 35-49 år	Godt voksen 50-59 år	Eldre 60 år +
<i>Kvinner</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	3,3	7,4	2,9	3,0	1,2	(0)
Helseundersøkelsen 1995	0,5	0,7	0,5	0,6	0,5	0
<i>Menn</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	3,4	6,1	3,0	3,2	3,5	0
Helseundersøkelsen 1995	0,4	1,7	0,4	-	0,8	0

Tall i parentes: $N < 20$.

En stor andel av de personene som har gjort selvmordsforsøk har ikke hatt til hensikt å avslutte livet. Personer som til stadighet er tynget av *tanke* om

å ta sitt eget liv, er likevel særlig utsatt (Hjelmeland 1996). I tabell 8.12 sammenlignes andelen som rapporterer at de er *svært mye* eller *ganske mye plaget* av tanker om å ta sitt eget liv i løpet av de siste 14 dager i NOVA-utvalget med Helseundersøkelsens utvalg fra den generelle befolkning. Tabellen viser at respondentene i NOVA-utvalget er mer belastet med tanker om å ta sitt eget liv enn personer i den generelle befolkningen. Andelen som har selvmordstanker er seks til syv ganger så høy blant lesbiske kvinner og homofile menn. For unge lesbiske jenter er andelen ti ganger så høy som blant unge jenter i den generelle befolkning. Dette er oppsiktsvekkende høye tall. Finner vi at selvmordstanker også har gitt seg utslag i selvmordsforsøk?

Tabell 8.13. Andeler blant lesbiske/homofile som noen gang har forsøkt å ta sitt eget liv. Prosent.

Selvmordsforsøk	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Voksen 35-49 år	Godt voksen og eldre 50 år +
<i>Menn</i>					
Én gang	11	20	12	9	11
Flere ganger	5	7	5	5	2
<i>Kvinner</i>					
Én gang	13	14	13	14	15
Flere ganger	7	11	6	7	3

Tabell 8.13 viser at sett under ett har 16 prosent av mennene og 20 prosent av kvinnene i utvalget forsøkt å ta sitt eget liv minst én gang i løpet av livet. Av disse svarer 88 prosent at det første selvmordsforsøket fant sted før de fylte 25 år. I tillegg har mange av de respondentene som har oppgitt at de *ikke* har forsøkt å ta sitt eget liv skrevet i marginen ved siden av dette spørsmålet at de har tenkt på, eller vurdert å begå selvmord.

Andelen som har gjort selvmordsforsøk er størst blant kvinner og menn under 25 år. Dette er alvorlig ettersom sannsynligheten for å virkelig ta sitt eget liv, er større for personer som har tidligere forsøk bak seg (Hjelmeland 1996).

Jørn (voksen) opplevde en gang i ungdomstiden at han ikke ønsket å leve lenger. Kort tid i forveien hadde han fortalt sin mor at han var homofil:

Jørn: Første reaksjon var det at hun satt og trøstet meg det hun kunne. Og så tok hun det opp med min stefar etter at jeg hadde lagt meg for kvelden. Og de gjorde som foreldre flest har en tendens til å gjøre: de tok meg med til psykolog, fordi de lurte på om de hadde gjort noe feil

i oppdragelsen. Psykologen så dette ut fra Bibelen, og mente at dette var bare guttestreker fra min side: «Dette kommer han til å vokse av seg, frue», sa han til min mor. Det ble ikke noen løsning på problemene, og så gikk det vel en tid, og så forsøkte jeg rett og slett å kutte ut livet, jeg tok en overdose.

For Jørn kan det se ut som om det var det at han ikke ble tatt på alvor av verken mor eller psykolog, samt vansker med å akseptere sin egen seksuelle orientering, som var bakgrunnen for at han tok en overdose.

Ingunn (godt voksen) forteller at hun i tenårene var fryktelig redd for å bli avslørt som lesbisk. Som et ledd i en strategi for å unngå å bli avslørt, bestemte hun seg for å avslutte livet på et tidspunkt da det ennå ikke var påfallende at hun ikke hadde stiftet egen familie:

Ingunn: Jeg tror jeg greide å nyte forelskelsene og følelsene.[...] Men den andre delen, redselen for det å bli avslørt var dramatisk. Det var jeg veldig redd for, det husker jeg. Homofile var jo *kriminelle* vet du, og jeg hadde så absolutt ideer om at jeg kom til å havne i fengsel. Fra jeg var 14 år og hele veien oppigjennom så var jeg vettskremt for hva som kom til å skje, og visste at dette var hemmelig og farlig. Jeg hadde også etter hvert en god del depresjoner rundt det og mye angst. Det jeg overlevde på, det var ved simpelthen å tenke at jeg ikke måtte leve voksenlivet. Jeg hadde satt grensen på 26. Jeg regnet ikke med å bli avslørt noe særlig før det. Så jeg hadde forholdsvis sanne dramatiske tanker om hva som kunne komme til å skje hvis jeg ble avslørt.

Jeg snakket ikke med venninnen min eller noen andre om dette. Overhodet ikke. Jo, jeg snakket med en mann, en hollender som kom seilende inn Oslofjorden og skulle seile ut av livet mitt igjen, og han sa jeg det til: at jeg ikke kom til å leve lenger enn til jeg var 26 år. Jeg turde å si det til ham fordi han ikke kom til å være her mer.

Da Ingunn var litt over tjue år innledet hun sitt første forhold til en annen kvinne, og gjennom henne fikk hun bekreftelse og større trygghet på sin egen identitet. Forholdet varte i flere år, og i løpet av den perioden fortalte hun til faren og til enkelte venner at hun var lesbisk.

8.4.1 Motiver for selvmordsforsøk

Hvilke motiver oppgir våre respondenter for at de forsøkte å ta sitt eget liv? I spørreskjemaet var det mulig å oppgi flere motiver. Både når det gjelder psykiske vansker og selvmordsforsøk, ser det ut til at de yngste respondentene er mer utsatt for belastninger enn de eldre. Av den grunn har vi valgt å rapportere hvilke grunner til selvmordsforsøk lesbiske kvinner og

homofile menn under 25 år har oppgitt, for seg. Skiller de unge kvinnene og mennene i utvalget seg ut fra de øvrige respondentene med hensyn til oppgitt motiv for selvmordsforsøket?

Tabell 8.14. Motiver for selvmordsforsøk blant lesbiske kvinner og homofile menn som har gjort selvmordsforsøk én eller flere ganger, eller «har tenkt på det». Prosent.

Oppgitt motiv for selvmordsforsøket	Ung 16-24 år	Respondenter over 25 år	Alle
Følte meg isolert og ensom	48	44	44
Ønsket å komme vekk fra en uutholdelig situasjon	42	43	43
Orket ikke tanken på framtida	36	35	35
Vanskelig å akseptere meg selv som lesbisk/homofil	34	34	34
Hatet meg selv, følte meg uverdigg	43	28	31
Ønsket å dø	40	29	31
Kjærlighetssorg	24	23	23
Kunne ikke holde ut tankene mine	39	20	23
Hadde skamfølelse	24	23	23
Følte meg avvist	14	20	19
Mistet kontrollen over meg selv	21	14	15
Ønsket å vite om noen virkelig var glad i meg	26	12	14
Økonomiske problemer	12	11	11
Ønsket å få noen til å føle skyld	12	8	9
Mine nærmeste aksepterte meg ikke som lesbisk/homofil	3	7	6
Familierelaterte problemer: alkoholisme, mishandling, seksuelle overgrep	12	5	6
Depresjon, angst, meningsløshet, spiseforstyrrelser	1	3	2
Andre grunner	10	4	6
Husker ikke/vet ikke	5	3	3

I tabellen er svarene fra personer som oppgir at de har tenkt på selvmord, men ikke gjennomførte forsøket, inkludert. Dette begrunnes med at årsakene som ligger bak et selvmordsforsøk og alvorlige tanker om et slikt forsøk, i stor grad er like. Det er 11 personer som ikke har oppgitt noen grunn for forsøket.

N(alle)=627. N(ung)=103.

Mer enn en tredjedel av alle som tidligere har forsøkt å ta livet sitt eller som har tenkt på det, oppgir minst én av disse fire årsakene (tabell 8.14):

Følte meg isolert og ensom
 Ønsket å komme vekk fra en uutholdelig situasjon
 Orket ikke tanken på framtida
 Vanskelig å akseptere meg selv som lesbisk/homofil

Kjønnsforskjellene er små og vi har derfor latt være å skille mellom kvinner og menn i tabellen.

Det motivet som oppgis av flest både blant de unge under 25 år og blant de øvrige respondentene, er følelse av isolasjon og ensomhet. Andelen som svarer at de ønsket å dø, at de hatet seg selv/følte seg uverdige, og at de ikke kunne holde ut tankene sine, er større blant de unge. Problemer med å akseptere sin egen seksuelle orientering er ikke viktigere som grunn blant de unge respondentene sammenlignet med respondenter over 25 år.

Vi vil understreke at ingen av de tre motivene som angis øverst i tabell 8.14 *uten videre* kan knyttes til problemer med seksuell orientering. Bare den fjerde, problemer med å akseptere seg selv som lesbisk/homofil, er direkte knyttet til homofili. At så mange som 34 prosent oppgir vansker med å akseptere seg selv som lesbisk/homofil som et sentralt motiv for selvmordsforsøk, gir likevel grunn til å spørre seg om ikke også motiver som følelse av isolasjon og ensomhet, ønske om å komme vekk fra en uutholdelig situasjon og bekymring for framtida, har sammenheng med problemer med selvaksept.

Ved hjelp av faktoranalyse, kan vi finne ut mer om hvilke motiver som «hører sammen» for respondentene. Vi identifiserte fire «knipper» av motiver for selvmordsforsøk. Begrunnelsen for å gjøre dette er at det bidrar til å tydeliggjøre at bestemte motiver utgjør aspekter av det samme bildet.

Tabell 8.15. Dimensjoner i grunner til selvmordsforsøk*. Faktoranalyse.

Håpløshet: ☐ Ønsket å dø ☐ Ønsket å komme vekk fra en uutholdelig situasjon ☐ Orket ikke tanken på framtida ☐ Følte meg isolert og ensom ☐ (Følte meg avvist)	Negativt selvbilde: ☐ Hadde skamfølelse ☐ Var vanskelig for meg å akseptere meg selv som homofil/lesbisk ☐ Hatet meg selv, følte meg uverdige
Appellerende: ☐ Ønsket å vite om noen virkelig var glad i meg ☐ Ønsket å få noen til å føle skyld ☐ (Kjærlighetssorg) ☐ (Følte meg avvist)	Situasjonsbestemt fortvilelse: ☐ Mistet kontrollen over meg selv ☐ Økonomiske problemer

* 13 av motivene inngikk i mønsteret som framkom ved faktoranalysen. Motivene i parentes inngår i den gjeldende dimensjon, men lader relativt svakt på faktoren (0.4-0.5).

Det «knippet» vi her kaller *håpløshet*, og som er nært knyttet til depresjonen, er nok den som innebærer størst risiko for gjennomført selvmord.

Betegnende i så måte er at *ønsket om å dø* tilhører denne dimensjonen eller motivkretsen.

8.5 Møte med hjelpeapparatet

Vi har sett at det er en overhyppighet av psykiske vansker og selvmordstanker blant kvinnene og mennene i NOVA-undersøkelsen, sammenlignet med kvinner og menn i den generelle befolkning. Hvor mange av respondentene oppgir at de har hatt kontakt med psykolog eller psykiater? Hva forteller de intervjuede kvinnene og mennene om erfaringer med psykologisk eller annen hjelp?

Tabell 8.16. Andeler som har besøkt psykolog/psykiater siste 4 uker blant lesbiske/homofile. Prosent.

	Alle	Ung 16 -24 år	Ung voksen 25-34 år	Voksen 35-49 år	Godt voksen 50-59 år	Eldre 60 år +
Kvinner	11	13	9	13	7	(7)
Menn	7	8	6	8	6	0

Tall i parentes: $N < 20$.

Tabell 8.16 viser at en relativt stor andel av de respondentene har vært i kontakt med psykolog eller psykiater i løpet av de siste fire ukene, og tallene tyder på hyppig bruk av slike tjenester. En noe større andel blant lesbiske kvinner enn blant homofile menn har følt behov for profesjonell hjelp av denne typen.

Flere av de intervjuede beretter om faser av livet hvor de følte at de trengte noen å snakke med, noen som kunne forstå hvilke spørsmål de balte med, hvilke problemer de hadde, og hvilke gleder de opplevde. Både Else (godt voksen) og Karl (voksen) forteller at de savnet noen å snakke med i vanskelige perioder, og særlig i ungdomsårene.

I: Da du kjøpte dette bladet [med bilder av menn], tenkte du på deg selv som homofil da?

Karl: Jeg må jo ha gjort det. Men du vet, ting blir veldig vanskelig når du ikke har noen å snakke med altså. Hadde jeg hatt noen å snakke med, så ville jeg kunne modnes – ikke sant – tanker omkring meg selv og min egen situasjon ville jo også kunne modnes.

I enkelte situasjoner kan man ha behov for *profesjonelle samtalepartnere*. Flere av de intervjuede forteller om erfaringer med psykologer, samtale-

grupper eller med leger. Flere forteller om at de har fått god hjelp, enten til å bearbeide sine egne tanker knyttet til det å etablere en trygg identitet som lesbisk eller homofil, eller for å få hjelp med andre problemer knyttet til seksuell orientering. Karl (voksen) forteller at han deltar i en samtalegruppe i regi av LLH:

Karl: Jeg troppet opp sammen med en 7-8 andre og det var det en mann og en kvinne som orienterte en del. Og så fortalte alle sin historie. Nå går jeg på samtalegruppe hver tirsdag kveld, sammen med en 6-7 andre. Vi snakker om forskjellige ting, og det har hjulpet meg voldsomt når det gjelder å akseptere meg selv. Jeg har jo aldri snakket med noen seriøst om disse tingene her. Så det har vært en veldig stor hjelp for meg.

Gro (voksen) hadde spiseproblemer i over ti år før hun fortalte til sin mann og andre rundt henne at hun var lesbisk. I ettertid mener hun at spiseproblemene nok var knyttet til det at hun ikke torde å leve ut de følelsene hun hadde overfor andre kvinner:

Gro: [Det har ligget der] helt siden jeg var liten. Jeg var kjemperedd liksom: Herregud, dette kan ikke skje meg! Det kan ikke være sant! Og så har jeg gått og gjemt på det og fått psykiske problemer på grunn av det. Så jeg ser jo nå at jeg har gjort det riktige [ved å fortelle det].

I: Har du hatt noe hjelp til å bearbeide de psykiske problemene dine...?

Gro: Ja, du kan si at jeg har vært heldig med vennene mine og kunnet snakke med dem. Dessuten har jeg en veldig fin lege og han har hjulpet meg mye. Han sa at jeg bare kunne komme og snakke med han hvis jeg hadde problemer. Også angående anoreksien.

Ingunn (godt voksen) forteller at det var faren hennes som foreslo at hun kunne trenge profesjonelle å snakke med, siden han selv syntes at han ikke hadde nok kunnskaper om det å være lesbisk. Dette var på 1960-tallet, og Ingunn syntes kontakten med psykologen var god:

Ingunn: Min far visste noe om at *han* ikke visste mye om det. Og han tenkte at det ville være godt for meg å snakke med noen andre om det. Så han ringte til Cato Hambro, som var den psykologen som folk kjente på det tidspunktet. Han anbefalte meg en psykolog. Far gjorde altså noe konstruktivt. Han mente ikke: «Nå må du dra til psykolog og bli kvitt dette her». Det var heller slik: dette her kan ikke jeg noe særlig om, og kanskje gjør det godt for deg å snakke med noen. Så kom jeg til denne psykologen, og så sa han: «Hva er problemet?» Og

så sa jeg: «Jeg er lesbisk». «Hvordan har du det som lesbisk da?» sa han. «Jeg har det bra!» «Hva er problemet da?» Så han møtte meg veldig bra, veldig sånn at: Ja, da er vel det greitt. Og det var for så vidt en god opplevelse.

Vi har også eksempler på at møtet med hjelperne i helsevesenet kan ha sine problematiske sider. Foreldrene til Jørn (voksen) skaffet en psykolog til sin unge sønn på midten av 1960-tallet, men det falt ikke heldig ut. Han følte seg misforstått, fikk ingen støtte av psykologen og gjorde til slutt et forsøk på å ta sitt eget liv. Karin (eldre) forteller at hennes besøk hos psykologen på 1950-tallet først og fremst kom til å handle om forsøk på å gjøre henne heterofil:

I: Har du vært gift eller noen gang hatt et forhold til en mann?

Karin: Nei, ikke fast forhold. Det vil si, jeg har måttet prøve meg da...Jeg gikk til psykolog og på den tiden var det ytterst få terapeuter som ikke så det som sin livsoppgave å prøve å snu en som var homofile til å bli heterofil. Jeg var jo relativt ung på den tiden. Jeg var vel i midten av 20-årene, og der kom det et press...

I: Da var du allerede etablert som lesbisk og hadde levd i et lesbisk parforhold i 4-5 år?

Karin: Ja. Det hadde jeg.

Selv om slike forsøk på «omvendelse» fremdeles kan forekomme i visse miljøer (Prøitz 1997b), tilhører denne typen holdninger forhåpentligvis fortiden. Blant lesbiske kvinner som er åpne om sin seksuelle identitet i sin kontakt med helsevesenet, oppgir fire av ti at de har overveiende positive erfaringer. Bare én av ti rapporterer om negative erfaringer (Moseng 1998).

I 1995 ble det kartlagt i hvilken grad det undervises om homoseksualitet og temaer knyttet til lesbiske, og homofiles livsvilkår ved profesjonsutdannelsene for helsevesenet. Undersøkelsen avdekket at det jevnt over gis lite – eller ingen – undervisning om temaet, og at homofili så å si er fraværende på pensumlistene (Benum, Friis, Offerdal 1997). Manglende forståelse for hvilke problemer lesbiske og homofile som kommer i kontakt med helsevesenet kan ha å stri med, kan gi dårlige erfaringer i møtet med profesjonelle helsearbeidere.

8.6 Oppsummering

- Lesbiske kvinner og homofile menn har dårligere egenvurdert helse enn jevnaldrende i den generelle befolkning. Særlig i de yngre aldersklassene er gapet mellom lesbiske/homofile og den generelle befolkning stort.
- Mange homofile menn har opplevd angst og frykt knyttet til hiv og aids. Redsel for å bli smittet og vegring for å teste seg, er noe flere forteller om i intervjuene. Bare én av fem homofile menn i spørreskjemaundersøkelsen oppgir at de *ofte* er redd for at de er smittet. Om lag en tredjedel av mennene har imidlertid opplevd å miste noen som sto dem nær på grunn av aids, eller de har nære venner som er hiv-positive eller syke av aids. Hiv/aids påvirker også seksuallivet i negativ retning for mer enn en tredjedel av de mannlige respondentene. Det er særlig homofile menn i alderen 35 til 59 år som oppgir at hiv-epidemien har påvirket deres livssituasjon negativt, mens unge homofile menn i alderen 16-34 år oftere opplever redsel for selv å være smittet.
- En rekke faktorer i lesbiske og homofiles liv kan føre til psykologisk stress og sviktende psykisk helse. I intervjuene forteller flere om problemer med å akseptere seg selv som lesbisk/homofil, om fortregning av følelser rettet mot personer av samme kjønn, frykt for å bli avslørt i situasjoner der det var ønskelig å skjule sin seksuelle identitet, frykt for å bli avvist av nære personer, samt vonde følelser knyttet til stigmatisering, ekskludering og ensomhet. Den kvantitative undersøkelsen avdekker også en forhøyet risiko blant lesbiske og homofile for psykiske belastninger og plager. Særlig når det gjelder nervøsitet, anspenthet og nedtrykthet, er lesbiske og homofile vesentlig mer plaget enn den generelle befolkning. Spesielt blant unge lesbiske/homofile finner vi et høyt nivå av slike plager.
- Lesbiske/homofile som lever skjult er mer plaget av psykiske problemer, likeledes lesbiske/homofile som er synlige *som* lesbiske/homofile i det offentlige rom. Best psykisk livskvalitet har personer som ser ut til å integrere heterofile og homofile venner i vennekretsen. Lesbiske/homofile som segregerer sine heterofile og homofile kontakter/vennemiljøer, opplever flere psykiske vansker. Også når det gjelder samlivsformer viser det seg ulikheter i grad av psykisk livskvalitet: Personer som er i fast forhold til en person av samme kjønn eller som bor sammen med

kjæreste eller partner av samme kjønn, har best psykisk helse. Lesbiske kvinner og homofile menn som bor alene har dårligst psykisk helse.

- Når det gjelder selvmordstanker og selvmordsforsøk er lesbiske kvinner og homofile menn mer utsatt enn den generelle befolkning. Andelen som har vært plaget av tanker om å ta sitt eget liv i løpet av de siste 14 dager, er 6-7 ganger høyere blant NOVA-undersøkelsens kvinner og menn enn i den generelle befolkning. 16 prosent av mennene og 20 prosent av kvinnene i utvalget oppgir at de har forsøkt å ta sitt eget liv minst én gang i løpet av livet. Det er alarmerende at hver fjerde kvinne og mann under 25 år i vårt utvalg oppgir at de har minst ett selvmordsforsøk bak seg. Følelse av isolasjon og ensomhet, ønske om å komme vekk fra en uutholdelig situasjon, avmakt i forhold til framtida, og problemer med å akseptere seg selv som lesbisk/homofil, var de fire vanligste motivene som ble oppgitt for selvmordsforsøket.

9 Rusmidler og rusmiddelproblemer

9.1 Bruk av alkohol

Ni av ti nordmenn over 15 år drikker alkohol, og for majoriteten er alkohol knyttet til sosialt samvær, til fest og feiring, eller bare til det å «hygge seg». For en liten gruppe har alkoholen en plass i et større problemkompleks av misbruk eller avhengighet. Forekomsten av slike problemer vil variere, avhengig av alder, kjønn og bosted. Unge voksne i slutten av tenårene eller starten av tjuårene har høyt forbruk av alkohol, og i denne gruppen finner man høye andeler med alkoholrelaterte problemer. Andelene med alkoholrelaterte problemer er gjerne to til tre ganger så høye blant menn som blant kvinner. Ofte regner en at rundt 10-15 prosent av menn og 3-5 prosent av kvinner utvikler en alkoholrelatert diagnose over livsløpet (APA 1994, Edwards m.fl. 1994, Riise m.fl. 1995).

9.1.1 Fortellinger om alkohol og rus

I intervjuene har vi ikke spurt direkte om hvilket forhold den enkelte har til bruk av rusmidler. Følgende tre sitater fra tre av de yngste intervjuede kvinnene/mennene kan likevel stå som illustrasjoner av ulike situasjoner der særlig alkohol har spilt en rolle. En av de yngste, Liv (ung), forteller om en ungdomstid med bruk av rusmidler som alkohol og hasj, allerede fra 8. og 9. klasse. For henne var denne perioden av livet turbulent på flere måter:

Liv: Da jeg flyttet tilbake til der jeg bor nå var jeg glad for å flytte, for da skulle jeg begynne på nytt, ha en ny start og få orden på livet mitt. Men det gikk akkurat i motsatt retning. Det ble verre. Jeg fikk store depresjoner og var langt nede i perioder. Jeg begynte med alkohol i 8. klasse, fortsatte med hasj i 9. klasse. Da var det veldig mye tull. Jeg ble med i den tøffe gjengen her ute. Det eneste de gjør er å drikke i helgene. I uka sløvet de. Så begynte jeg med samtale med lege som hadde studert psykologi. Jeg fikk en støttekontakt som ikke var noe særlig. [...] Jeg har ikke peiling på når jeg begynte å føle noe for kvinner. Det må ha vært etter 9. klasse. Det må være rundt da at broren min kom ut av skapet. Jeg er usikker ennå. Jeg vet jeg tiltrekkes av det samme kjønn, men jeg vet ikke helt hvor jeg står på den skalaen ...

Liv forteller om depresjoner og dårlig psykisk helse, om tidlig alkohol- og hasj debut, og om et vennemiljø der det ble drukket mye alkohol og som også var innblandet i kriminalitet. Alt dette er blant de viktigste risikofaktorene for senere alkohol- og rusmiddelmisbruk (Pedersen 1998). Selv om dette er veletablerte sammenhenger, er det langt fra alle som opplever en lignende ungdomstid som ender opp med rusmisbruk senere i livet. I dag – noen år senere – går Liv på videregående skole, har jobb i helgene og har kuttet kontakten med de gamle vennene. Den vanskelige perioden hun hadde i 8. og 9.klasse, en periode som også var preget av usikkerhet om egen seksuelle orientering, ser ut til å ha vært forbigående.

Erik (ung) forteller at han ikke trives på Castro, et utested for homofile i Oslo, fordi det er for mye fyll og bråk der. For ham er det nok en generell holdning til bråkete utesteder som viser seg i sitatet om Castro:

I: Har du gått mye ut på barer og diskoteker for homofile?

Erik: Til tross for min unge alder har jeg vært på Castro, men jeg kan ikke si at jeg liker meg der. Det er altfor mye fyll og altfor mye bråk og for mye fram og tilbake og sånn. LLH-festene er mer rolige.

I: Er det for mye sjekking ... ?

Erik: Det har jeg ikke vært så mye borti. De tre gangene jeg har vært på Castro, så har jeg gått tett sammen med han jeg har vært sammen med, så heldigvis har jeg sluppet det. Hadde noen prøvd å sjekke meg opp hadde han vel fått en på trynet eller sånn. Det er slikt jeg ikke klarer. Jeg foretrekker heller rolige kvelder hjemme enn en tur på byen.

Erik liker seg best hjemme eller på de rolige festene, og ikke i det mer «voksne» utemiljøet.

En vanlig begrunnelse blant ungdom for å drikke alkohol, er at alkoholrusen gir dem større mot til å nærme seg en person av motsatt kjønn. Det blir enklere å ta kontakt, sjenanse og klønethet blir opplevd som mindre viktig under det seksuelle samspillet (Pedersen 1998). I dette tilfellet er det Karsten (ung) som drikker seg til mot før han går inn på et utested for homofile i Oslo for å få kontakt med personer av *samme* kjønn.

I: Første gangen du var ute på et diskotek eller bar for homofile, hvor var det?

Karsten: Det var om høsten en gang tidlig på nittitallet. Jeg husker jeg kjørte inn til Oslo og parkerte nede ved Aker Brygge. Jeg hadde med meg en halvflaske Smirnoff og så satt jeg og «forsa» i bilen da... Jeg hadde ikke noen anelse om hvor disse stedene lå eller noen ting...[...] Jeg var aleine. Så tok jeg taxi til den gamle «Enka», som lå borti

Møllergata. Jeg husker jeg var helt sånn «Wow, nå er jeg kommet til himmelen altså! Jøss, så gøy». Det var en veldig stor opplevelse for meg. Jeg ble sjekka opp den første gangen og ble med en kar hjem.

I: Så det var en positiv opplevelse, første gang du var ute?

Karsten: Ja, det var det. Det å se bare gutter, og å se folk stå og kline og holde hverandre i hendene.... Det gjorde veldig inntrykk, husker jeg.

Disse tre bildene viser noen av alkoholens mange ansikter. Den kan være del av et større eller mindre problemkompleks. Den kan oppleves som noe negativt man ønsker å holde seg unna. Eller den kan knyttes til verdifullt sosialt samvær og åpne for seksuell kontakt og glede.

9.1.2 Forekomst av rusmiddelbruk

I de senere år har en rekke av våre forestillinger om avhold, bruk og misbruk av alkohol blitt snudd på hodet. Enkelt sagt er vanlig eller rekreasjons bruk av alkohol ofte knyttet til sosialt samvær og sterke nettverk, mens avhold og svært sein alkoholdebut dels kan være knyttet til valgte verdier, men også til isolasjon og passivitet (Leifman m.fl. 1995, Pedersen 1993). På den annen side spiller alkohol også inn ved utviklingen av sykdommer, skader og sosiale problemer. Særlig sterk har sammenhengen mellom alkoholbruk og vold, skader, selvmord og brå død vist seg å være (Rossow 1996). Videre er det glidende overganger mellom normalt konsum og misbruk. I praksis vil det derfor være slik at grupper med høyt alkoholforbruk, og særlig grupper med høy beruselsesfrekvens, også vil være overutsatt for alkoholrelaterte skader og problemer. Det er derfor regnet som helse- og sosialpolitisk viktig å identifisere slike grupper.

Tidligere forskning har pekt på nødvendigheten av å finne ut mer om eventuelle alkoholproblemer, særlig hos lesbiske kvinner (Malterud 1986). Blant de organiserte svenske lesbiske kvinnene i Helmersson Bergmarks studie (1996), fant man et høyere alkoholkonsum, en større andel stor-konsumenter og en mindre andel totalavholdskvinner enn i den generelle kvinnebefolkningen.⁷⁶ Dessuten viste det seg – noe overraskende – at forbruket *ikke* varierte særlig verken med sivilstatus eller alder (Helmerson Bergmark 1996).

---

⁷⁶ Studien inkluderte også svenske homofile menn, men resultatene fra disse analysene har vi dessverre ikke hatt tilgang til.

Tabell 9.1. Alkoholkonsum og beruseshyppighet blant lesbiske/homofile (NOVA 1998) og i den generelle befolkning (Helseundersøkelsen 1995). Prosent.

	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Voksen 35-49 år	Godt voksen 50-59 år	Eldre 60 år +
Kvinner						
<i>Drikker alkohol én gang i måneden eller oftere</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	86	78	86	89	86	(79)
Helseundersøkelsen 1995	57	59	52	64	54	33
<i>Beruset 4-6 ganger per mnd. eller oftere, siste år</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	12	21	11	11	12	(0)
Helseundersøkelsen 1995	3	8	2	1	1	0
Menn						
<i>Drikker alkohol én gang i måneden eller oftere</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	88	80	91	91	82	67
Helseundersøkelsen 1995	75	67	79	75	76	53
<i>Beruset 4-6 ganger per mnd. eller oftere, siste år</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	23	26	25	24	17	7
Helseundersøkelsen 1995	10	16	12	9	7	3

Tall i parentes: $N < 20$.

Tabell 9.1 viser at sammenlignet med den generelle befolkning, er det en større andel blant lesbiske og homofile i NOVA-undersøkelsen som ofte drikker alkohol og som ofte er beruset. Blant menn er det en dobbelt så stor andel som har vært beruset ofte – blant kvinner er andelen fire ganger så stor. Også når det gjelder andelen som drikker alkohol minst én gang i måneden, ser vi at prosenttallet blant lesbiske kvinner og homofile menn er høyere enn blant kvinner og menn i den generelle befolkningen.

I befolkningen generelt er forbruket av alkohol høyere blant menn enn blant kvinner, og de fleste studier viser forholdstall på omtrent 2:1 når det gjelder konsum i liter per år. Noe flere menn enn kvinner i den generelle befolkning drikker alkohol, og mennene drikker mer når de først drikker. Dette er viktig, fordi mål på beruselsesfrekvens er en del av bildet når alkoholrelaterte problemer skal beskrives (APA 1994). I den øvrige befolkningen er det mange flere menn enn kvinner som i løpet av sin levetid får en alkoholrelatert misbruks- eller avhengighetsdiagnose (Riise m.fl. 1995).

Et annet generelt trekk er at forbruket av alkohol gjerne er høyest blant personer ved utgangen av tenårene og inn i tjuårene, for så å avta med økende alder (Pape og Hammer 1996).

Tabell 9.1 viser at mer enn åtte av ti kvinner og menn i vårt utvalg drikker alkohol én gang i måneden eller oftere. Fra en helsepolitisk synsvinkel er dette imidlertid ikke nødvendigvis av så stor betydning. Viktigere er det hvor ofte en drikker seg *beruset* på alkohol. Det var 12 prosent av kvinnene mot 23 prosent av mennene som oppga at de hadde drukket så mye at de hadde følt seg tydelig beruset mer enn fire ganger i måneden i løpet av det siste året. Dette er, som det fremgår av tabellen, vesentlig høyere enn i den generelle befolkningen. Personer som ofte drikker så mye at de føler seg beruset, kan åpenbart sies å være i en faresone – i første omgang for sosiale problemer, skader og ulykker, dernest for utvikling av misbruk og avhengighet, og over tid for alkoholrelaterte sykdommer.

Noe av forskjellen i forhold til Helseundersøkelsens data skyldes nok at store deler av utvalget bor i Oslo og omegn. Lesbiske kvinner og homofile menn på Østlandet og i Oslo har et høyere konsum av alkohol enn lesbiske og homofile i andre deler av landet. Også i befolkningen for øvrig finner vi at personer bosatt i Oslo har et høyere alkoholforbruk enn i resten av landet (SIFA/Rusmiddeldirektoratet 1995). Forskjellene mellom NOVA-undersøkelsen og Helseundersøkelsen 1995 er imidlertid så store at bosted ikke forklarer ulikheten mellom lesbiske/homofile og befolkningen ellers. Vi ser også at forskjellen mellom kvinner og menn i den generelle befolkningen relativt sett er større enn forskjellen mellom lesbiske kvinner og homofile menn. De lesbiske kvinnene har altså et forbruk av alkohol som ligger nærmere de homofile mennenes forbruk.

9.1.3 Alkoholbruk og psykiske vansker

Forskning har vist at alkoholbruk har to ansikter. På den ene siden brukes alkohol til feiring, vin til en god middag med gode venner, som stemningsskapende faktor i sosiale sammenhenger. På den andre siden er alkohol også knyttet til psykiske problemer som depresjon og angst. Dels tar dette form av seleksjon: personer med slike kjennetegn utvikler oftere enn andre misbruk. Dels kan slike problemer bli resultatet av lang tids høyt forbruk (Fingarette 1988).

Blant de lesbiske og homofile respondentene finner vi en klar sammenheng mellom forekomsten av psykiske vansker og beruselses-

hyppighet (tabell 9.2). Det er blant personer som er mye plaget av nervøsitet, bekymringer, depresjon og anspenhet at man finner den største andelen som ofte har drukket så mye at de ble beruset.

Tabell 9.2. Andeler som har vært **beruset ofte** etter grad av plager med tre ulike psykiske vansker. Prosent.

	Ikke plaget	Litt plaget	Ganske mye plaget	Veldig mye plaget
<i>Følelse av å være anspent og oppjaget</i>				
Kvinner	8	14	22	31
Menn	20	24	28	39
<i>Nedtrykt, tungsindig</i>				
Kvinner	8	13	29	34
Menn	20	26	33	30
<i>Mye bekymret eller urolig</i>				
Kvinner	8	14	28	26
Menn	20	27	31	37

Bildet er mindre entydig når vi ser på sammenhengen mellom psykiske vansker og det å drikke alkohol en gang i måneden eller oftere. Også dette mønsteret gjenfinnes i befolkningen for øvrig: Særlig de såkalte kontinentale drikkemønstre, med hyppig og lavt inntak av alkohol, synes å appellere til ressurssterke grupper, uten store psykososiale problemer. Både personer som *ikke* er plaget av psykiske problemer og de som er veldig *mye* plaget, drikker alkohol ofte.

Blant de som er svært mye plaget av psykiske problemer finner vi tendenser til at flere drikker svært sjelden og at flere drikker ofte. At flere av de som har problemer drikker *sjelden* kan synes kontrainuitivt, men det kan forklares ut fra de nyere forskningsfunnene vi rapporterte. Sein alkoholdebut, lavt konsum og avhold er – særlig for menn – knyttet til utrygghet, sosial isolasjon og svake nettverk (Pape 1997).

Av tabell 9.3 på neste side ser vi at andelen som drikker alkohol sjelden er større blant de ensomme enn blant dem som ikke er ensomme, både blant kvinner og menn. Igjen ser vi indikasjoner på at rekrutteringsbasen for alkoholbruk er knyttet til sosialt samvær. Samtidig er det slik at andelen som ofte er *beruset*, er større blant kvinner og menn i utvalget som er plaget av ensomhet enn blant personer som ikke er plaget. Spesielt blant kvinner som er mye plaget av ensomhet, er det en stor andel som er ofte beruset. Dette er imidlertid en sterkt selektert gruppe og feilmarginen i beregningene er av den grunn større. Likevel synes det rimelig å

konkludere med at enkelte ensomme lesbiske kvinner sannsynligvis bruker alkoholrus som en form for selvmedisinering mot angst og ensomhet.

*Tabell 9.3. Andelen som **drikker sjelden** og andelen som har vært **beruset ofte** etter grad av ensomhet. Prosent*

	Ikke plaget av ensomhet	Litt plaget av ensomhet	Ganske mye plaget av ensomhet	Veldig mye plaget av ensomhet
<i>Andel som har vært beruset ofte</i>				
Kvinner	8	16	27	40
Menn	21	25	25	33
<i>Andel som drikker sjeldnere enn én gang i mnd.</i>				
Kvinner	11	20	18	23
Menn	10	13	13	22

Hovedmønsteret vi øyner er dette: På den ene siden er negative trekk som psykiske vansker og lav livskvalitet knyttet til utstrakt bruk av og hyppig beruselse fra alkohol. På den annen side er enkelte negative trekk også knyttet til *fravær* av alkoholbruk: Blant de ensomme personene var det flere som ikke drakk alkohol eller som drakk sjelden. Høyest gjennomsnittlig poengsum på livskvalitetsstigen rapporterer gruppen lesbiske kvinner og homofile menn som drikker moderate mengder alkohol.

9.1.4 Alkoholbruk i sosiale sammenhenger

For mange nordmenn er alkohol en naturlig del av sosialt samvær. Vi kan illustrere dette ved å se på ulikheter i drikkemønster mellom personer som har ingen, noen få eller mange gode venner der de bor.

*Tabell 9.4. Andel som **drikker sjelden** og andel som har vært **beruset ofte** en gjennomsnittlig måned siste år, etter vennemønster. Prosent.*

	Andelen som drikker sjelden	Andelen som har vært beruset ofte
<i>Har du noen gode venner der du bor?</i>		
Nei	23	16
Ja, en	19	13
Ja, flere	12	19

Blant personer med flere gode venner er det bare 12 prosent som sjelden eller aldri drikker alkohol (tabell 9.4). Til gjengjeld er det 19 prosent av disse som

også drikker seg beruset ofte. Blant dem som ikke har gode venner på hjemstedet er det en større andel som drikker alkohol sjelden. Trolig er det slik at disse personene heller ikke har like mange anledninger der det føles naturlig å drikke alkohol. Blant personene uten gode venner på hjemstedet er det imidlertid også en forholdsvis stor gruppe som drikker seg beruset ofte.

Det er ikke mange av de vi har intervjuet som snakker om alkohol eller bruk av andre rusmidler i det homofile/lesbiske miljøet. *Karin* (eldre), forteller imidlertid om hvilken rolle hun følte at alkoholen kunne spille i det lesbiske miljøet i Oslo på 1950-tallet:

Karin: Det som var det store problemet var alkoholbruken. De drakk for å tørre å slippe seg noe særlig løs sosialt, og fordi mange av dem hadde det fælt. Det å gå på en kontorjobb med den formen og det utseendet som mange av dem hadde, tror jeg ikke kan ha vært lett. «Tømmerhøggerdamenes»⁷⁷ nettverk fungerte bare på et alkoholisert selskapsplan. Jeg tviler veldig på at noen av dem kunne stille opp for hverandre for eksempel, hvis det var noe på ferde, at noen ville si: Det er en god venn av meg.

Passer beskrivelsen Karin gir på dagens lesbiske miljø i hovedstaden? Er det slik at personer med ulik grad av kontakt med et homofilt eller lesbisk miljø viser et ulikt forhold til alkohol? Hvordan er alkoholbruken blant dem som hovedsakelig ferdes i et lesbisk/homofilt miljø sammenlignet med andre?

*Tabell 9.5. Andel som **drikker sjelden** og andel som har vært **beruset ofte** en gjennomsnittlig måned siste år, etter samvær med homofile/heterofile venner. Prosent.*

	Andelen som drikker sjelden	Andelen som drikker seg beruset ofte
<i>Hvor ofte er du sammen med dine heterofile venner/dine homofile venner?</i>		
Ofte med både heterofile og homofile venner	10	20
Oftest med heterofile venner	22	16
Oftest med homofile venner	10	16
Sjelden med heterofile og homofile venner	28	11

⁷⁷ Begrepet «tømmerhøggerdame» refererer her til den norske arbeiderklassevarianten av en lesbisk butch i 1950- og 1960-tallets Norge. En lesbisk butch iscenesetter seg selv og sitt kjønn på tvers av sin tids og sin klasses kategorier for hva det vil si å være mann og kvinne.

Tabell 9.5 viser at andelen som drikker alkohol sjelden er klart størst blant personer som ikke omgås verken heterofile eller homofile venner ofte. I denne gruppen er det heller ikke mange som ofte drikker seg beruset. Å *ikke* inngå i sosiale sammenhenger beskytter mot både moderat og overdreven alkoholbruk. Blant dem som ofte inngår i sosiale sammenhenger, både med heterofile venner og homofile venner, finner vi et motsatt mønster. Av disse drikker én av ti alkohol sjelden, og én av fem drikker seg tydelig beruset mer enn fire ganger i måneden.

Mellom disse to ytterpunktene finner vi personer med et vennskapsnettverk som hovedsakelig er preget av enten homofile venner eller heterofile venner. Blant disse er det ingen forskjell i sannsynligheten for å drikke seg beruset ofte, det vil si et alkoholforbruk med risikopreg. Det viser seg derimot at andelen som drikker alkohol sjelden er mindre blant personer som hovedsakelig omgås andre homofile eller lesbiske. Kanskje er det slik at «rekreerende drikkemønstre», alkoholbruk med et såkalt kontinentalt preg, er vanligere blant lesbiske/homofile som hovedsakelig har sine venner innenfor et lesbisk/homofile miljø.

9.1.5 Alkoholbruk og åpenhet

Er det slik at lesbiske kvinner og homofile menn som er åpne om sin seksuelle orientering overfor sine heterofile venner eller arbeidskolleger/medstudenter, har et annet drikkemønster enn de som lever skjult som lesbisk/homofil?

Tabell 9.6. Andel som **drikker sjelden** og andel som har vært **beruset ofte** etter grad av åpenhet overfor heterofile venner og arbeidskolleger/medstudenter. Prosent.

	Andelen som drikker sjelden	Andelen som drikker seg beruset ofte
<i>Vet dine heterofile venner og kolleger på arbeidsplassen at du er lesbisk/homofil?</i>		
Helt skjult	29	8
Selektivt åpen	14	19
Åpen	10	20

Tabell 9.6 viser at personer som ikke er åpne om sin seksuelle orientering overfor heterofile venner og arbeidskolleger/medstudenter drikker minst alkohol. En stor andel av dem (29 prosent) drikker alkohol sjelden, og bare en liten andel drikker seg beruset ofte. Det er personer som er åpne om sin

seksuelle orientering overfor heterofile venner og kolleger, som drikker oftest og mest alkohol.

Hva kan dette skyldes? Kanskje er vi her inne på noe som handler om hvilke sammenhenger lesbiske kvinner og homofile menn møtes i, uavhengig av åpenhet, selvaksept og synlighet? Kanskje peker alkoholvanene blant personene i vårt utvalg tilbake på fenomener som livsstil, «vennskapsfamilier», og sosiale møter på utesteder? Kanskje er det for mange slik at sosial kontakt med andre homofile og lesbiske først og fremst skjer i festlige sammenhenger der alkohol har en selvfølgelig plass, det være seg på Castro eller London, på Fincken eller på fester arrangert av Uglesett, Villskudd eller Homoversitas?

Vi kan også snu saken på hodet ved å spørre om det er slik at lesbiske kvinner og homofile menn mangler arenaer for sosialt samvær med andre lesbiske og homofile der alkohol ikke spiller noen rolle.

I en homo-helsepolitisk sammenheng er dette siste spørsmålet, etter vårt skjønn, svært viktig. Nyere alkoholforskning viser at konsumet brer seg i nettverk «som ringer i vannet». Det er høyere homogenitet i drikkemønstrene i sosiale systemer enn mange tror, fordi personer i høy grad kopierer hverandres konsum (Skog 1985). Teorien om *den kollektive drikkekulturen* begrepsfester disse sammenhengene. Videre er det slik at totalkonsumet i et slikt system vil være et godt mål på risikoen for misbruksutvikling og andelen misbrukere. Annerledes formulert: i «fuktige» kulturer vil risikoen for å utvikle misbruk være mye høyere enn i «tørrere» kulturer. Én grunn er at det er mye farligere å være sårbar for misbruksutvikling i slike «fuktige» systemer på grunn av homogeniteten i konsumet.

9.2 Røykevaner

Om lag en tredjedel av den norske befolkning røyker daglig (Statistisk årbok 1997). I økende grad er man i de siste tiårene blitt klar over helsefarene ved røyking. Røyking avtegner seg nå faktisk som *den* viktigste årsaken til for tidlig død i den vestlige verden (Peto m.fl. 1994). Grunnen er at røyking er knyttet til et meget bredt spekter av sykdommer, hvorav kreft og hjerte- og karlidelser er de viktigste. Også andre helseplager som luftveislidelser og allergier henger sammen med røyking. Anslagsvis ti leveår vil den vanlige røyker miste. I erkjennelsen av dette har WHO nå gjort kampen mot røyking til en av sine overordnede helsepolitiske mål. Tabell 9.7 viser andelene i vårt materiale og i Helseundersøkelsen 1995 som var dagligrøykere.

Tabell 9.7. Andeler dagligrøykere blant lesbiske/homofile (NOVA 1998) og i den generelle befolkning (Helseundersøkelsen 1995). Prosent.

	Alle	Ung 16-24 år	Unge voksne 25-34 år	Voksn e 35-49 år	Godt voksne 50-59 år	Eldre 60 år+
<i>Kvinner</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	40	42	41	38	39	(14)
Helseundersøkelsen 1995	31	27	32	34	26	19
<i>Menn</i>						
NOVA-undersøkelsen 1998	33	34	32	36	32	16
Helseundersøkelsen 1995	31	25	32	32	29	23

*Tall i parentes: $N < 20$.

Det er verd å merke seg at en stor andel lesbiske kvinner røyker. Blant disse var det hele 40 prosent dagligrøykere, mot 31 prosent i Helseundersøkelsen. Hva kan grunnen være? Nyere forskning viser at kvinner oftere enn menn bruker sigaretter for å mestre tristhet, ensomhet og depresjon. Dessuten røyker mange for å holde vekten under kontroll (for en oversikt se Solomon & Flynn 1993). Det er rimelig å anta at disse motivene også vil gjelde for lesbiske kvinner. Homofile menn har røykevaner som atskiller seg lite fra den mannlige befolkningen for øvrig.

9.3 Narkotiske stoffer

Utbredelsen av narkotiske stoffer varierer sterkt, både mellom ulike stoffer og ulike grupper i befolkningen. Cannabis (i ulike former som hasj, marijuana osv.) er det vanligste illegale rusmiddel i Norge, og det brukes særlig blant ungdom. Andelen som har brukt cannabis i Oslo med omegn er omtrent dobbelt høy som den vi finner på landsbasis. De siste årene har det vært en viss økning i bruken av cannabisstoffer (Skretting 1998). Men også i eldre aldersgrupper brukes i økende grad cannabis blant dem som misbruker alkohol. Blandingsmisbruk av ulike rusmidler er nå det typiske mønster. Mindre vanlig er det å ruse seg på benzodiazepiner (valium og andre beroligende midler/sovemedisin), men igjen finner vi at slike stoffer har blitt vanligere blant dem med høyt forbruk av andre rusmidler. Blant bilførere mistenkt for promillekjøring i Oslo har man f.eks. funnet at rundt halvparten også har spor etter cannabis eller benzodiazepiner i blodet (Skurtveit m.fl. 1995). I de seinere år har også bruken av amfetamin og

ecstasy økt, særlig i Oslo-regionen, mens heroin fortsatt bare brukes i svært marginale miljøer.

I norske undersøkelser av rusmiddelbruk har det ikke vært vanlig å spørre om bruken av «poppers». «Poppers» er betegnelsen på det hjerte-stimulerende stoffet amylnitritt⁷⁸. Ifølge Nils Johan Ringdal var «poppers» svært utbredt på slutten av 1970-tallet og begynnelsen av 1980-tallet og «... inngikk på denne tiden som en integrert del av sex-lekene for menn fra Trondheim til Barcelona» (Ringdal 1991, s. 98). «Poppers» og et lignende stoff, etylklorid (isspray), ble brukt for å understreke og stimulere ekstase.

Tabell 9.8. Andeler som i løpet av de siste 12 måneder har brukt noen av de følgende rusmidler. Prosent.

	Alle	Ung 16-24 år	Ung voksen 25-34 år	Voksen 35-49 år	Godt voksen og eldre 50 år +
<i>Har røykt hasj eller marihuana</i>					
Kvinner	10	29	11	5	3
Menn	14	22	17	12	5
<i>Ruset seg på piller/legemidler</i>					
Kvinner	3	6	3	1	1
Menn	3	7	3	2	1
<i>Brukt ecstasy</i>					
Kvinner	0	1	0	0	0
Menn	3	5	5	2	1
<i>Brukt LSD</i>					
Kvinner	0	0	0	0	0
Menn	1	1	1	1	0
<i>Brukt heroin, amfetamin eller andre narkotiske stoffer</i>					
Kvinner	1	4	2	1	0
Menn	5	8	7	3	2
<i>Brukt poppers</i>					
Kvinner	1	3	1	0	0
Menn	20	17	21	21	20

Av tabell 9.8 ovenfor ser vi at narkotiske stoffer bare brukes av en liten minoritet av lesbiske kvinner og homofile menn. Slik sett samsvarer bildet

⁷⁸ Innånding av dampene fra amylnitritt har hatt anvendelse i medisinen, for å lette anfall av astma og angina pectoris. Det er en flyktig, gulfarget væske med karakteristisk lukt, som virker utvidende på blodårene.

med det vi finner fra den øvrige befolkningen. Men bildet er likevel ikke så enkelt. Bruken av cannabis er relativt høy hos de yngste. Bruker lesbiske og homofile mer narkotika enn andre?

Vi har ikke noe sammenligningsgrunnlag til den øvrige befolkningen på nasjonalt plan, men for Oslo har vi to studier som langt på vei kan gjøre nytten. I 1995 ble det gjort en surveyundersøkelse av rusmiddelvanene blant voksne i Oslo. I aldersklassen 18-24 år var det 16 prosent (N=272) som hadde brukt cannabis siste år. I aldersklassen 25-34 var det 5 prosent (N=673) (Fekjær 1998, personlig meddelelse).

I vår studie var det, blant respondentene i aldersklassen 18 til 24 år bosatt i Oslo og omegn, 32 prosent som hadde brukt cannabis siste år (21 prosent av guttene og hele 45 prosent av jentene). I aldersklassen 25-34 år var det 16 prosent (19 prosent av mennene og 13 prosent av kvinnene). Forskjellen mellom tallene i NOVA-undersøkelsen og undersøkelsen fra Oslos generelle befolkning er dermed svært store.

Nå kan det innvendes at bruken av cannabis nok har økt noe i perioden fra 1995 til 1998. Et annet sammenligningsgrunnlag finner man i en undersøkelse fra 1997 blant studenter ved Universitetet i Oslo. Flertallet av studentmassen var i første halvdel av tjueårene, og her var det 14 prosent som hadde brukt cannabis siste år (Fekjær 1998, personlig meddelelse). I begge disse studiene ligger altså forbruket av cannabis vesentlig lavere enn i NOVA-undersøkelsen. Også forbruket av andre illegale stoffer i de yngste aldersklassene av homofile og lesbiske synes å være høyt etter norske standarder. 8 prosent av mennene og 4 prosent av kvinnene hadde siste år brukt amfetamin, heroin eller andre narkotiske stoffer.

Bruken av ecstasy ble tidlig koplet til «gay»-kulturen i USA, og flere studier har knyttet dette stoffet til homofile miljøer (Beck & Rosenbaum 1994, Solowij m.fl. 1992). Vi fant at det blant homofile menn i alderen 18-25 år bosatt i Oslo med omegn var 10 prosent som hadde brukt ecstasy siste år og 18 prosent som en eller annen gang hadde brukt stoffet. Dette ligger atskillig høyere enn i den generelle befolkningen i Oslo, og er nok en indikasjon på at det mønsteret som er beskrevet i den internasjonale faglitteraturen også er gyldig for klubbmiljøet i Oslo. Derimot var det blant de lesbiske jentene under 1 prosent som hadde brukt ecstasy siste år, og knapt 3 prosent totalt, noe som ikke ligger over andre data for Oslo-regionen (Skretting 1998, personlig meddelelse). Bruken av ecstasy er altså primært et mannsfenomen. Et godt sammenligningsgrunnlag for bruk av legemidler til rusformål finnes heller ikke, men det er neppe tvil om at også

det er relativt høyt når 6-7 prosent av de yngste av begge kjønn rapporterer å ha brukt slike stoffer siste år.

Gjennomgående er det flere menn enn kvinner i befolkningen som bruker illegale rusmidler. Særlig er forskjellene uttalte i voksne aldersklasser. Derimot har det de seinere år vært en utjevning av kjønnsforskjellene når det gjelder bruk av cannabis i yngre aldersklasser. Likevel er det verd å merke seg den store andelen brukere av cannabis blant lesbiske kvinner i aldersklassen opp til 24 år. Det var 29 prosent av disse kvinnene som hadde brukt cannabis siste år (mot 22 prosent blant mennene), og dette er et nivå som ligger svært høyt i norsk sammenheng. Blant unge lesbiske kvinner i Oslo var andelen 45 prosent, noe som er uvanlig høyt for grupper utenfor behandlingsapparatet. Bruken av cannabis er oftere enn mange tror vevet inn i høyt forbruk av alkohol, særlig blant unge kvinner (Pape 1997). Også våre data viser dette med all tydelighet: Blant de kvinnene som hadde brukt hasj siste år, var det hele 56 prosent som også hadde vært beruset 4-6 ganger per måned eller oftere, mot 24 prosent av dem som ikke hadde brukt hasj. Den tilsvarende sammenhengen hos menn var mye svakere. Også sammenhengen mellom bruk av cannabis og det å ruse seg på legemidler var uttalt i vårt utvalg. Selv om lavfrekvent bruk av cannabis i seg selv ikke er noe alvorlig fenomen, så aner vi nok her – som vi også så i avsnittet om alkohol – konturene av et forbruksmønster som er risikabelt. Ikke minst gjelder dette blant unge lesbiske jenter.

Bruken av «poppers» er relativt høy hos mennene i NOVA-undersøkelsen, og i motsetning til alle andre rusmidler, er bruken av «poppers» like utbredt i alle aldersgrupper. Bruken av poppers ser, i motsetning til cannabisbruken, ut til å være bemerkelsesverdig stabil i de ulike generasjonene av homofile menn. At en så stor andel av mennene i undersøkelsen, uavhengig av alder, har benyttet stoffet i løpet av det siste året, tyder på at «poppers» er et stoff med en helt særegen tilknytning til det mannlige homofile miljøet.

9.4 Rusmiddelpolitiske utfordringer

Som i befolkningen for øvrig er alkohol dels knyttet til sosialt samvær, aktivitet og høy livskvalitet. På den annen side er det en betydelig undergruppe av homofile og lesbiske som har et bekymringsfullt høyt rusmiddelforbruk.

Særlig høyt er forbruket av cannabis blant unge og unge voksne og forbruket av andre illegale stoffer som amfetamin blant de unge respon-

dentene. Bruken av ecstasy er høy blant unge menn, og bruken av poppers er høy blant menn i alle aldre. I tillegg bør en kanskje merke seg den store andelen yngre lesbiske jenter som bruker cannabis – en gruppe som også viste seg å ofte ha et risikabelt alkoholkonsum.

Ett forbehold må tas for disse tallene: Vårt materiale er selektert. Mange har bakgrunn i de homopolitiske organisasjonene, og mange har høy utdanning. Andre studier har vist at aktive, utadvendte og organiserte mennesker generelt har et høyere forbruk av rusmidler enn andre (Pedersen 1998). For bruk av både alkohol og lavfrekvent bruk av cannabis er det også vist en positiv sammenheng til utdanning og inntekt i Norge (Nordlund 1987). Dette påvirker nokså sikkert våre estimater.

Likevel synes det rimelig å konkludere med at bruken av rusmidler er nokså høy blant lesbiske og homofile, og at det finnes undergrupper i utvalget som lever i høy risiko for misbruk, avhengighet og rusmiddelrelaterte skader. Særlig gjelder det de yngste. Hva kan dette komme av?

Studier av den vanlige befolkningen har vist at en «fri» og ubundet ungdomsrolle er knyttet til høyt forbruk av alle rusmidler, mens det å etablere seg i eget samliv og å stifte familie er knyttet til redusert bruk av rusmidler (Hammer & Vaglum 1990, Pedersen 1998). For mange lesbiske og homofile er nok denne etableringsprosessen mer varig enn hos andre, og mange vil derfor i lange tidsperiode leve i mer åpne sosiale sammenhenger, med mer ubestemte sosiale roller. I slike situasjoner vil ofte forbruket av rusmidler være høyt.

Ungdomstiden beskrives ofte, også for heterofile ungdommers vedkommende, i termer av konflikt og krise. For mange homofile eller lesbiske ungdommer kommer det et tillegg til de eventuelle bekymringene man opplever på veien mot voksenlivet – erkjennelsen av og overveielsene rundt egen homoseksualitet. Dersom dagens homofile og lesbiske ungdommer opplever at de på sett og vis går gjennom flere slike «life crisis transitions» samtidig – pubertet, skifte fra barndom til ungdom, identitetsarbeid – kan dette også høyne stressnivået i en allerede sårbar alder. Vi vet foreløpig lite om alder for rusmiddeldebut og konsum i yngre tenår fra vår studie. Men mange andre studier viser at ungdom generelt bruker alkohol for å lette seksuell eksperimentering og utprøving (Pedersen 1998). Alt taler for at dette kan være vel så viktig for unge homofile. På den annen side vet vi at tidlig alkoholdebut og tidlig høyt konsum blant ungdom er en risikofaktor for problemer seinere i livet (Pape 1997). Det synes derfor rimelig å rette søkelyset mot de unge homofiles bruk av rusmidler.

9.5 Oppsummering

- Blant lesbiske og homofile finner vi at bruken av alkohol på en svært tydelig måte har to ulike ansikter og en dobbel rekrutteringsbase: På den ene siden synes ordinær, lavfrekvent bruk å være knyttet til sosialitet, gode nettverk og høy livskvalitet. Avhold er derimot knyttet til flere indikatorer på ensomhet og lav livskvalitet. På den annen side er også gruppa med høy beruselsesfrekvens en utsatt gruppe, med lav livskvalitet. Tilsvarende mønstre er i de senere år også dokumentert i flere studier av den øvrige befolkningen.
- Lesbiske og homofile i vårt utvalg har større andeler som bruker alkohol enn i resten av befolkningen, men enda viktigere er at det er svært mange flere som ofte drikker seg beruset. Også hos lesbiske og homofile gjelder dette flere menn enn kvinner, men forholdstallet til den øvrige befolkning er høyere hos kvinnene (4:1) enn hos mennene (2:1). I forhold til den øvrige befolkning er det derfor verd å merke seg kvinnenenes beruselsesfrekvens, selv om homofile menn i absolutte tall ligger høyere enn kvinnene.
- Blant de lesbiske kvinnene i NOVA-undersøkelsen er det større andeler som røyker enn ellers i befolkningen. Derimot har homofile menn røykevaner som ikke avviker mye fra den øvrige befolkning.
- Også bruk av illegale narkotiske stoffer er klart høyere blant lesbiske og homofile enn i befolkningen for øvrig. Andelen unge lesbiske og homofile (18-24 år) i Oslo som har brukt cannabisstoffer i løpet av siste 12 måneder er dobbelt så høy som andelen i et representativt utvalg Oslo-ungdom (Fekjær 1998). Blant de unge lesbiske jentene i denne aldersgruppa hadde 45 prosent brukt hasj eller andre cannabisstoffer.

10. Konklusjon

I denne rapporten har vi undersøkt ulike aspekter ved levekårene og livskvaliteten til lesbiske kvinner og homofile menn. Innledningsvis ble det stilt tre overordnede spørsmål som vi nå vil besvare på et mer generelt nivå: Har lesbiske kvinner og homofile menns livssituasjon bedret seg i løpet av de to siste tiårene? Har lesbiske kvinner og homofile menn dårligere levekår og lavere livskvalitet enn den generelle befolkningen? Er det enkelte grupper innenfor den lesbiske/homofile befolkningen som har det spesielt vanskelig? Det pekes også på spesielle utfordringer som det norske samfunnet står overfor når det gjelder å bedre livssituasjonen til lesbiske kvinner og homofile menn.

10.1 Har livssituasjonen bedret seg?

Det finnes klare tegn i vårt materiale på at livssituasjonen til lesbiske kvinner og homofile menn har bedret seg på flere felter i løpet av de siste tjue årene. Hvis vi sammenligner våre tall med Bergh, Bjerck & Lunds undersøkelse fra 1978, kan vi konkludere med at lesbiske og homofile er *mer åpne* om sin seksuelle orientering. Når det gjelder åpenhet overfor familien, har det særlig blant mennene skjedd en vesentlig endring i retning av større åpenhet, noe som har ført til at forskjellene mellom kvinner og menn er blitt mindre. Også når det gjelder åpenhet overfor heterofile venner og arbeidskolleger/medstudenter ser det ut til å ha skjedd en positiv utvikling. Blant kvinnene i vår undersøkelse, er andelen som oppgir at bare noen få av deres heterofile venner vet om deres seksuelle orientering halvparten av hva den var i 1978-undersøkelsen. Andelen som er helt åpne overfor arbeidskolleger er dobbelt så stor i NOVA-undersøkelsen som i 1978-undersøkelsen.

Det kan se ut til at lesbiske og homofile i dag er mer integrert i den sosiale veven enn det som var tilfelle i 1978. Særlig blant kvinner, men også blant menn, er andelen som har et godt forhold til opphavsfamilien blitt større. En større andel av respondentene oppgir at deres heterofile og homofile/lesbiske venner omgås samtidig. Det er også en større andel som har et fast forhold til en person av samme kjønn. Alt i alt kan dette være tegn på at flere lesbiske og homofile i dag opplever sammenheng og helhet i livet sitt, enn det lesbiske og homofile gjorde for tjue år siden.

På tross av at flere er åpne overfor arbeidskolleger og overordnede, ser det ikke ut til at andelen som har opplevd diskriminering eller mobbing har

økt. I likhet med Bergh, Bjerck og Lund (1978) og den svenske undersøkelsen fra begynnelsen av 1980-tallet (Håkansson 1984), viser også vårt datamateriale at andelen som har opplevd diskriminering på arbeidsplass/studiested er relativt lavt. Intervjuene tyder imidlertid på at ulike former for trakassering av lesbiske og homofile på offentlige steder fremdeles kan være et problem.

Med utgangspunkt i holdningsundersøkelsen (del II) og tidligere opinionsundersøkelser, kan vi slå fast at den generelle befolkningens holdninger til lesbiske/homofile personer og deres samlivsformer har beveget seg i positiv retning. Befolkningens holdninger til homoseksualitet er et viktig premiss for lesbisk og homofil livssituasjon, både fordi disse holdningene påvirker (unge) lesbiske og homofile i en identitetsbyggende fase, og fordi negative holdninger kan slå ut i form av aggressive eller krenkende reaksjoner overfor lesbiske og homofile som er åpne eller synlige. Mye av årsaken til de positive endringene i lesbisk og homofil livssituasjon kan trolig knyttes til denne endringen i folks holdninger.

10.2 Sammenligning med den generelle befolkning

På de fleste av de områdene som undersøkelsen tematiserer, skiller lesbiske kvinner og homofile menn seg ut fra den generelle befolkning. Med hensyn til faktorer som utdanning og inntekt, skiller kvinnene og mennene i vårt utvalg seg klart positivt ut fra den generelle befolkning: Det er større andeler som har høyere utdanning og høy inntekt. I forhold til den generelle befolkning kan det se ut som lesbiske og homofile er mer polarisert i fordelingen av levekårsgoder: Samtidig som det er en større andel som bor romslig, er det også en større andel som bor trangt. Dette kan skyldes at det på den ene siden er en stor andel lesbiske og homofile som bor alene og må klare seg med én inntekt, samtidig som det på den andre siden er mange lesbiske/homofile samboende som ikke har økonomiske forpliktelser knyttet til egne barn, slik svært mange heterofile samboende/gifte par har.

Vi finner også at lesbiske/homofile har en mer aktiv fritid enn kvinner og menn i den generelle befolkning. Blant så vel kvinner som menn i vårt utvalg er det en større andel som har deltatt i ulike kulturelle, fysiske, eller underholdningspregede aktiviteter på fritiden. Andelen som har lest minst én bok i løpet av 1997 er også større enn i den generelle befolkning. Til en viss grad henger nok dette sammen med at andelen med høyere utdanning er stor, men det er også tegn som tyder på at lesbiske og homofile er mer kulturelt bevisste og mer aktivt deltakende i utelivet enn den generelle befolkning.

Når det gjelder sosialt nettverk og sosial kontakt er bildet mer sammensatt. Enkelte indikatorer tyder på at sosial isolasjon er et større problem blant lesbiske og homofile enn i den generelle befolkning: En langt større andel bor alene, langt færre har egne barn og andelen som har kontakt med naboer er mindre. Samtidig skiller de lesbiske og homofile i vårt utvalg seg klart positivt ut fra befolkningen generelt med hensyn til vennskapsnettverk: Andelen som har minst én fortrolig venn er betraktelig større (spesielt blant menn) enn i den generelle befolkning, og andelen helt uten venner på bostedet er mindre.

På områder som helse og rusmiddelbruk finner vi at de lesbiske og homofile i vårt utvalg skiller seg klart negativt ut: Færre vurderer sin egen helsetilstand som god eller meget god sammenlignet med den generelle befolkning. Langt flere er plaget av ulike angst- eller depresjonsrelaterte symptomer. Andelen i vårt utvalg som har forsøkt å ta sitt eget liv er også alarmerende høy. Sammenlignet med den generelle befolkning er det betydelig flere lesbiske kvinner og homofile menn som ofte er beruset, og langt flere oppgir at de ofte drikker alkohol. På alle disse områdene er det lesbiske og homofile i den yngste aldersgruppen som skiller seg mest negativt ut i forhold til sine jevnaldrende i den generelle befolkning.

Et annet område hvor lesbiske kvinner og homofile menn skiller seg negativt ut, er utsatthet for vold og bekymring for vold. Lesbiske kvinner – og spesielt unge lesbiske kvinner – ser ut til å være mer utsatt for vold enn kvinner flest. Det viser seg også at lesbiske og homofile i langt større utstrekning enn den generelle befolkning har vært utsatt for trussel om vold. Sammenlignet med menn generelt er det langt flere homofile menn i alle aldersgrupper som er urolige for å bli utsatt for vold eller trusler. Et stort flertall av mennene og kvinnene som ble utsatt for vold eller trusler siste år mener at volds- eller trusselepisoden hadde sammenheng med deres seksuelle orientering. At denne utryggheten utgjør en ekstra stressfaktor i hverdagen, viser seg ved at lesbiske/homofile som har vært utsatt for vold og/eller trusler i løpet av siste år har en høyere sannsynlighet for å være plaget av ulike angst- eller depresjonsrelaterte symptomer.

10.3 Spesielt belastede grupper blant lesbiske/homofile

Det er blant de unge kvinnene og mennene i vårt utvalg at man finner de største problemene. De unge under 25 år kommer dårligere ut enn alle andre aldersgrupper på de fleste av de målene på levekår og livskvalitet som vi har brukt. At unge lesbiske kvinner og homofile menn har størst problemer, kommer klarest til uttrykk i statistikken over psykisk helse: Det

er langt flere i denne aldersgruppen som oppgir at de er ganske/veldig mye plaget av angst- eller depresjonsrelaterte symptomer enn i alle andre aldersgrupper. De unge respondentene har også langt oftere tanker om å ta sitt eget liv enn ungdomsbefolkningen generelt.

Det er også blant de unge at man finner den største andelen som skjuler sin seksuelle identitet for medlemmer av opphavsfamilien, og det er færre som er helt åpne overfor heterofile venner blant de unge enn blant de unge voksne og voksne (men flere enn blant de godt voksne og eldre). Når det gjelder ulike typer parforhold til personer av samme kjønn, er etableringsgraden betraktelig lavere blant unge kvinner og menn enn i alle andre aldersgrupper. Fenomener som mobbing, trakassering og utfrysning på arbeidsplass/studiested ser også ut til å være et større problem for de unge enn for de øvrige aldersgruppene. Enda mer alvorlig er det at det også er de unge som i sterkeste grad har vært utsatt for vold eller trusler siste år. Andelen som har blitt utsatt for vold eller trusler er mer enn dobbelt så høy blant de unge kvinnene og mennene i vårt utvalg som i de øvrige aldersgruppene. Dette kan ha sammenheng med at de unge er mer kompromissløse når det gjelder å gi til kjenne sin seksuelle identitet på offentlige steder. De yngste respondentene i utvalget har dessuten et høyt alkoholforbruk, og andelen som er beruset ofte er stor. Særlig peker de lesbiske jentene under 25 år seg ut som en risikogruppe.

Utslagene i negativ retning er så store at det ikke kan være tvil om at mange lesbiske og homofile ungdommer opplever en ungdomstid med særskilte belastninger. Vi har imidlertid ikke i denne studien hatt mulighet til å undersøke sammenhengen mellom alkoholvaner, psykisk helse og vold-/trusselerfaringer blant unge lesbiske og homofile.

Av kapittel 3 går det fram at perioden fra man erkjenner at man tiltrekkes seksuelt av personer av samme kjønn og fram til man får kontakt med et lesbisk/homofilt miljø, av mange oppleves som spesielt vanskelig. Etablering av en positiv identitet som lesbisk eller homofil kan være en smertefull prosess hvor frykt for avvisning, uro for framtiden, vansker med selvbildet, og lengsel etter aksept, kommer i tillegg til mer generelle problemer som ungdom sliter med. Det er sannsynligvis slike faktorer som ligger bak når vi finner så tydelige tegn på at lesbiske og homofile ungdommer har en vanskeligere ungdomstid enn ungdommer flest. Problemer med selvaksept i ungdomstiden kan også være noe av forklaringen på problemer knyttet til rusmiddelbruk og psykisk helse i de øvrige aldersgruppene.

10.4 Viktige utfordringer

Hvilke utfordringer er de viktigste for å bedre lesbiske kvinners og homofile menns livssituasjon i årene som kommer? Mot slutten av spørreskjemaet nevnes 13 «homopolitiske saker» som respondentene skal rangere etter viktighetsgrad. Respondentene ble bedt om å sette et ett-tall ved den viktigste saken, et to-tall ved det nest viktigste og et tre-tall ved den tredje viktigste. I tabell 10-1 er de sakene som har fått størst tilslutning (det vil si som flest av respondentene har satt opp som enten første-, annet- eller tredjevalg) rangert øverst på lista. De sakene som færrest rangerte som nummer én, to eller tre kommer nederst på lista.

Tabell 10.1. Rangering av homopolitiske saker. Andeler som har oppgitt ulike homopolitiske saker som den viktigste, nest viktigste eller tredje viktigste utfordringen for å bedre lesbiske og homofiles levekår og livskvalitet. Prosent.

	Kvinner	Menn	Totalt
Mer informasjon om homofili i undervisningen i grunnskolen	72	71	71
Hjelp til ungdom i komme-ut-fasen	37	42	40
Lik rett til ansettelse og deltakelse i Den norske kirke for lesbiske kvinner og homofile menn	39	26	31
Forebygging av videre spredning av hiv/aids og andre seksuelt overførbare sykdommer	17	38	30
Forebyggende arbeid mot selvmord	26	25	25
Retten til å adoptere barn på lik linje med heterofile par	36	18	25
Tiltak mot trakassering og vold mot lesbiske og homofile	22	26	24
Tiltak mot negativ omtale av lesbiske og homofile i media	20	16	17
Flere treffsteder for lesbiske og homofile	12	13	13
Et bedre støtteapparat for aids-syke og hiv-positive	8	14	12
Bedre levekår for eldre lesbiske og homofile	8	10	9
Lesbiske kvinners rett til kunstig inseminasjon	10	2	5
Senking av den seksuelle lavalderen til 15 år	1	5	4
(N)	1120	1841	2961

Som vi ser er det saker som har med ungdom å gjøre som engasjerer mest. Den enkeltsaken som flest av både kvinner og menn i vår undersøkelse mener bør prioriteres, er *mer informasjon om homofili i undervisningen på grunnskolen*. Dette viser at lesbiske og homofile har en klar erkjennelse av at det er de unge som har størst problemer, og av at det å inkludere mer informasjon om homofili i ulike fag på grunnskolen vil gjøre det lettere for unge homofile og lesbiske å utvikle en positiv selvoppfatning. Det kan også

være et uttrykk for at mange mener at skolen er den institusjonen i samfunnet som er best egnet til å endre den generelle befolkningens holdninger til lesbiske og homofile personer og samlivsformer.

Også i intervjuundersøkelsen kom behovet for mer informasjon i skolen til uttrykk. Kristian (voksen) sa for eksempel: «Skolevesenet har en enormt viktig rolle. Men homoseksualitet er nesten ikke på dagsordenen noe sted. Det er helt avhengig av den enkelte lærers bluferdighet».

Som vi så av eksempelet med Nina (se kapittel 6), kan skolepersonell som forsøker å bedre informasjonstilgangen risikere negative sanksjoner fra kolleger eller overordnede. Vi har også gitt eksempler på hvordan lærere som står åpent fram som lesbiske/homofile kan bli utsatt for trakassering fra elevenes side.

Blant mennene står hjelp til ungdom i komme-ut-fasen nest øverst på ønskelisten. Kvinnene har imidlertid satt lik rett til deltakelse og ansettelse i Den norske kirke på annenplass. At så mange ønsker å prioritere arbeidet for å få slutt på diskrimineringen av lesbiske og homofile i Den norske kirke, viser at dette er en sak som har stor symbolsk og prinsipiell betydning. Lesbiske kvinner ser dessuten ut til å prioritere adopsjon høyere enn homofile menn, samtidig som menn er mer opptatt av forebyggende arbeid mot spredning av hiv/aids og andre seksuelt overførbare sykdommer enn det kvinner er.

10.5 Sluttord

Omtrent 3000 personer har deltatt i denne undersøkelsen, enten ved å besvare spørreskjemaet eller gjennom å gi oss innblikk i livshistoriene sine. Vi har bare hatt mulighet til å møte et fåtall av dem personlig, men disse møtene har gitt oss verdifull kunnskap. Det går tydelig fram av intervjuene at lesbiske kvinner og homofile menn i stor grad må skape og velge sine egne liv så og si uten forbilder eller institusjonelle føringer. På den ene siden kan denne friheten gi opphav til usikkerhet og angst. På den andre siden er den en kilde til kreativitet – så vel i den enkeltes liv som for samfunnet generelt. I denne undersøkelsen har vi i liten grad hatt anledning til å tematisere de nyskapende sidene ved lesbiske kvinners og homofile menns livssituasjon. Vi håper imidlertid at denne levekårsundersøkelsen kan stimulere til forskning som mer eksplisitt belyser hvordan lesbiske og homofile livsformer bidrar til sosial kreativitet og til et bedre og mer inkluderende samfunn.

Summary

The NOVA report on living conditions and life quality among lesbian women and gay men has three parts: a review of existing Scandinavian research in the field (Part I), a survey of attitudes toward gays/lesbians in the population (Part II), and an empirical study of living conditions and life quality among lesbians and gays (Part III) based on questionnaires (N=2987) and life history interviews (N=23). This summary is based on Parts II and III of the report.

Public attitudes

The attitude survey undertaken by the Markeds- og Medieinstituttet (MMI) on behalf of NOVA shows that Norwegian public opinion is still changing in its attitude towards lesbians and gays and their different forms of relationship. When compared to Scan-Fact's 1983, 1989, and 1992 surveys, the MMI opinion poll shows that a bigger part of the population is now positively inclined towards the right of lesbians and gays to Christian marriage and to be ordained as priests in the Church of Norway. A similar positive change has taken place regarding the right of lesbians and gays to adopt children: in 1998 a quarter of the population reply that they are in favour, compared to less than a tenth in 1992.

In MMI's opinion poll one out of ten reply that they have a close friend whom they know is lesbian/gay, whereas four out of ten have a lesbian/gay acquaintance. The poll shows how important openness and integration is to promote the understanding of the rights and living conditions of lesbians and gays. It is the men and women who report that they have close lesbian/gay friends who have the most favourable attitudes toward lesbians and gays. Negative attitudes toward the rights of homosexuals are more frequent among men than women, and more frequent among people aged 60 or above than in other age-groups.

The composition of the study sample

The theoretical population in focus consists of self-acknowledged and self-identified lesbian women and gay men in Norway. Of the 2987 respondents to the questionnaire, 38 per cent are women. Two thirds of the sample are aged between 25 and 44. Just over half the sample live in the Oslo area, one quarter live in other large Norwegian cities, and one quarter live in smaller towns and rural areas.

49 per cent of the men and 41 per cent of the women are not regular participants in organised activities or societies for gays and lesbians. The sample consists mainly of persons who are either completely or partially open regarding their sexual orientation. Only 1 per cent of the women and 3 per cent of the men report that none among their heterosexual friends/colleagues know that they are lesbian/gay. With regard to general level of education, the sample average in the NOVA survey is substantially higher than the average in the population as a whole.

The survey sample was obtained by distributing questionnaires via the monthly newspaper Blikk and the National Organization for Lesbian and Gay Liberation – Norway (LLH), plus distribution through various private networks.

In spite of there being some discrepancies between respondents and the population as a whole on such variables as sex, age and regional distribution, it should be noted that the present survey compares favourably with previous ones by including a more representative sample of women, adolescents, older and elderly people, as well as people living outside the central areas of South Eastern Norway and in rural areas. There is a good breadth of respondents, and all important groups of lesbians/gays are represented.

Childhood, adolescence and early adulthood

The life history interviews (N=23) show that the time of childhood does not present itself as particularly problematic for most lesbians or gays. It is mainly the process of clarification leading towards conceiving of oneself and/or one's actions as lesbian or gay which presents itself as difficult. For the majority of those interviewed this process coincided with adolescence and early adulthood. Many gays or lesbians do, however, use a disproportionately long time to get clear about their sexuality: three of the 23 people interviewed had spent more than 25 years. Problems of self-acceptance and self-understanding during the teens and twenties are partly due to public opinion, and partly to the fact that lesbians and gays experience a lack of concrete support and role-models.

The quantitative questionnaire survey shows that around one in three mothers and fathers had a predominantly negative reaction to being told that their daughter or son was lesbian/gay.

The questionnaire survey also shows that lesbians and gays as a whole are more open towards their parents and siblings today than they were 20 years ago. Men are slightly less open than women. Lesbians and gays with

a low level of self-acceptance, persons aged less than 25, and persons aged over 50, stand out negatively with respect to their degree of openness towards their parental family. The interview survey indicates that openness may have been somewhat less important for older than for younger lesbians and gays as regards their self-image and life quality.

Family ties and social networks

On the basis of the NOVA survey it can be concluded that lesbians and gays have a good relationship to their parental family. Only one in twenty report that they have a bad relationship with their nearest family or that they have broken off all contact with them. Compared to a survey made in 1978, a higher percentage of the lesbians and gays included in the NOVA survey report that they have a good relationship with their parental family.

As regards social networks the picture is more complex. In comparison with the population as a whole, a substantially higher share of lesbians and gays live alone or have only sporadic contact with their neighbours. One important positive result is that lesbians and gays included in the NOVA survey have good networks of friends. They have more intimate friendships, and have more frequent contact with their friends, than men and women in the population as a whole. It is lesbians and gays who have a good relationship to their parental family who are most frequently in contact with their homosexual/heterosexual friends.

Eight in ten men and nine in ten women reply that all/most of their heterosexual friends know that they are lesbian or gay. It is the young, the old, and lesbians/gays who live in small towns or rural areas who are least open toward their friends about their sexual orientation. One in three have mainly homosexual friends, one in three have mainly heterosexual friends, and one in three have roughly the same number of each. The youngest and persons living in rural areas most frequently report that they have more heterosexual than homosexual friends. The share of lesbians/gays with one-sided social networks is considerably lower than in the 1978 survey. Six in ten live what we call an integrating form of life, meaning that they have frequent contact with both heterosexual and gay/lesbian friends, and that they see their heterosexual and lesbian/gay friends at the same time.

Partnership and children

Partnerships play a central role as an organising principle for emotional and sexual development among lesbian women and gay men. More than two thirds of women and half the men in the survey are in a stable relationship

with another person of the same sex. The share of stable relationship is considerably lower among the young than in the other age-groups, and our evidence indicates that the main reason for this is that young people find it difficult to establish contact with a lesbian/gay community. A majority of those who are not in a stable relationship with a person of their own sex wish that they were in such a relationship. Around one in six men and one in ten women in the survey have never been in a stable relationship with a person of their own sex lasting more than three months. Around 40 per cent of the men and 25 per cent of the women have never been either in a stable relationship with a person of their own sex lasting more than two years, or in a gay/lesbian cohabiting relationship.

More than half the women and a third of the men in the survey live with a partner of the same sex. Women in a stable relationship are more likely to live with their partner than men. 12 per cent of the men and women in the survey have entered a Registered Partnership. Registered partners are not at variance with the sample as a whole with respect to their level of income or education, but appear to be more open about their sexual identity than the other participants in the survey.

To be in a stable relationship with a person of the same sex is important for the quality of life among lesbian women and gay men. Those among the respondents who are in a stable relationship are happier with their sexual life, have more frequent sex, and are more satisfied with life in general than persons who are not in a stable relationship. This difference is a feature of all the age-groups.

13 per cent of the women and 8 per cent of the men in the NOVA survey have their own children. The majority of people with children report that the child originates from an earlier heterosexual partnership. One in ten women and one in a hundred men in the age-group 25-44 live with their own children. About one in three women and men in the age-group 16-34 who do not have their own children want to have children. Virtually all lesbian/gay respondents say that lesbians/gays should have the right to be foster parents and to adopt children. Around half could imagine themselves making use of the right to adopt children or to become foster parents if they were to be granted this right.

Openness and discrimination in work and education

When compared to the surveys undertaken during the 1970's and 1980's, our results indicate that there have been changes in a positive direction since then as regards the conditions of lesbians and gays in work and

education. Around two thirds of the respondents report that all or most of their colleagues know that they are lesbian/gay. Women are somewhat more open than men, and there are fewer openly homosexual people among the young than in the other age-groups. 6 per cent of lesbian women and 8 percent of gay men report that nobody at their work/school knows about their sexual orientation. It is among young men that we find the biggest share of those who hide their sexual orientation. Openness is least common among women and men in small towns and in rural areas. There are also differences between professions regarding openness: among men there is least openness among manual and agricultural workers. Among women there is least openness among white collar workers.

Around one in five women and one in four men have experienced some form of discrimination in their place of work/study. Among the kinds of discrimination which occur in places of work/study, the biggest problems are posed by less tangible forms of intimidation and exclusion the existence of which is hard to prove. Reports of such discrimination is especially common among young lesbians and gays.

Violence, harassment and threats

Lesbian women are slightly more exposed to violence than women in the population as a whole. Younger lesbian women are especially exposed: one in ten among lesbian women under the age of 25 have been exposed to violence within the last year, compared to only one in twenty in the population as a whole. Among men the share of victims of violence is about the same in our survey sample as that reported in Statistics Norway's 1995 general Survey of Level of Living.

As regards violent threats, however, there is a large discrepancy between our figures and the figures of the 1995 survey. Compared with the population as a whole, the share of people having been exposed to (at least one) violent threat during 1997 is nearly twice as high among lesbian women and three times as high among gay men. Especially the young in our survey stand out in a negative way: about five times as many gays/lesbians have been exposed to violent threats during the last year as compared to young women and men in the population as a whole.

Three quarters of the men and nearly two thirds of the women who experienced violent threats during 1997 say that (at least one of) the episodes of violence or threats were related to their sexual orientation. 20 per cent of lesbian women and 38 per cent of gay men report that they have

been exposed to either violence or threats as a result of their sexual orientation at least once in their life.

Compared with the population as a whole (Statistics Norway's 1995 survey), gay men are substantially more concerned about being exposed to violence or threats when going out alone. Gay men are more concerned about going out alone than are lesbian women. This fact contrasts sharply with the distribution between the sexes in the population as a whole, where women are far more concerned about this than men.

Physical and mental health

The lesbian women and gay men in the NOVA survey have a lower estimation of their own health than people of their own age in the population as a whole. The gap between lesbians/gays and the general population is particularly marked among the younger age-groups. The quantitative survey also reveals a much higher risk of psychological afflictions among lesbians and gays, in particular as regards nervousness, tension, melancholia and depression. A high frequency of such afflictions can be found particularly among young lesbians/gays. Lesbians/gays who conceal their sexual orientation have more psychological difficulties than those who have come out. Persons who integrate heterosexual and homosexual acquaintances in the same circle of friends have a better psychological quality of life than lesbians/gays who keep the heterosexual and gay/lesbian segments of their network of friends strongly separated (i.e. those who have what we have called a segregating form of life). Persons who are in a stable relationship to one person of the same sex or who live with a partner of the same sex are generally of better psychological health than lesbians/gays who are alone.

As regards thoughts of suicide and suicide attempts lesbian women and gay men are more exposed than the population as a whole. The share of people who have been plagued by thoughts of suicide during the last 14 days is 6-7 times higher among the women and men in the NOVA survey than among the population as a whole. 16 per cent of the men and 20 per cent of the women in the survey report that they have attempted to commit suicide at least once in their life. It is alarming that one in four men or women under the age of 25 in our survey report that they have made at least one attempt to commit suicide. A feeling of isolation and loneliness, a wish to escape from an intolerable situation, a feeling of powerlessness regarding the future, and a problem with accepting oneself as lesbian or gay were the four most common reasons given for attempted suicide.

Use of intoxicants

Among the lesbians and gays in our survey there is a substantially larger share of people who frequently get intoxicated by drinking alcohol than in the population as a whole. There is also a smaller share of people who only rarely drink alcohol. Just as in the population as a whole it is more common to get intoxicated by drinking alcohol among men than among women, but the differential ratio between lesbians/gays and the general population is much greater among women (4:1) than it is among men (2:1). Seen in relation to the population as a whole, it is therefore worth noticing the high intoxication frequency among lesbian women, although gay men display a higher frequency than women in absolute terms.

The consumption of alcohol among lesbians and gays has two aspects. On the one hand, ordinary low frequency consumption appears tied to social fellowship, good networks and high quality of life. On the other hand, the people exhibiting a high intoxication frequency form an exposed group with a low quality of life. Similar patterns have been observed in several surveys of the general population in recent years.

Among the lesbian women in the NOVA survey there is a larger share of smokers than in the population as a whole. Among gay men there are no significant deviations from the population as a whole as regards smoking habits.

The use of illegal narcotic substances is clearly greater among lesbians and gays than among the rest of the population. The share of lesbians and gays (aged 18-24) in Oslo who have used cannabis during the last 12 months is twice as high as the comparative share of a representative sample of Oslo youth. 45 per cent of the lesbian women in this age-group had used hashish or other cannabis substances.

Litteraturliste

- Allardt, Erik (1975). *Att ha, att älska, att vara: om välfärd i Norden*. Lund: Argos
- Andersen, Arnfinn J. (1987). *Coming out - coming home. Vennskap som sosial strategi*. Hovedoppgave i sosiologi. Oslo: Universitetet i Oslo
- Andersen, Arnfinn J. (1988). *Homofile og lesbisk livssituasjon*. Oslo: Utredning for forbruker og administrasjonsdepartementet
- Andersen, Bjørge (1987). *Erotiske oaser i offentlige sfærer. En studie av anonym homoseksuell adferd i offentlige sfærer. Strategier for å unngå stigmatisering*. Hovedoppgave i sosialantropologi. Oslo: Universitetet i Oslo
- Anderssen, Norman (1995). Forskning om homoseksualitet: Essensialistiske begrensninger. I R.K. Lie, R.S. Halvorsen & M.C. Brantsæter (red): *Homoseksualiteter på norsk*. Rapport fra en forskningskonferanse. Oslo: Universitetet i Oslo
- Anderssen, Norman (1997). Er lesbiske kvinner og homofile menn fortsatt stigmatiserte i Norge. Notat om holdninger overfor lesbiske kvinner og homofile menn. I V. Benum, E. Friis & A. Offerdal (red): *Vite for å forstå. 10 artikler om homoseksualitet og lesbiske og homofiles livsvilkår i Norge i dag*. Oslo: Universitetet i Oslo
- Anderssen, Norman & Per Kristian Svendsen (1997). Helsefremmende arbeid overfor unge lesbiske og homofile. I K.-I. Klepp & L.E. Aarø (red): *Ungdom, livsstil og helsefremmende arbeid*. Oslo: Universitetsforlaget
- Andersson, Anders (1995). *För manligheten - en studie av våldet mot lesbiska och bögar*. C-uppsats. Sociologiska institutionen. Göteborg: Göteborg universitet
- Andreasson, Martin (1996). *Öppenhet och motstånd: om homosexualitet i mass-media 1990–1994*. Stockholm: Folkhälsoinstitutet
- Aneshensel, Carol S. (1992). Social stress. Theory and research. *Annual Review of Sociology*, 18:15–38
- APA, American Psychiatric Association (1994). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders*. (4th ed. DSM-IV). Washington DC: Author
- Arnesen, Bente (1981). *Vold mot homofile kvinner og menn*. Mellomfagsoppgave i kriminologi. Oslo: Universitetet i Oslo
- Bech, Henning (1987). *Når mænd møtes. Homoseksualiteten og de homoseksuelle*. København: Gyldendal
- Bech, Henning (1989). *Mellem mænd*. København: Tiderne skifter
- Bech, Henning (1992). Report from a rotten state: «marriage» and «homosexuality» in «Denmark». I K. Plummer (red): *Modern homosexualities. Fragments of lesbian and gay experience*. London: Routledge

- Bech, Henning (1997). *When men meet. Homosexuality and modernity*. Cambridge: Polity Press
- Bech, Henning & Karin Lützen (1986). *Lyst eller nød. Kvinners og mænds homoseksualitet. Redegørelse for nogle synspunkter og resultater i videnskabelig litteratur*. Redegørelse fra kommissionen til belysning af homoseksuelles situation i samfundet. Kvinfor: København
- Beck, Jerome & Marsha Rosebaum (1994). *Pursuit of ecstasy: the MDMA experience*. New York: State University of New York Press
- Benum, Vår (1997). Stigmatisering og minoritetsstress. Betydningen av kunnskap i møtet med lesbiske klienter. I V. Benum, E. Friis & A. Offerdal (red): *Vite for å forstå. 10 artikler om homoseksualitet og lesbiske og homofiles livsvilkår i Norge i dag*. Oslo: Universitetet Oslo
- Benum, Vår & Vigdis Johansen (1990). *Hvor synlig er klientens virkelighet? Om lesbiske kvinners møte med hjelpeapparatet i et minoritetsperspektiv*. Hovedoppgave i psykologi. Oslo: Universitetet i Oslo
- Benum, Vår; Eva Friis & Asle Offerdal (red)(1997): Forord. *Vite for å forstå. 10 artikler om homoseksualitet og lesbiske og homofiles livsvilkår i Norge i dag*. Oslo: Universitetet i Oslo
- Bergh, Steinar; Birgit Bjerck & Elin Lund (1978). *Homofile - myter og virkelighet. En undersøkelse blant homofile kvinner og menn i Norge*. Oslo: Pax Forlag
- Betænkning nr. 1127 (1988). *Homoseksuelles vilkår*. Afgivet af kommissionen til belysning af homoseksuelles situation i samfundet. København
- Bjordal, Benedicte & Hilde Ditmansen (1991). *Homofili som emne i bøker for ungdom 1973–90*. Hovedoppgave. Oslo: Statens bibliotek- og informasjonshøgskole
- Bohman, Lars (1995). *Man och man emellan: en bok om homosexuella män*. Stockholm: Natur och kultur
- Boswell, John (1989). Revolutions, universals and sexual categories. I M. Duberman, M. Vicinus & G. Chauncey Jr. (red): *Hidden from history: Reclaiming the gay and lesbian past*. New York: New American Library
- Boswell, John (1992). Concepts, experience, and sexuality. I E. Stein (red): *Forms of desire. Sexual orientation and the social constructionist controversy*. New York: Routledge
- Brantsæter, Marianne (1990). *Om kjønnets logikk - i et lesbisk perspektiv. Intervju med lesbiske kvinner om deres erfaringer i arbeidslivet*. Hovedoppgave i sosiologi. Oslo: Universitetet i Oslo
- Cady, Joseph (1996). The "masculine love" of the "princes of sodom" "practicing the art of ganymede" at Henry III's court: the homosexuality of Henry III and his mignons in Pierre de L'Estoile's Mémoires-Jornaux. I J. Murray & K. Eisenbichler (red): *Desire and discipline. Sex and sexuality in the premodern west*. Toronto: University of Toronto Press

- Christiansen, Mats (1998). *Homophobia among Norwegian student nurses*. D-uppsats . Institutionen för hälso- och sjukvård. Vårdhögskolan. Göteborg: Göteborgs universitet
- Coleman, Eli (1982). Developmental stages of the coming-out process. *American Behavioral Scientist*, 25(4):426–482
- Coleman, Eli (1990). Å stå frem: stadier i en utviklingsprosess. I V.H. Føllesdal (red): *Homofili - fordommer og fakta*. Oslo: Solum Forlag
- Coleman, James (1967). Social factors influencing the development and containment of psychiatric symptoms. I T.J. Scheff (red): *Mental illness and social processes*. New York: Harper & Row
- Danielsen, Kirsten (1992). *Slike Gutter. Eldre menn forteller om sitt liv*. Oslo: Pax Forlag
- Derogatis, Leonard R. et al (1974). The Hopkins symptom checklist (HSCL): a self-report symptom inventory. *Behavioral Science*, 19(1):1–15
- Douglas, Mary (1966). *Purity and danger*. London: Routledge & Kegan Paul
- Dynes, Wayne R. (1992). Wrestling with the social boia constructor. I E. Stein (red): *Forms of desire: sexual orientation and the social constructionist controversy*. New York: Routledge
- Edwards, Griffith et al (red) (1994). *Alcohol policy and the public good*. University Oxford: Press Oxford
- Eikvam, Turid (1991). *Hiv-testen - viktig epidemitiltak eller farlig kontrollmiddel?* Hovedoppgave i kriminologi. Oslo: Universitetet i Oslo
- Eikvam, Turid (1998). Homofili som variabel. *Løvetann*, 21(2):27–28
- Elmer, Martin (1974). *Selvmondsrapporten*. København: Chr. Eriksen
- Elstad, Jon Ivar (1983). *Sosial Rapportering I. Sosial-indikator-bevegelsen. Oversikt og vurdering*. Oslo: Institutt for anvendt sosialvitenskapelig forskning
- Elstad, Jon Ivar (1998). *Funksjonshemmede og psykisk helse*. NOVA-rapport 3/98. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
- Eman, Greger (red) (1996). *Älskade barn. Homo- och bisexuella föräldrar berättar*. Stockholm: Carlssons
- Erchak, Gerald M. (1992). *The anthropology of self and behaviour*. New Brunswick: Rutgers University Press
- Ernulf, Kurt & Sune M. Innala (1996). *För barnets bästa: vetenskapliga studier om lesbiska kvinnors och homosexuella mäns föräldraskap*. Stockholm: Carlsson Nokförlag
- Fekjær, Hans Olav (1998). Upubliserte data
- Fentress, James & Chris Wickham (1992). *Social memory. New perspectives on the past*. Oxford: Blackwell

- Folkehelse (1993). *Rapport fra seksualvaneundersøkelsene i 1987 og 1992*. Oslo: Statens institutt for folkehelse
- Foucault, Michel (1977). *Discipline and punish. The birth of the prison*. London: Allen Lane
- Foucault, Michel (1978). *The history of sexuality. Vol. 1. An introduction*. London: Penguin Books
- Friele, Karin-Christine (1975). *Fra undertrykkelse til opprør. En grunnbok om det å være homofil i Norge i dag*. Oslo: Gyldendal
- Friele, Karin-Christine (1985). *De forsvant bare. Fragmenter av homofiles historie*. Oslo: Gyldendal
- Fuglestad, Svein E. (1996). «Jeg har ikke hatt noen vonde tanker på 1 time og 18 minutter». *Ein studie om liv, død og vørnad knytta til menneske med hiv/aids, sett i lys av musisk teori og praksis*. Hovedoppgave i musikkvitenskap. Oslo: Universitetet i Oslo
- Gagnon, John H. & William Simon (1967). Homosexuality: the formulation of a sociological perspective. *Journal of Health and Social Behavior*, 8(3):177-185
- Gagnon, John H. & William Simon (1967). The Lesbians: a preliminary overview. I J.H. Gagnon & W. Simon (red): *Sexual deviance*. New York: Harper & Row
- Gagnon, John H. & William Simon (1967). Femininity in the lesbian community. *Social Problems*, 15(2):212–221
- Gatland, Jan Olav (1990). *Mellom linjene - homofile tema i norsk litteratur*. Oslo: Aschehoug
- Gatland, Jan Olav (1996). *Skeive skrifter. Bibliografi over homofile tema i norsk litteratur*. Oslo: Biblioteksentralen
- Giddens, Anthony (1992). *The transformation of intimacy. Sexuality, love & eroticism in modern societies*. Oxford: Polity Press
- Giertsen, Merethe (1989). *Lesbiske - coming out og åpenhet. En livsløpsanalyse*. Hovedoppgave i sosiologi. Bergen: Universitetet i Bergen
- Goffman, Erving (1963). *Stigma*. Stockholm: TEMA-serien
- Golombok, Susan & Fiona L. Tasker (1994). Children in lesbian and gay families. *Annual Review of Sex Research*, (5):73–100
- Gonsiorek, John C. (1990). Homofili og mental helse. I V.H. Føllesdal (red): *Homofili - fordommer og fakta*. Oslo: Solum Forlag
- Grodal, Finn (1957). *Vi som føler annerledes. Homoseksualiteten og samfunnet*. Oslo: Aschehoug
- Gullestad, Marianne (1996). Modernity, self, and childhood in the analysis of life stories. I M. Gullestad (red): *Imagined childhoods: self and society in autobiographical accounts*. Oslo: Universitetsforlaget

- Gåsland, Anders (1993). *Alltid freidig*. Oslo: Gyldendal
- Halvorsen, Anette (1998). *Rettslig regulering av homoseksuell praksis fra 1687–1902*. Særavhandling. Det Juridiske fakultet. Oslo: Universitetet i Oslo
- Halvorsen, Rune (1995). *Å verdsette likheter og forskjeller. Om innføringen av partnerskapsloven i Norge*. Hovedoppgave i sosiologi. Oslo: Universitetet i Oslo
- Halvorsen, Rune (1997). *Partnerskapslovens tvetydighet. Om innføringen av partnerskapsloven i Norge*. Hovedoppgave i sosiologi (ny utgave). Oslo: Universitetet i Oslo
- Halvorsen, Rune (1998). The ambiguity of lesbian and gay marriages: change and continuity in the symbolic order. I J.M. Lofström (red): *Scandinavian homosexualities. Essays on gay and lesbian studies*. London: Harrington Park Press
- Hammer, Toril & Per Vaglum (1990). Use of alcohol and drugs in the transitional phase from adolescence to young adulthood. *Journal of Adolescence*, 13:129–142
- Harry, Joseph (1982). *Gay children grown up*. New York: Praeger
- Havelin, Arnold (1968). Almenhetens holdninger til homofile og homoseksualitet. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 9:42–74
- Helmersson Bergmark, Karin (1996). «Lesbiska kvinnors drikkande». Föredrag. Seminarium 11.12.96. Riksförbundet för sexuell likaberättigande (RFSL). Stockholm
- Helseundersøkelsen 1995. Datafil. Statistisk Sentralbyrå. Oslo
- Henriksson, Benny (1992). *Sexuella förhandlingar: etnografisk studie av män som har sex med män på videoklubbar i Stockholm*. Stockholm: RFSL/Institutet för sociala studier
- Henriksson, Benny & Pia Lundahl (1993). *Ungdom, sexualitet, könsroller: en intervjustudie*. Forskarutbildningens rapport 6. Institutionen för socialt arbete. Göteborg: Göteborgs universitet
- Henriksson, Benny (1995). *Risk factor love. Homosexuality, sexual interaction and HIV-prevention*. Institutionen för socialt arbete. Göteborg: Göteborgs universitet
- Herdt, Gilbert H. (1989). Introduction: gay and lesbian youth, emergent identities, and cultural scenes home and abroad. *Journal of Homosexuality*, 17 (1–4):9–31
- Herdt, Gilbert H. (1981). *Guardians of the flutes. Idioms of masculinity. A study of ritualized homosexual behavior*. New York: McGraw-Hill
- Herdt, Gilbert H. (1994). Third sexes and third genders. I G. Herdt (red): *Third sex, third gender. Beyond sexual dimorphism in culture and history*. New York: Zone Books
- Herek, Gregory (1990). Et sosialpsykologisk synspunkt på folks holdninger til homofile. I V.H. Føllesdal (red): *Homofili - fordommer og fakta*. Oslo: Solum Forlag

- Heyerdahl, Benedicte M. (1992). *Barn av lesbiske mødre. En gjennomgang av forskning*. Hovedoppgave i psykologi. Bergen: Universitetet i Bergen
- Hjelmeland, Heidi (1996). Repetition of parasuicide: a predictive study. *Suicide and Life Threatening Behavior*, 26(4):395–404
- Hjelmeland, Heidi & Tore Bjerke (1997). Parasuicide in the county of Sør-Trøndelag, Norway: general epidemiology and psychological factors. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 31(5):272–283
- Hunskår, Steinar (red) (1997). *Allmenntmedisin. Klinisk arbeid*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Håkansson, Per Arne (1984). *Det okända och förbjudna*. Statens offentliga utredningar, undersøkningsrapport 63/84. Stockholm: Sosialdepartementet
- Håkansson, Per Arne (1987a). *Längtan och livsform: homosexuellas situation i ett heterosexuellt samhälle*. Doktorsavhandling i sociologi. Lund: Lunds universitet
- Håkansson, Per Arne (1987b). Socialt isolerade homosexuella män: återblick på en äldre undersøkning. I G. Jarlbro (red): *Homosexuella män i storstad och på landsbygd*. Rapport. Stockholm: Sosialdepartementet
- Innala, Sune M. (1995). *Structure and development of homophobia*. Department of Psychology. Göteborg: Göteborg University
- Innala, Sune M. (1997). Barn i homosexuella familjebildningar - en forsknings-översikt. I L. Lingvall (red): *Hearing om homosexuella och barn*. Stockholm: Folkhälsoinstitutet
- Jaabæk, Bjørnar Erik (1993). *Homofile som stigmatiserte arbeidstakere - ønsker personalledere homofile velkommen til sin organisasjon?* Diplomoppgave. Sandvika: Handelshøyskolen BI
- Johnsen, Tor (1993). *Forbryteren. Biologisk offer eller ansvarlig individ. Kriminelle i norsk arvelighetsforskning og debatt 1900–1939*. Hovedoppgave i historie. Oslo: Universitetet i Oslo
- Jon, Nina (1998). *Biseksuelle menn- seksuell praksis og hiv-forebygging*. StensilsSerie nr. 89. Institutt for kriminologi. Oslo: Universitetet i Oslo
- Lavik, Nils Johan (1976). *Ungdoms mentale helse*. Oslo: Universitetsforlaget
- Leick, Nini & John Nielsen (1973). *Om lesbiske familier*. København
- Leifman, Hakan; Eckhart Kühlhorn, Peter Allebeck, Sven Andréasson & Anders Romelsjø (1995). Abstinence in late adolescence - antecedents to and covariates of a sober lifestyle and its consequences *Social Science and Medicine*, 41(1):113–121
- Lemert, Edwin (1972). *Human deviance, social problem, and social controll*. Englewood Cliffs; N.J.: Prentice Hall
- Levekårsundersøkelsen 1995. Datafil. Statistisk sentralbyrå
- Lewis, Lou Ann (1990). Å stå fram: identitetsutvikling i en utviklingsprosess. I V.H. Føllesdal, (red): *Homofili - fordømmer og fakta*. Oslo: Solum Forlag

- Liliequist, Jonas (1992). *Brott, synd och straff: tidelagsbrottet i Sverige under 1600- och 1700-talet*. Doktorgradsavhandling. Umeå: Umeå universitet
- Liliequist, Jonas (1995). Staten och «sodomiten». Tystnaden kring homoseksuelle handlingar i 1600- och 1700-talets Sverige. *Lambda Nordica*, 1(1–2):9–31
- Liliequist, Jonas (1998). State policy, popular discourse, and the silence on homosexual acts in early modern Sweden. I J.M. Löfström (red): *Scandinavian homosexualities. Essays on gay and lesbian studies*. London: Harrington Park Press
- Lundahl, Pia (1998). *Lesbisk identitet*. Stockholm: Carlsson Bokforlag
- Lützen, Karin (1986). *Hvad hjertet begærer: kvinders kærlighed til kvinder 1825–1985*. København: Tiderne Skifter
- Lützen, Karin (1988). *At prøve lykken. 25 lesbiske livshistorier*. København: Tiderne skifter
- Löfström, Jan M. (1994). *The social construction of homosexuality in finnish society, from the late nineteenth century to 1950's*. Unpublished PhD thesis, sociology Department. Essex: University of Essex
- Löfström, Jan M. (1998). A premodern legacy: the «easy» criminalization of homosexual acts between women in the finnish penal code of 1889. I Jan M. Löfström (red): *Scandinavian homosexualities. Essays on gay and lesbian studies*. London: Harrington Park Press
- Malterud, Kirsti (1986). Helseforhold hos lesbiske kvinner. *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, 106(24):2071–2074
- Malterud, Kirsti (1997). Helseproblemer hos lesbiske og homofile. I S. Hunskår (red): *Allmenmedisin. Klinisk arbeid*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Mastekaasa, Arne; Thorbjørn Moum, Siri Næss & Tom Sørensen (1988). *Livskvalitetsforskning*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning
- McIntosh, Mary (1981 [1968]). The homosexual role. I K. Plummer (red): *The making of the modern homosexual*. London: Hutchison
- Michelet, Marianne (1988). «Hvor er min hylle?» *Biblioteket i møte med homofil ungdom på søken etter identitet*. Hovedoppgave. Oslo: Statens bibliotekshøgskole
- Middelthon, Anne-Lise (1997). Sexual début and the risk of hiv infection among young gay men in Norway. I P. Aggelton et al (red): *AIDS: activism and alliances*. London: Taylor & Francis
- Mohr, Anna (1998). Sexvanor hos lesbiska. I *Homosexuell i dag. Rapport från en konferens om samhällsvetenskaplig forskning kring homosexualitet*. Rapport 1/98. Kriminologiska Institutionen. Stockholm: Stockholms Universitet
- Moseng, Bera Ulstein (1992). *Iscenesettelser av femininitet. En sosiologisk analyse av frigide kvinner, romantiske venninner og den lesbiske kvinnen*. Hovedoppgave i sosiologi. Universitetet i Oslo

- Moseng, Bera Ulstein (1998). *Lesbiske kvinners helse - et særegent problem?* Oslo: Rapport til Helsetilsynet
- Månsson, Sven-Axel & Mats Hilte (1990). *Mellan hopp och förtvilan. En studie om hiv och homosexualitet.* Lund: Studentlitteratur
- National Organization of Gay & Lesbian Scientists & Technical Professionals (NOGLSTP) (1986). "Measuring the gay and lesbian population". Pamphlet
- Nilsson, Arne (1994). "Såna" och "riktiga karlar". Om manlig homosexualitet i Göteborg kring andra världskriget. I U. Björnberg, A.-K. Kollind & A. Nilsson (red): *Janus & Genus.* Köping: Brombergs Bokforlag
- Nilsson, Arne (1995). *Att vara men inte synas. Om mäns homosexuella livsrum i Göteborg decennierna kring andra världskriget.* Sociologiska Institutionen. Göteborg: Göteborgs Universitet
- Nilsson, Arne (1998). *Såna och riktiga karlar. Om manlig homosexualitet i Göteborg decennierna kring andra världskriget.* Göteborg: Anamma
- Nordlund, Sturla (1987). *Data om alkohol og andre stoffer.* Oslo: Statens institutt for alkohol- og narkotikaforskning
- Offerdal, Asle (1995). *Selvord og selvmordsforsøk blant unge homofile menn. Forekomst sett i lys av homonegativisme og identitetsutvikling. Et litteraturstudium.* Hovedoppgave i psykologi. Bergen: Universitetet i Bergen
- Offerdal, Asle (1997). Behovet for å utvikle strategier for selvmordsforebyggende arbeid blant unge homofile og lesbiske. I V. Benum, E. Friis & A. Offerdal (red): *Vite for å forstå. 10 artikler om homoseksualitet og lesbiske og homofiles livsvilkår i Norge i dag.* Oslo: Universitetet i Oslo
- Ohnstad, Anbjørg (1984). *Ekte(venn)skap – en studie av relasjoner mellom lesbiske samboere.* Hovedoppgave i psykologi. Bergen: Universitetet i Bergen
- Ohnstad, Anbjørg (1992). Den rosa panteren eller en i den grå masse. Forståelse for lesbiske i terapi. I R.K. Lie, R.S. Halvorsen & M.C. Brantsæter (red): *Homoseksualiteter på norsk. Rapport fra en forskningskonferanse.* Oslo: Universitetet i Oslo
- Ohnstad, Anbjørg (1997). Homofil identitetsutvikling. Faser og dilemmaer. I V. Benum, E. Friis & A. Offerdal (red): *Vite for å forstå. 10 artikler om homoseksualitet og lesbiske og homofiles livsvilkår i Norge i dag.* Oslo: Universitetet i Oslo
- Olsen, Astrid H. (1996). *Endring i sjøloppfatning blant lesbiske i Noreg 1950–1993, i nært samband med homoorganisering.* Hovedoppgave i historie. Bergen: Universitetet i Bergen
- Pape, Hilde (1997). *Drinking, getting stoned or staying sober. A general population study of alcohol consumption, cannabis use, drinking-related problems and sobriety among young men and women.* Thesis. Department of Psychology. Oslo: University of Oslo/NOVA

- Pape, Hilde; Toril Hammer & Per Vaglum (1994). Cannabis use in the general population: male/female differences? I R.R. Watson (red): *Addictive behaviors in women. Drug and Alcohol Abuse Reviews*, vol. 5. Totowa: Humana Press Inc
- Pape, Hilde & Torild Hammer (1996). How does young people's alcohol consumption change during the transition to early adulthood? A longitudinal study of changes on aggregate and individual level. *Addiction*, 9, 1345-1357
- Pape, Hilde & Willy Pedersen (1999). Dangerous victims of violence? A general population study of violent victimization among young men and women. *Studies on Crime and Prevention*, under trykking
- Pedersen, Willy (1993). Ungdom, vennskap, rusmidler. *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, 113:1747–1749
- Pedersen, Willy (1998). *Bittersøtt*. Oslo: Universitetsforlaget
- Pernanen, Kai (1996). Sammenhengen alkohol – vold. SIFA-rapport 3/96. Oslo: Statens institutt for alkohol- og narkotikaforskning
- Peto, Richard et al (1994). *Mortality from smoking in developed countries 1950–2000: indirect estimates from national vital statistics*. Oxford: Oxford University Press
- Plummer, Ken (ed) (1981). *The making of the modern homosexual*. London: Hutchinson
- Prieur, Annick (1988) i samarbeid med Arnfinn J. Andersen, Evy Frantzen, Arne-Harald Hanssen, Cecilie Høigård & Aksel Valberg: *Kjærlighet mellom menn i aidsens tid*. Oslo: Pax forlag
- Prieur, Annick (1995). Kvinner som prostituerer seg, injiserende misbrukere og menn som har sex med menn. I *Hiv/aids-forebyggende arbeid i Norge. En evaluering*. Oslo: Norges Forsningsråd
- Prøitz, Aase (1997a). «Hvis det gode i meg ikke skal være godt...» *Selvbilde og mestring hos lesbiske i kristne miljøer*. Hovedoppgave i psykologi. Oslo: Universitetet i Oslo
- Prøitz, Aase (1997b). Homofili og «helbredelse». Forskningsmessige og etiske betenkeligheter. I V. Benum, E. Friis & A. Offerdal (red): *Vite for å forstå. 10 artikler om homoseksualitet og lesbiske og homofiles livsvilkår i Norge i dag*. Oslo: Universitetet i Oslo
- Reiersen, Annbjørg (1993). *Kjærlighet på tvers: homofile menn og lesbiske kvinners forvaltning av kjærlighet og seksualitet*. Hovedoppgave i sosiologi. Tromsø: Universitetet i Tromsø
- Remafedi, Gary; Simon French & Mary Story (1998). The relationship between suicide risk and sexual orientation: results of a population-based study. *American Journal of Public Health*, 88(1):57–60
- Riise, Geir et al (red) (1995). *Alkohol og helse - det bagatelliserte alvor*. Oslo: Universitetsforlaget

- Ringdal, Nils Johan (1987). *Mellom barken og veden. Politiet under okkupasjonen*. Oslo: Aschehoug
- Ringdal, Nils Johan (1991). *Lystens død? Bekjennelser fra en mann av gay-generasjonen*. Oslo: Aschehoug
- Ringstad, Kari (1989). *Mestring og håp knyttet til HIV/AIDS i en sykepleiesammenheng. Belyst ved intervju med to homofile menn, en HIV-positiv og en med AIDS*. Hovedoppgave i sykepleievitenskap. Oslo: Universitetet i Oslo
- Roghell, Per Kristian (1993). *Hiv-positive: erfaringer i livet og selvforståelse - med vekt på opplevelsene av kropp og seksualitet*. Hovedoppgave i sykepleievitenskap. Tromsø: Universitetet i Tromsø
- Rosen, Wilhelm von (1993). *Månens kulør. Studier i dansk bøssehistorie 1628–1912*. København: Rhodos
- Rosenberg, Morris (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton, N.J.: Princeton University Press
- Rossow, Ingeborg (1996). Alkohol og selvmord. I W. Pedersen & H. Waal (red): *Rusmidler og veivalg*. Oslo: Cappelen
- Rothman, Kenneth J. (1986). *Modern epidemiology*. Boston, Mass.: Little, Brown and Company
- Rubin, Gayle S. (1993). Thinking sex: notes for a radical theory of the politics of sexuality. I H. Abelove, M.A. Barale & D.M. Halperin (red): *The lesbian and gay studies reader*. New York: Routledge
- Rådemyr-Regman, Carl (1981). *Homofobi: fobiska eller fobiliknande reaktioner inför homosexuella känslor och handlingar. Litteraturstudie*. Psykologexamensarbete. Stockholm: Universitetet i Stockholm
- Savin-Williams, Ritch C. (1989). Parental Influences on the self-esteem of gay and lesbian youths: a reflected appraisals model. I *Journal of Homosexuality*, 17 (1–4):9–31
- Scan-Fact (1983). Homofili og samfunn, november 1983
- Scan-Fact (1989). Undersøkelse om holdningen til homofile. Hovedkonklusjoner 19.01.1989
- Scan-Fact (1992). Undersøkelse om partnerskapsloven og de homofiles stilling, november 1992
- SIFA/Rusmiddeldirektoratet (1995). *Rusmidler i Norge 1995*. Oslo: Falch Hurtigtrykk
- Silverstolpe, Fredrik (1997). Benkert var inte läkare. *Lambda Nordica*, 3(1):6–17
- Simonsen, Dag Robin (1994). *Biseksuelle menn - lyst, livsform, identitet*. Hovedoppgave i sosiologi. Oslo: Universitetet i Oslo

- Skog, Ole Jørgen (1985). The collectivity of drinking cultures. *British Journal of Addictions*, 80:83–99
- Skogen, Ketil (1998). A touch of class. The persistence of class cultures among Norwegian youth. *YOUNG - Nordic Journal of Youth Research*, 6(2):15–37
- Skretting, Astrid (1998). Upubliserte data
- Skurtveit, Svetlana; Asbjørn Solberg Christophersen & Jørg Mørland (1995). Kjøring under påvirkning av benzodiazepiner: fylkesforskjeller i salget reflekteres blant bilførere mistenkt for kjøring i påvirket tilstand. *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, 115(1):200–203
- Solomon, Laura J. & Brian S. Flynn (1993). Women who smoke. I J. Slade & C.T. Orleans (red): *Nicotine addiction. Principles and management*. Oxford: Oxford University Press
- Solowij, Nadia; Wayne Hall & Nicole Lee (1992). Recreational MDMA use in Sydney: a profile of "ecstasy"-sers and their experiences with the drug. *British Journal of Addiction*, 87:1161–1172
- SOU 1984:63: *Homosexuella och samhället*. Betänkande av Utredningen om homosexuellas situation i samhället. Stockholm: Almqvist & Wikströms Förlag
- SOU-1997:175: *Förbud mot diskriminering i arbetslivet på grund av sexuell läggning*. Betänkande av utredningen om diskriminering i arbetslivet på grund av sexuell läggning. Arbetsmarknadsdepartementet. Stockholm: Almqvist & Wikströms Förlag
- Statistisk sentralbyrå (1995a). *Levekårsundersøkelsen 1995*. Oslo
- Statistisk sentralbyrå (1995b). *Helseundersøkelsen 1995*. Oslo
- Statistisk sentralbyrå (1997). *Statistisk Årbok 1997*. Oslo
- Statistisk sentralbyrå (1999). *Befolkningsstatistikk (upublisert)*. Oslo
- Sturkell, Carl-Edvard (1990). Homofiles situasjon i samfunnet. I V.H. Føllesdal *Homofili - fordommer og fakta*. Oslo: Solum Forlag
- Sverdrup, Kari (1993). *Positive liv. Å leve med hiv - sett i individuelt, kulturelt og politisk perspektiv*. Hovedoppgave i sosialantropologi. Oslo: Universitetet i Oslo
- Söderlund, Eva & Lena Bodin (1994). "Bögdjävlar...". Specialarbete, grundkurs II. Sörentorp: Polishögskolan
- Thoits, Peggy A. (1995). Stress, coping and social support processes – Where are we? – What next? *Journal of Health and Social Behaviour*, Extra issue 1995, 53–79
- Thorsell, Eric (1981). *En homosexuell arbetares memoarer: järnbruksarbetaren Eric Thorsell berättar*. Sammanst. av Fredrik Silverstolpe. Stockholm: Barrikaden
- Tiby, Eva (1996). *Hat, hot, våld - utsatta homosexuella kvinnor och män*. Rapport 84/96. Stockholm: Folkhälsoinstitutet

- Torkildsen, Marianne (1991). *Familieideologi i dagens samfunnsdebatt. Illustrert ved rettssystemets holdninger til lovregulering av homofilt samliv og utvidede adopsjonsrettigheter*. Hovedoppgave i sosiologi. Bergen: Universitetet i Bergen
- Vinæs, Bente (1998). *Fetisjering av maskulinitet. En studie av seksuell fetisjisme og sadomasochisme blant homoseksuelle menn*. Hovedoppgave i sosiologi. Oslo: Universitetet i Oslo
- Voll, Jorunn (1993). *Du skal ikke elske. Lesbisk kjærleik i kristen-Norge*. Oslo: Det Norske Samlaget
- Weeks, Jeffrey (1985). *Sexuality and its discontents: meaning, myths & modern sexualities*. London: Routledge & Keagan Paul
- Wegling, Monica (1997). *Trine ♠ Marit. En bok om ungdom og (homo)seksualitet*. Oslo: Sosialistisk Opplysningsforbund/Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring
- Weinrich, James (1992). Reality or social construction? I E. Stein (red): *Forms of desire. Sexual orientation and the social constructionist controversy*. New York: Routledge
- Westerståhl, Anna (1996). *Lesbisk hälsa. En översikt av hälsofrågor i en marginaliserad grupp*. F-serie 3/96. Stockholm: Folkhälsoinstitutet
- Weston, Kath (1991). *Families we choose. Lesbians, gays, kinship*. New York: Columbia University Press
- Whitehead, Harriet (1981). The bow and the burden strap: a new look at institutionalized homosexuality in native North America. I S.B. Ortner & H. Whitehead (red): *Sexual meanings. The cultural construction of gender and sexuality*. Cambridge: Cambridge University Press
- Wichstrøm, Lars (1998). «Predictors of adolescent suicide attempts. A nationally representative longitudinal study of Norwegian adolescents.» Paper presented to the 6th biennial meeting of the European adolescent research association, June 2-6. Budapest
- Widegren, Bo & Hans Ytterberg (1995). *Homosexuellas rättigheter*. Stockholm: Skogs boktrykkeri
- Wikholm, Stine & Astri Hildrum (1997). *Helseundersøkelsen 1995. Dokumentasjon og frekvensfordelinger*. NSD-rapport 111. Bergen: Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste
- Øie, Kjell Erik (1987). Menn som har sex med menn. I T. Eikvam & A. Grønningseter (red): *Aids og samfunnet*. Oslo: Tano
- Øie, Kjell Erik (1998). Biseksuelle kvinner og menn – identitet i spenningsfeltet mellom drift og norm. Mellomfagoppgave i kriminologi. Oslo: Universitetet i Oslo